Prof. Dr. Maurice Bucaille

Tercüme: Prof. Dr. Suat Yıldırım

Tevrat, İnciller Kur'ân-ı Kerîm ve BiLiM

"La Bible, le Coran, et la science"

3

TEVRAT, İNCİLLER
KUR'ÂN-I KERİM
ve
BİLİM

Prof. Dr. MAURICE BUCAILLE

TEVRAT, İNCİLLER
KUR'ÂN-I KERÎM
ve BİLİM

Çağdaş Tabiat Bilimlerinin Vardığı Sonuçların
Işığında Kutsal Kitapların İncelenmesi

Önsöz ve Notlarla Fransızcadan Çeviren
Prof. Dr. Suat YILDIRIM
Marmara Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

TEVRAT, İNCİLLER, KUR'ÂN-I KERİM ve BİLİM
Eserin Orijinal Adı:
"La Bible, Le Coran et La Science"

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Sedat YAZILITAŞ

ISBN
975-278-148-9

Yayın Numarası
402

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Nisan 2005

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Işık Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İNCİLLER

KUR'ÂN ve ÇAĞDAŞ BİLİM

KUR'ÂN KISSALARI ve KİTAB-I MUKADDES KISSALARI

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

İslâm hakkında yazan Batılıların çoğunun ona, müsteşrik tarzında "dışarıdan" bakışlarına alışmış bulunuyoruz. Ayrıca Hıristiyan misyonerlerin de Müslümanlarla ilgilenmeleri, çeşitli olumsuz şekillerde tezahür etmiş ve etmektedir. Hıristiyan Batı insanının, İslâm'ı olduğu gibi tanımasına, aşılması zor, türlü engeller vardır. Tarihten gelen, Hıristiyanlığın aleyhteki propagandalarından, sömürgecilik gibi siyasî ve iktisadî sebeplerden, genel olarak Müslümanların yaşayışlarından, toplum halinde ve bütün kapsamıyla İslâm'ın tatbik edildiği bir ülkenin bulunmayışından, Müslümanların çağdaş dünyadaki etkinliklerinin azlığından, Batılıların teknik üstünlüklerinden ve ilmî gururlarından, müsteşriklerin -İslâm'ı tanıtıyor görünürken- anlayamayıp tahrif etmelerinden gelen vb. engeller.

Fransa'nın tanınmış tabiplerinden Prof. Dr. Maurice Bucaille'in bütün bu mânialan aşarak Müslümanların -daha doğrusu Allah'ın- kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'e yönelmesi, meslekî formasyonunu, özel bir ilgi duyduğu din alanına tatbik ederek semavî kitapları dikkatle inceleyip karşılaştırması takdire değer.

Muhterem Dr. M. Bucaille, araştırmalarının sonuçlarını, Fransızca orijinaline **"La Bible, le Coran, et la Science"** adını verdiği, elinizdeki kitapta toplamış bulunuyor. Kitabın tâli ünvanı "Kutsal semavî kitapların çağdaş tabiat bilimlerinin ışığı altında incelenmesi" adını taşıyor. Birinci basımı 1976 yılının ikinci yarısında yapılan kitap, tahminlerin çok ötesinde bir rağbet görerek 1978 Ağustos'una kadar altı defa basıl-

mıştır. Fransa gibi gayr-i müslim bir ülkede bu başarı, hayret ve hayranlık uyandırıcıdır.

Yayınevinin, kitabın arka kapağında yer alan tanıtma yazısında şunları okuyoruz: "M. Bucaille, din kitaplarını tarafsız bir incelemeye tâbi tutmak suretiyle hem Eski Ahit (Tevrat) hem de İnciller hakkındaki birçok düşünceyi altüst ediyor. Zira bu bütün içinde, İlahî vahye ait olanla, onlara sızmış bulunan yanlışlıkları ve beşerî te'vil ve tahrifleri ayırd ediyor (...)"

"Operatör olan M. Bucaille, sadece bedenleri değil, ruhları da dikkatle incelemesine imkân hazırlayan şartları yaşadı. Müslümanca dindar yaşayışın varlığıyla ve -Müslüman olmayanların büyük çoğunluğunun bilmemekte devam ettiği- İslâm'ın çeşitli yönlerini tanımakla, derinden derine etkilendi. Bu konuda daha fazla aydınlanmak için tek çare olarak Arapça'yı öğrendi ve Kur'ân'ı inceledi. Kur'ân'ı incelerken onda, birtakım tabiat olayları hakkında, ancak çağdaş bilimin verebileceği imkânlarla anlaşılabilecek ifadeler bulunca hayretlere düştü. Müteakiben tek Tanrı'ya inanan dinlere ait kutsal kitapların metinlerinin doğruluğu konusu üzerine eğildi, sonunda Tevrat ve İnciller ile bilimin sonuçlarını karşılaştırmaya girişti. Gerek Yahudilik ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları, gerek Kur'ân hakkında yapılan bütün bu araştırmaların sonuçları bu kitapta açıklanmaktadır."

Yazara hâkim olan düşünceyi, -yani Kur'ân'ın gerçekliğini ilmî yönden anlamayı- benimsemeyenler, haklı olarak çıkabilir. Bu düşünce, "bilimin vizesini almadıkça Kur'ân'a inanmayız" şeklinde anlaşılır, iman konusunda bilime mutlak hakemlik vermek anlamına gelirse, şahsen biz de bu üslûbu benimseyemeyiz. Çünkü ilim, bazı gerçeklere ulaşmakla birlikte, ne de olsa, eşya ve olayları, belirli bir tavrın açıklamasını da sergilemektedir. Varılan sonuçlar, araştırcının inancıyla ve tatbik olunan metotlarla ilgili olabilmektedir. Kaldı ki henüz bilinip

bulunamayan birçok gerçeğin de olduğu anlaşılıyor. Fakat Kur'ân'ın hakikatten başka bir şey ihtiva etmediğini, gerçeklerden korkacak bir tarafının bulunmadığını, hakiki ilmin Kur'ân'ın ancak bir tefsiri olabileceğini ve Kur'ân'ın kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa hitab ettiğini ortaya koymak şeklinde anlaşılırsa, (teorileri değil) ilmî gerçekleri Kur'ân'a arzetmekte fayda görebiliriz. Meselâ, "Biz, onlara hem dış dünyada hem de kendi nefislerinde, kudretimizin işaretlerini göstereceğiz, tâ ki kendileri de onun gerçek olduğunu iyice bilecekler." (*Fussilet sûresi, 53*) mealindeki âyet-i kerime de buna delil teşkil eder. Çünkü "bilimin dini iptal ettiği" uydurması, bu yolla iptal edilebilir. Bilimlerin, yeni nesilleri, inkâra yöneltecek şekilde öğretildiğini göz önüne alırsak, İslâmî tebliğ bakımından da, bu usulün faydasını reddedemeyiz.

Bu kitapta rastlanan bilgiler, başka kitaplarda da kısmen bulunabilir. Fakat Hıristiyan olarak yetişmiş, Batılı bir bilim adamınca, tarafsız bir inceleme sonucunda yazılmış olması bakımından, değişik ve orijinal bir yönü bulunmaktadır. Tıp fakültesinde uzun zaman cerrahî bölüm başkanlığı yapmış olan muhterem M. Bucaille Müslüman olmuştur. Halen hekimlik mesleğini icra etmektedir.

Kitap Fransa'da yayınlanır yayınlanmaz, müellifle müşterek dostumuz olan muhterem Dr. Huseyn (George) Tocheport, bir nüshasını bana göndererek Türkçe'ye tercüme edilmesinden de memnuniyet duyacağını bildiriyordu. (Huseyn Tocheport, müellifin Tıp Fakültesinden arkadaşı olup, yıllarca süren incelemelerinden sonra 55 yaşında iken 1974 senesinde Müslüman olmuştur). İşlerimin yoğunluğu yüzünden uzun zaman tercümeye başlayamadım. 14 Eylül 1978 tarihli bir mektupla müelliften tercüme hususunda müsaade rica ettim. 21 Eylül 1978 tarihli cevabî mektubunda, kitabına verdiğim değerden dolayı mütehassis olduğunu, tercüme etmemden memnun olacağını bildirmişti. Aynı mektupta kitabının

Arapça ve İngilizce tercümelerinin çıktığını ve her iki dile yapılan tercümenin de tarafından kontrol edildiğini, Yugoslavya'nın Sarajevo (Saraybosna) şehrinde de Boşnakçasının henüz yeni yayınlandığını, Endonezya ile Pakistan'daki tercümelerin ise devam ettiğini, ayrıca birçok ülke ve dilde de tercüme teşebbüslerinin bulunduğunu haber veriyordu. Keza tercüme esnasında bana kapalı gelen taraflar bulunduğu takdirde, açıklamak üzere kendisine yazabileceğimi de belirtiyordu. O zamandan beri kendisiyle altı yedi mektup teati ettik. Bu arada bazı yerleri açıklamasını rica ettim. Bunları izah ettiği gibi, 5. ve 6. basımdaki ilâveyi de gönderdi. Bütün bunlardan dolayı muhterem müellife alenen teşekkür ediyorum.

Müellifin düşüncesini olduğu gibi aksettirmek gayesiyle tercümede, metne azamî derecede bağlı kalınmıştır. Meselâ, İslâmî metinler söz konusu olduğunda Uluhiyyet hakkında "Allah", bunun dışındaki durumlarda ise "Tanrı" diye tercüme etmek bu bağlılıktan ileri gelmiştir. Yalnız peygamberler (aleyhimüsselâm) hakkında saygı ifadesi olarak (Hz.) kısaltması, aslında bulunmamakla birlikte tarafımızdan ilave edilmiştir. MP kısaltması, Batı'da din adamları için kullanılması âdet olan "muhterem peder" anlamına gelen tabirin yerini tutmaktadır. Aslında bulunduğundan tercümede muhafaza edilmiştir. İ.Ö. "Hz. İsâ'dan önce", İ.S. ise "Hz. İsâ'dan sonra" anlamında kullanılmıştır. İlgili yerlerin tercümesinde, ihtisas sahiplerinin yardımlarına başvurulmuştur. Zaman zaman çeşitli maksatlarla yapılmasında fayda görülen açıklamalar, (mütercim) tarafından sahifenin altına not olarak konulmuştur. Kitabın sonunda yer alan bölümde, hadisler hakkında anlaşılmamış bir iddiayı tavzih ve tashih etmek gayesiyle koyduğumuz uzunca bir mütâlâadan dolayı, hem müellifin hem de okuyucunun bizi mazur göreceğini umuyoruz. Tercümede elden gelen dikkat gösterilmekle beraber, vâki olabilecek hataları, bilenlerin göstermesi bizi memnun edecektir.

Bu eserin, ihtisas ehlinden ziyade, geniş kitle için faydalı olacağına inanıyorum. Hakkında değer hükmünü vermek üzere muhterem okuyucuyu kitapla baş başa bırakmadan önce, memleketimizin ilim ve irfan hayatına eserler kazandırmaya başlamış bulunan Türkiye Öğretmenler Vakfı'nın değerli idarecilerine de, ilgilerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Suat Yıldırım

Erzurum, 1981

DOCTEUR MAURICE BUCAILLE

ANCIEN CHEF DE CLINIQUE
CHIRURGICALE A LA FACULTÉ
MEMBRE DE LA SOCIÉTÉ FRANÇAISE
DE GASTRO-ENTÉROLOGIE

114, AVENUE DE VERSAILLES
PARIS (XVIe)
647-70-08

SUR RENDEZ-VOUS

Paris, le 2I Septembre I978

Monsieur le Professeur SUAT YILDIRIM
UNIVERSITE LOJMANLARI
5/23
ERZURUM
TURQUIE

Monsieur le Professeur,

Je vous remercie de votre lettre du I4 Septembre, et je suis très touché par l'intérêt que vous avez pris à mon travail. Je me réjouis que vous traduisiez mon livre.

Pour la traduction je vous adresse photocopies des deux pages où j'ai inséré des notes complémentaires dans les deux dernières éditions françaises. J'aimerais que vous me fassiez savoir sans tarder l'édition française sur laquelle vous travaillez en me communiquant la date d'impression portée sur la dernière page. Ceci me permettrait de vous communiquer une liste d'errata correspondante. Si vous avez besoin de précisions sur des phrases dont le sens ne vous parait pas clair, je me ferai un plaisir de vous les fournir.

Je vous prie de recevoir, Monsieur le Professeur l'expression de mes sentiments respèctueusement dévoués.

Sayın Profesör Suat YILDIRIM

Üniversite Lojmanları, 5/23

Erzurum

Sayın Profesör,

14 Eylül tarihli mektubunuzdan dolayı size teşekkür ederim. Yaptığım çalışmaya göstermiş olduğunuz alâkadan mütehassis oldum. Kitabımı tercüme edeceğinize sevindim.(...)

Yapacağınız tercüme için, son iki Fransızca basıma dercettiğim tamamlayıcı notları ihtiva eden iki sahifelik fotokopi gönderiyorum. Tercümenizde kullandığınız Fransızca nüshanın son sahifesindeki basım tarihini gecikmeksizin bana bildirmenizden memnuniyet duyarım. Böylece ona göre çıkarılmış doğru-yanlış cetvelini size göndermem mümkün olur. Mânâsı size vâzıh gelmeyen bazı cümlelerde açıklamaya ihtiyaç hissederseniz, bunları açıklamaktan zevk alırım.

(...) Samimi saygılarımın kabulünü rica ederim sayın profesör.

M. Bucaille

Paris, 21 Eylül 1978

GİRİŞ

Allah'ın birliğine inanan üç dinden her birinin, kendisine has kutsal bir kitabı vardır. Bu metinler, ister Yahûdi ister Hıristiyan veya Müslüman olsun, her mü'minin inancının temelini oluşturur. Kutsal kitaplar, bu dinlerden her birine göre, ilahî vahyin maddî bir şekilde kaydedilmesinden ibarettir. Vahy, ilahî buyrukları, bizzat Allah'dan alan Hz. İbrahim ile Hz. Musâ'ya doğrudan doğruya vâki olmuştur. Hz. İsâ ile Hz. Muhammed'e ise vahy, vasıta ile gelmiştir. Hz. İsâ Rabb adına konuştuğunu bildirmiş, Hz. Muhammed ise, melek Cebrâil tarafından tebliğ edilen vahyi, insanlara ulaştırmıştır.

Dinler tarihinin objektif verilerini göz önünde bulundurmak yazılı vahyin metinleri olarak Eski Ahit'i, İncilleri ve Kur'ân'ı, aynı durumda mütalâa etmeyi gerektirir. Fakat prensip olarak Müslümanlarca benimsenen bu tutum, bizim Batı ülkelerinin inananlarınca paylaşılmamaktadır. Yahûdi-Hıristiyan anlayışlarının etkisinde kalan bu insanlar, Kur'ân'ın vahyedilmiş bir kitap niteliğini reddederler.

Her inanç topluluğunun kutsal kitaplar konusunda, öteki iki topluluğa karşı takınmış olduğu tavır, bu tür tutumların neden ileri geldiğini açıklayabilir.

Kutsal kitap olarak, Yahûdilikte İbranca Kitâb-ı Mukaddes vardı. Bu, Hıristiyanların elindeki Eski Ahit'den farklıdır.

Hıristiyanlar, İbranca metinde bulunmayan bazı kitapları, ona eklemişlerdir. Uygulamada bu fark, inanç konusunda fazla bir değişikliğe yol açmamaktadır. Ne var ki Yahûdilik, kendisinden sonraki hiçbir vahyi kabul etmemektedir.

Hıristiyanlık da bazı ilâveler yapmak suretiyle İbranca Kitab-ı Mukaddes'i kabul eder. Fakat insanlara, Hz. İsâ'nın misyonunu tanıtmak için yayılmış olan metinlerin hepsini kabul etmez.

Hıristiyan kilisesi, Hz. İsâ'nın hayatı ve öğrettiklerini uzun uzadıya anlatan birçok kitap hususunda, son derece önemli bir budama işlemi gerçekleştirmiştir. Hıristiyanlık, esas itibariyle, Yeni Ahit'de, resmî dört İncil'in dışında herhangi bir şey dercetmemiştir. Bu din de Hz. İsâ'dan ve onun Havârîlerinden sonra vâki olan hiçbir vahye değer vermez. Böylece o, Kur'ân'ı da bir kenara iter.

Hz. İsâ'dan altı asır sonra gelen Kur'ân vahyi, hem İbranca Tevrat'ın, hem de İncillerin bildirmiş olduğu birçok hususu tekrar ele alır. Zira o, sık sık "Tevrat" ve "İncil"i zikreder.[1] Kur'ân her Müslüman kendisinden önceki kitaplara inanmasını farz kılmaktadır (*4, 136*). O, vahy târihinde, Allah'ın resûllerinin tuttuğu önemli yer üzerinde fazlaca durur. Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Musâ, nebîler ve onlar arasında üst bir mevki verilen Hz. İsâ, bu peygamberlerdendir. Hz. İsâ'nın doğumu, İncillerde olduğu gibi, Kur'ân'da da tabiatüstü bir olay olarak bildirilir. Bu kitap, Meryem'e de çok özel bir yer ayırır. 19. sûrenin, onun adını taşıması da, bunu açıkça göstermiyor mu?

İslâm hakkındaki bu son bilgilerin, bizim Batı ülkelerinde genellikle bilinmediği görülmektedir. Nesiller boyunca onların, insanlığın dînî meselelerini öğrenme tarzları ve İslâm'a ait her hususta bilgisiz bırakıldıkları hatırlanırsa, buna şaşmamak gerekir. "Muhammedî din" veya "Muhammedîler" şeklindeki adlandırmaların -hem de günümüze varıncaya dek- kullanılışı, zihinlerde şu yanlış kanaâti yerleştirmek için değil

---

1 Tevrat'tan: Kitab-ı Mukaddes'in ilk beş kitabını, yani Hz. Musa'ya ait olduğu söylenen Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tensiye kitaplarını anlamak gerekir.

midir: "İslâm demek, -Hıristiyanların kabul ettiği Tanrı'nın-kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığı bir kimse tarafından yayılmış olan birtakım inançlar demektir." Kültürlü çağdaşlarımızın birçoğu, kelimenin tam anlamıyla İslâm vahyi üzerinde gerektiği gibi düşünmeksizin, İslâm'ın felsefî, sosyal ve siyasî yönleriyle ilgilenmektedir. Bizâtihi Kur'ân'ı incelemeyi bir tarafa bıraktırmak gayesiyle, Hz. Muhammed'in kendisinden önceki peygamberlerin kitaplarından faydalandığı iddiası, kesin bir gerçekmişçesine kabul ettirilmek isteniyor.

Bâzı Hıristiyan çevrelerde, Müslümanlar hor görülmektedir. Aynı konuya tahsis edilmiş Tevrat hikâyeleri ile Kur'ân kıssaları arasında karşılaştırmalı bir inceleme amacıyla bir diyalog başlatmaya çalışırken, bu konuda bir tecrübe edinme imkânı buldum. Kur'ân'ın incelenen konu hakkında ihtiva ettiği hususları -sırf bir tefekkür amacıyla da olsa- nazar-ı itibara almayı, bâzı Hıristiyanların körü körüne reddettiklerini müşâhede ettim. Kur'ân'a dayanmak, onlarca, neredeyse şeytana müracaat etmek demekti!

Bununla beraber günümüzde, Hıristiyan dünyasında en yüksek düzeyde, köklü bir değişikliğin husûle geldiği gözükmektedir. II. Vatikan Konsili'nin ardından yayınlanan, Vatikan'daki Hıristiyan Olmayanlarla İlgili Sekreterya'nın, **"Hıristiyanlarla Müslümanlar Arasında Kurulacak Bir Diyalog İçin Yöneltmeler"** adlı bir kitabı (3. basımı 1970'de yapılmıştır), resmî tutumlardaki değişikliğin derinliğini ispatlamaktadır. Hıristiyanları, İslâm hakkında uydurdukları, "peşin hüküm ve iftirâlarla çirkinleştirilmiş veya geçmişten kalan asırlık yanlış imajı" bir tarafa atmaya çağırdıktan sonra, Vatikan Belgesi, "Hıristiyan eğitimi almış Batının, Müslümanlar nezdinde kendisini suçlu kılan geçmişteki haksızlıkları itiraf etmesi gerektiğini" vurguluyor. Hıristiyanların İslâm hakkındaki "cebrî, şekilci, mutaassıp" vs. şeklindeki yanlış değerlendirmelerini eleştiriyor, aynı Tanrı'ya inanıldığı üzerinde ısrar-

la duruyor. Kardinal Koenig'in 1969 yılında İslâm Üniversitesi = El-Ezher'de verdiği resmî bir konferansta, bunu açıklamasıyla oradaki dinleyicilerini, nasıl hayrette bıraktığını hatırlatıyor. Kezâ, 1967 yılında Vatikan Sekreteryası'nın, "gerçek dinî bir değer taşıyan" Ramazan orucunun sona ermesi münâsebetiyle, Hıristiyanları, Müslümanlara tebriklerini sunmaya çağırdığını hatırlatıyor.

Papalık ile İslâm arasında yaklaşma amacına yönelen bu tür başlangıçları, çeşitli münâsebetler ve onları müşahhaslaştıran birtakım temaslar izlemiştir. Fakat basın, radyo ve televizyon yayınları gibi haber kaynakları olduğu halde; Batı dünyasında cereyan eden bu derece önemli olaylardan haberdar olan çok az kimse vardır.

Nitekim Vatikan'daki Hıristiyan Olmayanlarla İlgili Sekretarya başkanı Kardinal Pignedoli'nin 24 Nisan 1974'de Suûdi Arabistan Kralı Faysal'a yaptığı resmî ziyarete, gazeteler çok az yer ayırmışlardı. 25 Nisan 1974 tarihli Le Monde gazetesi, bu ziyaretten birkaç satırla bahsetmişti. Bununla beraber Kardinalin, Krala verdiği Papa VI. Paul'un mesajı bir başka önem arz ediyordu. Zira bu mesajında Papa, "İslâm dünyasının en yüksek otoritesi ünvânıyle, majesteleri Faysal'a, aynı tek Allah'a kulluk eden İslâm ve Hıristiyan dünyalarının birliğine olan derin inancından ileri gelen kutsal takdirini" ifâde ediyordu.

Bundan altı ay sonra 1974 Ekim'inde Papa, Suûdî Arabistan'ın Büyük Ulema Heyetini Vatikan'da resmen kabul etmişti. Bu ziyaret, "İslâm'da insanın kültürel hakları" konusunda, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında bir görüşmeye vesile oldu. Vatikan'ın gazetesi Osservatore Romano'nun 26 Ekim 1974 tarihli nüshası, bu tarihî olaya birinci sayfada genişçe yer vermişti. O kadar ki, gazetenin buna ayırdığı yer,

Roma'da toplanmış bulunan Başpapazlar Sinodu'nun kapanış gününe ait özetinden daha fazla idi.

Arabistan'ın Büyük Ulema Heyeti, müteâkiben Cenevre'deki Kiliseler Ökümenik Konseyi ile Strasbourg Başpapazı Mgr. Elchinger tarafından kabul edildi. Başpapaz kendi yanında, katedralinde âlimleri öğle namazını kılmaya dâvet etti. Bu hâdisenin duyurulmasında, öyle anlaşılıyor ki meselenin dikkat edilmesi gereken, dinî anlamından çok, gösteriş yönü rol oynamıştır. Her hâlükârda, bu tezâhürlerin delâleti hakkında, kendilerine soru yönelttiğim şahısların, çok azı bunun şuûruna erdikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Bizzat kendisinin "Aynı Tanrı'ya tapan İslâm ve Hıristiyan dünyasının birliğine dair taşıdığı derin inançla harekete geçtiğini" bildiren Papa VI. Paul'ün, İslâm'a açılma esprisi, muhakkak ki iki din arasındaki münasebetlerde tarihî bir dönem teşkil edecektir. Katolik Kilisesi'nin başkanının, Müslümanlar hakkındaki duygularını hatırlatmayı şahsen zarûrî görüyorum. Zira az önce zikrolunan Vatikan Belgesi'nin de üzüntülerini belirttiği gibi, açıkça bir düşmanlık esprisiyle eğitilmiş olan Hıristiyanların çoğu, ilke olarak İslâm lehindeki her türlü düşünceye muârızdırlar. Bundan hareket ederek onlar, İslâm'ın gerçek durumu hakkında tam bir bilgisizlik içinde kalmaya devam ederler. İslâm vahyi konusunda, mutlak sûrette yanlış anlayışlar taşırlar.

Ne olursa olsun, Tanrı'nın birliğine inanan bir dinin, herhangi bir yönü inceleneceği zaman konuya, aynı hususta öbür iki dinin bildirdiklerinin mukayesesiyle yaklaşmak, tamamen yerinde bir davranış gözüküyor. Herhangi bir meselenin topluca incelenmesi, ayrı ayrı etüt edilmesinden daha çok fayda sağlar. Dolayısıyla kutsal kitaplarda ele alınan bazı konuların 20. asır biliminin verileriyle karşılaştırılması, istisnasız olarak her üç dini de ilgilendirmektedir. Üstelik günümüzde maddeciliğin saldırılarıyla hepsi birden tehdit edildiğinden, onlar

saflarını sıklaştırarak daha da sağlam bir blok oluşturmuş değil midirler veya böyle olmaları gerekmez mi? Din ile bilimin bağdaştırılamayacağı iddiâsı, Yahudi-Hıristiyan inancının yaygın bulunduğu ülkelerde olduğu kadar, İslâm ülkelerinde de -özellikle bilimsel çevrelerde- savunulmaktadır. Konunun, bütünüyle incelenmesi, uzun mütâlâaları gerektirir. Ancak ben, konunun sâdece bir yönüne yaklaşmak istiyorum. O da, bizzat Kutsal Kitapların, çağdaş bilimsel sonuçların ışığında incelenmesidir.

Bu gâye de, birinci dereceden önemli olan temel bir meseleyi ortaya koymaya zorlamaktadır. Bugün elimizde olan metinlerin sıhhati, yâni asıllarına uygunluk durumu nedir? Bu konu da metinlerin yazıya geçirilmesini ve onların günümüze kadar ulaşmasını belirleyen şartların incelenmesini gerektiriyor.

Kutsal kitapların metin tenkidi bakımından incelenmesi, bizim ülkelerimizde yakın bir tarihte başlamıştır. Kitab-ı Mukaddes'i, yâni Eski ve Yeni Ahit'i, inanan insanlar, yüzyıllar boyunca oldukları gibi kabul etmekle yetinmişlerdi. Onları okumak, olsa olsa, onları savunmak için bir incelemeye yol açıyordu. Onlar hakkında en küçük bir tenkit tavrı takınmak, büyük günâh sayılırdı. Onlar hakkında kolayca derli toplu bir bilgi sahibi olmak imtiyazı, din adamlarına ait idi. Din adamı olmayan Hıristiyanların çoğu ise, sâdece âyin merâsiminde veya vaaz sırasında seçilen parçaları biliyorlardı.

Özel bir bilim dalı halinde kurulan metin tenkidi branşı sâyesinde, ortaya çıkan birçok önemli problemin keşfedilip açıklanması mümkün olmuştur. Fakat tenkitçi zihniyetle hazırlandığını öne süren nice eser vardır ki, onları okumak hayâl kırıcı olmaktadır. Çünkü bunlar, gerçek tefsir güçlükleri önünde, sırf yazarın karşı karşıya kaldığı müşkilleri örtmek gayretkeşliğinden öteye geçmeyen, savunma yollu mütâlâalara yer vermektedirler. Bu durumlarda, kendi tefekkür gücünü

ve tarafsızlığını koruyan kimsenin nazarında, yanlışlar ve çelişkiler direnmekte devam eder. Mantığı tamamen karşısına alarak, kutsal kitabın yanlışlarla lekelenmiş bazı metinlerini, ne pahasına olursa olsun destekleyip haklı çıkarmaya yönelen tutum karşısında, teessüf etmekten başka bir şey elden gelmez. Bu tutum, bâzı kültürlü akıllıların, Allah inançlarına son derece zararlı olabilir. Bununla beraber, tecrübe ispat ediyor ki, bazı kimseler bu tür çatlakları keşfetmeye kâbiliyetli iseler de, Hıristiyanların büyük bir çoğunluğu bu çatlaklıkların varlığını hiç hesaba almamakta ve en basit bilim verileriyle dahi olan bağdaşmazlıklardan habersiz yaşamaktadırlar.

İslâm'da ise, hadîsler, İncillerdekine tekâbül eden bilgiler ihtiva eder. Hadîsler Hz. Muhammed'in sözlerinin mecmuâsıdır ve işlerinin naklinden ibarettir. İnciller de Hz. İsâ hakkında, bundan başka bir şey değildirler. İlk hadîs mecmuaları, Hz. Muhammed'in vefatından sonraki ilk birkaç on yıl içinde yazılmıştır.[2] Nasıl ki İnciller de Hz. İsâ'dan sonraki birkaç on yıl zarfında yazılmıştır. Her iki durumda da, geçmiş olaylar hakkında insanların tanıklıkları söz konusudur. Çoklarının düşündüğünün tersine olarak, görülecektir ki resmî dört İncil, onlarda anlatılanlara tanık olan şahıslar tarafından yazıya geçirilmemiştir. En doğru hadîs kitapları için de durum, bundan farklı değildir.

Karşılaştırma bu noktada durmalıdır. Bazı hadîslerin doğruluk derecesinin tartışılmış olduğu ve halen de tartışıldığı söylenebilir. Hâlbuki Hıristiyanlığın ilk asırlarında sayısız İnciller arasında sadece dördünün resmî ve geçerli olduğuna, nihaî olarak hükmedilmiştir. Oysa birçok hususta, bu dört İncil bile birbirleriyle müteaddit çelişkiler ortaya koymaktaydı.

2 Bu iddia isabetsizdir, zira Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatında hadîs yazan sahabiler bulunmuştur. Ayrıca, hadîslerle ilgili bir açıklama, eserin sonunda yer almaktadır (Mütercim).

Kilise dört İncil dışında kalan İncillerin gizlenmesini emretmişti ki, onlara verilen Apocryphe (sahih olmayan, sahte) sıfatı, bundan ileri gelmektedir.

Hıristiyanlıkla İslâm arasında, kutsal kitaplar yönünden, bir başka temel fark da, Hıristiyanlıkta vahyedilmiş ve anında tespit edilmiş metin bulunmadığı halde, İslâm'ın bu şarta uygun olan Kur'ân'a malik olmasıdır.

Kur'ân, Melek Cebrâil tarafından Hz. Muhammed'e tebliğ edilip hemen yazıya geçirilen, ezberlenen ve namazlarda -ve özellikle Ramazan ayında- okunan vahyin ifadesidir. Kur'ân bizzat Hz. Muhammed tarafından sûreler halinde bölünmüş ve bunlar Peygamberin vefatından hemen sonra (Hilafeti, Peygamberin vefatından sonra, 12-24 yılları arasında olan) Halife Hz. Osman devrinde, bugün elimizde olan metni teşkil etmek üzere, bir araya getirilmiştir.[3] Hıristiyanlıktaki vahy ise, İslâm'daki durumun hilafına olarak, -Hıristiyanların çoğunun tahayyül ettiklerinin tersine- vasıtalı bir şekilde nakleden birtakım insanların şahitlikleri üzerine bina edilmiştir. Zira biz Hz. İsâ'nın yaşadığı zamana ait herhangi bir görgü tanığından gelen hiçbir bilgiye sahip bulunmuyoruz. Hıristiyan ve İslâm vahiylerinin metinlerinin asıllarına uygunluk derecesi konusu, böylece ortaya konulmuş oluyor.

Kutsal kitapların metinlerini, bilimin verileriyle karşılaştırmak, her zaman için insanı düşündüren bir konu olmuştur.

Önceleri, kutsal kitaplarla bilimi bağdaştırmanın, kutsal metnin gerçekliğini ispat için, zarurî bir unsur olduğu fikri savunuldu. St. Augustin, ileride zikredilecek 82. mektubunda, bu ilkeyi kesinlikle ortaya koyar. Bundan sonra bilimin geliştiği ölçüde kutsal kitapla bilim arasında aykırılıklar bulundu-

---

3 Bu iş aslında Hz. Peygamber'in irtihalinden bir sene sonra Hz. Ebu Bekir devrinde yapılmış, Hz. Osman devrinde imla ıslahı yapılarak sûretleri çıkarılmış, çoğaltılmıştır (Mütercim).

ğunun farkına varılarak, bu tür yaklaştırmaların, artık yapılmasına karar verildi. Böylece itiraf etmek gerekir ki, zamanımızda kutsal kitap tefsircileriyle bilim adamlarını zıtlaştıran gergin bir durum meydana getirildi. Gerçekten, ilahî vahyin kesin bir şekilde yanlış olduğu belli olan bir hususu bildirdiği düşünülemez. Bu güçlüğü çözümlemek için, bilimsel yönden kabulü imkânsız olan kutsal kitap pasajlarının nakil bakımından asılsız olduğunu kabul etmekten başka mantıkî bir çare yoktur. Bu tür bağdaştırma yolu benimsenmedi. Tersine, metnin tamamlığı anlayışı, büyük inatla muhafaza edildi. Bu da kutsal kitabın gerçekliği konusunda tefsircileri, bilimsel espri yönünden hiç de makbul olamayacak bir durum almaya zorladı.

St. Augustin'in kutsal kitap için yaptığı gibi, İslâm da kutsal kitabın verileri ile bilimsel gerçekler arasında uyumun olması gerektiğini, başlangıçtan beri göz önünde bulundurmuştur. İslâm'ın vahiyle gelen kitabının, çağdaş dönemde incelenişi de, bu tutumu gözden geçirmeye yol açmamıştır. İleride de görüleceği üzere Kur'ân, bilimin de ele aldığı birçok konuda söz söylemiştir. Bunlar Kitab-ı Mukaddes'e nisbetle oldukça fazladır: Kitab-ı Mukaddes'in, bilimi karşısına almasına yol açan sözlerindeki kısa ve sınırlı ifade özelliğiyle, Kur'ân'ın bilimsel karakteri haiz olarak bildirdiği konuların çokluğu, kıyas bile edilemez. Kur'ân'ın bildirdiklerinden hiçbirisi, bilimsel bakış açısından herhangi bir itiraza mahal vermez. Bu incelememizden çıkan başlıca esasî sonuç budur. Kur'ân vahyi dışında kalan, Peygamberin sözlerini (hadislerini) derleyen kitaplar için durumun, daha başka olduğu ise, bu kitabın sonunda görülecektir. Zira, bazı hadisler, bilimsel yönden kabul edilebilecek durumda değildirler. Böyle olan hadislerin, gerektiğinde nakil yönünden bir asla dayanmadıkları ise, -Kur'ân'ın her zaman bilime ve akla yönelmeyi emreden titiz ilkesine

uyularak- ciddi incelemelere tâbi tutulmaları sonucunda ortaya konulmuştur.

Kutsal kitabın herhangi bir sözünün, bilimsel yönden kabul edilebilir veya kabul edilemez niteliği hakkındaki bu düşünceler, şu hususu açıkça belirtmeyi gerektirir. İyice bilinmelidir ki burada bilimin verilerinden söz edilirken, bilimin kesin ve nihaî olarak ortaya koyduğu gerçekler kasdolunmaktadır. Bu mülâhaza, belirli bir dönem için, herhangi bir hâdiseyi anlatmak hususunda yararlı olduğu halde, daha sonra geçersiz sayılabilen ve bilimsel gelişmeye daha uygun olan bir başka görüşe yerini bırakan açıklayıcı teorileri, konu dışı bırakır. Ben, burada sadece gelecekte artık vazgeçilmesi mümkün olmayan gerçekleri göz önünde bulunduruyorum. Bu bilimsel gerçekler arasında, bilimin tamamlanmamış verileri de yer almakta ise de, bunlar, yanılma tehlikesi olmaksızın kullanılabilecek derecede, yeterli bir biçimde ispatlanmış bulunmaktadırlar.

Meselâ, insanın yeryüzünde ortaya çıkmış olduğu tarih, yaklaşık olarak bile, bilinmemektedir; fakat Hıristiyan takviminin başından (milattan), en az on bin yıl öncesine ait olduğunda hiçbir şüpheye mahal bulunmayan ve insanlara ait olan kalıntılar keşfedilmiştir. Dolayısıyla, Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin babının, insanın başlangıcını (Hz. Âdem'in yaratılışını) İsâ'dan 37 yüzyıl kadar öncesine yerleştiren tarihe ve soya ait bilgilerini, bilimle bağdaştırmak mümkün değildir. Bilim, gelecekte belki de, şimdiki tahminlerimizden daha ileri tarihî tespitler getirebilir. Fakat onun 1975 yılında, Yahûdi takviminin öne sürdüğü gibi, insanın yeryüzünde ilk olarak 5736 yıl önce göründüğünü ispat edemeyeceğinden kesinlikle emin olabiliriz; şu halde insanlığın yaşı konusunda Kitab-ı Mukaddes'in verdiği bilgiler yanlıştır.

Bilimle yapılan bu karşılaştırma, kelimenin tam anlamıyla dinî olan meseleleri, konu dışı bırakmaktadır. Meselâ, Allah'ın kendisini Hz. Musâ'ya izhar ediş biçimini yahut Hz. İsâ'nın babasız olarak dünyaya gelişini saran sır konusunda, bilimin yapacağı herhangi bir açıklama yoktur. Kaldı ki bu tür olaylar hakkında, kutsal kitaplar da, hiçbir maddî izah vermemektedirler. Bu inceleme, (haklarında -az veya çok-birtakım açıklamalar yaparak) kutsal kitapların, son derece çeşitli tabiî hâdiseler konusunda bize öğrettikleri hususları ele alacaktır. Bu işi yaparken aynı konularda, öteki iki vahyin çekingen davranarak fazla bir şey söylememeleri ile Kur'ân vahyinin, konuların çeşitliliği yönünden zenginliğini de karşı karşıya getirerek mukayese etmek gereklidir.

Kur'ân metninin çağdaş bilimin verileriyle uygunluk derecesini araştırırken, hiçbir peşin hükme sahip olmaksızın tam bir tarafsızlıkla, önce Kur'ân vahyinin üzerine eğildim. Bazı tercümeleri sayesinde Kur'ân'ın, tabiî olaylardan çokça bahsettiğini biliyordum, fakat Kur'ân'ın bu yönü hakkında bildiklerim, son derece yetersiz ve az idi. Ancak Kur'ân'ın Arapça metnini çok dikkatli bir biçimde incelemek suretiyledir ki, bu konuların dökümünü çıkarabildim. Bunun sonucu olarak Kur'ân'ın modern dönemde ilmî bakımdan tenkit edilebilecek hiçbir taraf ihtiva etmediğini kesin olarak kabule mecbur kaldım.

Aynı tarafsızlıkla, yine aynı incelemeyi Eski Ahit ile İnciller üzerinde de yaptım. Eski Ahit'i incelemede onun birinci kısmı olan "Tekvin" babından ileri geçmeye lüzum kalmadı. Zira, çağımız biliminin sağlam bir şekilde ortaya koyduğu bilimsel sonuçlarla bağdaştırılması mümkün olmayan hususlar, bu kısımda yeterince bulunmaktaydı.

İnciller açılınca, daha ilk sayfada yer alan Hz. İsâ'nın şeceresiyle, ciddi bir problemin içine girmiş oluruz. Zira Mat-

ta'nın verdiği bilgi, bu konuda Luka'nınki ile açık bir çelişki arz eder. Üstelik Luka'nın bildirdikleri, insanın yeryüzündeki tarihi bakımından, çağdaş bilgilerle kesinlikle bağdaşmamaktadır.

Bu çelişkilerin, yanlışlıkların ve bağdaşmazlıkların varlığı, bana göre, Allah'a imana, hiç de zarar verici nitelikte değildir. Bu husustaki sorumluluk, insanlara aittir. Çünkü aslî metinlerin gerçek durumları, uydurmaların payının ne kadar olduğu, insanlar tarafından kasıtlı olarak değiştirilen kısımların miktarı, keza farkında olmaksızın Kitab-ı Mukaddes'in maruz kaldığı değişiklikler, bizce kesin bir biçimde bilinmemektedir. Günümüzde bizi alt üst eden husus şudur: Bu tür çelişkiler ve bilimin kesin bir şekilde ispatladığı gerçeklerle uyuşmazlıklar karşısında, bu metinleri inceleyen uzmanlar, bazen kasden bunların farkına varmamış görünüyorlar, bazen de tutarsızlıklarına değindikleri halde, birtakım mantık cambazlıklarıyla onları saklamaya girişiyorlar. Matta ve Yuhanna İncillerini ele alırken, bazı büyük tefsircilerin uyguladıkları, bu tür savunma yöntemlerinden örnekler vereceğim. Bu yanlışlıkların veya edepli ve çekingen bir tavırla "güçlük" diye adlandırılan çelişkilerin bu yöntemlerle gizlenmeye çalışılması, çokça başarıyla sonuçlanmıştır. Bunca Hıristiyan'ın, Eski Ahit'teki ve İncillerdeki birçok pasajda bulunan ciddi tutarsızlıkları bilmeyişi de, bundan ileri gelmektedir. Kitabımızın birinci ve ikinci kısımlarında, okuyucu, bunun açık örneklerini bulacaktır.

Okuyucu, üçüncü kısımda ise bilimin, bir kutsal kitaba beklenmedik uygunluğunu görecek; günümüze kadar muammâ sayılmış, hatta anlaşılmaz sanılmış bazı Kur'ân âyetlerinin, din dışı çağdaş bilimin verileri sayesinde en iyi bir şekilde açıklanmasına şahit olacaktır. İslâm nazarında din ile bilimin ikiz kardeş telâkki edildiği bilinirse, bunda şaşılacak hiçbir taraf kalmaz. Bilimsel gelişme, başlangıçtan beri, İslâm

dininin emirlerinden sayılmıştır. Bu emrin uygulanması, İslâm medeniyetinin yükselme döneminde, olağanüstü bir ilmî gelişmeye yol açmıştır ki, bizzat Batı da, Rönesanstan önce bu kaynaktan beslenmiştir. Kur'ân'ın, şimdiye kadar anlaşılmamış ya da yanlış yorumlanmış kimi âyetlerinin, bilimsel gelişme sayesinde açıklanması, günümüzde, Kutsal kitaplarla bilimin karşılaştırılmasında çok ileri bir safhayı ortaya koymaktadır.

ESKİ AHİT

I. GENEL BAKIŞ

Eski Ahit'in Müellifi Kimdir?

Kendisine bu sorunun yöneltildiği birçok Eski Ahit okuyucusu, ellerindeki Kitab-ı Mukaddes'lerinin giriş kısmında okumuş oldukları bilgileri tekrarlayarak cevap verirler; yani bu kitabın Ruhulkudüs tarafından ilhama mazhar olan insanlar tarafından yazılmakla beraber tamamının müellifinin yine de Tanrı olduğunu söylerler.

Kitab-ı Mukaddes hakkında bilgi veren yazar, okuyucusuna, ya her türlü soruyu kesip atan bu kısa hükmü bildirmekle yetinir yahut bu hükmü belirttikten sonra okuyucuyu uyarmak için, aslî metine, insanlar tarafından sonradan bazı ayrıntıların eklenmiş olabileceğine dair bir kayıt ilâve eder. Fakat bununla birlikte herhangi bir pasajın münakaşalı durumunun, oradan çıkan genel "hakikat"i değiştiremeyeceğini anlatmak ister. Kilise Otoritesinin teminatı altında olan bu "hakikat" üzerinde ısrar edilir. Bu konularda Hıristiyanlara açıklama yapmaya yetkili tek merci olan Kilise Otoritesinin ise, Ruhulkudüs'ün himayesinde olduğu kabul edilir. Kilise, IV. asır konsillerinden beri muteber kutsal kitapların listesini açıklamış ve Kanon denilen bu liste Florance (1441), Trente (1546) ve Vatikan I (1870) konsillerince teyit edilmiştir. Birçok Papalık genelgesinden sonra, yakınlarda akdedilen en son konsil, yani Vatikan II Konsili de üç yıl süren (1962-1965) ihtimamlı bir çalışmadan sonra, vahiy konusunda birinci dereceden önemli bir metin yayınlamıştır. Kitab-ı Mukaddes okuyucularının büyük çoğunluğu, onun çağdaş ba-

sımlarının başında bu teselli edici (kuvvet verici) bilgileri bulur, yüzyıllar boyunca verilmiş olan sıhhat garantisi ile yetinir ve bunun tartışılabileceğini bile pek düşünmez.

Fakat, din adamlarınca yazılıp geniş kitleye hitap etmeyen eserlere müracaat edildiğinde, Kitab-ı Mukaddes'in metninin sıhhati meselesinin, önceden düşünüldüğünden daha da karışık olduğu fark edilir. Meselâ, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu'nun idaresinde yapılan ve ayrı ayrı fasiküller halinde yayınlanan, Kitab-ı Mukaddes'in çağdaş Fransızca tercümesine başvurulursa durumun çok farklı olduğu görülür ve Yeni Ahit gibi Eski Ahit'in de -şerh yazanların gizlemedikleri- problemler ve itirazlara yol açan unsurlar ihtiva ettiği anlaşılır.

İmkân ölçüsünde tarafsızlıkla hazırlanmış birtakım özlü incelemelerde de açık seçik bilgiler bulmak mümkündür. Prof. Edmond Jacob'un L'Ancient Testament (Eski Ahit) kitabı bunlardan biridir. Bu kitap, mükemmel bir biçimde toplu bilgi vermektedir.

Edmond Jacob'un da ısrarla belirttiği gibi, birçok kimse, başlangıçta -bir tek metin olmayıp- müteaddit metinlerin bulunduğundan haberdar değildir. İ.Ö. 3. yüzyıla doğru, en azından üç türlü İbranca Kitab-ı Mukaddes metni vardı: Massorethique metni, bundan kısmen tercüme edilen Yunanca metin ve Samiriye Tevratı. Hz. İsâ'dan bir asır önce, bir tek metin tespit etmeye girişilirse de, Kitab-ı Mukaddes metninin nihâî olarak tespiti için M.S. birinci asrı beklemek gerekecektir.

Eğer metnin bu üç şekli de elde olsaydı, karşılaştırma imkânı bulunacak ve belki de aslî metnin nasıl olduğu hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktı, fakat maalesef bu hususta, azıcık olsun bir fikre sahip değiliz. Hz. İsâ'ya yakın olan Hıristiyanlık öncesi bir devirden kalma Kumran mağarasındaki tomarlar, klasik metinle farklılıklar arzeden İ.S. 2. yüzyı-

la ait "On Emir"i ihtiva eden bir papirüs ve İ.S. 5. yüzyıla ait bazı parçalar (Kahire'deki Geniza parçaları) dışında, Kitab-ı Mukaddes'in bilinen en eski İbranca metni İ.S. 9. asra çıkmaktadır.

Septante metni, Yunan dilindeki ilk tercüme olmalıdır. İ.Ö. 3. yüzyıla ait olan bu tercüme, İskenderiye Yahudileri tarafından yapılmıştır. Yeni Ahit yazarları da, ileride bu metne dayanacaklardır. Bu metin İ.S. 7. yüzyıla gelinceye dek otorite sayılacaktır. Hıristiyan âleminde genel olarak kullanılan temel Yunanca metinler, Vatikan'da Codex Vaticanus ve Londra British Museum'da Codex Sinaiticus adları altında muhafaza edilen yazmalar olup her ikisi de İ.S. 4. asırdan kalmadır.

St. Jerome, İ.S. 5. asrın ilk yıllarında, İbranca metinleri esas alarak Latince bir metni hazırlamıştır. Bu nüshaya, daha sonraları İ.S. 7. yüzyılda dünyanın her tarafına yayılması sebebiyle Vulgate[4] adı verilir.

Sadece hatırlatmak babından, kısmî olan Aramca ve Süryanca (Peshitta) tercümelerini zikredelim.

Bütün bu tercümeler uzmanlara, bir bakıma, muhtelif metinlerin uzlaştırılmasıyla hasıl olan "ortalama" metinleri teşkil etme imkânını vermiştir. Keza, İbranca, Yunanca, Latince, Süryanca, Aramca ve hattâ Arapça gibi muhtelif dillerden metinleri yan yana veren mecmualar da hazırlanmıştır. Walton'un meşhur Bible'i (Londra, 1657) böyledir.

Konuyu tamamlamak için şunu da ilâve edelim ki, farklı Hıristiyan kiliselerinin Kitab-ı Mukaddes anlayışları değişik olduğundan, onların kabul ettikleri kitaplar da farklı olmuş-

4 Bu kelime Latince'de "Yayılmış olan nüsha" anlamına gelmektedir. St. Jerome tarafından yapılan bu tercüme Trente Konsili (1545-1563) tarafından resmîleştirilmiştir (Mütercim).

tur. Bu kiliseler, şu âna kadar, aynı dildeki herhangi bir tercüme hakkında, aynı fikirlere sahip değildirler.[5] Birçok Katolik ve Protestan uzmanının gerçekleştirdiği ve tamamlanmak üzere olan ökümenik tercüme muhtemelen ortak bir metin getirecektir.

Böylece, Eski Ahit metninde insan eliyle yapılmış değişikliklerin payı, oldukça büyük görünüyor. Bir nüshadan öbür nüshaya, bir tercümeden öbür tercümeye, vaki olan sayısız tasarruflarla, iki bin yıldan fazla bir zaman boyunca, aslî metnin uğramış olduğu değişikliklerin vardığı boyutlar, zahmet çekmeksizin anlaşılıyor.

Kitab-ı Mukaddes'in Menşei

Kitab-ı Mukaddes, kitaplar mecmuası olmadan önce, fikirlerin intikali için zarurî bir unsur olan beşer hafızasından başka dayanağı olmayan bir halk rivâyeti idi. Bu rivâyet makamla okunuyordu.

E. Jacob'un yazdığına göre: "Her millet başlangıç safhasında makamla bir şeyler okur. Başka yerde olduğu gibi İsrail'de de nesirden önce şiir mevcut olmuştur. Kendi tarihinin şartlarıyla, ümitsizlik çukurlarına düştüğü gibi, heyecanının da zirvesine yükselen, nazarında her şeyin bir anlamı olduğundan, karşılaştığı her durumu kuvvetle yaşayan İsrail pek âlâ ve pek çok teganni etmiş ve nağmesine büyük bir anlatım çeşitliliği vermiştir." Birçok vesile ile teganni ediliyordu. E. Jacob, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan parçalarla birlikte, onların söyleniş vesilelerini de sıralamaktadır: Yemek nağmeleri, hasat bitimini kutlama nağmeleri, yapılan işe refakat eden nağmeler (Ünlü Kuyular şarkısı gibi. Sayılar, 21/17), Neşideler Neşidesi'nde olduğu gibi düğün nağmeleri, mâtem nağmele-

5 Yani aynı dili konuşan farklı mezhepten olan kimseler, aynı tercümeyi değil, mezheplerine göre yapılmış ayrı ayrı tercümeleri okumaktadırlar (Mütercim).

ri, Kitab-ı Mukaddes'te çok fazla olan savaş türküleri gibi. Bizzat Yahve'nin yönettiği bir kutsal savaşın sonunda, İsrail'in Yahve tarafından idare edilmiş zaferini yücelten Deborah Neşidesi de (Hâkimler, 5/1-32) bunlardan biridir: Ahit sandığı hareket ettiğinde Musâ diyordu: "Kalk Yahve, kalk ki düşmanların dağılsın! Senden nefret edenler senin yüzünü görerek kaçsınlar!"

Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirildikten sonra insanlara ulaştırdıkları buyruklar, bu safhada henüz meseller ve vecizeler (Meseller Kitabı, Tarihî Kitaplar Vecize ve Meselleri), dua veya beddua formülleri ve kanunlar şeklindedir. E. Jacob'un kaydettiğine göre bu sözler ya aile geleneği yoluyla veya mâbetler aracılığı ile, Allah'ın "seçtiği milletin" tarihinin rivâyeti şeklinde aktarılıyordu. Yotam'ın masalında görüldüğü üzere (Hâkimler, 9/7-21) rivâyet çok geçmeden masala dönüşmüştür. Bu masalda ağaçlar kendilerine kral mesh etmek için yola düşerler ve sırasıyla, zeytin ağacına, incir ağacına, üzüm asmasına ve karaçalıya hitap ederler.

Bu da E. Jacob'a "... Uydurmacı fonksiyonla harekete geçen rivâyet, tarihi iyi bilinmeyen konular ve devirler hususunda sıkıntıya düşmedi." diye yazmak ve şu sonucu çıkarmak imkânını verir:

"Muhtemelen Eski Ahit'in Hz. Musâ ve daha önceki peygamberler hakkında anlattıkları, olayların tarihî cereyanına ancak yaklaşık olarak uymaktadır. Fakat, daha sözlü rivâyetler aşamasında bile, râvîler, onların arasındaki muhtelif olayları birbirine bağlamak için, çok sayıda çekicilik ve hayal unsurunu seferber etmeyi becermişler; böylece dünyanın ve insanlığın başlangıcında olup bitenleri, tenkitçi zekâlar için yeterince ihtimal dahilinde sayılabilecek bir tarih şeklinde sunmayı başarmışlardır."

Yahudi milletinin Kenân'da yerleşmesinden sonra, yani İ.Ö. 13. asır sonlarında, geleneği korumak ve intikal ettirmek amacıyla yazının kullanıldığını düşünmek için her türlü sebep vardır. Fakat bu işte, onların nazarında en sürekli olmaya lâyık olan hususta, yani dinî hükümlerde bile tam bir titizlik uygulanmıyordu. Dînî hükümlerden yazısı bile Allah'a izâfe edilen On Emir, Eski Ahit'te, iki rivâyetle nakledilmektedir: Çıkış (20, 1-21) ve Tesniye (5/1-30). İki rivâyetin rûhu aynı ise de, farklılıklar da meydandadır. Önemli bir malzeme tespiti endişesi vardır. Mukaveleler, mektuplar, şahıs adları (Hâkimler, şehirlerdeki yüksek rütbeli memurlar, soy kütüğü listeleri), takdime listeleri, ganimet listeleri. Böylece, bizim şu anda elimizde bulunan kitaplara esas teşkil eden eserlerin nihaî olarak kaleme alınmasını sağlayan arşiv malzemeleri meydana geldi. Keza her kitapta çeşitli edebî türler karışımı ortaya çıktı. Bu karışık ve tuhaf malzemelerin bir araya toplanmış olmasının sebeplerini araştırmak, işin uzmanlarına düşer.

Başlangıçta sözlü rivayete dayanan ve Eski Ahit'ten ibaret olan bu tutarsızlıklarla dolu bütünün oluşma sürecini, ilkel bir edebiyatın doğuşu sırasında, başka iklimlerde ve başka zamanlarda rastlanabilecek durumlarla karşılaştırmak ilginç olacaktır.

Örnek olarak Franc'lar krallığı döneminde, Fransız edebiyatının doğuşunu ele alalım. Aynı sözlü intikal, başlangıçta büyük olayları kaydetmeğe yönelmektedir. Bunlar, ekseriya Hıristiyanlığın savunulması sebebiyle yapılan savaşlar, daha sonraki asırlarda halk şairlerinin, vakanüvislerin ve dönemlere ait tarih yazarlarının kendilerinden yararlanacakları kahramanların rol aldıkları çeşitli dramlardır. Böylece miladî 11. yüzyıldan itibaren, gerçekle efsanenin birbirine karıştığı ve bir kahramanlıklar zincirinin ilk anıtını meydana getirecek olan yiğitlik destanları doğacaktır. Bunların içinde en ünlüsü Chanson de Roland'dır. Roman haline getirilmiş bu

destanda, İspanya'ya yaptığı bir seferden dönerken İmparator Şarlman'ın artçı komutanı olan Roland, büyük bir savaş olayında ihtişamla karşımıza çıkmaktadır. Roland'ın fedakârlığı, hikâyenin ihtiyacı dolayısıyla uydurulmuş bir sahne değildir. Bu olay 15 Ağustos 778'de gösteriliyor; gerçekten, Basque dağlılarının bir hücumu söz konusuydu. Bu noktada edebî eser, efsaneden başka bir şey değildir; onun tarihî bir temeli varsa da, tarihçiler tarafından harfiyen alınamaz.

Kitab-ı Mukaddes ile böyle bir din dışı edebiyatın doğuşu arasında kurulan bu paralellik, gerçeğe çok uygun görünüyor. Bu paralellik -Tanrı fikrini kasten reddeden birçok kişinin yaptığı gibi- bugün elimizde bulunan Kitab-ı Mukaddes metnini, bütünüyle efsane koleksiyonları dehlizine atmayı amaçlamaz. Yaratmanın gerçek olduğuna, Allah tarafından Hz. Musa'ya buyrukların verildiğine, meselâ kral Hz. Süleyman'ın zamanında olduğu gibi, insanların işlerine Allah'ın müdahalelerine pek âlâ inanılabilir, bu olayların özünün bize bildirildiği düşünülebilir. Fakat başlangıçtaki sözlü rivayetin yazıya çekilmesinde insanların payları son derece fazla olduğundan, tasvir edilen hususların ayrıntılarının titiz bir eleştiriye tâbi tutulması gerektiği de aslâ gözden uzak tutulmamalıdır.

II. ESKİ AHİT'E DAHİL KİTAPLAR

Eski Ahit, çeşitli türlerde ve farklı uzunluklarda olup; sözlü rivayetten hareket edilerek, dokuz asırdan fazla bir zamanda, müteaddit lisanlarda yazılmış olan eserler külliyâtı demektir. Bu eserlerin çoğu, bazen birbirinden çok uzak dönemlerde, olaylara ya da özel zaruretlere bağlı olarak düzeltilmiş ve tamamlanmıştır.

Muhtemelen bu zengin edebiyatın ortaya çıkması, İsrail Krallığının başlarında, İsâ'dan önce 11. asra doğru olmuştur. Bu dönem kralın çevresinde bulunup, faaliyetleri yazıya inhisar etmeyen, birtakım kültürlü kişilerden ibaret olan "katipler" kitlesinin zuhur ettiği bir dönemdir. Geçen bölümde zikrolunan ve yazıya geçirilmesinde özel bir gaye ve fayda bulunan, az sayıdaki kısmî ilk metinler, bu dönemden kalmış olabilirler. Yukarıda zikrettiğimiz bazı neşideler, Hz. Yakub'un ve Hz. Musâ'nın Allah'tan naklen söyledikleri sözler, On Emir ve genellikle henüz hukuk teşekkül etmeden dînî bir gelenek kuran teşriî metinler. Bütün bu tür metinler, Eski Ahit'in muhtelif kitaplarında, şuraya buraya dağılmış parçaları teşkil ederler.

Hz. Musâ'ya nisbet edilen ilk beş kitabın temel unsurunu oluşturacak olan Pentateuque'ün Yahvist[6] metninin yazılması, biraz daha sonra, muhtemelen İsâ'dan önce 10. asırdadır. Daha sonra bu metne Elohist[7] ve Sacerdotale[8] denilen

6 Tanrı bu metinde Yahve diye adlandırıldığı için metine de bu ad verilmiştir.
7 Tanrı bu metinde Elohim diye adlandırıldığı için metine de bu ad verilmiştir.
8 Bu metin Kudüs Mabedindeki din adamlarından gelen rivâyettir.

rivâyetler ilave olunacaktır. Baştaki Yahvist metin, dünyanın başlangıcına dair durumları ve Hz. Yakub'un vefatına kadar olan hâdiseleri ele alır. Bu metin Güney Krallığından (Juda) yayılır.

İsâ'dan önceki 9. yüzyılın sonunda, 8. yüzyılın ortasında Kuzey Krallığında (İsrail'de), elimizde kitapları bulunan Elie ve Elisee ile bir nebevî davet dalgası oluşur ve yayılır. Bu aynı zamanda Pentateuque'ün Yahvist metnine göre, daha sınırlı bir devreyi içine alan Elohist metnin yazıldığı dönemdir. Elohist metin sadece Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'a ait olaylara inhisar etmektedir. Keza Yeşu (Josue) ve Hâkimler (Juges) kitapları da bu döneme aittirler.

İsâ'dan önce 8. yüzyıl, yazar peygamberlerin asrıdır. İsrail Krallığında Amos ve Hoşea (Osée), Juda'da ise İşaya (İsaie) ve Mika (Michee).

İsâ'dan önce 721'de Samiriye'nin alınması, İsrail Krallığına son verir. Yehuda Krallığı, onun dînî mirasına sahip olur. Pentateuque'ün Yahvist ve Elohist metinlerinin bir tek kitap halinde kaynaşması özelliğini ortaya koyar Proverbes mecmuası, bu dönemden kalmış olmalıdır; böylece Tevrat meydana gelir. Tesniye kitabının yazılışı da bu dönemde yer almış olmalıdır.

İsâ'dan önce 7. yüzyılın ikinci yarısında Yoşiya (Josias)'ın saltanatı, peygamber Yeremya'nın davetinin başlangıç devresine rastlar. Fakat bu peygamberin eseri, kesin şeklini ancak bir asır sonra alacaktır.

İsâ'dan önce 598 yılında vaki olan ilk Babil sürgününde önce Tsefanya (Sophonie), Nahum ve Habakkuk (Habacuc)'un davetleri yer almıştır. Bu ilk sürgün esnasında Hezekiel de

(Ezechiel) peygamberlik davetini yaymıştır. Bundan sonra İsâ'dan önce 587 yılında Kudüs'ün düşmesi, ikinci sürgün döneminin başlangıcını teşkil edecek ve bu sürgün İsâ'dan önce 538'e kadar sürecektir.

Son büyük peygamber ve sürgün devresi peygamberi olan Hezekiel (Ezechiel)'in kitabı, şimdiki durumuyla, ancak onun ölümünden sonra, kendisinin manevî varisleri olan kâtipler tarafından kaleme alınacaktır. Aynı kâtipler Tekvin kitabının, yaratılıştan Hz. Yakub'un vefatına kadar olan kısmını, üçüncü bir rivayet oluşturacak tarzda tekrar ele alırlar, onların yazdığı bu metne Sacerdotale[9] denilmektedir. Böylece Tevrat'ı meydana getiren ve Yahvist ile Elohist'den ibaret olan iki metnin içerisine, bir üçüncü metin sokuşturulacaktır. Bu metnin, kendisinden yaklaşık dört ve iki yüzyıl önce kaleme alınmış olan kitaplarda yol açtığı karışıklığın bir yönü ileride görülecektir. Lamentations kitabı da bu dönemde ortaya çıkar.

Cyrus'un emri üzerine, İsâ'dan önce 538'de Babil sürgünü sona erer, Yahudiler Filistin'e dönerler ve Kudüs Mabedi yeniden inşa edilir. Bir nübüvvet dalgası yeniden yayılmaya başlar. Haggay (Aggée), Zekarya (Zacharie), Üçüncü İşaya (İsaie), Malaki (Malachie), Daniel ve Baruch'un (bu son kitap Yunanca yazılmıştır) kitapları, bu dönemin mahsulüdür.

Sürgünü izleyen devre, aynı zamanda Sagesse (hikmet) kitapları devresidir. Proverbes, nihaî şekliyle, İsâ'dan önce, 480 yılına doğru yazılır. Job (Eyyub) kitabı, İsâ'dan önce 5. asır ortalarında kaleme alınır. Ecclésiaste veya Qohelet, İsâ'dan önce 3. yüzyıldan kalmadır. Bu yüzyıl aynı zamanda Neşideler Neşidesi, I ve II. Tarihler, Ezra, Nehemya kitaplarının or-

9 Din adamlarının yazdıkları metindir.

taya çıktığı zamandır. Ecclésiastique veya Siracide, İsâ'dan önce 2. asırda zuhur eder. Süleyman'ın Hikmetleri kitabı ile I ve II. Maccabees kitapları, İsâ'dan bir asır önce yazılmışlardır. Ruth, Ester (Esther) ve Yunus (Jonas)'ınkiler gibi Tobie ve Judith'in kitaplarının da tarihlerini belirlemek çok güçtür. Bütün bu bilgiler, daha sonra yapılmış olan düzenlemelere bağlı olarak verilmiştir; zira, milâttan ancak yüz yıl kadar önceki Eski Ahit metinlerine ilk şekil verilmeye başlanmış ve uzmanların çoğuna göre, bu tedvin İsâ'dan sonra, ancak birinci asırda son şeklini almıştır.

Böylece Eski Ahit, başlangıçtan Hıristiyanlığın doğuşuna kadar Yahudi milletinin edebî anıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu teşkil eden kitaplar İsâ'dan önce, 10–11. asır arasında kaleme alınmış, tamamlanmış ve gözden geçirilmişlerdir. Bu kitapların yazılışı hakkında verdiğimiz bilgilerin, şahsî görüşümüzle hiçbir ilgisi yoktur. Sunduğumuz tarihçenin temel malzemeleri, Saulchoir dominiken fakültelerinde profesör olan S.P. Sandroz tarafından Encyclopedia Universalis[10] için yazılmış Bible (Kitab-ı Mukaddes) makalesinden alınmıştır. Eski Ahit'in ne olduğunu anlamak için, zamanımızda birinci derecede otorite olan uzmanlarca, mükemmel olarak ispatlanmış bu bilgileri hatırdan çıkarmamak gerekir.

Bütün bu kitapların içinde vahiy de vardır. Fakat bugün malik olduğumuz, yaşamış oldukları şartlara ve karşı karşıya kaldıkları zaruretlere bağımlı olarak, canlarının istediği gibi metinleri değiştiren insanların, bize bırakmayı arzu ettiklerinden ibarettir.

Bu tarafsız bilgiler, zamanımızda halk için yazılan çeşitli "Kitab-ı Mukaddes'e Giriş"ler ile karşılaştırıldığında, görülecektir ki, olup bitenler, oralarda tamamen farklı bir şekilde gösterilmektedir. Kitapların kaleme alınışına dair temel konu-

10 1974 basımı, c. 3, s. 246-253

lar hakkında hiçbir şey söylenmez, okuyucuyu şaşırtan kapalı hususlar geçiştirilir. Olaylar, okuyucuya işin gerçeği hakkında yanlış bir fikir verdirecek derecede küçümsetilir. Kitab-ı Mukaddes Önsöz ve Girişlerinin çoğu, böylece gerçeği çarpıtır, başka kılığa sokarlar. Meselâ, Pentateuque'te (ilk beş kitap) olduğu gibi, kitapların tamamı, birçok defa yeniden elden geçirilmiştir. Bu konuda söylenen sadece, "bazı ayrıntıların eklenmiş" olabileceğine işaret edip geçmekten ibarettir. Herhangi bir kitabın anlaşılmayan bir pasajı hakkında bir tartışmaya temas edilirse de, üzerinde uzun incelemeleri gerektiren çok önemli temel problemler sükutla geçiştirilir. Kitab-ı Mukaddes konusunda, halk için yazılan kitaplarda, bu derece yanlış bilgilerin verildiğini görmek, doğrusu elem vericidir.

Tevrat veya Pentateuque

Torah (Tevrat), Sâmî bir isimdir. Fransızca'da Pentateuque şeklini alan bu Yunanca tabir, beş bölümden oluşan bir eseri ifade eder; Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye. Bunlar otuz dokuz cüzden meydana gelen Eski Ahit'in ilk beş cüzünü teşkil ederler.

Bu metinler grubu (beş kitap) dünyanın başlangıcından, Yahudilerin -Mısır'dan çıkışlarından sonra kendilerine vaat edilen toprak (arz-ı mev'ud) olan- Kenan'a gelişlerine, daha titiz bir deyimle, Hz. Musâ'nın vefatına kadarki olaylara yer verir. Fakat olayların nakli, Yahudi milletinin dînî ve içtimaî hayatıyla ilgili durumların anlatılması için genel bir çerçeve olarak kullanılır ki Şeriat ya da Torah adı da buradan gelir.

Yahudilik gibi Hıristiyanlık da yüzyıllar boyunca, bu beş kitabı yazanın bizzat Hz. Musâ olduğunu düşündü. Belki de bu, Allah'ın Hz. Musâ'ya bildirdiği şu sözü tasdik etmekten ileri geliyordu: "Bunu (Amalek'lerin bozgununu) anılma olarak Kitaba yaz" (Çıkış, 17/14). Yahut bu inanç Mısır'dan çıkış

hakkında "Ve Musâ, Rabbin emriyle, onların çıkışlarını göçlerine göre yazdı." (Sayılar, 33/2). Veyahut "Ve Musâ, bu şeriatı yazdı..." (Tesniye, 31/9) gibi cümlelere dayanıyordu. İsâ'dan önce birinci yüzyıldan beri, bütün Tevrat'ın Hz. Musâ tarafından yazıya geçirildiği ileri sürülüyor; Flavius Josephe, Philon d'Alexandrie, bunu savunanlar arasındadırlar.

Bugün bu iddia kesin olarak terk edilmiştir; bu noktada herkes müttefiktir. Fakat bununla beraber Yeni Ahit bu yazarlığı Hz. Musâ'ya izafe eder. Gerçekten "Romalılara Mektup"ta (10/5) Paul, Levililer'in bir cümlesini iktibas ederek der ki: "Çünkü Musâ, şeriatten olan salâhı işleyen adam onunla yaşayacaktır (Levililer, 18/5) diye yazıyor." vs.

Yuhanna, kendi İncil'inde (5/46-47) Hz. İsâ'ya şu cümleyi söyletir: "Çünkü, eğer siz Musâ'ya iman etmiş olsaydınız, bana da iman ederdiniz; zira o, benim için yazmıştır. Fakat eğer onun yazılarına iman etmiyorsanız, benim sözlerime nasıl iman edersiniz?" Burada yeniden yazma söz konusudur. Aslî metne uyan Yunanca kelime (bu dilde yazılmıştır) episteute'dür. Demek ki, İncil yazarı tarafından İsâ'nın ağzına mâl edilen tamamen yanlış bir söz vardır. Şimdi söyleyeceklerimiz bunu ispat edecektir.

Bu ispatımın malzemelerini M.P de Vaux'dan alıyorum. Bu zat Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu (I'Ecole biblique de Jerusalem) müdürü olup 1962'de yaptığı Tekvin kitabı tercümesinin başında, Tevrat'a bir genel giriş yazmıştır. Bu giriş bahis konusu eserin (Tevrat'ın) yazarı hakkında İncillerdeki ifadenin zıddını ortaya koyan, çok değerli deliller ihtiva etmektedir.

M.P de Vaux "Hz. İsâ ile havarilerinin tâbi oldukları Yahudi geleneğinin" Orta Çağın sonuna kadar kabul edildiğini hatır-

latmaktadır. Buna tek itiraz eden 7. yüzyılda Aben Esra olmuştur. Ancak 16. yüzyıldadır ki Carlstadt, Hz. Musâ'nın, Tesniye kitabında (34/5-12) bizzat kendi vefatını yazamayacağına dikkati çekti. Müellif daha sonra, Tevrat'ın hiç değilse bir kısmının Hz. Musâ tarafından yazılmadığını ortaya koyan başka tenkitler de nakletmekte, bunlar arasında özellikle Richard Simon'un (de l'Oratoire) Histoire Critique du Vieux Testament (1678) (Eski Ahit'in Tenkitli Tarihi) adlı eserine yer vermektedir. R. Simon'un bu eseri Tevrat'taki kronolojik güçlükler, tekrarlar, hikâyelerin düzensizlikleri ve üslup farklılıkları üzerinde durmaktaydı. Kitap, hâdise çıkardı; R. Simon'un isbatlarına kulak asan olmadı. 18. asrın başlarına ait tarih kitaplarının, eski devre ait atıfları "Musâ yazmıştı ki..." diye başlıyordu.

Gördüğümüz gibi bizzat Hz. İsâ'nın bile Yeni Ahit'te desteklediği kabul edilen yerleşmiş bir efsane ile mücadele etmenin ne kadar zor olduğu tasavvur edilebilir. Kesin delilin getirilmiş olmasını, XV. Louis'in tabibi, Jean Astruc'e borçluyuz.

Bu tabip 1753 yılında "Conjoncture Sur..." (Tekvin Kitabını teşkil etmek için Musâ'nın kullandığı anlaşılan orijinal metinler hakkında hatıra gelen düşünceler) adlı kitabını yayınlayarak kaynakların çokluğu üzerinde durdu. Şüphesiz buna ilk defa dikkati çeken o değildi, fakat ilk nazarda müşahede olunan bir durumu halka açıklamak cesaretini o göstermiştir. Tevrat'ta yan yana bulunan metinlerin bir kısmında Allah "Yahve", bir kısmında ise "Elohim" diye anılıyordu. Öyleyse Tevrat, bir araya konulmuş iki kaynaktan geliyordu. Eichhorn 1780–1783 yıllarında aynı keşfi, başka dört kitap hakkında da gerçekleştirdi. Sonra İlgen (1798), Astruc'un müstakil metin saydığı metinlerden birinin, yani Allah'ın Elohim diye adlandırıldığı metnin de ikiye bölünmesi gerektiğini belirtti. Tevrat tam anlamıyla parçalanıyordu.

19. yüzyıl, kaynakların daha titizce araştırılmasına yöneldi. 1854 yılında artık dört kaynak kabul edilir. Bu dört kaynağa şu adlar verilir: Yahvist belge, Elohist belge, Tesniye, Din Adamlarının Metinleri.

Hattâ bunların çağları bile tesbit edildi:

1. Yahvist belge, İsâ'dan önce 9. yüzyılda yer alır (Yahuda diyarında yazılmıştır).

2. Elohist belge, birinciden biraz daha yakın bir zamanda yer alır (İsrail'de yazılmıştır).

3. Tesniye, bazılarına göre (E. Jacob) İsâ'dan önce, 8. yüzyıla, bazılarına göre (M.P. de Vaux) ise Josias devrine (İsâ'dan önce 7. yüzyıl), aittir.

4. Din Adamlarının Metinleri, sürgün dönemine veya sürgünden sonraki zamana aittir. (İsâ'dan önce 6. yüzyıl).

Böylece Tevrat metninin hazırlanması, en azından üç asırlık bir zaman bölümüne yayılmaktadır.

Fakat mesele, bundan da karmaşıktır. 1941'de A. Lods, Yahvist belgede üç, Elohist belgede dört, Tesniye'de altı, Din Adamlarının Metinlerinde ise dokuz ayrı kaynak ayırt eder ve bu ayırım, M.P. de Vaux'un yazdığına göre "sekiz ayrı yazara dağılmış ilâveleri hesaba katmaksızın" yapılmaktadır. Bundan daha yakın bir tarihte "Tevrat esaslarının ve hükümlerinin çoğunun, belgeler için düşünülen tarihlerden çok öncelerine ait Tevrat dışı paralellerinin bulunduğu" ve "Tevrat hikâyelerinin çoğunun, bu belgelerin ortaya çıkmış olduğu ortamdan daha başka ve daha eski bir ortamı gerektirdiği" düşünülmeye başlanmıştır. Bu da araştırıcıları, "rivâyetlerin oluşumu" konusu ile uğraşmaya sevk etmektedir. Bu takdirde mesele öylesine içinden çıkılmaz duruma varmaktadır ki, artık hiç kimse işin neresinde bulunduğunu kestirememektedir.

Kaynakların çokluğu sayısız uyumsuzluklara ve tekrarlara yol açar. M.P. de Vaux yaratılış, Kabil'in soyundan gelenler, tufan, Hz. Yusuf'un ortadan kaybedilişi ve onun Mısır'da başından geçenler, aynı şahısla ilgili isimlerdeki tutarsızlıkları, bazı önemli olayların farklı anlatılışları gibi çeşitli karışıklıklara ve farklı geleneklere ait misaller verir.

Böylece Tevrat'ın kâtipler tarafından, -bazen kendi derlemelerini birbirine eklemek, bazen sentez kaygısıyla hikâyeleri değiştirmek suretiyle- farklı rivâyetlerin az çok becerikli bir şekilde birbirine geçirilmesinden meydana gelmiş olduğu anlaşılıyor. Fakat bu yapılırken ne de olsa birçok acayiplikler ve tutarsızlıklar kalmıştır ki bu durum, yeni zamanların insanlarını, kaynakların tarafsız bir incelemesine götürmüştür.

Metin tenkidi plânında Tevrat, Yahudi milletinin tarihinin muhtelif dönemlerinde, sözlü rivâyetlerin veya önceki nesillerden devralınan yazılı metinlerin, insanlar tarafından değiştirildiğinin, şüphesiz bir şekilde, çok açık örneklerini sergilemektedir. İ.Ö. 10. veya 9. yüzyılda, olayları başından itibaren ele alan Yahvist rivâyet -M.P. de Vaux'nun yazdığı gibi- "Allah'ın insanlıkla ilgili geniş takdiri içine İsrail oğullarını yerleştirmek" için, İsrail oğullarının özel kaderlerinin taslağını yapıyordu. İşe böyle başlayan Tevrat, İ.Ö. 6. asırda, tarihleri ve soy kütüklerini ayrıntılı olarak belirleme endişesini taşıyan Din Adamlarının Metinleri ile karışıp dolmaya varmıştır.[11]

M.P. de Vaux'nun yazdığı gibi "Bu geleneğin öz malı olan bazı nadir hikâyeler, daha sonraki, zahirî hükümlere önem verme endişesinin oynadığı role tanıklık etmektedirler: Yaratılı-

11 Gelecek bölümde, Din Adamlarının Metinlerinin yazarlarının insanın yeryüzündeki hayatının başlangıcı, zaman tayin etme ve yaratılışın cereyan tarzı konularında, çağdaş bilimin verileriyle karşılaştırmadan sonra açığa çıkan ne gibi hatalara sürüklendikleri görülecektir. Bu yanlışların, metinlerin, insanlar tarafından değiştirilmesinden ileri geldiği meydandadır.

şın sonunda, cumartesi günü Tanrı'nın istirahat etmesi, Hz. Nuh ile yapılan Ahit, Hz. İbrahim'le yapılan Ahit, sünnet olmak, Makpela[12] mağarasının satın alınması -ki bu İsrail'in atalarına, Kenân'da temelli kalma özelliği vermektedir- bunlardandır." Hatırlatalım ki, Din Adamlarının Metinleri, Babil sürgününden sonra ve İ.Ö. 538'den itibaren, Yahudilerin Filistin'e yeniden yerleşmeleri zamanına aittir. Şu halde bu ilâvelerle dînî meselelere, sırf siyasî olan meseleler karıştırılmış olmaktadır.

Sadece Tekvin kitabının, belli başlı üç ayrı kaynaktan oluştuğu, kesin olarak ispatlanmıştır: M.P. de Vaux, bu kitabı tercüme ederken yaptığı açıklamalarda, şimdiki Tekvin kitabının, hangi parçasının, bu üç kaynaktan hangisine bağlı olduğunu tek tek sayar. Bu bilgilere dayanarak, herhangi bir bölüme farklı kaynaklardan giren unsurları belirlemek mümkündür. Meselâ Tekvin kitabının ilk on bir bölümünü teşkil eden yaratılış, tufan ve tufandan Hz. İbrahim'e kadar olan devrede, Yahvist rivâyet ile Din Adamlarının Metni'nin unsurlarının nasıl birbirine karıştırıldığı görülebilir. (Elohist rivâyet, ilk on bir bölümde yer almamaktadır). Yahvist rivâyet ile Din Adamları Metni'nin unsurlarının birbirine girmesi, burada çok aşikârdır.

Yaratılış ve Hz. Nuh'a kadar olan dönemde (ilk beş bölüm) sıralama basittir: Hikâyenin başından sonuna kadar her yahvist parçanın peşinden, Din Adamları Metni'nden bir parça gelmektedir. Fakat Tufan konusunda ve 7. ve 8. bölüm-

---

12 Din Adamları Metni Hz. İbrahim'in Ephron'dan (Kudüs'ün 37 km. güneyinde el-Halil yöresinde bulunan) bir tarla ile bir mağarayı 400 sicle (1 sicle 11,4 gr.) karşılığında satın aldığını bildirir. Bu rivâyet ile başlangıçta orada yabancı olan Hz. İbrahim'in ve dolayısıyla Yahudilerin, orada mülkiyet hakkı bulunduğuna delil çıkarılır. Daha geniş bilgi için bkz. Dheilly, Dictionnaire Biblique, Macpela ve Hebron md.'leri (Mütercim).

lerde, metnin kaynaklara göre bölüştürülmesi, çok kısa parçaları -bir tek cümleye irca edecek kadar- tecrit etmektedir. Fransızca metinde yüz satırlık bir yer tutan bir pasajda, on yedi defa bir kaynaktan öbürüne sıçrama görülür: İşte hikâyenin şimdiki durumunda karşılaşılan acayiplikler ve çelişkiler bundan ileri gelmektedir. (Kaynakların bölüştürülmesini şema halinde gösteren aşağıdaki tabloya bakınız).

Bölüm	**Cümle**	**ila**	**Bölüm**	**Cümle**	**Rivayet**
1	(1)		2	(4a)	S
2	(4b)		4	(26)	Y
5	(1)		5	(32)	S
6	(1)		6	(8)	Y
6	(9)		6	(22)	S
7	(1)		7	(5)	Y
7	(6)		S		
7	(7)		7	(10)	Y
					düzeltilmiş
7	(11)				S
7	(12)				Y
7	(13)		7	(16a)	S
7	(16b)		7	(17)	Y
7	(18)		7	(21)	S
7	(22)		7	(23)	Y
7	(24)		8	(2a)	S
8	(2b)				Y
8	(3)		8	(5)	S
8	(6)		8	(12)	Y
8	(13a)				S
8	(13b)				Y
8	(14)		8	19	S
8	(20)		8	(22)	Y
9	(1)		9	(17)	S
9	(18)		9	(27)	Y
9	(28)		10	(7)	S
10	(8)		10	(19)	Y
10	(20)		10	(23)	S
10	(24)		10	(30)	Y
10	(31)		10	(32)	S
11	(1)		11	(9)	Y
11	(10)		11	(32)	S

Tevrat'ın insanlar tarafından tahrif edildiğini bu tablo nasıl da açıkça gösteriyor.

Tekvin Kitabının 1-11. Bölümlerindeki Yahvist Rivayetleri ile Din Adamları Metni'nin Ayrıntılı Olarak Bölüştürülmesi

Birinci rakam, bölümü gösterir.

Parantez içindeki ikinci rakam, bazen a ve b harfleriyle ikiye bölünmüş olarak cümle numarasını gösterir.

Y harfi Yahvist rivayeti

S harfi Sacerdotal rivayeti (Din Adamları Metni'ni) gösterir.

Örnek: Tablonun ilk satırının anlamı şudur: Şimdiki Tevratlarda bulunan birinci bölümün, birinci cümlesinden ikinci bölümün 4a cümlesine kadar olan kısım, Din Adamları Metni'nden alınmıştır.

Tevrat'ın insanlar tarafından tahrif edildiğini bu tablo nasıl da açıkça gösteriyor.

Tarihî Kitaplar

Bu kitaplarda, Yahudilerin "Arz-ı Mev'ûd"a girişlerinden (ki en kuvvetli ihtimale göre İ.Ö. 13. yüzyılda olmalıdır), İ.Ö. 6. yüzyılda Babil esaretine kadar olan tarihleri ele alınır.

Bunlarda ilahî vaadin gerçekleşmesi şeklinde takdim olunan, "kavmiyetçilik" diye nitelendirebileceğimiz yöne ağırlık verilir. Kaldı ki bu hikâyelerde tarihî doğruluğa da önem verilmez: Yeşu (Josue)'nun kitabı, her şeyden önce dînî sâiklere boyun eğer. Bu konuda, Prof. E. Jacob, Jericho ve Ay'ın[13]

13 Jericho, Lut gölünün 5 km. kuzeyinde ve Kudüs'e 37 km. mesafede olan bir şehirdir. Josue, 5,13-7,26'ya göre, Yahudilerin Şeria ırmağını geçmelerinden sonra fethettikleri ilk yer olmalıdır. Ay (veya Ai) ise, Filistin'de Be'thel (Beytel) yakınında bulunan bir başka şehrin adıdır. Arkeolojik tespitlere göre bu şehir, Yahudilerin oraya gelişlerinden çok önce yıkılmış olup, Josue, 7-8. bölümlerinde bildirilenlerle tezat teşkil etmektedir. Ay'ın bugünkü adı et-Tell'dir. (J. Dheilly, Dictionnaire biblique, ilgili maddelerden (Mütercim).

iddia edilen tahripleri hakkında, arkeolojik veriler ile rivâyetler arasındaki açık çelişki üzerinde ısrarla durur.

Hâkimler (Judges) kitabının mihverini, "seçilmiş milletin" kendisini kuşatan düşmanlarına karşı savunması ve Tanrı tarafından gelen yardımlara mazhar olması teşkil eder. M.P. A. Lefevre'in Crampon Tevrat'ına Giriş'inde oldukça tarafsız incelemesinde belirttiği gibi, bu kitap (Hâkimler) müteaddit defalar elden geçmiş, üzerinde oynanmıştır: Serpiştirilmiş sözler ve ekler, buna tanıklık vermektedir. Rut (Ruth)'un[14] hikâyesi, Hâkimler'in bu hikâyelerine bağlanır.

Samuel Kitabı ile Krallar kitapları, bilhassa Samuel, Saül, Davud ve Süleyman'la ilgili biyografi mecmualarıdır. Bunların tarihî değerleri, tartışmalıdır. E. Jacob, bu bakımdan, onlarda birçok yanlışlar bulur ve aynı olay hakkında iki veya üç rivâyet bulunduğunu gösterir. Elie, Elisee, İşaya (Esaie) da o kitaplarda yerlerini işgal ederler, fakat bunlarda da tarihî olanlarla efsanevî özellikler birbirine karışır. Fakat M.P. A. Lefevre gibi başka tefsircilere göre "bu kitapların tarihî değeri, bir esasa dayanmaktadır."

Chroniqueur'ün de dediğine bakılırsa, Tarihler (Chroniques) I ve II kitapları ile, Ezra (Esdras) ve Nehemya (Nehemie) kitaplarının yazarı, İ.Ö. 4. yüzyıl sonlarında yaşamış olan aynı şahıstır. O, yaratılıştan kendisine kadar olan tarihi yeniden ele alır, bununla birlikte onun düzenlediği soy kütükleri ekseriya Hz. Davud'a kadar çıkar. Gerçekten o, özellikle Samuel ile Krallar kitabını kullanır, "onları tutarsızlıklara bakmaksızın mekanik bir biçimde kopye eder." (E. Jacob), fakat o, ayrıca, arkeolojinin doğruladığı bazı muayyen olayları da ilave eder. Bu eserlerde, tarihi, dînî ihtiyaçlara uyarlama

---

14 İsrail peygamberlerinden olup, adını taşıyan kitap Eski Ahit'te, Hâkimler'den sonra gelir. İbranca Eski Ahit'te ise 3. Bölümde (Ketubim kısmında) yer alır (Mütercim).

kaygısı vardır: E. Jacob'un yazdığına göre , "Bazen, dinden hareket ederek tarih kurmaktadır." Keza, fasık ve zalim kral Manasse'nin uzun ve mutlu bir saltanat sürmüş olmasının izahını yapmak için, onun Aşur (Assyrie)'a uğraması sırasında dine döndüğünü varsayar (Tarihler II, 33/11), halbuki bu durum ne Kitab-ı Mukaddes'te, ne de onun dışındaki bir kaynakta bildirilmemektedir. Ezra ile Nehemya kitapları fazlasıyla tenkit edilmektedir; zira karanlık tarafları bulunmakta, ayrıca Kitab-ı Mukaddes dışındaki malzemelerin bulunmayışı sebebiyle, hakkında pek bilgi olmayan İ.Ö. 4. yüzyıla rastlamaktadır.

Tobie, Judith ve Ester (Esther) kitapları, tarihî kitaplar içinde mütâlâa edilmektedir. Bunlarda tarih karşısında geniş bir serbestlik vardır: Özel isimlerin değişmesi, birtakım şahsiyetlerin ve olayların uydurulması gibi. Bütün bunlar, pek güzel bir dînî plân içinde yapılır. Gerçekte, bunlar, ahlâkçı bir yönelimi olan, tarihî yanlışlıklarla dolu hikâyelerdir.

Maccabees adını taşıyan iki kitabın durumu ise tamamen başkadır. Bunlar İ.Ö. 2. yüzyılın olayları hakkında, imkân nispetinde doğru tarihî bilgiler verirler. Bu itibarla değeri yüksek olan tanıklıklar ihtiva ederler.

Demek ki "Tarihî" denilen kitapların bütünü, oldukça uyumsuzdur. Onlarda tarih, ilmî olduğu kadar hayalî bir biçimde de yer almaktadır.

Nebevî Kitaplar

Bu ad altında, Hz. Musâ, Samuel, Elie veya Elisee gibi talimatları, başka kitaplarda bildirilen ilk büyük peygamberler dışında kalan çeşitli peygamberlerin Eski Ahit'teki davet ve öğütleri sıralanmaktadır.

Nebevî Kitaplar, İ.Ö. 8-2. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsamaktadır.

İ.Ö. 8. asırda Amos, Hoşea (Osée), İşaya (İsaie) ve Mika (Michee)'nin kitapları vardır. Birincisi toplumdaki zulme karşı çıkması, ikincisi ise ortaya koyduğu (bir kutsal fahişe ile evlenmeye mecbur kalışından sonra) kendi vücudunda bile acısını çektiren dînî bozulma ve milletinin bayağılaşmasından elem duyan Tanrı imajı ile meşhurdur. İşaya, bir siyasî tarih görünümü arzeder: Kralların kendisine danıştığı bir şahsiyet olarak o, olaylara hâkim bir pozisyondadır; o ihtişam peygamberîdir. Onun şahsî eserlerine, kendisinin bağlıları tarafından yayılan ilhamları da eklenir ve bu İ.Ö. 3. yüzyıla kadar sürer: Günahlara karşı itirazlar, Tanrı hükmünden korkma, sürgün sırasında hürriyetin geleceğini duyurma, daha sonraki bir zamanda Yahudilerin Filistin'e döneceklerini ilan etme. Muhakkaktır ki, bu ikinci ve üçüncü İşaya'daki peygamberâne endişeye, apaçık olan siyâsî endişe de eklenmektedir. İşaya'nın çağdaşı olan Mika'nın tebligatı da, aynı genel fikirlerden kaynaklanır.

İ.Ö. 7. yüzyılda Tsefanya (Sophonie), Yeremya (Jérémie), Nahum ve Habakkuk (Habacuc) tebligatlarıyla şöhrete erişirler. Yeremya, sonunda şehit olur. Onun ilhamları Baruch tarafından derlenir. Belki de Lamentations'ların müellifi de odur.

İ.Ö. 6. yüzyıl başlarındaki Babil esareti çok sayıda yoğun peygamberâne gayreti doğurmuştur. Bunlardan olan Hezekiel (Ezechiel) içlerinde ümit tohumunu yeşerttiği kardeşlerinin tesellicisi unvanıyla büyük bir şahsiyet olmuştur. Onun keşif ve kerametleri ünlüdür. Abdias kitabı, işgal edilen Kudüs'ün talihsizlikleri ile bağlantılıdır.j

İ.Ö. 538 yılında biten esaretten sonra, peygamberâne faaliyet, Haggay (Aggée) ve Zekarya (Zacharie) ile, Mabed'in yeniden inşasını teşvik amacı güder. Bu bittikten sonra Ma-

laki (Malachie) imzasını taşıyan yazılar, ruhanî mahiyetteki, çeşitli ilhamları ihtiva eder.

Eski Ahit kelimenin tam anlamıyla, kendisine metinler nispet etmediğine göre, niçin Yunus (Jonas)'un kitabı "nebevî kitaplara" dahil edilmiştir? Yunus, şu temel hâdisenin çıktığı bir hikâyedir: İlahî iradeye ister istemez boyun eğmek.

Üç dilde (İbranca, Aramca ve Yunanca) yazılmış olan Daniel -Hıristiyan tefsircilere göre- tarihî bakımdan "huzursuz edici" bir "Kıyamet alâmetleri" kitabıdır. Bu İ.Ö. 2. asırda Maccabee devrine ait bir eser olmalıdır. Yazar, "perişanlığın ürkünçlüğünü" yaşayan yurttaşlarını, -onların inançlarını korumak için- selamet zamanının yakın olduğuna ikna etmek istemiş olmalıdır (E. Jacob).

Şiir ve Hikmet Özelliği Taşıyan Kitaplar

Bunlar, tartışma götürmez bir edebî bütünlüğe malik olan mecmuaları oluştururlar.

Bunların başında İbranî şiirinin anıtları olan Mezmurlar gelir. Çoğu Hz. Davud, öbür kısmı ise din adamları tarafından yazılmış (veya bestelenmiş, composes) olan bu Mezmurlar'ın esas konuları hamd, niyaz ve tefekkürdür. Onların işleri, dînî merasim türündendir.

Tam anlamıyla hikmet ve takva kitabı olan Eyyub (Job) kitabı, İ.Ö. 500 veya 400 yıllarına tesadüf etmelidir.

İ.Ö. 6. asır başlarında vaki olan Kudüs'ün düşüşü üzerine Lamentations (Sızlamalar)'ın müellifi Yeremya olmalıdır.

Ayrıca, her şeyden önce ilahî sevgi hakkında sembolik nağmelerden ibaret olan Neşideler Neşidesi'ni, Hz. Süleyman'ın ve öteki saray bilgelerinin sözlerinin dergisi olan Meseller (Proverbes) ile, içinde dünya mutluluğu ile hikmetin

konu edinildiği Ecclesiaste yahut Qoheleth kitabını da anmak gerekir.

En azından yedi yüzyıllık bir dönem boyunca yazılmış olan, son derece değişik kaynaklardan geldiği halde müteakiben aynı eser içine karıştırılan ve muhteva yönünden fazlasıyla uyumsuz olan bu eserler harmanı, nasıl oldu da, asırlar boyunca ayrılmaz bir bütün teşkil etti ve -cemaatlere göre değişen varyantlarla beraber-, Yahudi-Hıristiyan vahiy kitabını ve Yunanca'da "bozulmazlık, mahfuziyet" anlamı taşıyan "Kanon"u oluşturdu.

Bu karışım, Hıristiyanlıkla değil, bizzat Yahudilikle başlamıştır. Yahudiler İ.Ö. 7. yüzyılda bu işin birinci aşamasını gerçekleştirmişlerdi; daha sonraki kitaplar ise öncekilere eklenmiştir. Bununla beraber Tevrat veyahut Pentateuque'ü oluşturan ilk beş kitaba, bütün zamanlarda kendisine tanınan imtiyazı göz önünde bulundurmak gerekir. Peygamberlerin verdikleri haberler (günahlar yüzünden maruz kalınacak azab vaidleri) gerçekleştiğinden, onların kitaplarını da daha önce kabul edilmiş olan kitaplara eklemekten çekinmediler. Aynı davetçiler tarafından bol bol tekrarlanan ümit vaadleri için de aynı durum vaki oldu. İ.Ö. 2. yüzyılda peygamberler "Kanon"u teşkil edilmişti.

Mezmurlar gibi diğer kitaplar, ayinlerdeki rolleri dolayısıyla, (Lamentations ve Süleyman'ın yahut Eyyub'un hikmetli yazıları gibi) bu bütün içine dâhil edilmişlerdir.

İleride görüleceği üzere, Kardinal Danielou gibi çağdaş bilginler tarafından iyice incelenmiş olan -başlangıçta, Yahudi-Hıristiyanlık görünümündeki- Hıristiyanlık, Pavlus (Paul)'un etkisi altındaki değişimine maruz kalmadan önce, İncil yazarlarının sıkı sıkıya bağlı oldukları bu Eski Ahit mirasını, normal olarak devralmıştı. Ancak "uydurma" denilen İncillerin dışarıda bırakılması suretiyle, İnciller için bir "tasfiye"

işlemi yapıldığı halde, aynı ayırma işinin Eski Ahit konusunda da yapılması gerektiği düşünülmedi ve o, bütünüyle veya buna yakın bir şekilde olduğu gibi kabul edildi.

Orta Çağın sonuna kadar, hiç değilse Batı dünyasında bu tutarsız karışıma herhangi bir surette itiraz etmeye kim cesaret edebilirdi? Hiç kimse. Orta Çağ sonundan yeni zamanların başına kadar yukarıda bildirilmiş olan bazı eleştiriler ortaya çıktıysa da, Kiliseler her zaman otoritelerini kabul ettirmeyi başardılar. Günümüzde gerçek bir metin tenkidi anlayışı doğdu; ne var ki bu alanın, din adamlarından olan uzmanları, sayısız ayrıntıları incelemekte büyük bir maharet göstermekle beraber, çekingen bir tavırla "müşkilât" diye adlandırdıkları hususlarda, daha fazla ileri gitmemenin tercihe şayan olduğuna hükmettiler. Zira onlar, bu konuları çağdaş bilgilerin ışığında incelemeye yönelmiş görünmüyorlar. -Özellikle Kitab-ı Mukaddes hikâyeleriyle herhangi bir uygunluk bulunduğu sırada- tarihî yakınlıklar kurulduğu halde, bilimsel verilerle açıkça ve derinlemesine bir karşılaştırma yoluna henüz girilmiş değildir. Bunun sebebi de, bu karşılaştırmanın, şimdiye kadar tartışılamaz sayılan Yahudi-Hıristiyan kitaplarının gerçekliği kavramına itiraza yol açacağı düşüncesidir.

III. ESKİ AHİT ve ÇAĞDAŞ BİLİM

İtirazlar

Eski Ahit'te -nitekim İnciller için de durum aynıdır- ele alınan konuların çok azı, çağdaş bilimsel verilerle karşılaştırılabilecek niteliktedir. Fakat Kitab-ı Mukaddes'le bilim arasında bir uyuşmazlık bulunduğunda, bunlar "önemli diyebileceğimiz konulardadır. Geçen bölümde Kitab-ı Mukaddes'te, tarihî yanlışların olduğunu görmüş ve kimi Yahudi ve Hıristiyan tefsirciler tarafından gösterilen bir kısım hataları zikretmiştik. Bu tefsirciler, tabiî olarak, yanlışların önemini küçümsetme eğilimindedirler; onlar, kutsal yazarın, tarihî olayları dinî amaçla sunmasını -dolayısıyla tarihi, gayenin icaplarına göre yazmasını- tamamen normal sayarlar. İleride görüleceği üzere, Matta İncili de, gerçek karşısında aynı hürriyeti kullanmış ve yanlış olanı doğru diye kabul ettirme amacıyla (Hıristiyan tefsirciler tarafından) aynı açıklamalar yapılmıştır. Tarafsız ve mantıkî olan bir akıl, olayların bu şekilde ele alınmasna razı olamaz.

Mantık açısından, Kitab-ı Mukaddes'te, büyük bir yekun teşkil edecek sayıda çelişkiler ve yanlışlar bulunabilir.

Hikâyenin meydana getirilmesine yarayan farklı kaynakların bulunması, aynı olayın iki şekilde nakledilmesinin sebebi olabilir. Fakat dahası var: Çeşitli zamanlarda metni yeniden değiştirmeler ve metne yeniden yapılan eklemeler yahut daha önce metne, açıklama olarak yapılan ilavelerin, yeni bir istinsah sırasında, aslında varmış gibi metnin içine dâhil edilmesi.. bütün bunlar, metin tenkidi uzmanlarınca pek iyi bi-

linmekte ve bazıları tarafından doğru bir biçimde belirtilmektedir. Meselâ, sadece Tevrat için, M.P. de Vaux, yaptığı Tekvin kitabı tercümesine yazdığı girişte (s.13 ve 14), müteaddit uyuşmazlıkları ayrıntılı olarak zikretmektedir. Bu uyuşmazlıkları burada iktibas etmeyi faydalı bulmuyoruz; zira bunların çoğuna, yeri geldikçe, bu çalışmamızda atıfta bulunacağız. Onun yazdıklarından, sadece şu genel fikri hatırda tutmamız yeter: "Metni, harfiyen kabul etmemek gerekir."

İşte onlardan çok karakteristik bir örnek:

Tekvin'e göre (6/3) Tanrı, tam Tufan'dan önce, bundan böyle insanın ömrünü 120 yıl olarak sınırlamaya karar verir. "... onun ömrü ancak yüz yirmi yıl olacak." diye yazılıyor. Oysa, daha ileride (Tekvin, 11/10-32) Hz. Nuh'un soyundan gelen on ayrı nesle mensub şahısların 148-600 arasında değişen bir hayat süresine sahip oldukları kaydedilir (Bu bölümde vereceğimiz, Hz. Nuh'tan Hz. İbrahim'e kadar inen soy kütüğünü gösteren tabloya bakınız). Bu iki pasaj arasındaki çelişki ortadadır. Birinci parça (Tekvin, 6/3) Yahvist metinden olup, yukarıda görülmüş olduğu üzere, herhalde İ.Ö. onuncu yüzyıla aittir. Tekvin'in ikinci parçası ise (11/10-32), öbürüne göre daha yakın bir döneme (İ.Ö. 6. yüzyıla) ait olan Din Adamları Metni'nden gelmektedir ki bu rivâyet, şecerelerdeki sıralamalarda ömür süreleri hakkında ayrıntılı bilgi vermenin ve -tüm olarak ele alındığında- yanlışların kaynağını teşkil eder.

Çağdaş bilimle olan uyuşmazlıkların en açık örnekleri Tekvin'de bulunur. Bunlar başlıca şu üç husustadır:

1. Dünyanın yaratılışı ve safhaları;

2. Dünyanın yaratıldığı zaman ile yeryüzünde insanın ortaya çıktığı zaman;

3. Tufan hikâyesi.

Dünyanın Yaratılışı

M.P. de Vaux'nun da dikkati çektiği gibi Tekvin, "yan yana konulmuş iki yaratılış rivâyeti ile başlar." Onların bilimsel verilerle uygunluk derecesini inceleyebilmek için, her birinin ayrı ayrı ele alınması gereklidir.

Yaratılış Konusundaki Birinci Metin

Birinci rivâyet, birinci bölümün tamamı ile ikinci bölümün ilk cümlelerini içine alır. O, bilimsel açıdan, bir yanlışlıklar anıtıdır. Onu, fıkra fıkra eleştirmek gerekir. Burada vereceğimiz tercüme, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu'nunkinden alınmıştır.

1. Bölüm, 1. ve 2. cümleler:

"Tanrı ilkin göğü ve yeri yarattı. Yer bulanık ve boş idi, karanlık dipsizliği örtüyordu. Tanrı'nın ruhu, sular üzerinde dolaşıyordu."

Sonradan, şimdi bildiğimiz dünyayı teşkil edecek olan unsurun karanlıklara gömülü olduğu kabul edilebilir, fakat bu dönemde suların varlığını zikretmek, sırf mecazdan ibarettir. Bu cümle muhtemelen bir efsanenin ifadesidir. Bu kitabın üçüncü bölümünde görülecektir ki, kâinatın teşekkülünün başlangıç safhasında, bir gaz kitlesinin varlığını düşünmek mümkündür; buraya "su"yu koymak hatadır.

3-5. cümleler:

"Ve Tanrı dedi: 'Işık olsun' ve ışık oldu. Tanrı ışığın güzel olduğunu gördü, aydınlığı karanlıklardan ayırdı. Tanrı aydınlığa gündüz, karanlıklara ise gece adını verdi. Bir akşam ve bir sabah oldu: Birinci gün."

Kâinatı baştanbaşa dolaşan aydınlık, yıldızlar düzeyinde olan karmaşık oluşumların sonucudur ki bu kitabın üçüncü bölümünde bu konu ele alınacaktır. Oysa yaratılışın bu aşamasında, Kitab-ı Mukaddes'e göre, yıldızlar henüz meydana ge-

tirilmemişlerdir; zira gök kubbesinin "ışıklı yıldızları"nın, Tekvin'in 14. cümlesinde "... gündüzü, geceden ayırmak için", "... yeryüzünü aydınlatmak için" dördüncü gün yaratıldıkları belirtilir ki bu kesinlikle doğrudur. Fakat hâsıl olan sonucu (ışık) birinci gün zikredip, bu ışığın meydana gelmesine vasıta olanı (ışıklı yıldızlar) ondan üç gün sonra zikretmek mantığa uymamaktadır. Üstelik birinci güne akşamın ve sabahın varlını yerleştirmek sırf semboliktir: Günün unsurları olarak akşam ve sabah, ancak yerin ve onun kendi yıldızı olan güneşin ışığı altında dönmesinin varlığından sonra kabul edilebilir.

6-8. cümleler:

"Tanrı dedi: 'Suların ortasında bir kubbe olsun ve suları, sulardan ayırsın.' Ve böyle olur. Tanrı gök kubbesinin altında kalan suları, üstünde kalan sulardan ayıran gök kubbesini yaptı ve kubbeyi 'gök' diye adlandırdı. Bir akşam ve bir sabah oldu: İkinci gün."

Sular efsanesi burada da, suların, gök kubbesi vasıtasıyla iki tabakaya ayrılması ile devam ediyor. Tufan hikâyesinde gök kubbesinin, üstteki suların, yeryüzü üzerine boşanmasına müsaade edeceği bildirilecektir. Suların bu şekilde iki ayrı kitleye bölünmesi tasviri, bilimsel yönden kabul edilemez.

9-13. cümleler:

"Tanrı dedi: 'Göğün altındaki sular bir tek kitle halinde yığılsın ve kara halinde ortaya çıksın' ve böyle oldu. Tanrı karaya 'yer' ve sular kitlesine 'deniz' dedi ve Tanrı bunun güzel olduğunu gördü."

"Tanrı dedi: 'Yer, yeşilliklerle yeşillensin; otlar türlerine göre tohum taşısın, ağaçlar türlerine göre tohumlarını ihtiva eden meyveler versin' Ve Tanrı bunun güzel olduğunu gördü. Bir akşam ve bir sabah oldu: Üçüncü gün."

Yer su ile örtülü iken, yerin tarihinin herhangi bir safhasında kara parçalarının su yüzüne çıkmaları, bilimsel yönden pek âlâ kabul edilebilir. Fakat henüz güneş yaratılmadan (Tekvin, bunun dördüncü günde olacağını bildirir) ve gecelerle gündüzlerin ard arda gelmesi başlamadan önce, tohumlarla çoğalan iyice düzenlenmiş bir bitki örtüsünün bulunması hiçbir surette savunulamaz.

14-19. cümleler:

"Tanrı dedi: 'Gök kubbesinde, gündüzle geceyi ayırmak için ışıklı yıldızlar olsun; bayramlar için olduğu gibi senelerin günleri için de işaret olmaya yarasınlar; yeri aydınlatmak için gök kubbesinde ışıklı yıldızlar olsunlar.' Ve böyle oldu. Tanrı iki büyük ışıklı yıldız yarattı: Gündüzün gücü olarak büyük yıldızı, gecenin gücü olarak küçük yıldızı ve öbür yıldızları. Tanrı, yeryüzünü aydınlatmak için, gündüzü ve geceyi yönetmek ve aydınlıkla karanlıkları ayırmak için, onları gök kubbesine yerleştirdi ve Tanrı bunun güzel olduğunu gördü. Bir akşam ve bir sabah oldu: Dördüncü gün."

Burada, Kitab-ı Mukaddes yazarının tavsifi kabul edilebilir. Bu parçaya yöneltilebilecek tek tenkit, hikâyenin bütünü içinde işgal ettiği yerdir. Yer ile ay, bilindiği gibi, başlangıçta güneşten çıkmışlardır. Güneşin ve ay'ın yaratılışını, yer'den sonraya koymak, Güneş Sisteminin unsurlarının teşekkülü konusundaki, sağlam bir biçimde ispatlanmış bilgilere tamamen zıttır.

20-23. cümleler:

"Ve Tanrı dedi: 'Sular, canlı mahlûkların sürüleriyle kaynaşsın, ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar', ve Tanrı büyük deniz canavarlarını, ve suların kendileriyle kaynaştığı, cinslerine göre hareket eden her canlı mahlûku ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı; ve Tanrı iyi olduğunu gördü. Ve Tanrı: 'Semereli olun ve çoğalın ve de-

nizlerde suları doldurun, ve karada kuşlar çoğalsın' diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu: Beşinci gün."

Bu parça, kabul edilemeyecek iddialar ihtiva etmektedir.

Tekvin'in dediğine göre hayvanların ilk zuhuru, önce deniz hayvanları ve kuşlarla oluyor. Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine göre -müteakip cümlelerde görüleceği üzere- ertesi gün yeryüzü, hayvanlarla şenlenmiş olacaktır.

Muhakkak ki hayatın kaynağı sudur: Bu konu kitabımızın üçüncü bölümünde görülecektir. Denizden başlayarak, yer -denilebilirse- hayvanlar âlemince istila edilmiştir. İkinci dönemde yerin yüzeyinde yaşayan ve pseudo-suchiens adı verilen sürüngenlere benzeyen bir türden, kuşların meydana geldiği düşünülmektedir. Her iki sınıfta bulunan müteaddit ortak biyolojik özellikler, bu istidlâle imkân vermektedir.[15] Durum böyle olduğu halde yer hayvanları, Tekvin babında, ancak altıncı günde, yani kuşların ortaya çıkışından sonra zikredilmektedir. Şu halde yer hayvanlarıyla kuşların ortaya çıkışı hususundaki sıralama kabule şayan olamaz.

24-31. cümleler:

"Ve Tanrı dedi: 'Yer, cinslerine göre canlı mahlûkları, sığırları ve sürünen şeyleri, ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarsın' ve böyle oldu. Ve Tanrı yerin hayvanlarını cinslerine göre, sığırları cinslerine göre ve toprakta sürünen her şeyi cinsine göre yaptı: Ve Tanrı iyi olduğunu gördü. Ve Tanrı dedi: 'Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun.' Ve Tanrı

---

15 İfadeden de anlaşıldığı üzere yazar, bazı faraziyelere dayanarak böyle bir tahminde bulunduğunu belirtmektedir (Mütercim).

insanı kendi suretinde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Tanrı onları mübarek kıldı; ve Tanrı onlara dedi: 'Semereli olun ve çoğalın ve yer yüzünü doldurun ve onu tâbi kılın; ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun'. Ve Tanrı dedi: 'İşte bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır; ve yerin her hayvanına ve göklerin her kuşuna ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim' ve böyle oldu. Ve Tanrı yaptığı her şeyi gördü ve 'işte, çok iyi' dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu: Altıncı gün."

Böylece yaratılışın kemale ermesi tasvir ediliyor. Burada müellif, daha önce zikretmediği bütün canlı yaratıkları sıralamakta, insanların ve hayvanların istifadelerine sunulan çeşitli rızıkları anlatmaktadır.

Hata, demin görüldüğü gibi, yer hayvanlarının yaratılışını kuşlarınkinden sonraya koymaktadır. Fakat insanın yeryüzünde zuhuru, doğru olarak, öteki canlı türlerinin ortaya çıkışından sonraya bırakılmıştır.

Yaratılış hikâyesi, 2. bölümün ilk dört cümlesiyle tamamlanır:

"Böylece gökler ve yer ve onların bütün orduları (aynen) itmam olundu. Ve Tanrı yaptığı işi yedinci günde bitirdi; ve yaptığı bütün işten, yedinci günde istirahat etti. Ve Tanrı yedinci günü mübarek kıldı, ve onu takdis etti; çünkü Tanrı, yaratıp yaptığı bütün işten o günde çalışmasına ara verdi. Rabb Tanrı yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerin asılları bunlardır."

Bu yedinci gün hikâyesi bazı açıklamalara yol açmaktadır.

Önce, kelimelerin anlamı üzerinde durmak gerekir. Metin, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu'nun tercümesinden alınmıştır. "Ordular" burada, büyük ihtimalle yaratılmış varlıklara delâlet etmektedir: "O çalışmasına ara verdi" deyimi, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu Müdürü'nün İbranca "şabbat" kelimesini çevirmesinden ileri gelmiştir. "Şabbat" kelimesi tam tamına "o istirahat etti" demektir ki, Yahudilerin istirahat günü olup Fransızca'da "sabbat" şeklinde yazılan kelime bundan gelmektedir.

İyice aşikârdır ki, Tanrı'nın gerçekleştirmiş olduğu altı günlük bir çalışmadan sonra yaptığı söylenen bu istirahat bir efsanedir, fakat onun bir izahı yapılabilir. Unutmamak gerekir ki, burada üzerinde durulan yaratılış rivâyeti *Din Adamlarının Metni* denilen ve peygamber Hezekiel (Ezechiel)'in manevî varisleri olan din adamları ve katipler tarafından İ.Ö. 6. yüzyılda Babil'de yazılmıştır. Bilindiği üzere, bu din adamları, Tekvin'in Yahvist ve Elohist rivayetlerini yeniden ele alarak, kendi saplantılarına göre, istedikleri gibi değiştirmişlerdir. M.P. de Vaux bu rivâyetin başlıca ayırıcı özelliğinin "kanuncu, şekilci" olduğunu yazmaktadır. Bunun hakkında özet bilgi, yukarıda verilmişti.

Din Adamları Metni'nden birkaç asır önce olan Yahvist metin, haftalık çalışmasından yorgun düşen Tanrı'nın dinlendiğine dair hiçbir kayıt taşımadığı halde, din adamları bu hususu metinlerine dâhil etmişlerdir. Bu rivâyet, yaratılış hikâyesini, haftanın günlerine tam uygun olarak, günlere bölmekte ve haftalık istirahata yönelmektedir. Böylece ilkin bizzat Tanrı'nın bunu uyguladığını belirtmek sûretiyle, haftalık tatil hükmünü dindaşlarının nazarında haklı göstermeyi amaçlamaktadır. Pratik hayattaki bu ihtiyaçtan hareket ederek, yaratılış hikâyesi zâhiren dînî mantığa uygun düşmekle beraber, bilimsel verilerin "uydurma" olarak niteleyebileceği bir duruma sokulmuş olmaktadır.

Dînî bir hükmün düzeltilmesini teşvik için, din adamlarınca, yaratılışın, haftanın günlerine bölünmesinin, bilimsel açıdan tutunabilecek yönü yoktur. Kur'ân'ın yaratılışa dair verdiği bilgilerin incelenmesi sırasında, kitabın üçüncü bölümünde ele alınacağı üzere, günümüzde pekiyi biliyoruz ki, kâinatın ve yer küresinin oluşturulmasının gerçekleşmesi, son derecede uzun zaman devirlerine yayılmaktadır ki çağdaş bilgiler, bu sürenin yaklaşık olarak bile belirlenmesine imkân vermemektedir. Hikâye 6. günün akşamında tamamlanıp Tanrı'nın güya istirahat edeceği 7. "Sabbat" gününü zikretmeseydi bile; Kur'ân'ın anlatımında olduğu gibi, günden, -yirmi dört saatlik bir zaman dilimi değil de- belirlenmemiş devirlerin kasdolunduğunu anlamak mümkün olsa bile, yine de Din Adamlarının Metni kabule şayan olamaz. Çünkü safhalarının ard arda gelişindeki durum; bilimin en basit bilgileriyle kesin bir çelişki içindedir.

Böylece din adamlarının rivayetine göre yaratılış, gerçeği bildirmekten başka bir gaye taşıyan, ustalıklı bir hayal ürünü olarak görünmektedir.

İkinci Metin

Tekvin'de yer alan ve ara verilmeksizin, keza açıklama yapılmaksızın birinci hikâyenin peşinden gelen ikinci yaratılış hikâyesi, aynı tenkitlere yol açmaz.

Hatırlatalım ki bu metin, daha eski bir tarihe, yaklaşık üç asır öncesine aittir. O, çok kısadır. Hikâye, özet halinde bildirdiği yer ve göğün yaratılışından ziyade, insanın ve yeryüzündeki cennetin yaratılışı üzerinde durmaktadır: "Rab Yahve, yeri ve gökleri yaptığı zaman, henüz yerde hiçbir kır fidanı yoktu ve hiçbir kır otu henüz bitmemişti; çünkü Rab Yahve yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı ve toprağı işlemek için adam yoktu. Ve yerden buğu yükseldi ve bütün toprağın yü-

zünü suladı. Ve Rab Yahve yerin toprağından adamı yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi ve adam, yaşayan can oldu." (Tekvin, 2/4b-7).

Bugün elimizde Tevrat metinlerinde bulunan Yahvist metin böyledir. Sonraları *Din Adamları Metni*'nin kendisine ilave edildiği bu rivâyet, başlangıçta da bu kadar kısa mıydı? Yahvist metnin geçen zaman zarfında budanmış olup olmadığını hiç kimse söyleyemez. Keza şimdi sahip olduğumuz birkaç satırlık metnin, yaratılış hakkındaki en eski Tevrat metni olduğunu da hiç kimse ileri süremez.

Bu Yahvist rivâyet ne yerin ne de göğün oluşturulmasından bahsetmez. O, şunu îmâ etmektedir ki, Allah insanı yarattığı zaman suların yerden çıkıp yeryüzünü kaplamış olmalarına rağmen, bitki örtüsü bulunmamaktaydı (henüz yağmur yağmamıştı). Parçanın devamı da bunu doğrulamaktadır: Tanrı, insanı yarattığı sırada, bir bahçeyi yetiştirmeye başlamaktadır. Böylece, bitki örtüsü, tam insanın yeryüzünde göründüğü sırada ortaya çıkmış oluyor ki, bu da bilimsel yönden doğru değildir. (Bilime göre) iki durum arasında, kaç yüz milyon yıl geçtiği söylenememesine rağmen, insanın yeryüzünde görünüşünden çok önceleri, yer bitki örtüsüyle kaplıydı.

Yahvist metine yöneltilebilecek tek tenkit şudur: *Din Adamları Metni*'nin aynı haftaya yerleştirdiği kâinatın ve yerin oluşumuna göre, insanın yaratılışını zaman bakımından yerine oturtamamak. Ancak Yahvist metin, kâinatın ve yerin yaratılışını aynı haftaya koymamakla, ötekine yöneltilen ciddî tenkitten kurtulmaktadır.

Kâinatın Yaratılış Tarihi ile İnsanın Yeryüzünde Ortaya Çıktığı Tarih

Eski Ahit verilerine uygun olarak düzenlenen Yahudi takvimi, bu tarihleri açıkça belirtmektedir: 1975 Hıristiyan yılı-

nın ikinci yarısı, kâinatın yaratılışının 5736. yılının başına rastlamaktadır. Şu halde yaratılışı, bundan birkaç gün daha sonra olan insan da, Yahudi takvimince rakamla ifade edilen aynı maziye sahip olmaktadır. Batıda kullanılan takvim Güneş yıllarına göre olduğu halde, zaman başlangıçta Ay yıllarına göre hesaplandığından, bir düzeltme yapmak gerekir. Fakat -titiz bir hesaplama düşünüldüğünde- yapılması gereken % 3'lük bir düzeltmenin pek önemi yoktur. Hesabı karıştırmamak için, bundan kaçınmak tercihe şayandır. Burada önemli olan, genel genişlik boyutudur. Yoksa 1000 yılda 30 senelik bir hata payının göz önüne alınarak hesaplanmasının pek önemi yoktur. Gerçeğe daha yakın olmak için şunu diyelim ki, Yahudilerin değerlendirmelerine göre, dünyanın yaratılışı, İ.Ö. yaklaşık 37 yüzyıl öncesine yerleştirilmektedir.

Bu hususta çağdaş bilim bize ne öğretiyor? Kâinatın oluşumu konusunda bir cevap vermek güçtür. Sadece, az çok güven verici bir tahminle zamanı belirlenebilen Güneş Sisteminin oluştuğu dönem hakkında bir rakam verilebilir. Güneş Sisteminin zamanımızdan dört buçuk milyar yıl önce teşekkül ettiği hesaplanmaktadır. Şu halde bugün iyice tespit edilen gerçek durumla (bu konuda kitabın üçüncü bölümünde geniş bilgi verilecektir) Eski Ahit'ten çıkarılan bilgiler arasındaki farkın ne derece büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler Eski Ahit'in titiz bir incelenmesinden çıkmaktadır. Tekvin bâbı, Hz. Âdem ile Hz. İbrahim arasında geçen zaman süresi hakkında açık seçik bilgiler verir. Hz. İbrahim'den Hıristiyan takviminin başlangıcına kadarki zaman bölümü hususundaki bilgiler yeterli değildir. Dolayısıyla onu, başka kaynaklara başvurarak tamamlamak gerekir.

1. Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e

Tekvin'in 4, 5, 11, 21 ve 25. bölümlerindeki soy kütüklerinde, Hz. İbrahim'in, Hz. Âdem'den bu yana olan doğrudan

doğruya ataları hakkında, son derece vazıh bilgiler verilmektedir. Anılan yerlerde, her birinin ömür süresi, oğulun doğumu sırasında babanın yaşı bildirildiğinden, Hz. Âdem'in yaratılış tarihine göre, her bir atanın doğum ve ölüm tarihlerinin kolayca bulunması mümkündür. Durum şu tabloda da açıkça görülebilir:

Hz. İbrahim'in Soy Kütüğü

		Hz. Âdem'in yaratılışı itibariyle doğum tarihi	Ömür Süresi	Hz. Âdem'in yaratılışı itibariyle ölüm tarihi
1	Âdem	-	930	930
2	Şit	130	912	1042
3	Enuş	235	905	1140
4	Kenân	325	910	1235
5	Mahalalel	395	895	1290
6	Yared	460	962	1422
7	Hanok	622	365	987
8	Metuşelah	687	969	1656
9	Lamek	874	777	1651
10	Nuh	1056	950	2006
11	Sam	1556	600	2156
12	Arpakşad	1658	438	2096
13	Şelah	1693	433	2122
14	Eber	1723	464	2187
15	Peleg	1757	239	1996
16	Reu	1787	239	2026
17	Seruc	1819	230	2049
18	Nahor	1849	148	1997
19	Terah	1878	205	2083
20	İbrahim	1948	175	2123

Bu tablo, *Din Adamları Metni*'nde yer alan Tekvin rivâyetindeki bilgilere göre düzenlenmiştir: Bu tür ayrıntılı bilgiler Tevrat'ın yalnız bu rivâyetinde bulunmaktadır. Bundan çıkan odur ki, Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. İbrahim, Hz. Âdem'den sonra 1948'de dünyaya gelmiş olmaktadır.

2. Hz. İbrahim'den Hıristiyan Takvim Başlangıcına (Milada)

Kitab-ı Mukaddes, Tekvin'in, Hz. İbrahim'in ataları hakkında verdiği derecede, belli hesaplamaları yapmayı mümkün kılacak rakamla ifade edilen bilgileri, bu dönem için vermemektedir. Hz. İbrahim'i, Hz. İsâ'dan ayıran zaman süresini hesaplayabilmek için başka kaynaklara başvurmak gerekir. Şimdiki durumda, ufak bir hata payı ile beraber, Hz. İbrahim devri, Hz. İsâ'dan 18 yüzyıl öncesine yerleştirilmektedir. Bu süre, Tekvin'deki kayıtlara bakarak Hz. İbrahim ile Hz. Âdem arasındaki süreye eklenecek olursa Hz. Âdem'in Hz. İsâ'dan 38 yüzyıl önce yaratılmış olması gerekir. Bu değerlendirme ise, itiraz edilemeyecek bir surette yanlıştır: Yanlışlık da, Tevrat'taki Hz. Âdem-Hz. İbrahim arasındaki sürenin hatalı olmasından ileri gelmektedir ki, Yahudi takvimi de öteden beri takvimini bunun üzerine bina etmiştir. Günümüzde, Kitab-ı Mukaddes'in gerçekliğinin geleneksel savunucularına itiraz edilebilir ve İ.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Yahudi din adamlarının bu hayalî hesaplarının çağdaş bilgilerle uyuşmadığı söylenebilir. Bu hesaplar, uzun asırlar boyunca, Hz. İsâ'ya göre antikitenin olaylarını zaman bakımından ifade etmede, temel unsur olarak kullanılmışlardı.

Çağdaş dönemden önce yayınlanan Kitab-ı Mukaddes'ler, okuyuculara mutâd olarak, açıklayıcı bir önsöz mahiyetinde, dünyanın yaratılışından; bu kitapların yayınlandıkları döne-

me kadar geçmiş olayların kronolojisini sunarlardı; rakamlar dönemlere göre hafifçe değişirdi. Meselâ, 1621 yılında yayınlanan Clémentin neşri bu tür kayıtlar ihtiva ediyor ve fakat Hz. İbrahim'i biraz daha önceye yerleştiriyor ve yaratılışı (yani ilk insanın yaratılışını) İ.Ö. yaklaşık 40. asra götürüyordu. 17. yüzyılda birkaç dilden olarak yayınlanmış Walton neşri, müteaddit dillerde Kitab-ı Mukaddes metni dışında, okuyucuya Hz. İbrahim'in ataları için, burada verilene benzer tablolar takdim ediyordu. Ufak tefek farklarla, bütün hesaplar burada verilenleri tutuyordu. Çağdaş dönem gelince, yayınlayanın, yaratılışı, çok daha önceki bir zamana götüren bilimsel buluşlara ters düşmeksizin, bu tür hayalî kronolojileri öne sürmesi mümkün olmadı. Böyle olunca, bu tür tabloların ve önsözlerin kaldırılması ile yetinildi, fakat bununla beraber, eskiden bu tür tabloların hazırlanmasında esas alınan Kitab-ı Mukaddes metinlerinin geçersizliği ve onların gerçeği yansıttığının düşünülmesi gerektiği hususlarında okuyucuyu uyarmaktan da kaçınıldı. Onların üzerine bir edep örtüsü çekmek ve metni -hiçbir çıkarma yapmaksızın- eskiden olduğu şekliyle kabul ettirmek için cedelci bilgiç formülleri aramak yolu, buna tercih edildi. İşte bu yüzdendir ki, -makul olmak şartıyla- 20. yüzyılda, böylesi bir hayal ürününe dayanarak zamanı hesaplamak mümkün olmadığı halde, Kitab-ı Mukaddes'in Din Adamları Rivâyeti'nden gelen soy kütükleri hâlâ itibarda kalmaktadır.

İnsanın yeryüzünde ortaya çıktığı tarihe gelince, bilimsel veriler, onu ancak belirli bir sınırın ötesinde olarak tespite elvermektedir. İnsanın, kendisini, anatomi bakımından kendisine yakın, öteki canlı varlıklardan ayıran akıl ve çalışma yeteneğiyle yeryüzünde mevcut olduğundan emin olunabilir. Fakat hiç kimse onun ortaya çıktığı tarihi, tamı tamına söy-

leyemez. Bununla beraber bugün denilebilir ki, düşünen ve iş yapan bir insanlığın, bu özelliklerini ortaya koyan kalıntıları bulunmuş olup mâzîsi on binlerce yıllarla ifade edilmektedir.

Yaklaşık olarak belirtilen bu tarih, néo-anthropien cinsinden (Cro-magnon insanı), insana en yakın olarak keşfedilen tarih-öncesi (préhistorique) insan tipinin tarihine uygun gelmektedir. Elbette, dünyanın çeşitli bölgelerinde, görünüşte insana benzeyen, fakat daha az gelişmiş tiplerin (paléo-anthropiens) kalıntılarına ilişkin buluşlar da olmaktadır ve bunları eskilik süreleri yüz binlerce yıl olabilir de. Ancak, bunlar gerçek insan mıydılar?

Ne olursa olsun, néo-anthropiens tiplerinin, Tekvin'in ilk insanları yerleştirdiği devirden çok öncelere yerleştirilmesi hususundaki bilimsel veriler, yeterli ölçüde açıktır. Öyleyse, insanın yeryüzünde ortaya çıktığı zaman konusunda, Tekvin'deki rakamlardan çıkarılan sonuçlarla, çağımızda iyice yerleşmiş olan bilimsel sonuçlar arasında açık bir uyuşmazlık vardır.

Tufan

Tekvin'in 6, 7 ve 8. bölümleri, Tufan hikâyesine tahsis olunmuşlardır. Daha doğru bir ifade ile Tufan Kıssası, bir değil iki hikâye halindedir. Ancak bunlar yan yana getirilmeyip olayın çeşitli bölümleri ard arda yerleştirilirken görünüşte bir bağlantı olduğu izlenimini verecek biçimde, kısa kısa parçalara bölünerek birbirine geçirilmişlerdir. Gerçekte, bu üç bölümde, gün gibi ortada olan çelişkiler bulunmaktadır; burada da bunun sebebi, birbirinden açıkça ayrı olan iki kaynağın mevcut olmasıdır. Bunlar *Yahvist* kaynak ile *Din Adamları Kaynağı*'dır.

Yukarıda görüldüğü üzere bu iki kaynak, tutarsız bir karışım meydana getirmektedirler; başlangıçta tek başına ayrı bir rivâyet olan her bir metin, paragraflara ve cümlelere ayrılarak, bir kaynağın unsurlarının ardından öbürününkiler getirilmiştir. O tarzda ki, hikâyenin tamamlanmasına kadar, yani Fransızcada yaklaşık yüz satır kadar tutan metin boyunca, on yedi defa bir kaynaktan öbürüne sıçranmaktadır.

Hikâye, bütün olarak şöyledir:

İnsanların isyanları genelleşince Tanrı, bütün öteki canlı yaratıklarla birlikte onları da ortadan kaldırmaya karar verir. O, durumu önceden Hz. Nuh'a haber verir ve ona, gemi yapmasını emreder. Gemiye karısını, üç oğlunu ve onların üç karısını ve öbür canlı varlıkları yerleştirmesini bildirir. Son olarak zikredilen canlı varlıklar konusunda iki kaynaktaki bilgiler farklıdır: Hikâyenin -Din Adamları Metni'nden gelen- bir parçasına göre, Hz. Nuh her türden bir çift alacaktır; hemen arkasından gelen -Yahvist kaynaklı- müteakip metin ise, Tanrı'nın "temiz" denilen hayvanların erkek ve dişilerinden yedişer, "temiz olmayan" hayvanlardan ise yalnız birer çift almasını buyurduğu belirtilir. Fakat, biraz daha ileride, Hz. Nuh'un gemiye, fiilen her hayvan türünden sadece birer çift aldığı belirtilir. M.P. de Vaux gibi uzmanlar, burada Yahvist rivâyetin değiştirilmiş bir pasajının söz konusu olduğunu kabul ederler.

Bir paragraf (ki *Yahvist* kaynaktandır) tufanı yapanın yalnız yağmur suları olduğunu kaydeder. Fakat (*Din Adamları* kaynağından gelen) bir başka paragrafta, Tufan'ın, sebebi ikiye çıkarılır: Yağmur suları ile yeryüzündeki kaynak suları.

Bütün yer, dağların zirvelerine kadar, hattâ onların da kaybolacağı şekilde, sular altında kalır. Yeryüzünde hayatın

her türlüsü yok edilir. Bir yıl geçince Hz. Nuh, suların çekilmesinden sonra, Ararat dağı üzerine oturmuş olan gemiden çıkar.

Şunu da ilâve edelim ki, kaynaklarda, Tufan'ın süresi de farklıdır: Yahvist rivâyete göre suların yükselmesi kırk gün, Din Adamları rivâyetine göre ise yüz elli gündür.

Yahvist rivâyet, bu olayın, Hz. Nuh kaç yaşında iken olduğunu belirtmez, fakat Din Adamları rivâyeti, bu hâdisenin Hz. Nuh 600 yaşında iken vuku bulduğunu öne sürer. Yine bu rivâyet, soya dair verdiği bilgilerde, bu hâdiseyi Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'e göre zaman içindeki yerine oturtmaktadır. Tekvin'in ihtiva ettiği kayıtlara bakarak yapılan hesaplara göre Hz. Nuh, Hz. Âdem'den 1056 yıl sonra doğmuş olacağından (Hz. İbrahim'in atalarını gösteren tabloya bakınız), Tufanın da, Hz. Âdem'in yaratılışından 1656 sene sonra meydana gelmiş olması gerekir. Öte yandan Tekvin, Tufanı Hz. İbrahim'in doğumundan 292 yıl öncesine yerleştirmektedir.

Şu halde Tekvin'e göre, Tufan, insan türünün tümünü kapsamakta ve Tanrı tarafından yeryüzünde yaratılmış olan bütün canlı yaratıklar ortadan kaldırılmış olmaktadır. Yine ona göre, bütün insanlar, Hz. Nuh'un üç oğlu ile onların üç karısından türemiş olmalıdırlar, öyle ki, bu olaydan yaklaşık üç asır sonra doğan Hz. İbrahim, çeşitli toplumlar halinde yeniden düzenlenmiş bir insanlık bulmuş olmalıdır. Bu teşkilâtlanma, bu kadar az bir zamanda, nasıl olur da hâsıl olabilir? Sadece bu basit gözlem, hikâyenin gerçekliğini gidermeye yeter.

Dahası var; tarihî veriler de onun, çağdaş bilgilerle uyuşmazlığını göstermektedir. Hz. İbrahim, İ.Ö. 1800-1850 yıllarına yerleştirilir. Verdiği soy bilgileriyle Tekvin'in telkin ettiği

gibi, şayet Tufan, Hz. İbrahim'den yaklaşık üç asır önce meydana gelmiş olsaydı, onun, İ.Ö. 21. ve 22. yüzyıllara yerleştirilmesi gerekecekti. Bu dönem ise, -çağdaş tarihî bilgilerin doğruladığı gibi, yeryüzünün birçok noktasında, kalıntıları sonraki kuşaklara ulaşan- çeşitli uygarlıkların çiçeklendiği bir dönemdir.

Meselâ, Mısır için bu devir, Orta İmparatorluk öncesine rastlayan dönemdir (İ.Ö. 2100 yılı), yani yaklaşık olarak, onbirinci sülâleden önceki birinci ara devresinin zamanıdır. Keza bu devir, Babil'de üçüncü Ur hanedânının bulunduğu devirdir. Oysa bu uygarlıkların devamında, herhangi bir kesiklik olmadığı pekiyi bilinmektedir. Öyleyse Kitab-ı Mukaddes'in dediği gibi, bütün insanlığı kapsayan bir imha hâdisesi olmamıştır.

Sonuç şu oluyor: Tevrat'taki üç hikâyenin, olaylar arasındaki bağlantıyı gerçeğe uygun bir biçimde insanlara bildirdiği kabul edilemez. Tarafsız olmak gerekirse bize ulaşan söz konusu metinlerin, gerçeği ifade etmediklerini kabullenmek zorunludur. Allah gerçek olmayan bir hususu vahyeder mi? Gerçekten, insanlara uydurmalarla, hem de çelişkili uydurmalarla talimat veren bir Tanrı fikrini anlamak mümkün değildir. Durum böyle olduğuna göre, ister istemez, metnin, insanlar tarafından değiştirildiği hipotezini öne sürmek gerekir. Bu tahrif, ya nesilden nesile geçen sözlü rivâyetlerde, ya da bu rivâyetlerin tespit edildiği metinlerde cereyan etmiştir. Tekvin gibi bir eserin, üç asır zarfında, en azından iki defa yeniden elden geçirildiği bilindiğine göre, onda birtakım yanlışların, yahut olayların gerçek durumlarıyla bağdaştırılamayacak hikâyelerin bulunmasına şaşırmak niye? Beşerî bilgilerin gelişmesi, her şeyi bilmeyi mümkün kılmasa bile, hiç değilse

bazı durumlar hakkında yeterli bir bilgi edinme imkânı vermekte ve böylece bu hususlardaki eski rivâyetlerin, bu bilgi ile uyuşma derecesi hakkında hüküm verme yetkisini bahşetmektedir. Aslında sorumluluğu yalnız insanlara ait olan Tevrat metinlerindeki yanlışlıklar konusunda, bu izaha[16] hak verip bununla yetinmekten daha makul bir şey olabilir mi? Hem Yahudilerden hem de Hıristiyanlardan olan tefsircilerin büyük çoğunluğunun böyle bir izaha iltifat etmemelerine teessüf etmek gerekir. Yine de, onlar tarafından ileri sürülen deliller, dikkat edilmeye değer.

16 Yani yanlışlıkların, insanların değiştirmelerinden ileri geldiği şeklindeki bir izaha (Mütercim).

IV. KİTAB-I MUKADDES METİNLERİNDEKİ YANLIŞLAR KARŞISINDA HIRİSTİYAN BİLGİNLERİNİN TUTUMU
(ONLARIN TENKİTLİ İNCELEMELERİ)

Bu yanlışlar, tutarsızlıklar ve çelişkiler yığını karşısında, Hıristiyan tefsircilerin tepkilerindeki farklılık, insanı hayrete düşürecek derecededir. Bazıları, bu hataların bir kısmını kabul eder ve kitaplarında, bu dikenli meseleleri ele almakta tereddüt etmezler. Bazılar, kabul edilemeyecek ifadeleri pek kurcalamaz, metinde olanı harfi harfine savunmaya yönelir; savunmacı ve övücü sözlerle ve çoğu zaman, beklenmedik deliller desteği ile muhatabı ikna etmek için çabalar durur, böylece mantığın reddettiği hususları unutturacaklarını umarlar.

M.P. de Vaux, kendi Tekvin tercümesine yazdığı giriş kısmında, bu eleştirilerin varlığını kabul eder, hattâ onların temelleri üzerine eğilir; fakat ona göre, geçmiş olayların tarafsız bir biçimde yeniden ele alınması faydasız bir iştir. Notlarında yazdığına göre Tevrat'ın "dünyanın tamamını kaplayacak bir felâket boyutunda gösterdiği, Dicle ve Fırat vadilerinde meydana gelen son derece yıkıcı bir sel felâketinin veya sel felâketlerinin hatırasını yeniden hikâye etmesi" pek önemli değildir. Kitab-ı Mukaddes müellifinin yaptığı iş, sadece -ki en önemli husus da budur- bu hatıraya "Tanrı'nın adaleti ve merhameti ve insanın kötülük eğilimleri ve doğru insana ihsan edilen kurtuluş ve başarı" ebedî talimatını yüklemiş olmaktır.

Bir halk masalının -bir müellifin, onu dinî eğitim amacıyla kullanması sonucunda- Allah'ın yaptığı gerçek bir olaya dönüşmesi ve bu durumuyla insanların ona inanmalarının istenmesi, böylece açıklanır. Bu tür bir savunma tavrı, kutsal oldukları ve sırf Allah sözünü ihtiva ettikleri ileri sürülen kutsal kitaplarda, insanların yapmış oldukları tahrifat iddiasını haklı çıkarmaktadır. İlahî eserde bu tür beşerî müdahaleleri kabul etmek, Kitab-ı Mukaddes metinlerinde insanlarca yapılan değiştirmeleri gizlemek demektir. Dinî bir hedef varsa, her türlü değiştirme meşru sayılıyor, demektir. İ.Ö. 6. yüzyıldaki şekilci ve kanuncu kaygılar taşıyan "din adamlarının" yaptıkları, malum uydurma rivâyetlere müncer olan işlem de, aynı şekilde meşrû gösterilmektedir.

Hıristiyan tefsircilerinin önemli bir kısmı, Kitab-ı Mukaddes'teki yanlışları, tutarsızlıkları ve çelişkileri, şöyle izah etmeyi "becerikli" buldular: Kitab-ı Mukaddes'i kaleme alanlar, bir kültürün sosyal faktörlerini ve farklı zihniyetleri göz önünde bulundurarak yazdıklarından, ortaya çıkan bu durumdan mazurdurlar. Bu açıklama tarzı da, özel "edebî üsluplar" tanımlamasına yol açmıştır. Bu deyimin, tefsircilerin kurnaz cedelciliklerine girmesi, her türlü müşkülatı örtmektedir. İki rivâyet arasındaki her türlü çelişki, her müellifin kendine has ifade etmesinde, yani kendi özel "edebî üslubunda" izahını bulur. Şüphesiz bu delil, herkes tarafından kabul edilmemektedir, zira gerçekten, ciddilikten mahrumdur. Bununla birlikte bu usulün, günümüzde büsbütün modası geçmiş değildir. Yeni Ahit konusunda da, İncillerde gün gibi aşikâr olan çelişkilerin, nasıl saçma bir biçimde açıklanmaya çalışıldığı ileride görülecektir.

İhtilâflı bir konu karşısında, mantığın reddettiği bir durumu kabul ettirmek için uygulanan usullerden biri de, söz ko-

nusu metni, savunma yollu bazı düşüncelerle sarıp sarmalamaktır. Böylece okuyucunun dikkati, bizzat rivâyetteki esas can alıcı noktadan, başka konulara kaydırılmaktadır.

Kardinal Daniélou'nun, Dieu vivant dergisinde[17] "Tufan, Vaftiz, Hüküm" başlığı ile yayınlanan makalesinde, Tufan konusundaki düşünceleri, bu ifade tarzının özelliklerini ortaya koymaktadır. Diyor ki: "Kilisenin en eski geleneği, Tufanda, Mesih'in ve Kilise'nin suretini görmüştür." Bu "çok yüksek değerde bir delâlet taşımaktadır."... "İnsan nev'inin tamamını etkileyen bir hükümdür." Homélies sur Ezéchiel eserinde "Gemide kurtarılan bütün bir kâinatın felâketi'nden bahseden Origéne'i zikrettikten sonra kardinal, "Gemi vasıtasıyla kurtulan sekiz şahsın (Hz. Nuh ve karısı, üç oğul ile onların üç karısı) adedini ifade eden" sekiz sayısının değerini ele almaktadır. O, Justin'in Dialogue'unda yazdığını kendi hesabına zikretmektedir: "Onlar, bizim Mesih'imizin ölüler arasından zuhur ettiği gün olan sekizinci gün sembolünü arz ediyorlardı." ve devam ediyor: "Hz. Nuh, yeni bir yaratılışın ilk şahsiyetidir. Mesih'in bir suretidir ki, onun sembolik olarak ifade etti)ni, Mesih gerçekleştirmiştir." O devamla, bir yandan geminin tahtasıyla onu yüzdüren su sayesinde kurtulan Hz. Nuh ile öbür yandan vaftiz suyu (kendisinden yeni bir insanlığın doğduğu Tufan suyu), ile Haçın tahtası arasındaki benzerlikler hakkında mütâlâalar ileri sürmektedir. Bu sembolün değeri üzerinde ısrarla durmakta ve "Tufan dinî unsurunun, manevî ve itikadî zenginliği" (aynen) esas fikri ile yazısını bitirmektedir.

Bütün bu savunma yollu uyarlamalar üzerinde söylenebilecek çok söz vardır. Bu yaklaştırmalar (tekrar hatırlatalım ki) gerçekliği -evrensel çapta ve Tevrat'ın yerleştirdiği zamanda-

---

17 Sayı: 38, 1947, s. 95–112.

savunulamayacak bir olayı açıklamaktadır. Kardinal Daniélou'nun yaptığı tarzdaki bir izahla, metni aynen olduğu gibi kabul etmenin gerektiği ve uzlaşmacı olmayan her türlü mütalâanın yersiz sayıldığı Orta Çağa dönülmektedir.

Bu karanlık zihniyetin kabul ettirildiği çağdan daha önceki dönemde, oldukça mantıkî durum alışların bulunması, ne de olsa rahatlık vericidir. Zamanının şaşılacak derecede önünde giden bir düşünceden çıkan St. Augustin'in tavrı bunların en iyi örneği sayılabilir.

Kilise Ataları devrinde de, öyle anlaşılıyor ki, metin tenkidi problemi kendisini hissettirmişti; çünkü St. Augustin 82 nolu mektubunda buna değinmektedir ki en karakteristik bölümü şudur:

"Münhasıran Şer'i (Canonique) denilen Kitab-ı Mukaddes'in bu kitaplarına, özel bir dikkat ve saygı göstermeyi öğrendim. Öyle ki, onların yazarlarından hiçbirinin yanıldığına asla inanmıyorum. Şayet bunlarda gerçeğe zıt görünen bir ifadeye rastlarsam, şüphe etmiyorum ki bu, ya benim nüshamdaki bir yanlışlıktan, ya mütercimin aslî metni doğru çevirememesinden, ya da benim anlayışımın yetersizliğinden ileri gelmektedir."

St. Augustin'e göre, kutsal metnin yanlışlık ihtiva etmesi anlaşılan şey değildir. St. Augustin, "hatasızlık" inancını, açık bir biçimde ortaya koyuyordu. Gerçeğe zıt gibi görünen bir parça karşısında; buna bir sebep arıyor ve beşerî bir kaynak arama hipotezini gözden uzak tutmuyordu. Böylesi bir tutum, eleştiri esprisi taşıyan inanan bir kişinin tutumudur. St. Augustin'in zamanında, Kitab-ı Mukaddes metni ile bilim arasında bir karşılaştırma yapabilmek imkânı yoktu. Onunki gibi geniş bir anlayış, çağımızda, bazı Kitab-ı Mukaddes metinleriyle bilimsel veriler arasındaki karşılaştırmadan ortaya çıkan birçok problemi gidermeyi mümkün kılabilirdi.

Çağımızdaki bilginler ise, tersine, yanlışlıkla suçlanan Kitab-ı Mukaddes metinlerini savunmak için, boş yere çırpınıp durmaktadırlar. M.P. de Vaux, Tekvin'e yazdığı girişinde tarihî ve bilimsel yönlerden açıkça kabul edilmesi mümkün olmasının sebeplerini açıklamaktadır. Sanki tarih yazmanın çeşitli usulleri varmışçasına, o bizden, Kitab-ı Mukaddes tarihini "çağdaş insanların uyguladıkları tarih kurallarına göre" anlamamızı istiyor. Herkes de kabul eder ki, gerçeğe uygun anlatmamak durumunda tarih, tarihî bir romana dönüşür. Fakat bu durumda o, bizim anlayış kurallarımızdan kurtulur. Kitab-ı Mukaddes tefsircisi, Kitab-ı Mukaddes'teki hikâyelerin, jeoloji, paleontoloji ve tarih öncesi bilgilerle yapılacak her türlü kontrolünü reddetmektedir. Diyor ki: "Kitab-ı Mukaddes, bu bilim dallarından hiçbirine bağlı değildir. Şayet o, bu bilimlerin verileriyle karşılaştırılacak olursa, ya gerçek olmayan bir zıtlığa, ya da zorlama bir uzlaştırmaya varılır." Bu mütalâaların Tekvin'de yer alan ve çağdaş bilimle hiçbir surette uyuşmayan hususlar, (yani ilk on bir bölümdeki hususlar) için ifade edildiğine dikkatimizi çekmektedir. Ama ilk büyük peygamberlerin devrindeki kimi hâdiselerde olduğu gibi, bazı hikâyelerin doğrulukları günümüzde iyice ortaya konulmuşsa yazar, çağdaş bilgileri Kitab-ı Mukaddes hakikatlerini destekleme amacıyla anmaktan geri durmaz. Şöyle yazıyor: "Bu hikâyelerin üzerinde dolaşan kuşkular tarihin ve doğu arkeolojisinin kendilerinin lehlerinde tanıklık vermesiyle dağılmalıdır." Başka bir deyişle: "Eğer bilim Kitab-ı Mukaddes'teki rivâyeti destekliyorsa ona müracaat etmek gerekir. Ama çürütüyorsa, ona müracaat etmek makbul değildir."

Bağdaştırılamaz olanı bağdaştırmak, yani Eski Ahit'in kimi rivâyetlerinde bildirilen bazı olayların gerçeğe uymayan nitelikleri ile Kitab-ı Mukaddes gerçekliği kuramını bağdaştırmak için, bir kısım çağdaş din bilginleri, gerçek konusundaki klasik anlayışları gözden geçirmeye yönelmektedirler. Kitab-ı

Mukaddes gerçeğini ele alan eserlerde, uzun uzadıya geliştirilen ustalıklı ve kaypak mülâhazaları ayrıntılı bir biçimde sunmak, bu kitabın çerçevesinden dışarı çıkmak olur. O. Loretz'in **Quelle est la vérité de la Bible** (Kitab-ı Mukaddes Gerçeği Nedir? Paris, Le Centurion, 1972) adlı eseri bunlardan biridir. Sadece, bilime ilişkin şu hükmü zikretmekle yetinelim:

Yazarın kaydettiğine göre Vatikan II. Konsili "Kitab-ı Mukaddes'te yanlışla doğruyu ayırt etmek için kurallar getirmekten kaçınmıştır. Temel düşünceler de bunun imkânsız olduğunu gösterirler. Zira Kilise, prensip yönünden ve genel bir tarzda Kitab-ı Mukaddes'in gerçekliği meselesini çözümleyecek şekilde, bilimsel metotların gerçekliği veya yanlışlığı konusunda karar veremez."

İyice bellidir ki, Kilise, bir bilgi edinme aracı olarak herhangi bir bilimsel "metot"un geçerliliği hakkında bir karar veremez. Ama burada tamamen başka bir durum söz konusudur. Sadece kuramların değil, iyice ortaya konulmuş olan olayların görüşülmesi söz konusudur. Çağımızda, dünyanın, 37–38 yüzyıl önce yaratılıp, insanın da ilk olarak bu zamanda yeryüzünde ortaya çıkmadığını bilmek için ve Kitab-ı Mukaddes'teki soy kütüklerinden çıkan bu sonucun -yanılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın- yanlışlığını bildirmek için allâme olmaya mı ihtiyaç vardır? Adı geçen yazar, bunu bilmeyecek biri değildir. Ancak onun bilim hakkındaki ifadeleri, konuyu gerektiği gibi ele almaktan uzaklaşmak için, meseleyi saptırmaktan başka bir amaç taşımamaktadır.

Hıristiyan bilginlerin, Kitab-ı Mukaddes'teki bilimsel yanlışlar önünde takındıkları tavırlar hakkındaki bu hatırlatma, o hataların yol açtığı sıkıntıları pekiyi gösterdiği gibi ayrıca, hataları için, beşerî müdahaleyi itiraf etmekten başka makul bir

yol bulunmadığını ve onların vahiyden bir parça olduğunu kabul etmenin imkânsızlığını da ortaya koymaktadır.

Vahiy inancına dokunan, Hıristiyan çevrelerde hâkim olan bu sıkıntı, Vatikan II. Konsili (1962–1965) sırasında da ifade edildi. Orada, kabul edilebilecek bir kesin metnin ortaya çıkması ve -Vahiy hakkındakifnolu konsil belgesine yazdığı girişte[18] Mgr. Weber'in deyimiyle "konsili çamura saplanmak tehlikesiyle karşı karşıya koyan bu acıklı durumun" sona ermesi için, üç yıl boyunca süren tartışmalardan sonra, en azından beş metnin değiştirilmesini beklemek gerekmişti.

Bu belgenin Eski Ahit'e ilişkin iki cümlesi (4. Bölüm, s. 53), hiçbir itiraza yol açmayacak bir tarzda, bazı metinlerin eksikliklerini ve geçersizliklerini belirtmektedir:

"Mesih ile açılan kurtuluş yolundan önce yaşayan insanlığın durumu hesaba katılarak, Eski Ahit'in Kitapları herkese, Tanrı'nın ve insanın kim olduğunu bilme imkânı verirler, keza, kendi öz adaleti ve merhameti içersinde Tanrı'nın insanlara nasıl muamele ettiğini öğrenme imkânı verirler. Bu kitaplar, eksik ve geçersiz hususlar ihtiva etmelerine rağmen, yine de gerçek bir ilahî pedagojiye tanıklık vermektedirler."

Bazı metinlere uygulanan "eksik" ve "geçersiz" nitelendirmeleriyle, bunların tenkide imkân verdiği, hatta o metinlerin ihmal edilebileceği, bundan daha güzel bir şekilde ifade edilemez. Şu halde tenkit prensibi, açıkça kabul edilmiş olmaktadır.

Bu metin, bir Konsil bildirisinin bir parçasını oluşturarak 6'ya karşı 2344 oy almakla, ittifaka yakın bir kabule mazhar olmuştur. Gerçekten resmî belgeye, Mgr. Weber'in imzasıyla yapılan açıklamalardaki bir cümle, konsilin resmî bildirisinde

18 Le Centurion, 1966.

yer alan bazı metinlerin geçersizliği ifadesini açıkça düzeltmektedir: "Şüphesiz ki İsrail Tevrat'ının bazı kitaplarının geçici bir şümûlü vardır ve bazı eksik hususlar ihtiva etmektedirler."

Resmî bildiride geçen "geçersiz (caduc)" tabiri, elbette açıklamayı yapanın kullandığı "geçici şümul" ile eş anlamlı değildir. Yine bu şahıs tarafından ilginç bir biçimde eklenen "İsrail" sıfatına gelince, konsil metninin yalnız İbranca Tevrat'ı eleştirdiğini telkin etmek amacını taşımaktadır. Oysa durum böyle değildir ve konsil sırasında ele alınan konu, başka bir sıfat olmaksızın kısaca ve sadece Eski Ahit'dir. Mesele, Eski Ahit'in bazı kısımlarındaki eksiklik ve geçersizlikle ilgili bir hüküm vermekti.

V. SONUÇLAR

Kitab-ı Mukaddes metinlerine, onları, sahip olmaları arzulanan vasıflarla sun'î olarak donatarak bakmak yerine, tarafsız bir şekilde inceleyerek, onların, gerçekte ne olduklarını ortaya koymak gerekir. Bu da sadece o metinleri değil, ayrıca onların tarihlerini de bilmeyi icap ettirir. Gerçekten tarihlerini bilmek, asırlar boyunca metinleri değiştirmeye yol açan ve -sayısız ilâveler ve çıkarmalarla bugün elimizde bulunan şekliyle- kitabın, yavaş yavaş oluşumuna sevk eden şartlar hakkında bir fikir edinme imkânı verir.

Bu bilgiler, Eski Ahit'te, aynı hikâyenin farklı rivayetlerinin, çelişkilerin, tarihî yanlışlıkların, tuhaflıkların ve iyice ispatlanmış bilimsel verilerle uyuşmazlığın bulunmasını, anlaşılır hale getirirler. Son olarak zikredilen hususlar, eskiden yazılmış bütün beşerî eserler için tamamen normaldir. Kitab-ı Mukaddes'in hazırlandığı şartlarda yazılmış olan eserlerde, bu hususların bulunmaması nasıl olur da düşünülebilir?

Bilimsel problemlerin henüz ortaya çıkamayacağı, fakat ancak tuhaflıklar ve çelişkiler hakkında hüküm verilebileceği bir dönemde bile, St. Augustin gibi sağduyu sahibi bir insan, Allah'ın insanlara gerçeğe aykırı hususları bildirmeyeceğini göz önüne alarak, gerçeğe zıt bir ifadenin ilahî kaynaktan gelmesinin imkânsız olacağı prensibini koyuyordu. O, bu prensibe uyarak, kutsal metnin dışında kalmasını gerekli bulduğu hususları, kutsal metinlerin dışında bırakmaya hazır idi.

Daha sonraları, Kitab-ı Mukaddes'in kimi parçalarının çağdaş bilgilerle uyuşmazlığının hesaba katıldığı bir dönem-

de, böylesi bir tutumun izlenmesi reddedildi. Böyle olunca, aslında Kitab-ı Mukaddes'te yer işgal etmeye hakları olmayan hususların -her türlü delili karşısına alarak- muhafaza edilmesini amaçlayan, başlı başına bir literatürün doğmasına şahit olundu.

Vatikan II. Konsili (1962–1965), "eksik ve geçersiz hususlar ihtiva eden", "Eski Ahit kitapları" için bir ihtiyat kaydı dâhil etmekle, bu uzlaşmaz inatçı tutumu adamakıllı hafifletti. Bakalım bu bir saygılı temenni olarak mı kalacak? Yoksa aslında -her türlü beşerî değiştirmeden uzak kalıp- "gerçek bir ilahî pedagojinin tanıkları" olmak üzere gönderilen kutsal kitaplar konusunda -20. yüzyılda artık kabul edilemeyecek hususlar karşısında- bir tavır değişikliği ile takip mi edilecek?

İNCİLLER

I. GİRİŞ

İncillerin okuyucularının çoğu, bazı rivayetlerin anlamı üzerinde düşündüklerinde yahut müteaddit İncillerde bildirildiğini gördükleri aynı olayın, çeşitli rivayetleri arasında kıyaslamalar yaptıklarında sıkıntıya düşmekte, hattâ sarsılmaktadırlar. M.P. Roguet'nin İncil'e Giriş[19] kitabında yapmış olduğu tespit de, bu merkezdedir. Okudukları metinlerle yollarını şaşıran İncil okuyucularına, haftalık bir Katolik dergisinde uzun yıllar boyunca cevap hazırlamakla görevli olmasının verdiği büyük bir tecrübe sayesinde M.P. Roguet, muhatapları nezdinde, okudukları metinlerden ileri gelen sarsıntının önemini ölçüp biçecek imkânı elde etmişti. Kendisinin kaydettiğine göre, çok çeşitli toplumsal ve kültürel çevrelere mensup olan muhataplarının açıklama istekleri, "karanlık, anlaşılmaz, hattâ çelişkili, saçma, utanç verici" bulunan metinlerle ilgiliydi. Şu halde şüpheye mahal yoktur ki, İncillerin bütün metinlerini okumak, Hıristiyanları derinden derine sarsabilecek niteliktedir.

Böylesi bir tespit, yakın bir tarihe aittir: M.P. Roguet'nin kitabı 1973'de yayınlanmıştır. Çok uzak olmayan bir zamana kadar, Hıristiyanların büyük çoğunluğu, İncilleri, sadece âyin sırasında seçilerek okunan parçalardan ya da vaaz kürsüsünde yapılan açıklamalardan tanıyordu. Protestanların durumu bir tarafa bırakılacak olursa, anılan durumların dışında, İncilleri bütünüyle okumak, normal olarak pek yapılan bir iş değildi. Din bilgisi el kitapları, onlardan sadece seçme parçalar ihtiva ederdi. Bütün halinde metin ortada pek dolaşmazdı. Bir kato-

---

19 Initiation à l'Evangile, Paris, Editions du Seuil, 1973.

lik müessesesinde lise öğrenimi yaparken, elimde Virgile'in ve Platon'un eserleri vardı, Yeni Ahit değil. Bununla birlikte bu kitabın Yunanca metni, çok eğiticiydi. Ben Hıristiyanlığın kutsal kitaplarından tercümeler yaptırılmamasının sebebini, çok sonra anladım. Zira bu iş, öğretmenlerimize, cevap vermekte içinden çıkamayacakları sorular yöneltmemize yol açabilirdi.

İncilleri bütün halinde okurken, eleştiri özelliği taşıyan bir kimsenin bulduğu bu hususlar, Kiliseyi, duruma müdahale etmeye ve güçlüklerini aşma konusunda okuyuculara yardımcı olmaya sevketti. M.P. Roguet'nin gözlemine bakılırsa "Hıristiyanların çoğu İncil okumayı öğrenmeye muhtaçtır." Yaptığı açıklamalar kabul edilsin edilmesin, bu yazarın değeri, bu nazik problemlere girişmesindedir. Çünkü Hıristiyan vahyi hakkında yazılan eserlerin çoğunda, maalesef durum her zaman böyle değildir.

Kitab-ı Mukaddes'in geniş kitle için hazırlanan basımlarında, giriş kısımlarında yer alan ifadeler, okuyucuyu, farklı İncilleri kaleme alanların şahsiyetlerinin, metinlerin sıhhati ve rivâyetlerin doğrulukları konusunda İnciller yönünden hiçbir problem doğurmadığı konusunda ikna etmeye çalışırlar. Oysa güvenilir kimlikleri bile bilinmeyen İncil yazarları hakkında nice meçhuller bulunmaktadır. Bu tür notlarda, aslında basit bir hipotezden ibaret olduğu halde, kesin bilgi olarak sunulan birçok hususlar vardır. Falan İncil yazarının, olayların görgü tanığı olduğu bildirilirken ihtisas eserleri bunun zıddını öne sürerler. Hz. İsâ'nın risaletinin sona erdiği tarih ile kitapların ortaya çıktığı tarih arasındaki süre, tamamen mübalağalı olarak azaltılır. Sözlü bir rivâyet esas alınarak bir tek redaksiyon yapıldığına inandırılmak istenir, halbuki metinlerin değiştirildiği uzmanlar tarafından ispatlanmıştır. Şundan bundan, bazı tefsir güçlüklerinden bahsedilip durulur, fakat düşünen kimsenin gözlerine çarpan apaçık çelişki-

ler kurcalanmaksızın geçilir. Güven verici giriş kısmının tamamlayıcısı unvanıyla, ek olarak sona konulan küçük lügatçe (sözlük)lerde gün gibi ortada olan tuhaflıkların, çelişkilerin veya yanlışlıkların el çabukluğuyla yok edildiği yahut ustalıklı bir savunma edebiyatı ile örtbas edildiği görülür. Tefsircilerin aldatıcılıklarını göz önüne seren böylesi davranışlar, iç ezicidir.

Burada öne sürülen düşünceler, hiç şüphe etmiyorum ki, bu problemlerden henüz haberdar olmayan okuyucularımı şaşırtacaktır. Bundan ötürü, konunun esasına girmeden önce, şimdi, bana son derece inandırıcı gelen bir örnekle iddiamı ispatlamak istiyorum.

Ne Matta ne de Yuhanna Hz. İsâ'nın göğe yükselişinden bahsetmezler. Luka, İncilinde bunun Hz. İsâ'nın dirildiği günde olduğunu bildirdiği halde, yine kendisinin kaleme aldığı kabul edilen Resullerin İşleri'nde dirilişinden kırk gün sonraya yerleştirir. Markos'a gelince o -şimdi kendisine nispetinin sahih sayılmadığı İncilinin son kısmında- bu olayı, tarih bildirmeksizin zikreder. Şu halde Hz. İsâ'nın göğe çıkmasının kitapta hiçbir sağlam temeli yoktur. Ama buna rağmen tefsirciler, bu önemli probleme, inanılmayacak bir hafiflikle yaklaşırlar.

A. Tricot, çok yaygın bir eser olan *Yeni Ahit Küçük Sözlüğü* (Petit Dictionnaire du Nouveau Testament, Desclée et Cie, 1960 basımı) adlı eserine "Göğe Çıkış" (Ascension) maddesini koymamıştır. Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu profesörlerinden M.P. Benoit ile M.P. Boismard'ın Synopse des 4 Evangiles (éditions du Cerf, 1972 basımı) adlı eserleri c. II, s. 451 ve 452'de bize bildiriyorlar ki, Luka'nın İncili ile yine kendisinin Resullerin İşleri arasındaki çelişki "bir edebî

oyun" (artifice littéraire)dan ileri gelmektedir. Anlayan beri gelsin!

Öyle anlaşılıyor ki M.P. Roguet *İncil'e Giriş* (Initiation à I' Evangile, 1973 Basımı, s. 187) eserinde, böylesi bir delile kanmamıştır. Bununla beraber, onun da yaptığı şu açıklama, en azından tuhaftır:

"Başka birçok benzeri yerde olduğu gibi burada da problem, ancak, dinî delâletlerini unutarak kutsal kitabın ifadelerinin, müşahhas bir biçimde, harfî mânâlarını almakla çözülebilir görünüyor. Olayların gerçeğini, sebatsız bir sembolizm ile dağıtmak söz konusu değildir. Söz konusu olan, hissedilir olayları, insan olarak idrâk edebileceğimiz belirtileri bize emanet ederek bu sırları bize bildirenlerin dinî niyetlerini araştırmaktır."

Nasıl olur da, böylesi bir tefsire kanaat edilebilir? Bu tür savunma formülleri, olsa olsa körü körüne kabul edenlere uygun gelebilir.

M.P. Roguet'den yaptığımız iktibasın faydası, aynı zamanda İncillerde, "Göğe Çıkış" konusuna benzeyen "başka birçok durumun da bulunduğuna" dair yaptığı itiraftadır. Şu halde meseleye bütün olarak, temelden, tam bir tarafsızlıkla yaklaşmak zorunluluğu vardır. İncillerin yazılmış olduğu şartların ve o çağda hâkim olan dinî iklimin incelenmesi konusunda, birtakım izahların ve sebeplerin araştırılması makul görünüyor. Sözlü bir rivâyetten hareket edilerek yapılan ilk redaksiyonların, günümüze kadar ulaşırken metinlerinin değiştirilmiş olduğunun gün ışığına çıkartılması; karanlık, anlaşılmaz, çelişkili, bazen saçmalığa varacak kadar tuhaf, yahut bilimsel gelişme sayesinde günümüzde ispatlanmış gerçeklerle bağdaştırılamayan kısımların bulunmasını daha az şaşırtıcı hale getirir. Bu tür tespitler, metinlerin kaleme alınmasında insanla-

rın rol oynadıklarının ve metinlerin daha sonraki bir zamanda değiştirildiğinin alâmetidir.

Son birkaç on yıldan beridir, kutsal kitapların tarafsız bir araştırma zihniyetiyle incelenmesi merakı uyandı. Yakınlarda çıkan "Dirilişe İman, İmanın Dirilişi" (Foi en la Résurrection, Résurrection de la Foi, Paris, Beauchesne, coll". Le Point théologique", 1974) adlı kitabında, *Paris Katolik Enstitüsü* profesörlerinden M.P. Kannengiesser, bu köklü değişikliği şöyle özetliyor: "Mü'min cemaat, Pie XII[20] döneminden itibaren Kitab-ı Mukaddes tefsirindeki metotlarda bir devrim yapıldığını, yeni yeni anlıyor." Demek ki yazarın bahsettiği "devrim" yakın bir zamana aittir. Bu devrim, hiç değilse bu yenileme zihniyetiyle harekete geçen bazı uzmanlar tarafından, mü'minlere de yayılmaya başlıyor. Yine adı geçen yazarın dediğine göre, dînî geleneğin, kendinden emin perspektiflerinin altüst edilmesi, az çok tefsir metotlarındaki bu devrimle harekete geçirilmiş bulunuyor."

M.P. Kannengiesser, belirli şartlarda ya da mücadele ortamında yazılan ve yazarlarının, kendi cemaatlerinin Hz. İsâ hakkındaki geleneklerini dercettikleri "İncillerde Hz. İsâ hakkında anlatılan hususların harfi harfine alınmaması gerektiği"ne dair uyarmaktadır. Kitabının konusu olan Hz. İsâ'nın dirilişi konusunda, hiçbir İncil yazarının, bu hususta, kendisini görgü tanığı olarak nitelendiremeyeceğini söyleyerek, böylece Hz. İsâ'nın toplum içinde sürdüğü hayatının geri kalan kısmı için de durumun aynı olduğunu îmâ etmektedir. Zira, İncillere göre Judas (Yahuda) dışındaki hiçbir havari, Hz. İsa'yı tanıyışından onun yeryüzündeki hayatının son tezahürlerine kadar, Efendi'den (Hz. İsâ'dan) ayrılmamıştı.

Tam on sene önce Vatikan II. Konsili tarafından, geleneksel tavırların, resmen doğrulanmasından henüz fazla vakit

---

20 1939–1958 yılları arasındaki Papa.

geçmediği ve geniş Hıristiyan kitlelere hitap eden çağdaş eserler bu telâkkileri yerleştirmeye hâlâ devam ettiği halde, artık geleneksel tavırlardan çok uzaklaşmış bulunuyoruz. Fakat yavaş yavaş, hakikat, gün ışığına çıkıyor.

Gerçeği yakalamak ve kavramak kolay değildir; huşûnetle savunulan bir geleneğin baskısı öylesine ağır basmaktadır ki, gerçeği yakalamak ve kavramak pek de kolay olmamaktadır. Eğer ondan kurtulmak istenirse, meseleyi temelinden ele almak, yani önce, Hıristiyanlığın doğuşunu damgalayan şartları incelemek gerekir.

II. MAZİYE AİT BİR HATIRLATMA YAHUDİ-HIRİSTİYANLIK ve ST. PAUL (PAVLUS)

Hıristiyanların çoğu, İncillerin, Hz. İsâ'nın hayatına doğrudan doğruya tanık olan şahıslar tarafından yazılmış olduğuna ve bu sebeple, onun hayatını ve tebliğlerini süsleyen hâdiseler hakkında, onların verdiği bilgilerin doğruluğu tartışma götürmez belgeler teşkil ettiklerine inanırlar. Bu doğruluk garantileri karşısında, onlardan çıkarılan talimatların münakaşası yapılabilir mi? Bizzat Hz. İsâ tarafından verilen genel emirleri uygulayan Kilise Teşkilâtnın geçerliliğinden, nasıl olur da şüphe edilebilir? Geniş kitlelere hitap etmek üzere yayınlanan şimdiki İnciller, halk arasında bu bilgileri yaymaya yönelik açıklamalar ihtiva etmektedirler.

İncilleri kaleme alanların görgü şahitleri oldukları hususu, Hıristiyanlara, bir aksiyom şeklinde bildirilmektedir. 2. yüzyılın ortalarında, St. Justin, İncillere Havarilerin Hatıraları adını vermiyor muydu? Ayrıca, bu yazarlar hakkında öylesine birçok açıklamalar yayılmaktadır ki, "bunlardan sonra artık nasıl olur da onların doğruluğundan şüphe edilebilir?" kanaati verilmektedir: Matta, pek iyi tanınıp bilinen bir şahsiyet idi, "Capharnaüm[21] de gümrük veya koruma bürosunda memur idi," hattâ onun Aramca ve Yunanca'yı bildiği de malumdur.

Markos'un da Pièrre (Petrus)in iş arkadaşı olarak, kimliği iyice belirlenmiştir; dolayısıyla onun da görgü şâhidi oldu-

---

21 el-Halil bölgesinde Taberiye gölünün kuzey batısında bir sınır şehri idi. Bugün Tell Hum adını taşır (Dheilly, Dictionnaire Biblique, Capharnaüm md.) Hz. İsâ'nın aleni davetinin ilk merkeziydi (Mütercim).

ğunda, hiçbir şüphe olamaz. Luka, zaten St. Paul'ün bahsini ettiği "aziz tabib"tir, hakkındaki bilgiler oldukça vâzıhtır. Yuhanna ise, her zaman Hz. İsâ'nın yakınında olan havari, Taberiye gölünde balıkçı, Zebede'nin oğludur.

Hıristiyanlığın başlangıç dönemi hakkında yapılan çağdaş incelemeler, olayları böyle takdim etmenin gerçeğe pek uymadığını göstermektedir. İncil yazarlarının durumu, ileride görülecektir. Hz. İsâ'nın risaletini izleyen, ilk birkaç on yıldaki olayların, söylendiği gibi cereyan etmediğini bilmek gerekir. Yine bilmek gerekir ki Pierre'nin Roma'ya gelişi de, Kilisenin temellerini atmış değildir. Tersine Hz. İsâ'nın yeryüzünü terkedişinden 2. yüzyılın ortalarına kadar, yani bir asırdan fazla bir zaman boyunca, "Paul Hıristiyanlığı" denilebilecek bir zihniyet ile Yahudi-Hıristiyanlık arasında bir çekişmeye şâhit olunmuştur; birincinin, ikincinin ayağını kaydırması, yani Paul'cülüğün, Yahudi-Hıristiyanlığa galip gelmesi, ancak yavaş yavaş olmuştur.

Çağımızda yapılan keşiflere dayalı, son birkaç on yıla ait çok miktardaki çalışmalar, bu çağdaş bilgilere varma imkânı vermiştir. Kardinal Daniélou ismi de, bu çalışmalarla ilgilidir. Onun *Etudes* dergisinin 1967 Aralık sayısında yazdığı *Hıristiyanlığın Başlangıçlarına Yeni Bir Bakış*, Yahudi-Hıristiyanlık, makalesi, daha önceki çalışmaları ele alarak onların tarihleri hakkında bilgi vermekte ve İncillerin ortaya çıkışını, geniş kitlelere hitap eden eserlerden anlaşılan ortamdan, çok farklı bir ortama yerleştirmemizi mümkün kılmaktadır. Onun makalesinin esas noktalarının hülasasını, geniş iktibaslarla aşağıya alıyoruz:

"Hz. İsâ'dan sonra "küçük havari grubu" "dînî kurallara ve mâbed tazimine sıkı sıkıya bağlı bir Yahudi mezhebi" teşkil ederler. Bununla beraber, müşriklikten gelen mühtediler kendilerine katılınca, onlara -tabir caiz ise- özel bir rejim tek-

lif edilir: İ.S. 49 yılındaki Kudüs Konsili onları, sünnet olmaktan ve Yahudi dinindeki hükümlerden muaf tutar; "Yahudi-Hıristiyanların çoğu, bu tavizi reddederler." Bu grup Paul'den büsbütün ayrılır. Dahası var, müşriklerden Hıristiyanlığa girenler konusunda, Paul ile Yahudi-Hıristiyanlar birbirlerine girerler (49 yılındaki Antakya olayı). "Paul'e göre sünnet, cumartesi gününe riayet, mabedi tazim artık yürürlükten kalkmıştı, hattâ Yahudiler için de durum böyleydi. Hıristiyanlık putperestlere açılmak amacıyla, Yahudiliğe olan siyasî-dinî bağımlılığından kurtulmalıydı."

"Hâlis Yahudi" olarak kalan Yahudi-Hıristiyanlara göre Paul bir hain idi: Yahudi-Hıristiyan belgeleri onu "düşman" olarak nitelendirir ve "taktik münafıklık"la suçlarlar, fakat "70 yılına kadar, Yahudi-Hıristiyanlık Kilisenin ekseriyetini temsil eder." Ve "Paul kenarda kalır." O zaman, cemaatin başkanı, Hz. İsâ'nın akrabası olan Yakub'tur. Onun yanında (başlangıçta) Pierre ile Yuhanna vardır. "Paul Hıristiyanlığına karşı bilinçli olarak Yahudiliğe bağlı olan Yakub, Yahudi-Hıristiyanlığın bir direği sayılabilir." Hz. İsa'nın sülâlesi Kudüs'teki bu Yahudi-Hıristiyan cemaatinde, önemli bir yer tutmaktadır. "Yakub'un halefi, Efendimizin kuzeni olan Kleopas oğlu Şimeon olacaktır."

Kardinal Daniélou burada, başlangıçta havarilerin çevresinde oluşan bu cemaatin, Hz. İsâ hakkındaki görüşlerini dile getiren birtakım Yahudi-Hıristiyan belgelerini iktibas etmektedir; İbraniler İncili (Mısır'daki bir Yahudi-Hıristiyan cemaatine aittir), Clément'in Tasvirleri, Clément'in İtirafları, Yakub'un İkinci Vahyi, Tomas'ın İncili.[22] "Hıristiyan lite-

22 Dikkat edelim ki, bütün bu belgelerin, daha sonra "uydurma" olduğuna hükmedilecektir. Yani Paul'ün başarısından doğacak Kilise tarafından gizlenecektir. Kilise, İncil literatürünü budayarak, "Kanonik" denilen, yalnız dört İncili muhafaza edecektir.

ratürünün en eski anıtlarını, şüphesiz bu Yahudi-Hıristiyanlara bağlamak gereklidir." Kardinal Daniélou, bu literatürü ayrıntılı olarak zikretmektedir.

Hıristiyanlığın birinci asrı boyunca, Yahudi-Hıristiyanlığın hâkim olduğu yerler, sadece Kudüs ve Filistin değildir. Her tarafta Yahudi-Hıristiyan misyonerliğinin, Paul misyonerliğinden daha önce geliştiği görülür. Paul'ün mektuplarının sık sık bir çekişmeyi îmâ etmesinin sebebi de işte bu dönemle ilgilidir." Her yerde Galatya'da, Korintos'da, Kolose'de, Roma'da, Antakya'da hep aynı muârızlar karşı karşıya gelmektedirler.

Gaza'dan Antakya'ya kadar Suriye-Filistin kıyısı, "Resullerin İşlerinin ve Clémentin'in Yazıları'nın gösterdiği gibi, Yahudi-Hıristiyandır." Yahudi-Hıristiyanların Küçük Asya'da da bulundukları, Paul'ün Galatyalılara ve Koloselilere hitap eden mektuplarınca da doğrulanmaktadır. Papias'ın Yazıları, Phyrgıe'deki Yahudi-Hıristiyanlar hakkında bilgi vermektedir. Paul'ün, Karintoslulara gönderdiği birinci mektubu, Yunanistan'da -özellikle Apollos'da- Yahudi-Hıristiyanların varlığından söz etmektedir. Clément'in ve Pasteur d'Hermias'ın mektubuna bakılırsa Roma, "önemli bir merkez"dir. Soétone ve Tacite'e göre, Hıristiyanlar, bir Yahudi fırkası teşkil ederler. Kardinal Daniélou, Afrika'daki ilk Hıristiyan tebliğinin, Yahudi-Hıristiyan özelliğini belirttiğini düşünmektedir. İbraniler İncili ile İskenderiyeli Clément'in Yazıları da buna bağlanmaktadır.

Bütün bu durumlar, İncillerin, nasıl cemaatler arası bir mücadele ortamında yazılmış olduğunu anlamak bakımından, son derece önemlidir. Şimdi elimizde bulunan metin, birçok değiştirmeden sonra, iki rakip cemaatin tam bir mücadele içinde bulundukları sırada, yani 70 yıllarında başlayacaktır. Bu zamanda henüz Yahudi-Hıristiyanlar hâkim du-

rumdadır. Fakat Yahudi savaşından ve 70 senesinde Kudüs'ün düşmesinden sonra, durum tersine dönecektir. Kardinal Daniélou bu gerilemeyi şöyle açıklıyor:

"İmparatorluk içerisinde Yahudiler gözden düşünce, Hıristiyanlar onlarla aralarındaki bağları koparmaya meylederler. İşte o zaman, Helenistik (Yunanlılaşmış) Hıristiyan cemaatleri, üstünlüğü ele geçirirler: Paul, ölümünden sonra galip gelecek; Hıristiyanlık, siyasî ve sosyolojik yönden, Yahudilikten kurtulacak ve üçüncü millet haline gelecektir. Bununla beraber 140 yılındaki son Yahudi ayaklanmasına kadar, Yahudi-Hıristiyanlık kültürel yönden hâkimiyetini sürdürecektir."

70 yılı ile yaklaşık 110 yılları arasında Markos, Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri ortaya çıkacaktır. Bunlar Hıristiyanlığın ilk tespit edilmiş metinlerini teşkil etmezler: Paul'un risaleleri, onlardan hayli sonraki bir dönemde yerlerini sağlam bir şekilde alacaklardır. O. Culmann'a göre Paul, Selaniklilere hitap eden risâlesini 50 yılında yazmış olmalıdır. Fakat Markos'un İncili tamamlandığında, bu mektup herhalde, birkaç seneden beri kaybolmuştu.

Hıristiyanlığın en çok münakaşa edilen siması olan, Hz. İsâ'nın düşüncesi yönünden ve onun akrabaları ile Kudüs'te Yakub'un çevresinde kalan havarileri tarafından "hâin" telâkki edilen Paul, -Hz. İsâ'nın, insanları etrafında topladığı hususların zararına olarak- kendi öğretilerini yaymak amacıyla bir başka Hıristiyanlık kurmuştur. Hz. İsâ'yı hayatında tanımayan bu adam, görev yetkisinin meşruluğunu, dirilen Hz. İsâ'nın, Şam yolunda kendisine görünmesi iddiasına dayandırmıştır. Paul'süz bir Hıristiyanlığın ne olabileceğini düşünmek ve bu konuda birçok hipotez tasarlamak mümkündür. Fakat Paul tefrikasının ortaya çıkardığı cemaatler arası kavga ortamı olma-

mış olsaydı, şimdi elimizde bulunan metinlere mâlik olmayacağımızdan kesinlikle emin olunabilir: İki cemaat arasında yoğun bir mücadele döneminde ortaya çıkan -M.P. Kannengiesser'in nitelendirmesiyle- bu "mücadele eserleri," Hz. İsâ hakkında yazılan birçok eserden su yüzünde kalanlar olup, nihaî olarak baskın çıkan Paul tarzındaki Hıristiyanlık, "Kanon" denilen resmî metinler külliyatını teşkil ettiğinde, Kilise tarafından seçilen çizgiye uymayan bütün öbür belgeleri, asıl Hıristiyanlığa aykırı sayacak ve onları dışarıda bırakacaktır.

Etkin bir topluluk olarak kaybolan Yahudi-Hıristiyanlardan yine de "Yahudilik taraftarları" lâkabıyla bahsedildiğine rastlanmaktadır. Kardinal Daniélou, onların sonunu şöylece anlatıyor:

"Yahudi bağlarından yavaş yavaş kurtulan Büyük Kilise'den kopmuş olan Yahudi-Hıristiyanlar, Batıda çabucak eriyeceklerdir. Fakat 3. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar onların izleri Doğuda, özellikle Filistin, Arabistan, Ürdün, Suriye ve Mezopotamya'dan takip edilebilir. Bunların bir kısmı, bir ölçüde vârisleri olan İslâm tarafından eritilecekler; öbürleri ise, Sâmi kültür temellerini koruyarak Büyük Kilise'nin geleneğine (Ortodoks yoluna) katılacaklardır. Nitekim bu Sâmi özelliklerin bir kısmı Habeşistan ve Kalde Kiliselerinde, hâlâ devam etmektedir."

III. DÖRT İNCİL KAYNAKLARI ve TARİHLERİ

Hıristiyanlığın başlangıç dönemine ait eserlerde, İncillerin zikredilmesi, Paul'ün yazılarından çok sonraki bir zamana rastlar. Ancak 2. yüzyılın ortasında, tamı tamına 140 yılındadır ki İncil metinlerine ilişkin tanıklıklar meydana çıkar; oysa "2. yüzyılın başından itibaren, birçok Hıristiyan müellifi, Paul'e ait çok sayıda risâleden haberdar olduklarına, açıkça işaret ederler." 1972 yılında yayınlanmış *L'Introduction à la Traductionocuménique de la Bible, Nouveau Testament*[23] eserinde bildirilen bu tespitler, ilk anda hatırlatılmaya değer. Yine hatırlatılmaya değer ki, referans verilen bu eser, yüzden fazla katolik ve protestan uzman tarafından bir ekip çalışması tarzında müşterek olarak hazırlanmıştır.

Daha sonraları, resmî yani "kanonik" hale gelecek İncillerin yazılması 2. asrın başlarında tamamlanmış olmasına rağmen, bunların tanınmaları, çok sonraki bir zamanda olmuştur. Ökümenik[24] tercümeye göre, onlara (İncillere) ait olan rivâyetler, 2. yüzyılın ortalarına doğru iktibas edilmeye başlanır, fakat "iktibasların, müelliflerin ellerinde bulunan yazılı metinlerden mi yapıldığı, yoksa onların sözlü rivâyete ait parçaları hâfızadan zikretmekle mi yetindikleri hususlarında karar vermek, hemen hemen bütün durumlarda güçtür."

---

23 Cerf, Les Bergers ve Les Mages yayınları.

24 Yunanca olan OİKOUMENE kelimesi, "meskun olan bütün yeryüzü" anlamına gelir. İncillerde "bütün yeryüzü" mânâsında olarak, "her şeyin Hz. İsâ'nın tasarrufunda bulunduğunu" anlatmak için kullanılır. OECUMENİSME deyimi günümüzde şunu ifade ediyor: Parçalanmış olan Hıristiyanlığı, bir tek Kilise halinde birleştirmeyi amaçlayan akım. Edinbourg'ta 1937'de kurulan "Kiliseler Ökümenik Konseyi" bütün çabalarına rağmen, hedefine varmaktan çok uzakta bulunuyor (Mütercim).

Bu İncil tercümesinde yer alan açıklamalarda okuduğumuza göre "140'tan önce, yazılı İncil metinlerinin tanındığına dair, her hâlukârda hiçbir delil mevcut değildir." Bu ifade, A. Tricot'nun, 1960'ta yayınlanan Yeni Ahit Tercümesi'ne dercettiği izahlarda yazdığının tam tersini göstermektedir. O diyor ki: "Oldukça erken bir dönemden, 2. asrın başlarından beri, 150 yıllarında St. Justin'in *Havarilerin Hatıraları* diye adlandırdığı kitapları belirtmek için "İncil" terimini kullanmak âdeti yerleşmişti." Büyük kitlelerin, İncil mecmualarının yazıldığı zaman hakkında yanlış bilgi edinmesi amacıyla, maalesef bu tür iddialara fazlasıyla rastlanmaktadır.

Bir kere, İnciller, oldukça erken bir dönemden beri değil, Hz. İsâ'nın risâletinin sona ermesinden bir asırdan fazla bir zaman sonra bir bütün teşkil ederler. Ökümenik İncil Tercümesi, dört İncil'in (kanonik) resmî durumlarını elde etmelerinin, yaklaşık 170 yılında olduğunu tahmin etmektedir.

Bu kitapların yazarlarını "havari" olarak niteleyen St. Justin'in ifadesi, görüleceği üzere, günümüzde kabule değer değildir.

İncillerin hangi tarihte yazıldığına gelince, A. Tricot Matta, Markos ve Luka İncillerinin 70'ten önce yazıldığı görüşündedir. Bu ise kabul edilemez, ancak olsa olsa Markos için geçerli olabilir. Bu tefsirci de, başka birçokları gibi, İncil yazarlarını Hz. İsâ'nın havarileri veya arkadaşları olarak takdim etmek için çırpınıp durmakta ve bundan ötürü, onların Hz. İsâ'nın yaşadığı zamana çok yakın bir dönemde yaşamış olduklarını düşündürecek tarihler öne sürmektedir. Yuhanna'ya gelince, A. Tricot, onun yaşadığı tarihi 100 yılına kadar çıkarmaktadır. Hıristiyanlar onun, birtakım önemli durumlarda Hz. İsâ'nın yanında gösterilmesine, öteden beri alışmışlardır, fakat onun, kendi adını taşıyan İncil'i yazdığını kabul etmek, hayli güçtür. A. Tricot'ya ve başka tefsircilere göre, (Matta gibi) havari Yuhanna da, anlattığı olayların yetkili ve ge-

rekli nitelikleri taşıyan tanığıdır, hâlbuki kritiklerin büyük çoğunluğu, onun dördüncü İncil'i yazmış olacağı hipotezini geçerli saymazlar.

Şu halde söz konusu dört İncil'in, Hz. İsâ'nın havarilerinin veya arkadaşlarının "hâtıraları" telâkki edilmesi makul olamayacağına göre, onların kaynağı nereye çıkmaktadır?

O. Culmann'ın Yeni Ahit[25] adlı eserinde yazdığına bakılırsa, İncil yazarları, "şifahî rivâyeti tespit eden ilk Hıristiyan cemaatinin sözcülerinden başka bir şey değildirler. Otuz veya kırk yıl boyunca İncil, hemen hemen sadece sözlü bir tarzda bulunuyordu, oysa sözlü rivayet, özellikle kenarda köşede kalmış sözleri ve hikâyeleri intikal ettirir. İncil yazarlarının her biri, kendi üslubuna, kendi kişiliğine, kendine özgü dînî kaygılarına göre, çevrelerindeki gelenekten aldıkları sözler ile hikâyeler arasında birtakım bağlar kurmuşlardır. Şu halde Hz. İsâ'nın sözlerinin bir araya getirilmesi, keza hikâyelerin birbirine ("Bundan sonra", "hemen" vs. gibi) oldukça müphem bağıntı formülleriyle bağlanması, kısaca sinoptik[26] İnciller "çerçevesi", sırf edebîdir, yani tarihî temelden yoksundur."

Aynı müellif şöyle devam ediyor: "Son olarak şunu da kaydetmek gerekir ki, ilk cemaate, Hz. İsâ'nın hayatı hakkındaki bu rivâyeti tespit işinde yön veren, biyografik önemden ziyade, tebliğ, vaaz, öğretim ve ibadet ihtiyaçları idi. Havariler Hz. İsâ'nın hayatına ait olayları hikâye ederek, vaaz ettikleri iman hakikatlerini ortaya koyuyorlardı ve hikâyelerin tespitine de onların vaazları fırsat veriyordu. Hz. İsâ'nın sözleri ise, özellikle ilk Kilisenin (Hıristiyan cemaatinin) ilmihal bilgileri tarzındaki öğretimine girmişti.

25 Le Nouveau Testament, Presses Universitaires de France, 1967.

26 "Sinoptik" (synoptique) İnciller" tabiri, plânları ufak farklılıkla aynı olan Markos, Matta ve Luka İncilleri için kullanılır.

Ökümenik İncil Tercümesi'ni hazırlayan tefsirciler de İncillerin tedvinini başka türlü anlatmazlar: Hz. İsâ'ya tâbi olanların ve başka davetçilerin vaazlarının etkisiyle sözlü rivâyetin oluşması, sonunda İncillere girecek olan bu malzemelerin vaaz, âyin ve mü'minlere verilen öğretim sayesinde korunması; bazı mezheplerin, Hz. İsâ'ya ait bazı sözleri, meselâ, "Haça gerilme" hikâyesini, erken bir dönemde yazıya geçirmiş olmaları imkânı, İncil yazarlarının da "çeşitli çevrelere intibak eden, Kiliselerin ihtiyaçlarına cevap veren, Kutsal Kitap hakkındaki tefekkürü ifade eden, hataları düzelten ve hattâ yeri geldiğinde muârızların delillerine karşılık veren" metinleri meydana getirmek için, bu çeşitli yazılı belgelere olduğu kadar sözlü rivâyetin verilerine de başvurmaları vs... İncil yazarları böylece, kendilerine özgü bir bakış açısıyla, şifâhî rivâyetin önlerine serdiği malzemeleri derlemiş ve yazıya geçirmişlerdir."

Sayıları yüzden fazla olan katolik ve protestan tefsircilerin ortaya koydukları bu ortak tutum, Vatikan II. Konsilinin 1962-1965 arasındaki görüşmeleri sonucunda geliştirilen "Vahy konusundaki inanç esasları"nın belirttiği çizgiden epeyce farklıdır. Eski Ahit ile ilgili olarak, bu konsil metnine, geçen bölümde temas etmiştik. Konsil, Eski Ahit hakkında, onu oluşturan kitapların "eksik ve geçersiz hususlar ihtiva ettiğini" söyleyebilmiş ise de, İnciller hakkında benzeri ihtiyat kayıtlarını ortaya koymamıştı. Tam tersine olarak, metnin şu şekilde olduğunu görüyoruz:

"Hiç kimsenin gözünden kaçmaz ki İnciller, Yeni Ahit'tekiler de dâhil, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bütün öteki kutsal kitaplar içinde, lâyık bir üstünlüğe sahiptirler. Zira "Kurtarıcımız'ın "Tecessüd Eden Kelâm"ın hayatı ve öğrettikleri hakkında en üstün tanıklığı oluştururlar. Her zaman ve her yerde Kilise, dört İncil'in havarilerden kaynaklandığını kabul etmiştir. Mesih'in emri üzerine havarilerin tebliğ ettiklerini,

müteakiben bizzat kendileri ve çevrelerindekiler, Ruhul-Kudüs'ün ilâhi ilhâmıyla, imanın esası olan yazılı metinlerde, yani Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya göre olarak, dört şekilli İncil'den ibaret olan metinlerde bize nakletmişlerdir."

"Kutsal Anamız Kilise, kesin olarak ve en büyük bir ısrar ve sebatla belirtir ki, tarihe uygunluklarında hiçbir tereddüt olmayan İnciller, Tanrı'nın oğlu İsâ'nın insanlar arasındaki hayatı boyunca, göğe yükseltildiği güne kadar, kendilerinin ebedî kurtuluşları için gerçekten yapıp öğrettiklerini doğru bir şekilde intikal ettirmektedirler... Şu halde kutsal yazarlar, dört İncili, bize İsâ hakkında her zaman doğru ve samimî hususları bildirecek tarzda te'lif etmişlerdir."

Bu da İncillerin, Hz. İsâ'nın işlerini ve sözlerini ulaştırdıkları görüşüne bağlılığın hiçbir tereddüde yer vermeyen ifadesidir.

Konsil'in bu görüşü ile daha önce zikrettiğimiz müelliflerin görüşleri arasında (ve özellikle şöyle diyen M.P. Kannengiesser'in görüşü arasında) pek uygunluk yoktur: Müelliflerin "kendi cemaatlerinin, İsâ hakkındaki geleneklerini yazıya geçirdikleri", şartların yahut mücadelelerin eserleri" olan İncilleri, "kelimesi kelimesine almamak gerekir."

İnciller "çeşitli çevrelere intibak eden, kiliselerin ihtiyaçlarına cevap veren, Kutsal Kitap hakkındaki tefekkürü ifade eden, hataları düzelten ve hattâ yeri geldiğinde muarızların delillerine karşılık veren" metinlerdir. "İncil yazarları böylece, kendilerine özgü bir bakış açısıyla, sözlü rivâyetin önlerine serdiği malzemeleri derlemiş ve yazıya geçirmişlerdir." (Ökümenik İncil Tercümesi'nden).

Konsil bildirisi ile çok yakın bir zamana ait bu tutumların, birbirine zıt düşen görüşleri sergilediği açıkça görülüyor. İncillerin, Hz. İsâ'nın işlerini ve sözlerini tam doğru bir şekilde ulaştırdığını ifade eden Vatikan II. Konsili'nin bildirisini, bu metinlerdeki usûlüne uygun bir şekilde tespit edilmiş olan çe-

lişkiler, yanlışlıklar, maddî imkânsızlıklar ve gerçeğe adamakıllı zıt hususlar ile bağdaştırmak mümkün değildir.

Buna mukabil İncillere, çeşitli cemaatlere ait olan şifâhî rivâyetleri toplayanların kendilerine özgü bakış açılarının ifadesi, keza şartların yahut mücadelelerin eserleri olarak bakılırsa, onların, bu şartlardaki insanlar tarafından hazırlandığının alâmeti olan bütün bu kusurları ihtiva etmelerine şaşılmaz. Onlar birbirleriyle çelişen hususları bize hikâye ederken, yanlış olacağını zannetmedikleri olayları anlatmalarına, keza cemaatler arasındaki dinî türden rekabetten ileri gelen sebeplerle Hz. İsâ'yı, muârızınınkinden bambaşka bir görüş açısına göre göstermelerine rağmen tamamen samimi olabilirler.

Zaten daha önce de görüldüğü gibi genel tarihî durum da, İncilleri bu son şekilde anlamaya uygun düşmektedir. Bizzat metinler hakkında sahip olunan bilgiler de bunu tam anlamıyla desteklemektedir.

Matta İncili

Yeni Ahit'teki kitapların sunuluşu sırasında, dört İncil'den Matta'ya ait olanı, birinci sırada yer alır. Bu, tamamen isabetlidir, zira bu İncil, bir bakıma Eski Ahit'in uzantısından başka bir şey değildir: Bu İncil, kendisinden geniş ölçüde alıntılar yapacağımız *Ökümenik İncil Tercümesi*'nin tefsircilerinin yazdıkları üzere, "İsâ'nın İsrail tarihini tamamladığını" ispatlamak için kaleme alınmıştır. Bundan dolayı Matta, Hz. İsâ'nın Yahudiler tarafından beklenen Mesih gibi hareket ettiğini göstermek amacıyla, sürekli olarak Eski Ahit'ten yaptığı iktibaslara başvurur.

Bu İncil, Hz. İsâ'nın bir soy kütüğünü vererek başlar.[27] Matta, onu, Hz. Dâvud vasıtasıyla Hz. İbrahim'e çıkarır. Tefsirci-

27 Luka İncil'inin verdiği soy kütüğü ile bunun arasındaki çelişki, özel bir fasılda ele alınacaktır.

lerin genellikle sükûtla geçiştirdikleri bu metindeki hata ileride görülecektir. Ne olursa olsun Matta'nın, bu nesep silsilesiyle işe başlaması, kitabının yöneldiği genel istikamet hakkındaki niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Müellif, belli başlı esaslarından sadece duâ (namaz), oruç ve sadakayı ele aldığı Yahudi şeriatı karşısında, Hz. İsâ'nın tutumunu sürekli olarak göz önüne sermekle de, aynı düşünceyi sürdürmektedir.

Hz. İsâ birinci derecede ve öncelikle tebligâtını kendi kavmine yöneltir. On iki havariye şöyle hitap eder: "Müşriklerin yolunu tutmayın ve Sâmiriyelilerin[28] şehirlerinden hiçbirine girmeyin, fakat daha ziyade İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına gidin." (Matta, 10, 5-6). "Ben, İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim." (Matta, 15, 24). İncil'inin sonunda Matta, Hz. İsâ'ya şu emri verdirerek, Hz. İsâ'ya ilk tâbî olanların elçiliğini, tâli olarak bütün milletlere teşmil eder: "İmdi siz gidip bütün milletleri şâkirt edin." (Matta, 28, 19), fakat hareket, öncelikle "İsrail evine"dir. A. Tricot, bu İncil hakkında diyor ki: "Yunan elbisesi giydirilmiş bu kitap etiyle, kemiğiyle ve ruhuyla Yahudidir; onda, onun (Yahudiliğin) izleri vardır ve onun, ayırıcı belirtilerini (alâmet-i fârika) taşımaktadır."

Sırf bu telâkkilere bile bakılsa Matta İncili'nin, -O. Culmann'ın da yazdığı üzere- Eski Ahit'le olan ilişkiyi tamamen korumakla birlikte, kendisini, Yahudiliğe bağlayan halatlardan kurtarmak için çabalayan "Yahudi-Hıristiyan cemaatinden kaynaklandığı anlaşılır." Bu İncil'in ilgi merkezleri ve genel tonu, yazıldığı ortamda gergin bir durumun bulunduğunu telkin etmektedir."

---

28 Samiriyeliler, yalnız Tevrat'taki (yani Eski Ahit'in ilk beş kitabındaki) dinî hükümleri kabul ederlerdi; onlar Mesih'in gelmesini bekliyorlardı, Yahudiliğin kurallarından çoğuna bağlı idiler, fakat onlar Kudüs Mabedine rekâbet eden bir başka mabed bina etmişlerdi.

Siyasî âmiller de öyle anlaşılıyor ki, bu kitaba yabancı değildir. Romalıların Filistin'i işgal etmeleri, hâliyle istilâ edilen ülkenin hürriyetine kavuşması arzusunu diri tutmaktadır. Bütün kavimler arasında seçmiş olduğu millet lehinde duruma müdahale etmesi için Tanrı'ya dua edilir. Tarih boyunca birçok defa yaptığı gibi, her şeye kâdir olan Hâkim'lerinin, insanların işlerine doğrudan doğruya müdahale ederek, kendilerini desteklemesi için O'na yakarırlar.

Matta'nın şahsiyeti nedir? Hemen belirtelim ki bugün artık onun, Hz. İsâ'nın arkadaşı olduğu kabul edilmemektedir. Bununla birlikte A. Tricot, Yeni Ahit Tercümesine (1960) dercettiği tefsirlerde onu şöyle takdim eder: "Vergi memuru veya gümrükçü olan ve eskiden Levi adını taşıyan Matta, Hz. İsâ'nın, şakirtlerinden yapmak üzere kendisini çağırdığında, Capharnaüm'de gümrük veya koruma dairesinde memur idi." Origene, Jérôme, Epiphane gibi Kilise Babaları da böyle düşünüyorlardı. Ama günümüzde buna inanılmamaktadır. İtiraz götürmeyecek bir taraf varsa, o da yazarın Yahudi olduğudur; tabirler Filistin, redaksiyon ise Yunan özelliğini gösterir. O. Culmann'ın ifadesine göre yazar, "Yunanca konuşmakla birlikte Yahudi âdetlerini ve Aramcayı bilen insanlara hitâp etmektedir."

Ökümenik Tercüme tefsircileri ise bu İncil'in kökenini şöyle anlatıyorlar:

"Genellikle onun Suriye'de belki de Antakya'da (...) ya da Fenike'de yazıldığı sanılıyor, zira bu bölgelerde çok sayıda Yahudi[29] yaşıyordu (...) Ferisîlerin[30] Ortodoks mabede bağlı ya-

---

29 Matta'nın mensup olduğu Yahudi-Hıristiyan cemaatinin İskenderiye'de de yaşamış olduğu düşünülebilir. Birçokları gibi O. Culmann da bu hipoteze yer vermektedir.

30 Ferisîler (pharisiens), "ayrılanlar" anlamına gelen bir Yahudi zümresidir. Dinin şekil tarafına ve bu arada cumartesi gününe saygıya fazla önem veriyorlardı. Sözlü dînî geleneğe, Tevrat kadar riayet ederlerdi. Bu özellikleriyle Hz. İsâ'nın davetine karşı çıkıyorlardı. İnciller, onlarla Hz. İsâ arasındaki tartışmaları ve Hz. İsâ'nın onlara karşı takındığı sert tavrı yansıtırlar (Mütercim).

hudiliklerine karşı bir polemik farkedilebilir, nitekim 80 yıllarında Jamina Mabet Toplantısı'nda da böyle bir tartışma ortaya çıkmıştı. Bu şartlarda, birçok müellif ilk İncil'in 80–90 yıllarında, belki biraz daha erken, yazıldığını belirtirler, bu konuda kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir... Yazarın adını tam tamına bilmek imkânı bulunmadığından, bizzat İncil'deki bazı özelliklerle yetinmek münasip görünmektedir: Müellif, yaptığı işten belli olur. Kutsal kitaplara ve Yahudi geleneğine dalmış, milletinin dînî reislerini kabul eden, saygı gösteren, fakat onları sert bir şekilde sorguya çeken müellif, Hz. İsâ'yı muhataplarına tanıtmak ve öğretmek sanatında üstad olmuştur. O, sürekli olarak onun öğrettiklerinden çıkarılacak pratik sonuçlar üzerinde ısrar eder. Sonradan Hıristiyanlığı kabul etmiş olan kültürlü bir Yahudi eşkâline, yahut kendisinin bildirdiği gibi "hazinesinden yeni ve eski şeyler çıkaran ev sahibi"nin (Matta, 13, 52) eşkâline oldukça uygun düşmektedir. Görüldüğü üzere, Markos ve Luka tarafından Levi diye adlandırılan, sonra da on iki havariden biri haline gelen Capharnaüm büro memurundan, artık iyice uzakta bulunmaktayız.

Matta'nın kendi İncilini, Markos ve Luka ile müşterek kaynaktan hareket ederek yazdığında herkes ittifak halindedir. Fakat az sonra göreceğimiz gibi, onun anlatışı hem de birtakım önemli hususlarda, farklı olacaktır. Bununla beraber Matta, Hz. İsâ'nın şâkirtlerinden biri olmayan Markos'un İncilinden geniş ölçüde yararlanmıştır (O. Culmann).

Matta, metinler hususunda çok serbest hareket eder. Bu durum, Eski Ahit konusunda, İncilinin başına koyduğu, Hz. İsâ'nın soy kütüğünde görülür. Kitabına, kelimenin tam anlamıyla, inanılamayacak hikâyeler yerleştirir. Daha önce anılan eserinde, bizzat M.P. Kannengiesser de onu, böylece nitelendirmektedir. O, bunu Hz. İsâ'nın dirilmesi olayındaki, muhafız askerlerin davranışı[31] hakkında ifade etmektedir. Bu zat,

31 Matta 28, 1-20'de bu durum anlatılır (Mütercim).

mezarın başındaki askerî muhafızlar hikâyesindeki tutarsızlığı ortaya koymaktadır. O, "Bu müşrik askerlerin" nasıl olup da "kendi âmirlerine değil de kendilerine yalan düzmeleri için para veren başkâhinlere haber verdiklerini" sorar. Bununla birlikte şunu ilâve eder: "Yine de alay etmekten kaçınmak gerekir, zira Matta'nın niyeti, son derece saygıdeğerdir, çünkü o, kendi üslubuna göre sözlü rivâyette yer alan eski bir bilgiyi yazıya geçirdiği eserine bitiştirmektedir. Fakat onun sahneye koyuşu Jesus-Christ Superstar'a[32] yaraşmaktadır."

Tekrar hatırlatalım ki Matta hakkındaki bu hüküm, Paris Institut Catholique[33] profesörü olan ünlü bir din bilgininin hükmüdür.

Matta, Hz. İsâ'nın vefatına refakat eden olayları naklederken de uydurmalarının bir başka örneğini vermektedir.

"Ve işte mabedin perdesi yukarıdan aşağıya kadar iki parça oldu. Yer sarsılıp kayalar yarıldı, kabirler açılıp uykuda olan nice azizlerin cesetleri kıyam ettiler. Onlar kabirlerinden çıkıp İsâ'nın (dirilmesinden) sonra mukaddes şehre girdiler ve birçok kimselere göründüler."

Öbür İncillerde Matta'daki (27, 51-53) bu parçaya benzeyen bir hikâye bulunmaz. Söz konusu (azizlerin) Hz. İsâ'nın vefatı sırasında (İncillerin dediğine göre, cumartesi gecesi, yani cumayı cumartesiye bağlayan gece) dirildikleri halde kabirlerinden çıkmak için nasıl olup da, onun dirilmesinden sonrayı (aynı kaynaklara göre cumartesiden sonraki gün) beklediklerinin sebebi pek anlaşılamıyor.

32 Hz. İsâ'nın hayatını tanınmaz hale sokan Amerikan filmi.

33 1875'te kurulmuş olan bu Katolik Üniversitesi, Fransa'nın en ünlü dinî kuruluşu olduğu gibi, Hıristiyanlık dünyasının da belli başlı yetkili kuruluşlarından biridir (Mütercim).

Bütün İncil yazarlarının Hz. İsâ'nın ifadesi olarak gösterdikleri sözler arasında en karakteristik olan ve en tartışma götürmeyen inanılamayacak bir hikâye de, yine Matta'da yer alır. Kendisi 12, 38-40 pasajında Yunus peygamberin alâmeti (mucizesi) hâdisesini şöyle anlatıyor:

Hz. İsâ kendisine şöyle söyleyen yazıcıların ve Ferisîlerin arasındadır: "Üstad, senden bir alâmet görmek isteriz." Hz. İsâ onlara cevap verir: "Kötü ve zina işleyici (aynen) bir nesildir ki alâmet arar; ona Yunus peygamberin alâmetinden başka bir alâmet verilmeyecektir. Çünkü nasıl Yunus üç gün üç gece iri balığın karnında kaldı ise, insanoğlu da üç gün üç gece yerin bağrında öyle kalacaktır." (Ökümenik Tercümenin Metni).

Şu halde Hz. İsâ, yerin bağrında üç gün üç gece kalacağını bildiriyor. Halbuki Matta ve onunla beraber Luka ile Markos Hz. İsâ'nın vefatını ve defnedilmesini cumartesi gecesinde gösterirler. Bu da yerdeki ikâmetinin üç gün olmasıyla ilgilidir (Yunanca metinde Treis emeras). Fakat bu zaman süresi üç geceyi değil, (Yunanca metinde Tereis Nuktas)[34] sadece iki geceyi ihtiva eder.

İncil tefsircileri, çoğunlukla, bu olayı sükûtla geçiştirirler. Bununla beraber M.P. de Roguet buradaki tutarsızlığı ele alır. O, Hz. İsâ'nın mezarda (yalnız birisi tam olan) üç gün ve iki gece kaldığını kaydeder. Fakat ilâve eder ki: "Bu tabir kalıplaşmıştır, maksat üç gün olduğunu belirtmektir." Tefsircilerin, hiçbir olumlu yönü olmayan bu yalama olmuş delilleri ileri sürmeye zorlanmalarını müşahede etmek üzücüdür. Oy-

---

34 Matta İncili'nin bir başka pasajında, bu hadiseyi ikinci defa zikreder, fakat orada zaman belirtmez (16, 1-4). Luka için de aynı durum varittir (11, 29-32). Markos'a göre ise, ileride görüleceği üzere, Hz. İsâ, bu nesle kendi tarafından hiçbir alâmet gösterilmeyeceğini beyan etmiştir (Markos, 8, 11-12).

sa akıl için, bu hatanın bir kâtibin hatasından ileri geldiğini teklif etmek ne kadar ikna edici olurdu!

Bu tutarsızlıklar dışında, Matta İncili'ni, her şeyden önce niteleyen özellik onun, Eski Ahit çizgisinde kalmakla birlikte, Yahudilikle her türlü bağını koparmış olan bir Yahudi-Hıristiyan cemaatine ait olmasıdır. Yahudi-Hıristiyanlığın tarihi bakımından, bu İncil'in dikkate değer bir önemi vardır.

Markos İncili

Dört İncil içinde en kısa olanıdır. Aynı zamanda en eski olanıdır da, fakat bir havarinin kitabı değildir; olsa olsa havarilerden birinin şâkirdi tarafından kaleme alınmış bir eserdir.

O. Culmann, Markos'u Hz. İsâ'nın şâkirdi telâkkî etmediğini yazar fakat, bununla beraber müellif; bu İncil'in havari Markos'a âidiyetinin şüpheli olduğuna, "şayet onun gerçekten bir havarinin talimatına istinat ettiğini bilmemiş olsalardı, Matta ile Luka'nın uyguladıkları üzere bu İncilden faydalanmamış olacaklarına" işâret eder. Ama bu delil, kesin değildir. O. Culmann, ortaya koyduğu ihtiyat kaydını desteklemek üzere, Yeni Ahit'te çokça geçen "Markos lâkablı Yuhanna" denilen birini zikreder, ancak bu ismin geçtiği yerlerde bir İncil yazarının sözü edilmez; keza Markos İncili'nin metni de müellifini zikretmez.

Bu husustaki bilgilerin çok az oluşu tefsircileri, son derece tuhaf görünen bazı ayrıntıları, önemli unsurlar olarak kabul etmeye sevketmiştir. Şöyle ki: Haça gerilme hikâyesinde bütün elbisesi bir bezden ibaret olan, tutuklanınca, örtüyü bırakarak çıplak olarak kaçan adam (Markos, 14, 51-52) sahnesini anlatan tek İncil yazarı Markos'tur, diye bazıları, söz konusu genç adamın "Üstadın izinden gitmeye çalışan sâdık şâkirt Markos" olabileceğini söylemişlerdir (Ökümenik Tercüme);

başkalarına göre burada "kendisinin görgü şâhidi olduğunu ispatlayan", bu şahsî hatırada, "(metnin) doğruluğunun alâmetini, adını saklayan bir imzayı" görmek mümkündür (O. Culmann).

Bu müellife göre "birçok cümledeki ifade ve kuruluş, bu İncili yazanın Yahudi olduğu hipotezini destekler," fakat bazı Lâtin özellikleri de onun, İncilini, Roma'da yazmış olduğu düşüncesini telkin etmektedir. "Kaldı ki o, Filistin'de yaşamayan Hıristiyanlara hitap etmekte ve kullandığı Aramca deyimleri, muhataplarına açıklamaya özen göstermektedir."

Gerçekten Hıristiyan geleneği Markos'un şahsında, Pierre'in Roma'daki arkadaşını görmek istemiştir. Bu durum Pierre'in birinci mektubunun son kısmına dayanmaktadır (eğer bu mektubu yazanın Pierre olduğu farzedilirse). Pierre, mektubu yolladığı kimselere şunu yazmış olmalıdır: "Babil'deki seçkin topluluk ve oğlum Markos size selâm eder." Ökümenik Tercümenin izahlarında okuduğumuza göre, "Babil, muhtemelen Roma demektir." Roma'da Pierre'in yanında olan Markos'un, İncil yazarı Markos olacağı da buradan çıkarılıyor. Belki de 150 yıllarında Hierapolis piskoposu olan Papias'ı, söz konusu İncili, -"Pierre'in yorumcusu (interpréte)" olduğunu söylediği ve aynı zamanda Paul'ün iş arkadaşı olduğu sanılan- Markos'a izafe etmeye götüren de, bu türden bir düşüncedir.

Bu açıdan bakılırsa, Markos İncili'nin meydana gelmesi Pierre'in ölümünden sonra olmalıdır. Ökümenik Tercüme'ye göre bu iş en erken 65 ve 70 yılında, O. Culmann'a göre ise yaklaşık 70 yılında yapılmıştır.

Bizzat metnin kendisi de, tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde, ilk anda görülen büyük bir eksikliği farkettirir: Metin, en ufak bir kronoloji kaygısı duyulmadan yazılmıştır. Bu

cümleden olarak Markos, rivâyetine başlarken (1, 16–20), Hz. İsâ'nın kendilerine sadece "Siz insan avcısı olacaksınız" diyerek, kendisini izlemeye yönelttiği dört balıkçının hâdisesini anlatır. Oysa o zaman onlar, henüz Hz. İsâ'yı tanımıyorlardı bile. Ayrıca bu İncil yazarı, güvenilir olmaktan da uzaktır.

M.P. Roguet'nin dediği gibi Markos "acemi bir yazardır," "bütün İncil yazarlarının en bayağısıdır." "Hikâye kompozisyonunu pek becerememekte ve on iki havarinin teşkil edilmesini anlatan bir parçada tefsirci, mütalâasını zorlamaktadır. Bu parçanın kelimesi kelimesine tercümesi şöyledir:

"Ve o, dağın üstüne çıkar, ve istediklerini yanına çağırır, ve onlar da kendisine geldiler. Ve kendisi ile beraber olsunlar, kendilerini vaaz etmeye göndersin ve cinleri çıkarmaya güç yetirsinler diye on iki (kişi) yaptı (tayin etti). Ve on iki (kişi) yaptı ve Simon'a Pierre adını kabul ettirdi." (Markos, 3, 13-16).[35]

Bazı olayları anlatışında o, Matta ve Luka ile çelişir. Nitekim az önce Hz. Yunus'un alâmeti konusunda, buna değinmiştik. Dahası var, Hz. İsâ'nın risaleti sırasında insanlara gös-

---

35 Bu kısmın daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, Sayın Müellifin atıfta bulunduğu M.P. Roguet'nin kitabından, bu konu ile ilgili bilgi vermemiz faydalı olacaktır: Roguet, Markos İncilini anlatırken "Acemi bir yazar" başlığı altında onu, en kötü İncil yazarı olarak niteler. Kelime hazinesinin fakir olduğunu, cümle kuruşunun ise düzgün olmadığını, cümleleri birbirine bağlayamadığını, sayısız "ve"lerle onları yan yana koyduğunu, bu "ve"lerin onda bütün öbür bağlaçların ve birçok zarfın yerine kullanıldığını vs. söyledikten sonra şöyle devam eder:
"Çeşitli fiil zamanlarını, hiç titizlik göstermeksizin birbirine karıştırır. Bu, oldukça kaba ve bazen de yanlıştır fakat, beklenmedik yerde şimdiki zamanı kullanması, anlatışına daha bir canlılık verir. Çoğunlukla, tercümeler, bu kural dışı durumları saklarlar, zira onları olduğu gibi muhafaza etmek, hemen hemen imkânsızdır. İşte, meselâ, Markos'un ifadesindeki tutarsızlığa tipik bir örnek" dedikten sonra müellifin iktibas ettiği parçayı göstermektedir (A.M. Roguet, Initiation à l'Evangile, Paris, Ed. Seuil, 1973, p. 62) (Mütercim).

terdiği alâmetler hakkında Markos (8, 11-12), hiç de inandırıcı olmayan bir durum nakleder:

"Ferisîler geldiler ve İsâ ile çekişmeye başladılar; onu deneyerek ondan gökten bir alâmet (mucize) istediler. O da ruhunda derin bir ah edip dedi: "Niçin bu nesil bir alâmet arıyor? Doğrusu size derim: Bu nesile bir alâmet verilmeyecektir. Onları bırakıp yine kayığa bindi ve karşı yakaya gitti."

Hiçbir şüpheye yer yoktur ki, bu durumda, olağanüstü gözükebilecek hiçbir iş yapmamak niyeti, bizzat Hz. İsâ'dan gelmiştir. Ökümenik Tercüme'nin tefsircileri de, Luka'nın, Hz. İsâ'nın Hz. Yunus'un alâmetinden ibaret olan yalnız bir tek alâmet göstereceğine (Kitabımızın "Matta İncili" kısmına bakınız) dair ifadesi karşısında şaşırarak, "bizzat Hz. İsâ'nın alâmet olarak nitelediği mucizelerden" (Luka, 7, 22 ve 11, 20) sonra Markos'un "Bu nesle bir alâmet verilmeyecektir" demesi hakkında "tuhaf" (paradoxal) hükmünü verirler.

Markos İncili'nin tamamı resmî yönden "kanonik" kabul edilir. Buna rağmen İncilinin son kısmı (16, 9-20), çağdaş müellifler tarafından, sonradan yapılmış bir ilâve olarak kabul edilir: Ökümenik Tercüme, bunu açıkça belirtmektedir.

İncilin bütün halindeki en eski iki yazma nüshası olan, 4. asırdan kalma Codex Vaticanus ile Codex Sinaiticus, bu son kısmı ihtiva etmezler. Bu konuda O. Culmann şunları yazıyor: Daha yakın zamana ait olan Yunanca yazmaları ile bazı rivâyetler, bu kısımda Hz. İsâ'nın dirilmesinden sonra birtakım kimselere görünüşlerine dair bir özet ilâve etmişlerdir. Fakat bunlar Markos'dan değildir, öbür İncillerden çekilip alınmıştır." Gerçekten eklenmiş olan bu son kısmın değişik birçok rivâyeti vardır. Metinlerde bazen uzun bir rivâyet, bazen de kısa bir rivâyet bulunur (her iki kısım da Ökümenik

Tercüme'ye alınmıştır), bazen bir ek ile birlikte uzun rivâyet, bazen de her iki rivâyet bir arada yer almaktadr.

M.P. Kannengiesser de bu son kısmı şöyle izah ediyor: Resmen kabulü (veya tamimi) sırasında, onun eserinin son cümlelerinin, kendisinin kefili olan toplulukta, çıkarılması gerekli görüldü. Ne Matta, ne Luka, ne de -haydi haydi- Yuhanna, eksik kısmı bilmemektedirler. Bununla birlikte, eksikliğe göz yumulamazdı. Çok sonra, ne zaman ki Matta, Luka ve Yuhanna'nın ona benzeyen metinleri herkesin eline geçince, diğer İncillerin şurasından burasından alınmak suretiyle Markos İnciline münasip bir özet derlendi. Markos'taki son kısım (16, 9-20), unsurlarına ayrılırsa, bu yapıştırma resmin[36] parçaları, kolaylıkla bulunabilir. İkinci yüzyılın eşiğine gelinceye kadar, İncil ifadesinin edebî üslubu hakkında uygulanan serbest tutum konusunda, buradan çok müşahhas bir fikir edinmek mümkündür."

Bu büyük din bilgininin mütalâaları, kutsal kitapların metinlerinde insanların eliyle vâki olmuş değişikliklerin bulunduğuna dair, ne de kaçamaksız bir itiraf ortaya koymaktadır!

Luka İncili

O. Culmann'ın "vakanüvis", M.P. Kannengiesser'in ise "gerçek romancı" diye nitelediği Luka, Teofilos'a hitap eden önsözünde, Hz. İsâ hakkında eser yazmış olan başka şahıslardan sonra, aynı olayları, daha önce yazılmış olan bu hikâyelerden ve görgü şâhitlerinin verdikleri bilgilerden (şahitlerin bilgilerine başvurmak ihtiyacını hissetmesi, kendisinin onlardan biri olmadığını gösteriyor), keza havarilerin vaazlarından gelen bilgilerden yararlanarak, kendisinin de kaleme alacağı-

36 "Yapıştırma resim" tabirinin yerine metinde "puzzle" kelimesi geçmektedir. Puzzle, "kesilmiş resim parçalarını birbirine uydurarak asıl biçimini yeniden oluşturma oyunu" demektir (Mütercim).

nı belirtir. Şu halde, kendisinin şu ifadesinden de anlaşılacağı üzere o, metotlu bir çalışma yapmıştır:

"Aramızda vâki olmuş şeylerin hikâyesini, başlangıcından gözleriyle görenlerin ve "Kelâm"ın hizmetçisi olanların bizlere naklettiklerine göre sıralamaya birçok kimse giriştiğinden, ben de tâ başından beri hepsini dikkatle araştırıp tahkik ederek ey faziletli Teofilos, olduğu gibi sırası ile sana yazmayı münasip gördüm; tâ ki sana öğretilen kelâmın doğruluğunu bilesin."

İlk satırlardan itibaren Luka'yı, eserinden az önce bahsettiğimiz "bayağı yazar" Markos'tan ayıran özellikler farkediliyor. Onun İncil'i ifade hatası bulunmaksızın klâsik Yunanca ile yazılmış, itirazı mümkün olmayan edebî bir eserdir.

Luka, kültürlü bir müşrik olup, Hıristiyanlığı sonradan benimsemişti. Onun Yahudilere karşı tutumu meydandadır. O. Culmann'ın üzerinde ısrarla durarak belirttiği gibi Luka, Markos'un, fazlaca Yahudi özelliği taşıyan cümlelerini almayı ihmal etmiştir. Hz. İsâ'nın Yahudilerin inançsızlıklarına karşı söylediği sözleri ve onun, Yahudilerin nefret ettikleri Sâmiriyeliler ile iyi münasebetlerini ortaya koymaya özen göstermiştir. Hâlbuki Matta -demin görüldüğü üzere- Hz. İsâ'nın, havarilerine Sâmiriyelilerden uzak durmalarını söylediğini öne sürmektedir.[37] Bu çarpıcı örnekte görüldüğü gibi, İncil yazarlarının, kendi şahsî görüş açılarına uyacak tarzda Hz. İsâ'yı konuşturmalarının, daha birçok örneği vardır. Buna bakarak, İncil yazarlarının, Hz. İsâ'nın sözlerini -herhalde samimî bir kanaatle- ait oldukları cemaatlerin görüşlerine uymuş şekliyle bize ulaştırdıkları söylenebilir. Bu gibi açık durumlar karşısında, İncillerin -daha önce geçtiği üzere- "mücadele eserleri" yahut "belirli şartların eserleri" olduğu nasıl inkâr edilebi-

37 Krş. Matta, 10, 5-6 (Mütercim).

lir? Luka İncili'nin genel havası ile Matta İncili'nin genel havasını karşılaştırmak, bunu ispata yeter.

Luka kimdir? Paul'ün bazı mektuplarında zikrettiği bu adı taşıyan bir tabib ile İncil yazarı Luka aynı sayılmak istenmiştir.

Ökümenik Tercüme'nin mülâhazasına göre "Birçok kimse bu İncil yazarının, hastaları iyice tavsif etmesinde, onun tabipliğine bir delil bulmuşlardır." Böyle bir değerlendirme tamamen mübalağalıdır. Luka, kelimenin tam anlamıyla, bir hastalık "tavsifi" yapmaz; "onun kullandığı kelimeler, çağının kültürlü olan her insanının kullandığı kelimeler idi." Luka adındaki biri, Paul'ün yoldaşı olmuştu. Acaba bu iki şahıs aynı şahıs mıdır? O. Culmann böyle düşünüyor:

Luka İncili'nin (yazılış) tarihi, muhtelif unsurlara dayanarak tahmin edilebilir: Luka, Markos ve Matta İncillerinden yararlanmıştır. Ökümenik Tercüme'de okuduğunuza göre, "öyle anlaşılıyor ki Luka, 70 senesinde Kudüs'ün, Titus'un askerleri tarafından kuşatılıp yakılmasını bilmektedir." Şu halde İncil, bu tarihten sonra yazılmış olmalıdır. Şimdiki kritikler onun yazılışını 80–90 yıllarına yerleştirirler, fakat birçok kimse onun daha eski bir zamanda kaleme alındığını söyler.

Luka'nın muhtelif hikâyeleri, kendisinden öncekilerle önemli farklar ortaya koyar. Yukarıda buna kısaca temas edilmişti. Ökümenik Tercüme s. 181 ve devamında, bunları bildirmektedir. O. Culmann ise Yeni Ahit (Le Nouveau Testament) eserinin 18. sayfasında Luka'da yer aldığı halde öbür İncillerde bulunmayan hikâyeleri zikreder. Belirtmek gerekir ki buralarda, söz konusu olan hususlar, ayrıntılar değildir.

Hz. İsâ'nın çocukluğuna ait Luka'nın anlattığı hikâyeler, sadece bu İncile mahsustur. Matta, Hz. İsâ'nın çocukluğunu, Luka'dan farklı bir şekilde nakleder. Markos ise bu konuda bir kelime bile yazmaz.

Matta ile Luka, Hz. İsâ hakkında değişik soy kütükleri verirler. Çelişki o derece önemli, bilimsel yönden tutarsızlık o kadar büyüktür ki, bu konuya ileride ayrı bir fasıl tahsis edeceğiz. Bu fark şöyle açıklanabilir: Matta Yahudilere hitap ettiğinden, şecereyi Hz. Dâvud vasıtasıyla Hz. İbrahim'e çıkarır. Müşriklikten Hıristiyanlığa giren Luka ise onu daha ileriye çıkarmak endişesini taşır. Fakat yerinde görüleceği üzere, Hz. Dâvud'dan sonra, her iki şecere birbiriyle çelişmektedir.

Hz. İsâ'nın risaleti, birçok noktalarda Luka, Matta ve Markos tarafından farklı anlatılmaktadır.

Hıristiyanlığın temel unsurlarından olan Eucharistie[38] gibi önemli bir konu, Luka ile öbür iki İncil yazarı arasında farklı rivâyetlere mevzu olmuştur.[39] M.P. Roguet *Initiation à l'Evangile* eserinde (s.75), eucharistie'nin tesisine dair Luka'nın rivâyetinin (22, 19-24), hemen hemen birbirinin aynı olan Matta (26, 26-29) ve Markos (14, 22-24) rivâyetlerinden çok farklı olduğuna dikkat eder. "Buna karşılık Luka'nın ifadesi, St. Paul'ün (Korintoslulara birinci mektup, 11, 23-25) anlattığına çok yakındır."

Daha önce görüldüğü gibi Luka İncili'nde Hz. İsâ'nın göğe çıkışı konusunda, yine kendisinin yazdığı kabul edilen ve Yeni Ahit'in bir bölümünü teşkil eden Resullerin İşleri kitabında bildirdikleri ile çelişen bilgiler verir. İncilinde göğe çıkışın Paskalya günü olduğunu söylediği halde, Resullerin

38 Ökaristi, "insanın yiyip içtiği kutsal ekmek ve şarapta Tanrı'nın hazır bulunduğuna ve insanın, bunu yemek suretiyle Tanrı ile birleştiğine inanmak." Eski Mısır'da, Yunanistan'da ve Mithra dininde bu inanç vardı. Hıristiyanlar, âyin sırasında yedikleri ekmek ve içtikleri şarapta, tanrılaştırdıkları İsâ'nın bedeninin ve kanının, gerçekten hazır bulunduğuna, onunla birleştiklerine inanırlar (Mütercim).

39 Yuhanna ile karşılaştırmak mümkün değildir, zira bu İncil, Haça gerilmeden önce vaki olan Son Yemek esnasında Eucharistie'nin te'sisinden söz etmemektedir.

İşleri'nde ondan kırk gün sonra vuku bulduğunu bildirir. Bu çelişkinin, Hıristiyan tefsircileri ne tuhaf yorumlara sürüklediği de bilinmektedir.

Fakat tarafsız olmaya çalışan tefsirciler -*Ökümenik İncil Tercümesi*'nin tefsircileri gibi- çok genel plânda, Luka için "birinci derecedeki endişenin, olayları, müşahhas doğruklukları halinde tasvir etmemek olduğunu" kabule mecbur kalırlar. Yine aynı Luka'nın eseri olan Resullerin İşleri'nin rivâyetleri ile dirilen İsâ hakkındaki Paul'ün benzer olaylar konusundaki rivâyetlerini karşılaştıran M.P. Kannengiesser, Luka için şu hükmü veriyor: "Luka, dört İncil yazarı içerisinde en hassas ve en edip olanıdır; o, gerçek bir romancıdaki bütün nitelikleri sergilemektedir."

Yuhanna İncili

Yuhanna İncili, öbür üç İncilden tamamen farklıdır, öyle ki M.P. Roguet *Intitation á l'Evangile* kitabında ilk üç İncili anlattıktan sonra, dördüncü İncili şu anlamlı başlıkla takdim eder: "Bir Başka Dünya." Gerçekten bu kitap bambaşkadır: Konuların, hikâyelerin ve hitapların sıralanmasında ve seçiminde farklılık, üslupta farklılık, coğrafî ve kronolojik bilgilerde farklılık, hatta dînî bakış açısında farklılık (O. Cullmann) göstermektedir. Dolayısıyla Hz. İsâ'nın sözlerini Yuhanna, öteki İncillerden başka türlü nakleder: Bu hususta M.P. Roguet şuna dikkati çeker: Sinoptik İnciller, Hz. İsâ'nın sözlerini "çarpıcı, konuşma üslubuna yakın bir tarzda" naklettikleri halde Yuhanna'da, her şey tefekküre boğulur. O derecede ki "bazen kendi kendimize sormak durumunda kalırız: Konuşan İsâ mıdır, yoksa onun sözleri İncil yazarının mütâlâaları ile belli olmadan genişletiliyor mu? diye."

Yazar kimdir? Mesele, hayli tartışmalıdır, bu konuda çok farklı görüşler ortaya atılmıştır. A. Tricot ile M.P. Roguet,

Yuhanna İncili'nin, görgü şâhidi olan Yuhanna tarafından yazıldığına dair en küçük bir şüphe duymayanlar arasındadırlar. Onlara göre Yuhanna, Zebede'nin oğlu, Yakub'un kardeşidir, dindar kitle arasında dolaşan kitaplarda, kendisi ile ilgili ayrıntılı birçok bilgi bulunan havaridir. Halk ikonografisi[40] Haça gerilmeden önceki son yemek sırasında onu Hz. İsâ'nın yanında gösterir. Yuhanna İncili'nin, siması herkesin malûmu olan havari Yuhanna'nın eseri olmayacağını kim tasavvur edebilirdi ki?

Bu dördüncü İncilin çok sonra yazılmış olması, bu tutum için kesin bir delil değildir. Son redaksiyonu, birinci asrın sonuna doğru kaleme alınmış olmalıdır. Redaksiyonunu Hz. İsâ'dan altmış yıl sonraya yerleştirmek, Hz. İsâ zamanında çok genç olup, bir asra yakın bir ömür süren bir havarinin bulunmasıyla uyuşabilir.

M.P. Kannengiesser Diriliş konusundaki incelemesinde, Paul dışındaki Yeni Ahit müelliflerinden hiçbirinin, Hz. İsâ'nın dirilişine şahit olduğunu öne süremeyeceği sonucuna varmıştır. Buna rağmen Yuhanna, kendisinin de aralarında olduğu düşünülen havarilere, Hz. İsâ'nın göründüğünü anlatmaktadır. Önce Tomas dışında kalan havarilere, toplu oldukları bir sırada (20, 19-24), sekiz gün sonra da bütün havarileri bir arada iken (20, 25-29) görünmüştür.

O. Culmann, Yeni Ahit (Le Nouveau Testament) kitabında bu konuda herhangi bir karar vermez.

Ökümenik İncil Tercümesi, eleştiricilerin büyük çoğunluğunun, bu İncilin havari Yuhanna tarafından kaleme alınmış olacağı fikrini kabul etmediklerini, fakat her şeye rağmen yazmış olmasını büsbütün uzak bir ihtimal görmediklerini belirtir. Ancak her şey, şimdiki metnin çeşitli müelliflerin ese-

40 İconographie: Ünlü bir kişiyi konu alan resimler dermesi (Mütercim).

ri olduğu fikrini desteklemektedir. "Şimdi elimizdeki şekliyle bu İncil, muhtemelen müellifin şakirtleri tarafından yazılmıştır. Şakirtler 21. bâb ile herhalde bazı açıklamaları ilâve ettiler (4, 1-2;4, 44; 7,37b; 11,2; 19,35 cümleleri gibi). Zinakâr kadının (7, 53-58,11) hikâyesine gelince, herkes aslı bilinmeyen bir parça olup (bu parçanın Yuhanna İncilinin aslında yer almadığı söyleniyor. Yoksa kanonik kitaplarda bulunmaktadır) kitaba sonradan sokulduğunu kabul eder." Yuhanna, 19, 35 parçası bir "görgü şahidi"nin "imzası" durumunda gözükür (O. Culmann), bütün İncil'de (müellife delâlet eden) tek cümle budur; ne var ki tefsirciler bu cümlenin, sonradan ilâve edilmiş olduğu düşüncesindedirler.

O. Culmann, bu İncile sonradan yapılmış ilâvelerin aşikâr olduğunu düşünmektedir: Ona göre, meselâ, 21. bölüm, "bizzat İncil metninde bile rötuşlar yaptığı anlaşılan bir şakirdin" eseridir.

Tefsirciler tarafından ortaya atılan, bütün öteki hipotezleri sıralamayı bir yana bıraksak bile, dördüncü İncil'in yazarı konusunda, sadece en seçkin Hıristiyan bilginlerinin burada aktarılan fikirleri dahi, bu hususta tam bir karışıklk karşısında bulunulduğunu göstermektedir.

Yuhanna'nın rivâyetlerinin tarihî değerine, birçok itiraz yöneltilmiştir. Öteki üç İncil ile arasındaki uyuşmazlıklar meydandadır. O. Culmann, bu duruma bir izah getirmek ister; O, Yuhanna'nın öbür üç İncil yazarınınkinden farklı olan bir dînî bakış açısı bulunduğunu söyler. Bu amaç "nakledilen hikâyelerin seçimini olduğu kadar onların ele alınış tarzını da tayin eder... Böylece yazar çoğunlukla satırları uzatır ve Ruhul-kudüs'ün bizzat kendisine (Yuhanna'ya) vahyettiği sözleri, tarihî İsâ'ya söyletir." Bu tefsirciye göre, uyuşmazlıkların sebebi budur.

Elbette İncilini öbür İncil yazarlarından sonra kaleme almış olması hasebiyle Yuhanna'nın, kendi tezlerini en iyi bir surette gösterecek özel hikâyeleri tercih etmesi anlayışla karşılanabilir ve öteki rivâyetlerin ihtiva ettiği bütün hususları Yuhanna'da bulamamaktan dolayı hayrete düşmemek gerekir. Ökümenik Tercüme, bu kabilden olan birçok durumu belirtmektedir (s. 282). Fakat daha çok şaşırtıcı olan durum, (farklılıklar değil de) bazı boşluklar (eksiklikler)dır. Bazı boşlukların (eucharistie'nin tesisi rivâyeti gibi) bulunmasını ise, nerdeyse akıl almamaktadır. Hıristiyanlığın ibadetinin şartlarından olacak haftalık ayin (messe) gibi, Hıristiyanlık için birinci dereceden önemli bir olayın, Yuhanna gibi en üstün mütefekkir bir İncil yazarı tarafından zikredilmemesi nasıl tasavvur edilebilir? Hâlbuki o, Haça gerilmeden önce yer alan bu yemeği anlatırken sadece, havarilerin ayaklarını yıkamayı, Yehudanın hıyanet ettiğinin bildirilmesini ve Pierre'nin inkârını nakletmekle yetinmektedir.

Bunun tersine olarak, diğer üç İncilde bulunmadığı halde Yuhanna'ya mahsus hikâyeler de vardır. Ökümenik Tercüme onları zikreder (s.283). Bunlar hakkında da, o hâdiselerde öbür üç İncil yazarının farkedemeyip, yalnız Yuhanna'nın keşfettiği önemli tarafların olduğu ileri sürülebilir. Fakat Yuhanna İncili'nde, vefatından sonra dirilmiş olan İsâ'nın, Taberiye gölü kıyısında şakirtlerine göründüğüne dair bir hikâye yer alır (Yuhanna, 21,1-14). Aslında bu, Luka'nın anlattığı (Luka, 5,1-11) mucizevî balık avı hikâyesinin birçok ayrıntının ilâvesiyle iktibas edilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Yuhanna, bu hâdisenin Hz. İsâ'nın vefatını izleyen dirilişinden sonra olduğunu bildirirken Luka, onun hayatında meydana geldiğini söyler. Bu durum karşısında şaşırmamak mümkün değildir. Bu hikâye Yuhanna İnciline sonradan eklendiği ittifakla kabul edilen 21. bölümde yer alır. Luka rivâyetinde, Yuhanna adının zikredilmesi sebebiyle bu hikâyenin dör-

düncü İncile dahil edilmiş olacağı, rahatça düşünülebilir. Bu işi yaparken, Hz. İsâ'nın hayatında olan bir hâdiseyi, onun vefatında sonraki bir hâdiseye dönüştürmek tuhaflığı da, İncil metnini değiştiren şahsı, bunu yapmaktan alıkoymamıştır.

Yuhanna İncili ile öteki üç İncil arasındaki önemli farklardan biri de, Hz. İsâ'nın risaletinin süresindedir. Markos, Matta ve Luka, onun risaletinin bir yıl sürdüğünü bildirirler. Yuhanna'ya göre ise iki yıldan fazla devam etmiştir. O. Cullmann, bu durumu kaydeder. **Ökümenik Tercüme** ise bu konuda şöyle diyor:

"Sinoptik İnciller uzun bir Galile (el-Halil) dönemini, sonra Yahuda'ya doğru az çok uzunca süren bir yolculuğu ve nihayet Kudüs'teki kısa bir ikameti bildirirler. Hâlbuki, bunların karşısında Yuhanna, bir yöreden öbürüne yapılmış olan birçok gidiş gelişten bahseder, Yahuda'da ve özellikle Kudüs'te (1,19-51; 2, 13-3, 36; 5, 1-47; 14, 20-31) uzun süreyle kaldığını düşünür, (Hz. İsâ'nın) hazır bulunduğu müteaddit Paskalya bayramlarını zikreder (2, 13; 5, 1; 6, 4; 11, 55) ve böylece Hz. İsâ'nın risaletinin iki seneden fazla sürdüğünü düşündürür.

Şu halde Markos'a mı, Matta'ya mı, Luka'ya mı, Yuhanna'ya mı, hangisine inanmalıyız?"

İncillerin Kaynakları

İncil metinlerinin üzerinde yapılan eleştirilere dayanarak, onlar hakkında sunduğumuz kısa bilgi, "derme çatma ve plânı, bağlantıdan yoksun" ve "çelişkilerin giderilmesi mümkün görülmeyen" bir literatürle karşı karşıya olduğumuz fikrini vermektedir. Tırnak içinde aktarılan hükümler, Ökümenik Tercüme tefsircilerine aittir. Onların otoritesine başvurmak gereklidir. Zira bu konudaki değerlendirmelerin sonucu çok önemlidir. İncillerin ortaya çıktığı çağdaki din tarihi hakkın-

daki bazı bilgilerin, okuduğunu iyice düşünen bir okuyucuyu şaşırtan bu eserlerin bazı özelliklerini izah edebileceğini görmüştük. Fakat daha ileriye gitmek ve bu hususlarda çağımızda yayınlanan çalışmaların bize öğrettiği üzere, İncil yazarlarının, eserlerini kaleme alırken hangi kaynaklardan yararlanmış olabileceklerini araştırmak gerekir. Metinlerin macerasının, şimdi onların bize sundukları bazı özellikleri açıklayıp açıklayamayacağını da incelemek, ilgi çekici olacaktır.

Kilise Babaları döneminde, kaynaklar meselesine, çok basit bir tarzda yaklaşılmıştı. Miladın ilk asırlarında kaynak olarak -tam nüshaların birinci sıraya koydukları- Matta İncili düşünülüyordu. Yuhanna İncili tamamen ayrı bir durum arzettiğinden, kaynak meselesi sadece Markos ve Luka İncilleri için söz konusu oluyordu. St. Augustin, geleneksel sunuşta ikinci sırada yer alan Markos İncili'nin, Matta'dan mülhem olduğunu ve onu özetlediğini, yazma nüshalarda üçüncü olan Luka'nın ise, daha önceki bu iki İncilden yararlandığını düşünüyordu. Ona göre, Luka'nın -biraz önce bahsettiğimiz- giriş kısmı da bunu telkin etmekteydi.

Bu dönemin tefsircileri de, metinler arasındaki benzerlikleri -bizim kadar- hesaba katıyorlar ve söz konusu iki veya üç sinoptik İncilde, birçok müşterek cümleler buluyorlardı. Ökümenik İncil Tercümesi'nin tefsircileri, günümüzde, İncillerdeki müşterek cümleleri, yaklaşık olarak şu rakamlarla göstermektedirler:

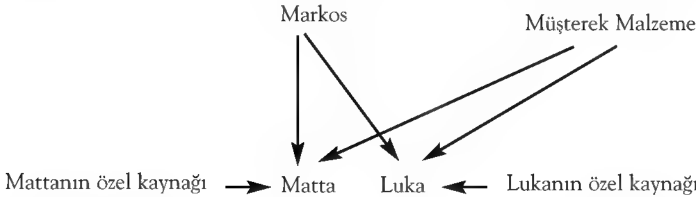
Her üç sinoptik İncildeki müşterek cümleler	330
Markos ile Matta'daki müşterek cümleler	178
Markos ile Luka'daki müşterek cümleler	100
Matta ile Luka'daki müşterek cümleler	230

Hâlbuki bu üç İncil yazarından her birinin kendisine mahsus olan cümlelerinin sayısı şöyledir: Matta'nınkiler 330, Markos'unkiler 53, Luka'nınkiler ise 500.

Kilise Babalarından 18. yüzyılın sonuna kadar geçen 15 asırdan fazla bir zaman zarfında, İncil yazarlarının kaynakları konusunda, ortaya çıkan hiçbir yeni problem olmamıştır: Bu uzun dönemde yapılan iş, geleneğe uymaktan ibaret olmuştur. Her bir İncil yazarının, ötekiler nezdinde bulunan bilgileri tekrar ele alarak, kendi şahsî üslubuna ve bakış açısına göre eserini yazmış olduğunu düşünmek, ancak modern dönemde hesaba katılmıştır. İşte o zaman, rivâyet malzemelerinin koleksiyonuna büyük bir önem verildi. Bu iş, bir yandan başlangıçtaki grupların sözlü rivâyetleri, öbür yandan Aramca olan yazılı bir müşterek kaynak (bu kaynak bulunamamıştır) göz önüne alınarak yapılmıştır. Söz konusu yazılı kaynağın, yoğun bir bütün teşkil ettiği veya çeşitli rivâyetlerin müteaddit parçalarından meydana gelmiş olup her bir İncil yazarının orijinal eserini yazmasında bu parçalardan yararlanmış olabileceği düşünülmektedir.

İyice derinleştirilmiş araştırmalar, yaklaşık bir asırdan beri, zamanın ilerlemesiyle gittikçe daha da karmaşık (kompleks) bir hâl alan, birtakım açık seçik teorilerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Çağdaş döneme ait bu teorilerden birincisi "Holtzmann'ın İki Kaynak Nazariyesi" (1863) denilenidir.

Bu teoriye göre (O. Culmann'ın ve Ökümenik Tercüme'nin belirttiği gibi) Matta ile Luka, bir yandan Markos'tan, öte yandan da, şimdiki durumda kayıplar arasında olan müşterek bir kaynaktan esinlenmişlerdir. Ayrıca Matta ile Luka'nın, kendi imkânlarına göre, kendilerine ait olan birer kaynakları da vardır. Bu durumda, ortaya şöyle bir şema çıkmaktadır:

O. Culmann, bu şemayı şu hususlardan dolayı eleştirir:

1) Matta ile Luka'nın yararlandıkları Markos'a ait eser, bu yazarın İncili değil de, daha önce kaleme alınmış bir başka eser olmalıdır.

2) Bu şemada, en önemli unsur olduğu anlaşılan sözlü rivâyete yeterli bir yer verilmemiştir. Bu önem şuradan ileri gelmektedir: Sözlü rivâyet otuz veya kırk yıl boyunca Hz. İsâ'nın sözlerini ve onun risaletiyle ilgili olayları korumuştur. Her bir İncil yazarı sözlü rivâyeti tespit etmiş olan Hıristiyan topluluklarından birinin temsilcisinden başka bir şey değildir. İncillerin kaynakları hususunda metin tenkidi hakkındaki en son yapılan araştırmalar, metinlerin oluşması konusunda daha da karmaşık bir sürecin bulunduğunu ortaya koydular. *Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu* profesörlerinden M.P. Benoit ile M.P. Boismard'ın eseri olan *Synopse des quatre Evangiles* (1972–1973), rivâyetin gelişmesine paralel olarak, metinlerin de gelişmesinin birçok aşamalar halinde olduğu üzerinde durmaktadır. Bu da bazı sonuçlara götürmektedir ki, kitabın M.P. Boismard'a ait olan kısmını takdim ederken M.P. Benoit, onları şöyle ifade etmektedir: "(...) rivâyetin uzun süren gelişmesi sonucunda ortaya çıkan söz veya hikâye şekilleri, başlangıçtaki söz ve hikâyelerin sıhhat (authenticité) derecesine sahip değildirler. Bu eseri okuyanların bir kısmı, Hz. İsâ'nın falan sözünün, getirdiği falan meselin (parabole), kendi âkıbeti hakkında bildirdiği falan hususun, bizim şimdi (İncillerde) okuduğumuz şekilde ifade edilmeyip, onları bize intikal ettirenler tarafından rötuştan geçirildiğini veya adapte edildiğini öğrenmekle belki de şaşıracak veya canları sıkılacaktır. Bu tür tarihî araştırmalara alışkın olmayanlar için gerçekten ortada şaşırmaya, hattâ utanmaya sebep olan bir kaynak bulunmaktadır."

Metinleri bize nakledenlerin, onlara uyguladıkları rötuşlar ve uyarlamalar (adaptations) belirli bir tarzda icra edilmiş olup M.P. Boismard, bu usulün hayli karmaşık bir şemasını sunmaktadır. Bu şema aslında, "İki Kaynak Teorisi" denilen nazariyenin geliştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Şema, metinler üzerinde yapılan incelemelerden ve karşılaştırmalardan sonra tesis edilmiştir ki, bu incelemeleri özetlemek mümkün değildir. Bunlara ilgi duyan okuyucunun, daha ayrıntılı bilgi edinmek için, Paris'te Cerf yayınlarından çıkan eserin orijinaline başvurması gerekir.

A, B, C ve Q ile gösterilen dört temel belge, İncillerin orijinal kaynaklarını temsil etmektedir (Aşağıdaki genel şemaya bakınız).

A belgesi, Yahudi-Hıristiyan çevrelerinden gelerek Matta ve Markos'u etkileyen bir belgedir.

B belgesi, müşrik-Hıristiyan Kiliselere hitap etmek amacını güden ve A belgesinin yeni bir yorumundan ibaret olan bir belgedir.

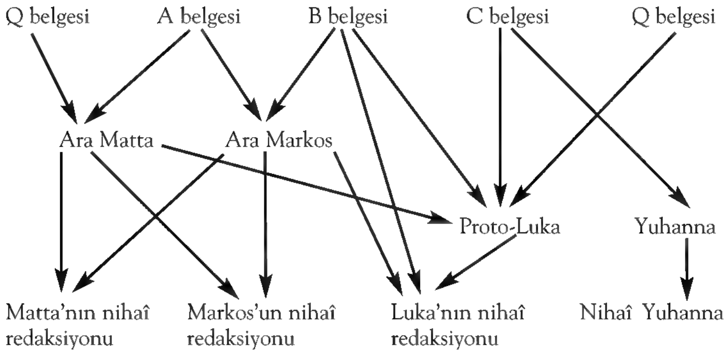
C belgesi, Markos, Luka ve Yuhanna'ya ilham kaynağı olmuştur.

Q belgesi, Matta ile Luka'nın müşterek olan kaynaklarının çoğunluğunu oluşturur: Az önce sözü geçen İki Kaynak Teorisinin, "müşterek belge" dediği malzemedir.

Bu temel belgelerden hiçbiri, elimizde bulunan metinlerin nihâî redaksiyonlarına yetişmemiştir. Onlarla son redaksiyon arasına birtakım vasıta redaksiyonlar girmiştir ki, müellif bunlara "Ara Matta", "Ara Markos", "Proto-Luka" ve "Yuhanna" adlarını veriyor. İşte dört İncil'in nihâî redaksiyonlarına müncer olan belgeler, bu dört ara belgedir. Bunların her biri, kendi adlarını taşıyan redaksiyonlar gibi, öbür İncilleri

de etkilemiştir. Müellifin ortaya koyduğu bütün bu karmaşık güzergâhları izleyebilmek için Boismard'ın sunduğu genel şemaya bakmak gerekir.

BOİSARD'IN SUNDUĞU GENEL ŞEMA

Kutsal kitabın incelenmesinden çıkan sonuçların, son derecede büyük bir önemi vardır. Bunlar ispat eder ki, İncil metinlerinin (az sonra ele alınacak olan) bir tarihi olduğu gibi, M.P. Boismard'ın deyimiyle bir de tarih-öncesi (préhistoire) vardır. Bu demektir ki, nihaî redaksiyonlarının ortaya çıkmasından önce, ara belgeler döneminde onlar birtakım değişmelere maruz kalmışlardır. Meselâ, mucizevî balık avı gibi, Hz. İsâ'nın hayatı hakkında pek iyi bilinen bir vak'anın -demin görüldüğü üzere- Luka tarafından onun hayatında, Yuhanna tarafından ise ölümünü izleyen dirilişinden sonra cereyan etmiş gösterilmesinin sebebi, böylece anlaşılmış olmaktadır.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: Biz İncili okurken artık Hz. İsâ'nın söylediklerine muhatap olduğumuzdan aslâ emin olamayız. İncil okuyucusuna hitap eden M.P. Benoit, onu bu konuda uyarmakta ve durumu şöyle telâfî etmektedir: "Şayet o (İncil okuyucusu), birçok durumda İsâ'nın doğru-

dan doğruya sesini işitmese de Kilisenin[41] sesini işitir. Eskiden yeryüzünde konuştuktan sonra, şimdi de bize izzeti ile hitap eden Efendimiz'in ilâhî bir tarzda yetkili kıldığı bir yorumcu olarak Kiliseye güvenir."

Bazı metinlerin bize, aslına uygun olarak ulaşmadığına dair bu kesin tespiti, onların, Hz. İsâ'nın sözlerini olduğu gibi naklettiğini ifade eden Vatikan II. Konsilinin şu cümlesiyle nasıl bağdaştırmalı?: "O'nun (Kilisenin) hiç tereddüt etmeden tarihî olduklarını ifade ettiği bu dört İncil, Tanrı'nın oğlu İsâ'nın göğe kaldırıldığı güne kadar, insanlar arasında sürdüğü hayatında, kendilerinin ebedî kurtuluşları amacıyla, gerçekten yaptıklarını ve öğrettiklerini olduğu gibi aslına uygun olarak intikal ettirmektedirler."

Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu'nun çalışmasının, Konsilin beyanına sert bir yalanlama getirdiği, bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Metinlerin Hikâyesi

İncillerin, kaleme alınır alınmaz, yeni doğan Hıristiyanlığın temel Kutsal Kitaplarını teşkil ettiklerine ve onlara Eski Ahit'e verilen değer kadar değer verildiğine inanmak hatalıdır. O zamanda hâkimiyet, Hz. İsâ'nın ve havarilerin sözlerini intikal ettiren gelenek otoritesinin idi. Ortada ilk dolaşan ve üstünlük sağlayan yazılı metinler İncillerden birkaç on yıl önce yazılmış değiller miydi?

Kimi tefsircilerin günümüzde yazdıklarının tersine, 140'tan önce bir İncil koleksiyonunun bulunduğunu doğrulayan herhangi bir delilin bulunmadığı görülmüştür. Dört İncil'in kanonik statüye kavuşmaları için 170 yılını beklemek gerekmiştir.

41 "Hıristiyanlığın" (Mütercim).

Hıristiyanlığın bu ilk zamanlarında, Hz. İsâ konusunda yazılmış olan daha başka birçok eser de ortada dolaşıyordu. Bu kitaplar daha sonraları güvenilir sayılmamış ve Kilisece gizlenmeleri emredilmiştir ki bunlara verilen uydurma (apocryphes) adı da buradan ileri gelir. *Ökümenik Tercüme*'nin ifade ettiği gibi "herkesin saygısına mazhar" olmaları sebebiyle, bu metinlerden iyi bir şekilde muhafaza edilenleri olmuştur; Barnaba'nın didaché'si veya mektubu bunlardan biridir. Fakat başka birçoğu "son derece sert bir şekilde tard edilmiş" olup, onlardan sadece rastgele bazı parçalar kalmıştır. Yanlışlık vesilesi sayıldıklarından bu kitaplar, mü'minlerin nazarlarından saklanmıştır. Bununla beraber Nasıralıların İncilleri, İbranilerin İncilleri, Mısırlıların İncilleri gibi, Kilise Babalarının münasebetleri sayesinde malum olan eserler, kanonik İncillere oldukça benziyorlardı. Tomas İncili, Barnaba İncili için de aynı durum söz konusudur. Bu uydurma İncillerin bazıları, halk hayalinin ürünü olan birtakım akıl almaz ayrıntılar ihtiva ederler. Keza uydurma İnciller üzerine eser yazan müellifler, çok bariz bir memnuniyetle, onların kelimenin tam anlamıyla gülünç olan parçalarını iktibas ederler. Fakat böylesi parçalara, bütün İncillerde rastlanmaktadır. Burada sadece, Matta'nın, Hz. İsâ'nın vefatı sırasında meydana gelen olaylar hakkındaki hayalî tasvirlerini hatırlatalım. Hıristiyanlığın ilk zamanlarında yazılan bütün eserlerde ciddîlikten yoksun parçalar bulunabilir. Onları itiraf etmek dürüstlüğünü göstermek gerekir.

Hz. İsâ hakkındaki eserlerin çokluğu, kuruluş safhasında olan Kiliseyi, bazı ayıklamalar yapmaya sevketti. Muhtemelen yüz (100) İncil iptal edildi. "Kanon" adı verilen resmî Yeni Ahit metinlerine, bunlardan sadece dört tanesi dâhil edildi.

İkinci yüzyılın ortasında Marcion, Kilise otoritelerini şiddetle vaziyet almaya zorladı. Kaskatı bir Yahudi düşmanı olan

bu adam, Eski Ahit'in tamamını reddettiği gibi, Hz. İsâ'dan sonra yazılmış olan eserler arasında kendisince Yahudi tesirine bağlı görünen ya da Yahudi-Hıristiyan geleneğinden kaynaklanan eserleri de reddediyordu. Marcion, Paul'ün mektupları ile Luka İncili dışında hiçbir metni geçerli saymıyordu; Luka İncilini muteber saymasının sebebi de Luka'nın, Paul'ün sözcüsü olduğunu düşünmesinden ileri geliyordu.

Kilise, Marcion'un sapık (bid'atçi) olduğunu açıkladı ve kendi "Kanon"una Paul'ün bütün mektuplarını dahil etti, fakat Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncillerini de dışarıda bırakmadı ve ayrıca Resullerin İşleri gibi birtakım başka eserleri de ilâve etti. Bununla birlikte, Hıristiyan takviminin ilk yüzyıllarında, resmî liste zamanla değişikliğe uğrar. Daha sonraları geçersiz (uydurma) sayılacak olan bazı eserler, bu listede geçici olarak yer almışlardı; oysa elimizde bulunan Yeni Ahit kanonunun ihtiva ettiği, başka birtakım eserler, o dönemde kanonun dışına çıkartılmıştı. Tereddütler, 393'te yapılan Hippone ve 397'de yapılan Kartaca Konsillerine kadar devam etmiştir. Ancak bu kanonda Dört İncil, her zaman bulunagelmiştir.

Son derece önemli olan ve Kilise tarafından "uydurma" oldukları ileri sürülen bu literatürün kaybolmasına M.P. Boismard ile beraber çok üzülmek gerekir. Zira bunun tarihî bir önemi vardır.

Gerçekten bu müellif, kendi *Synopse des quatres Evangiles* isimli eserinde, resmî dört İncilin yanında Kilise tarafından "uydurma" olduğu beyan olunan eserlere de yer vermektedir. Onun düşündüğüne göre bu kitaplar, 4. asrın sonlarına kadar kütüphanelerde bulunuyordu.

Bu asır, ciddî bir düzenleme çağıdır. İncillerin en eski tam metinlerine dair yazmalar, hep o asırdan kalmadır. Daha önceki belgeler, 3. yüzyıl papirüsleri ve bunlar arasında 2. asırdan kalması muhtemel olan bir belge, bize rastgele parçalar-

dan başka bir şeyi intikal ettirmezler. Deri (parşömen) üzerine yazılmış olan en eski iki yazma, dördüncü asra ait Yunanca yazmalardır. Bunlar, nerede keşfolunduğu bilinmeyen ve Vatikan Kütüphanesi'nde korunan Codex Vaticanus nüshası ile Sina dağında bulunan ve Londra'da British Museum'da saklanan Codex Sinaiticus nüshasıdır. Bunlardan ikincisi, iki uydurma eser de ihtiva etmektedir.

Ökümenik Tercüme'ye bakılırsa, bütün dünyada, en muahhar olanları 9. asırdan olmak üzere, bilinen iki yüz elli başka parşömen daha bulunmalıdır. Fakat "bize ulaşan bütün Yeni Ahit nüshaları birbirinin aynı değildir. Aksine, onlar arasında, önemi değişik derecelerde olan çeşitli farklar görmek mümkündür. Ama her hâlükârda bu farklar oldukça fazladır. Bu farklardan bazıları gramerle ilgili ayrıntılara, kelimelere yahut kelimelerin sıralanmasına ait ise de birçok durumda, bütün bir parçanın anlamını değiştiren ihtilaflara da bu yazmalarda şahit olunmaktadır." Metin farkı kabilinden olan farklılıkları görmek için **Novum Testamentum I graece** eserini gözden geçirmek kâfi gelecektir. Bu eser, bir terkip metni olup "vasatî" (ortalama) denilen bir Yunanca metin ihtiva etmektedir. Hâşiyede, muhtelif rivayetlerde rastlanan bütün değişikliklere yer vermektedir.[42]

En muteber bir yazma da olsa, bir metnin doğruluğu her zaman tartışılabilir. Codex Vaticanus, buna dair bir örnek teşkil eder. Vatikan tarafından 1965 yılında tıpkı-basım şeklindeki neşri, yine Vatikan tarafından yerleştirilen şu notu da ihtiva eder: "İstinsahtan asırlarca sonra (10. veya 11. yüzyıl olduğu

---

42 Metin tenkidinde uzmanlaşmış Hıristiyan din adamları ekibi tarafından (A. Robert ile A. Feuillet'nin yönetiminde) hazırlanmış Introduction à la Bible adlı klâsik eserin 1. cildinin 111. sayfasında "Yeni Ahit hakkındaki metin tenkidi" başlığı altında şu bilgi veriliyor: Mevcut bütün İncil yazmaları iki yüzbin kadar varyant ortaya koymuştur; bunların çoğu önemsiz ise de 1/8'i önemli sayılabilecek farklardır (Mütercim).

düşünülüyor), bir kâtip hatalı olduğuna hükmettiğinin dışında kalan bütün harfleri, mürekkeble yeniden elden geçirmiştir." Metnin birçok parçalarında, çok bariz bir şekilde, ilkin kahverengi mürekkeple yazılmış olan yerler seçilmekte ve koyu kahverengi olan öbür kısımlardan farklılık göstermektedir. Bu düzeltmenin doğru yapıldığına hiçbir delil yoktur. Kaldı ki not, açıkça şunu da belirtiyor: "Asırlar boyunca, yazmayı tashih eden ve hâşiyeleyen çeşitli eller, henüz kesin bir şekilde ayırt edilememiştir; tashihlerin bir kısmı, mutlaka, metnin tekrar elden geçirildiği sırada yapılmıştır." Hâlbuki bütün el kitaplarında, bu yazmanın 4. asırdan kaldığı bildirilir. Birtakım ellerin, asırlarca sonra metni değiştirebildiğini anlamak için Vatikan kaynaklarına başvurmak gerekmektedir.

Buna karşı, başka metinlerin karşılaştırma imkânı vereceği söylenebilir, fakat mânâyı değiştiren rivâyet farkları arasında nasıl bir tercih yapılabilir? Pek iyi bilinir ki, herhangi bir kâtibin çok eski bir tashihi, bu şekilde düzeltilmiş olan metne nihâî şeklini vermektedir. İleride görüleceği üzere Yuhanna İncil'inde, Paraklet ile ilgili metnin bir tek kelimesi, parçanın anlamını kökten değiştirmekte ve bu metnin dînî bakımdan, delâletini baştan aşağı başkalaştırmaktadır.

Rivâyet farkları hakkında O. Culmann, Le Nouveau Testament (Yeni Ahit) adlı eserinde şunları yazıyor:

"Bunlar bazen iradî olmayan hatalardan ileri gelirler. Müstensih bir kelimeyi atlar, ya da tersine onu peş peşe iki defa yazar yahut -istinsah edilecek yazmada iki aynı kelimenin arasına yerleştirildiğinden- dalgınlıkla bir cümlenin bütün bir unsurunu ihmal eder. Bazen de kasdî olarak yapılan tashihler söz konusudur; ya müstensih kendi şahsî düşüncelerine göre, metni değiştirme hakkını kendi kendisine vermiştir; ya da metinle, ona muvâzî olan bir başka metnin arasında uyum sağlamak, böylece az çok acemice, aykırılıkları azaltma

çabası içindedir. Yeni Ahit metinlerinin, öteki ilk Hıristiyan eserlerinden tecrit edilmesi ve onlara kutsal kitap nazarıyla bakılmaya başlanmasıyla, seleflerinin yazdıklarını değiştirme hakkını kendilerine vermek hususunda müstensihler daha fazla tereddüt edeceklerdir: Onlar doğru metni istinsah ettiklerine inanıyorlardı, böylece rivâyet farklarını tespit ediyorlardı. Nihayet bazen de bir müstensih, kapalı bir yeri açıklamak için, metnin kenarını hâşiyeleyebilir de. Bundan sonra gelen bir müstensih ise, kenardaki falan cümlenin, kendi seleflerinden biri tarafından yazılırken unutulduğunu düşünerek kenardaki bu notu metne sokmayı zorunlu görür. Böylece yeni metin, bazen daha da anlaşılmaz hale gelir."

Bazı yazmaların kâtipleri kimi zaman metin karşısında daha da ileri bir serbestlikle hareket ederler. Az önce zikredilen en muteber iki yazmadan sonra, en çok itibar edilen yazmalardan olan 6. asra ait Codex Bezae Cantabrigiensis yazması için bu durum vârittir. Anlaşılan Hz. İsâ'nın soy kütüğünün Matta ve Luka İncillerinde değişik olduğunu farkeden kâtip, Luka İncili'ne de Matta'nın verdiği soy kütüğünü yerleştirir; fakat Matta'da Luka'ya göre daha az isim bulunduğundan, onu bazı ilâve ve isimlerle (yine de uyum sağlamaksızın) şişirir.

St. Jerome'un Vulgate'ı (4. asır) gibi veya en eski tercümeler (Vetus İtala) gibi Latince tercümeler, Süryanca ve Kıptice tercümeler, temel Yunanca yazmalar kadar aslına uygun mudur? Bu yazmalar, az önce zikredilenlerden daha eski yazmalara göre yazılmış ve bunlar da günümüze intikal etmemiş olabilirler. Bu hususta hiçbir şey bilinmiyor.

Bu rivâyet farklarının tamamı, birtakım ortak nitelikleri toplayan familyalar halinde tasnif edilebilmiştir. İşte, O. Culmann'ın dediğine göre:

- Süryanca bir metinden bahsedilir. Çoğu Yunanca olan en eski yazmalar, bu metne çıkmaktadır. Bu metin, 16. yüz-

yıldan beri matbaa vasıtasıyla Avrupa'da geniş ölçüde yayılmıştır. Uzmanların dediğine bakılırsa bu, en bozuk metin olmalıdır;

- Bir de eski Latince tercümeleri ile Batı metninden ve hem Latince hem de Yunanca olan Codex Bezae Cantabrigiensis'den bahsedilir (Ökümenik Tercüme'ye göre açıklamalar, kapalı hususlar, metni genişletmeler ve uyuşturmalar, bu metnin ayırıcı özelliklerindendir);

- Nötr denilen metne ise Codex Vaticanus yazması bağlanmaktadır. Denildiğine göre Codex Sinaiticus oldukça katışıksız olmalıdır; bunun da birtakım eksikliklerine ve aksaklıklarına rağmen çağdaş Yeni Ahit neşirleri, genellikle bu metne göre yapılmaktadır (Ökümenik Tercüme'den).

Bu açıdan, çağdaş metin tenkidinin bütün gayretleri "orijinal metne yaklaşma şansı en fazla olan bir metni" tesis etmek teşebbüsünden ibarettir. Bizzat orijinal metni elde etme ümidi, her hâlükârda konu dışıdır." (Ökümenik Tercüme'den).

IV. İNCİLLER VE ÇAĞDAŞ BİLİM

Hz. İSÂ'NIN SOY KÜTÜĞÜ

İnciller, çağdaş bilimle karşılaştırmayı mümkün kılacak çok az parça ihtiva ederler.

Her şeyden önce, mûcizelerle ilgili olan İncil hikâyelerinin çoğu, bilimsel bir açıklamaya pek müsait değildir. Bu mûcizeler, şahısları olduğu kadar (hastaların iyileştirilmesi; cin çarpmışlar, körler, felçliler, cüzzamlılar, Lazar'ın dirilmesi), tabiat kanunlarının dışındaki sırf maddî hâdiseleri de (Hz. İsâ'nın su üstünde yürümesi, suyun şaraba dönüşmesi) alâkadar eder. Bazen son derece kısa bir zamanda gerçekleşmesi sebebiyle, alışılmamış tarafı bulunan tabiî bir olay da söz konusudur. Fırtınanın birdenbire dinmesi, incir ağacının birden kuruması yahut göldeki bütün balıkların, ağların atıldığı belli bir noktada toplandığını bildiren mûcizevî balık avı böyledir.

Bütün bu olaylarda, her şeye gücü yeten Kudretiyle Allah müdahale etmektedir. İnsanlara olağanüstü görünen bu kabil işleri Allah'ın yapmasına şaşılamaz, zira O'nun için olağanüstü yoktur. Bu telâkkîler, mü'minin bilimle alış verişi olmadığı anlamına gelmez. Hem ilâhî mûcizeye, hem de bilime inanmak pek âlâ bağdaştırılabilir: Biri ilâhî alana, öbürü ise beşerî alana aittir.

Şahsen ben, Hz. İsâ'nın cüzzamlıları iyileştirebileceğine seve seve inanırım, fakat Luka İncili'nin bize söylediği (Luka, 3, 23-28) gibi ilk insanla Hz. İbrahim arasında sadece yirmi neslin olduğunu söyleyen bir metnin, sahih ve Allah tarafından vahyedilmiş olduğuna inanamam.

Luka'nın bu metni ile aynı konudaki Eski Ahit metninin, sâfiyane olarak insan hayalinden çıktığını ispatlayan hususlar, ileride görülecektir.

İnciller de (Kur'ân gibi), Hz. İsâ'nın biyolojik menşei hakkında, bize aynı bilgileri verirler. Hz. İsâ'nın ana rahmindeki gelişmesi, bütün insanlıkta müşterek olan kanunların dışında cereyan etmiştir. Anasının yumurtalığının meydana getirdiği yumurta, önce bir embriyon, daha sonra da canlı bir bebek teşkil etmek için, babasından gelmesi gereken bir sperma ile karşılaşmak ihtiyacını duymamıştır. Herhangi bir dölleyici eril unsurun müdahalesi olmaksızın normal bir ferdin doğuşuyla sonuçlanan hâdiseye parthénogenèse deniliyor. Hayvanlar âleminde parthénogenèse bazı şartlarda müşahede edilebilir. Bu, bazı böceklerde, omurgasızlarda ve çok istisnaî olarak da bazı kuş türlerinde rastlanan bir durumdur. Bazı memelilerde, meselâ dişi tavşanlarda, deney yoluyla, bir spermanın müdahalesi olmaksızın, son derece basit durumdaki yumurtacığın bir embriyon halindeki gelişmesinin başlangıç durumuna ulaşılmıştır; fakat daha öteye gitmek mümkün olmamıştır. Onlarda deney yoluyla olsun, tabiî yolla olsun, tamamlanmış parthéno genèse'in hiçbir örneği bilinmemektedir. Hz. İsâ'nın durumu da bunlardan biridir. Meryem, bakire anne idi. Bakireliğini de korumuştur. İsâ'dan başka çocuğu olmamıştır. Hz. İsâ biyolojik bir istisnadır.[43]

Hz. İsâ'nın Soy Kütükleri

Matta ve Luka İncillerinin ihtiva ettikleri iki soy kütüğü gerçeklik, bilimsel verilerle uygunluk ve dolayısıyla da met-

43 İnciller, bazen Hz. İsa'nın "kardeşlerinden" ve "kız kardeşlerinden" bahsederler (Matta, 13, 46-50 ve 54-58; Markos,6,1-6; Yuhanna,7,3 ve 2,12). Yunanca olarak kullanılan Adelphoi ve Adelphai, biyolojik anlamdaki kız ve erkek kardeşleri ifade ederler; Sâmi kökenli kelimelerin yanlış tercüme edilmiş olduğu kesinlikle söylenebilir. Bu kelimelerin familier (teklifsiz münasebetlerde kullanılan) anlamları vardı ve muhtemelen "kuzen"ler söz konusu idi.

nin doğruluğu problemlerini ortaya çıkarırlar. Bu problemler, Hıristiyan tefsirciler için son derece can sıkıcı olmuştur. Bunun sebebi de tefsircilerin, bu metinlerde açıkça kendisini ortaya koyan insan hayalinin ürününü görmeyi reddetmeleridir; o insan hayali ki, İ.Ö. 6. asırda, ilk insanların soy kütükleri konusunda Tekvin kitabını nakleden din adamlarını da etkisi altına almıştı. Eski Ahit'ten almamış oldukları bilgiler hususunda, Matta ve Luka'yı etkileyen de yine bu hayal ürünü olmuştur.

Bir kere, erkek tarafından olan bu soy kütüklerinin Hz. İsâ için hiçbir anlam taşımadığını, daha ilk anda anlamak gerekir.

Şayet, biyolojik babası olmaksızın Meryem'in istisnaî oğlu olan İsâ hakkında bir şecere verilmek gerekirse, bu soy kütüğü onun annesi Meryem tarafı için düzenlenmeliydi.

İşte Ökümenik İncil Tercümesi'ne göre bu konudaki metinler:

Matta'ya göre olan şecere, onun İncilinin başında yer alır:

İbrahim Oğlu Dâvud Oğlu İsâ Mesih'in Nesebinin Kitabıdır

İbrahim İshak'ın babası idi;

İshak Yakub'un babası idi;

Yakub Yahuda ve kardeşlerinin babası idi;

Yahuda Tamar'dan doğan Peres ve Zara'nın babası idi;

Peres Hesron'un babası idi;

Hesron Ram'ın babası idi;

Ram Aminadab'ın babası idi;

Aminadab Nahşon'un babası idi;

Nahşon Salmon'un babası idi;

Salmon Rahav'dan doğan Boaz'ın babası idi;

Boaz Rut'dan doğan Obed'in babası idi;

Obed Yeşay'ın babası idi;

Yeşay kral Davud'un babası idi.

Dâvud Uriya'nın karısından olan Süleyman'ın babası idi;

Süleyman Rehavam'ın babası idi;

Rehavam Abiya'nın babası idi;

Abiya Asa'nın babası idi;

Asa Yehoşofat'ın babası idi;

Yehoşofat Yoram'ın babası idi;

Yoram Uziya'nın babası idi;

Uziya Yotam'ın babası idi;

Yotam Ahaz'ın babası idi;

Ahaz Hizkiya'nın babası idi;

Hizkiya Manaşe'nin babası idi;

Manaşe Amon'un babası idi;

Amon Yoşiya'nın babası idi;

Yoşiya Babil'e sürgünlük zamanında doğan Yekonya ve kardeşlerinin babası idi.

Yekonya Babil'e sürgünlükten sonra doğan Şaltiyel'in babası idi;

Şaltiyel Zerubabel'in babası idi;

Zerubabel Abihud'un babası idi;

Abihud Elyakim'in babası idi;

Elyakim Azor'un babası idi;

Azor Sadok'un babası idi;

Sadok Ahim'in babası idi;

Ahim Elihud'un babası idi;

Elihud Elazar'ın babası idi;

Elazar Mâtân'ın babası idi;

Mâtân Yakub'un babası idi;

Yakub Meryem'in kocası Yusuf'un babası olup,

Meryem'den de Mesih denilen İsâ doğdu.

Şu halde nesilleri toparlarsak: Hz. İbrahim'den Hz. Davud'a kadar on dört, Hz. Davud'dan Babil sürgününe kadar on dört, Babil sürgününden Hz. İsâ'ya kadar da on dört nesil oluyor.

Luka (3, 23-38), Matta'nınkinden daha farklı bir şecere verir. Yine aynı tercümeye göre bu şecere aynen şöyledir:

İsâ hizmetine başladığı zaman otuz yaşlarında idi ve zannedildiği üzere Yusuf oğlu, Eli oğlu, Matat oğlu, Levi oğlu, Melki oğlu, Yanay oğlu, Yusuf oğlu, Matatya oğlu, Amos oğlu, Nahum oğlu, Hesli oğlu, Nagay oğlu, Mahat oğlu, Mattatya oğlu, Şimi oğlu, Yoseh oğlu, Yoda oğlu, Yohanan oğlu, Reşa oğlu, Zerubabel oğlu, Şaltiyel oğlu, Neri oğlu, Melki oğlu, Addi oğlu, Kosam oğlu, Elmadam oğlu, Er oğlu, Yeşu oğlu, Eliezer oğlu, Yorim oğlu, Matat oğlu, Levi oğlu, Şimon oğlu, Yahuda oğlu, Yusuf oğlu, Yonam oğlu, Elyakim oğlu, Mala oğlu, Menna oğlu, Matata oğlu, Natan oğlu, Davud oğlu, Yeşay oğlu, Obed oğlu, Boaz oğlu, Salmon oğlu, Nahşon oğlu, Aminadab oğlu, Admir oğlu, Ram oğlu, Hesron oğlu, Peres oğlu, Yahuda oğlu, Yakub oğlu, İshak oğlu, İbrahim oğlu, Terah oğlu, Nahor oğlu, Seruk oğlu, Reyu oğlu, Pelek oğlu, Eber oğlu, Şalah oğlu, Kenan oğlu, Arfakşad oğlu, Sam oğlu, Nuh oğlu, Lâmek oğlu, Metuşelah oğlu, Hanok oğlu, Yared oğlu, Mahalalel oğlu, Kenan oğlu, Enoş oğlu, Şit oğlu, Âdem oğlu, Allah oğlu idi."

Bu şecereler açıkça iki tablo arzeder: Biri Davud'dan önceki neseb, öbürü Davud'dan sonraki neseb.

Hz. İsâ'nın Davud'dan Önceki Nesebi

Matta'ya göre	*Luka'ya göre*
	1 Âdem
	2 Şit
	3 Enoş
	4 Kenan
	5 Mahalalel
	6 Yared
	7 Hanok
Matta, İbrahim'den	8 Metuşelah
önceki hiçbir ismi	9 Lâmek
zikretmez.	10 Nuh
	11 Sam
	12 Arfakşad
	13 Kenan
	14 Şalah
	15 Eber
	16 Pelek
	17 Reyu
	18 Seruk
	19 Nahor
	20 Terah
1 İbrahim	21 İbrahim
2 İshak	22 İshak
3 Yakub	23 Yakub
4 Yahuda	24 Yahuda
5 Peres	25 Peres
6 Hesron	26 Hesron

7 Ram	27 Ram
8 Aminabad	28 Admir
9 Nahşon	29 Aminadab
10 Salmon	30 Nahşon
11 Boaz	31 Salmon
12 Obed	32 Boaz
13 Yeşay	33 Obed
14 Dâvud	34 Yeşay
	35 Dâvud

Hz. İsâ'nın Davud'dan Sonraki Nesebi

Matta'ya göre	*Luka'ya göre*
14 Dâvud	35 Dâvud
15 Süleyman	36 Natan
16 Rehavam	37 Matata
17 Abiya	38 Menna
18 Asa	39 Mala
19 Yehoşofat	40 Elyakim
20 Yoram	41 Yonam
21 Uziya	42 Yusuf
22 Yotam	43 Yahuda
23 Ahaz	44 Şimon
24 Hizkiya	45 Levi
25 Manaşe	46 Matat
26 Amon	47 Yorim
27 Yoşiya	48 Eliezer
28 Yekonya	49 Yeşu
Babil sürgünü	50 Er
29 Şaltiyel	51 Elmadam

30 Zerubabel
31 Abihud
32 Elyakim
33 Azor
34 Sadok
35 Ahim
36 Elihud
37 Elazar
38 Mâtân
39 Yakub
40 Yusuf
41 İsâ

52 Kosam
53 Addi
54 Melki
55 Neri
56 Şaltiyel
57 Zerubabel
58 Reşa
59 Yohanan
60 Yoda
61 Yoseh
62 Şimi
63 Mattatya
64 Mahat
65 Nagay
66 Hesli
67 Nahum
68 Amos
69 Matatya
70 Yusuf
71 Yanay
72 Melki
73 Levi
74 Matat
75 Eli
76 Yusuf
77 İsâ

Yazmalara Göre ve Eski Ahit Karşısındaki Değişiklikler

İmlâ yönünden olan farklılıklar bir tarafa bırakılacak olursa, şunları zikretmek gerekir:

a) Matta İncili

Soy kütüğü 6. yüzyıldan kalan, Yunanca ve Latince olarak iki lisanda yazılmış çok önemli bir yazma olan Codex Bezae cantabrigiensis nüshasında görünmemektedir. Yunanca metinde şecerenin tamamı yoktur. Latincede ise daha büyük kısmı bulunmaz. Fakat bu durum, sadece nüshanın ilk yapraklarının kaybolmasıyla da açıklanabilir.

Matta'nın Eski Ahit karşısında kendi kendisine tanıdığı serbestliği zikretmek gerekir. Matta, Eski Ahit'in soy kütüklerini, sayıları denk göstermek ihtiyacı yüzünden bazen budamaktadır (ileride görüleceği üzere o, bu rakamları da vermez).

b) Luka İncili

1- Hz. İbrahim'den önce: Luka 20 isim sıralar; Eski Ahit bunlardan 19'unu sayar. (Kitabımızın Eski Ahit'e tahsis olunan bölümündeki Hz. Âdem'in soyunu gösteren tabloya bakınız). Luka, Arfakşad'dan sonra (no. 12) Kenan diye birini (no. 13) ilâve etmiştir ki, Tekvin kitabında Arfakşad'ın oğlu olarak onun izine rastlanmaz.

2- Hz. İbrahim'den Hz. Davud'a kadar: Yazmalara göre 14 ile 16 arasında değişen isim vardır.

3- Hz. Dâvud'dan Hz. İsâ'ya.

Bu husustaki en önemli rivâyet farkı Codex Bezae Cantabrigiensis metninde görülür. Bu metin Luka'ya, Matta'nınkinden yapılmış hayâlî bir şecere nisbet etmektedir; üstelik kâtip de buna beş isim eklemiştir. Maalesef, Matta İncili'nin şeceresi bu yazmada kaybolduğundan, karşılaştırma imkânını bulamıyoruz.

Metinlerin Tenkîdî İncelemesi

Burada birbirinden farklı iki soy kütüğü vardır; her ikisinin ortak temel özelliği Hz. İbrahim ve Hz. Davud vasıtasıyla inmeleridir. Yapacağımız incelemeyi kolaylaştırmak için, tenkit işi, bütünü üç parçaya bölerek yapılacaktır:

- Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e,
- Hz. İbrahim'den Hz. Dâvud'a,
- Hz. Davud'dan Hz. İsâ'ya.

1. Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e Kadar

Matta, şeceresine Hz. İbrahim'den başladığından dolayı, bu bahisle ilgili değildir. Hz. İbrahim'in, Hz. Âdem'e kadar olan atalarına dair, sadece Luka bilgi verir: Onun zikrettiği 20 isimden -demin denildiği gibi- 19'u Tekvin'de bulunmaktadır (4, 5 ve 11. bölümler).

Buna bakarak Hz. İbrahim'den önce, sadece 19 veya 20 neslin bulunduğunu mu anlayacağız? Bu problem, Eski Ahit ele alındığında incelenmişti. Tekvin'e göre hazırlanmış olup, Hz. Âdem'in soyundan gelenlerin Tevrat metninden çıkan ömür sürelerini rakama dökülmüş olarak ihtiva eden tabloya bakılırsa, insanın yeryüzünde görünmesinden Hz. İbrahim'in doğuşuna kadar 19 yüzyılın geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi tahmin edildiği üzere Hz. İbrahim İ.Ö. yaklaşık 1850 yıllarında yaşamıştı. Bundan şu çıkıyor ki, Eski Ahit'in ihtiva ettiği kayıtlara göre yeryüzünde ilk insanın zuhuru İ.Ö. yaklaşık 38 yüzyıl önce olmuştur. Luka'nın, İncilini yazarken bu bilgilerden yararlanmış olduğu açıkça anlaşılıyor. Onları kopya ettiğinden dolayı da, açıkça gerçek dışı bir durum ortaya koymaktadır. Bize bu hükmü verdiren kesin tarihî deliller yukarıda geçmişti.

Çağımızda Eski Ahit'in verdiği bilgilerin, kabul edilemez olduğu söylenedursun, bunu geçelim. Bunlar zaten Vatikan

II. Konsilinin nitelendirmesiyle "geçersiz" bilgiler alanına düşmüştür. Ama bilimle bağdaştırılması mümkün olmayan bu aynı bilgileri İncil yazarları kendi hesaplarına alarak aktarırlarsa, son derece önemli bir durum ortaya çıkar ve bu tespitle, İncil metinlerinin tarihe uygun olduğunu söyleyenlerin karşısına çıkılabilir.

Tefsirciler, bu tehlikenin pek âlâ farkındadırlar. Onlar özetle şöyle diyerek bu müşkili geçiştirmeye çalışırlar: "Tam bir soy kütüğü vermek amacı güdülmemiştir. Birtakım isimler, İncil yazarı tarafından atlanmıştır." Bu plâna göre "ana hatlarıyla veya esas unsurlarıyla, tarihî gerçeğe dayalı bir nesep silsilesi vermek niyeti değerlendirilmelidir."[44] Metinlerde bu varsayımı yürütmeye imkân veren hiçbir husus yoktur, zira açıkça şöyle deniliyor: "Falan falanın babası idi" yahut "falan falanın oğlu idi." Üstelik İncil yazarı, özellikle Hz. İbrahim'den önce saydığı şahıslar hakkında, kaynak olarak Eski Ahit'i kullanmıştır. Eski Ahit'te ise şecere şu şekilde verilir:

Falan yaştaki X, Y...'nin babası idi. Y şu kadar yıl yaşadı ve Z'yi dünyaya getirdi.

Şu halde kesinti söz konusu değildir.

Luka'nın verdiği Hz. İsâ'nın şeceresindeki Hz. İbrahim'den öncesine ait bölüm, çağdaş bilgilerin ışığında kabul edilemez.

2. Hz. İbrahim'den Hz. Dâvud'a Kadar

Burada iki şecere, bir veya iki isim farkı ile aşağı yukarı birbirine uygundur. Aradaki bu fark, müstensihlerin dalgınlıkla işledikleri hatalardan ileri gelmiş olabilir.

Burada İncil yazarlarının yazdıkları mı doğrudur?

---

44 A. Tricot, Petit Dictionnaire du Nouveau Testament.

Tarihe göre Hz. Dâvud, İ.Ö. yaklaşık 1000 yılında, Hz. İbrahim ise 1800–1850 yılları civarında yaşamıştır: Takriben sekiz asırlık bir dönemde 14 veya 16 neslin bulunacağına inanılabilir mi? Şöyle diyelim: Bu dönem için, İncil metinleri, kabul edilebilir hususların sınırında durmaktadırlar.

Hz. Dâvud'dan Sonraki Dönem

İncile göre Hz. İsâ'nın mecazî (yani manevî) babası olduğu söylenen Yusuf'un ise hakîkî cetlerini sıralamak konusunda, ne yazık ki, metinler uyuşmamaktadırlar. Luka İncili ile ilgili olarak Codex Bezae Cantabrigiensis nüshasındaki bozukluğu bir tarafa bırakalım da, en muteber olan Codex Vaticanus ile Codex Sinaiticus yazmalarının bize bildirdiklerini karşılaştıralım.

Luka'nın şeceresinde (35. olan) Hz. Dâvud ile (77. olan) Hz. İsâ arasında 42 isim yer alır. Matta'nın şeceresinde ise (14. olan) Hz. Dâvud'dan sonra (41. olan) Hz. İsâ'ya kadar 27 isim zikredilir. Şu halde Hz. İsâ'nın (hayâlî) atalarının sayısı iki İncil'de başka başkadır. Kaldı ki, bizzat isimler bile farklıdır.

Fakat dahası var.

Matta, Hz. İsâ'nın nesep silsilesinin, Hz. İbrahim'den, itibaren üç defa 14 isim grubuna bölündüğünü keşfettiğini haber veriyor: Birinci grup Hz. İbrahim'den Hz. Dâvud'a kadar; ikinci grup Hz. Davud'dan Babil esaretine kadar; üçüncü grup Babil esaretinden Hz. İsâ'ya kadar. Matta'nın metni gerçekten ilk iki grupta 14'er isim ihtiva eder, fakat üçüncü grupta -yani Babil esaretinden Hz. İsâ'ya kadar olan kısımda- beklendiği gibi 14 değil de, 13 isim vardır, çünkü tablo Şaltiyel'in 29., Hz. İsâ'nın ise 41. sırada olduğunu göstermektedir. Matta rivâyetleri arasında, bu grupta 14 isim sayan hiçbir varyant yoktur.

Nihayet Matta ikinci grupta da 14 isim saymak endişesiyle, Eski Ahit metni karşısında oldukça serbest hareket eder. Hz. Dâvud'un soyundan gelen ilk altı isim (No. 15 ilâ 20), Eski Ahit'in verdiği bilgilere uygundur. Fakat Eski Ahit'in İkinci Tarihler kitabından Ahazya, Yoaş ve Amatsiya olduklarını öğrendiğimiz (20. sıradaki) Yoram'ın üst üste üç atası, Matta tarafından bir kalemde atılmıştır. Ayrıca 28. sıradaki Yekonya, Matta'ya göre 27. sıradaki Yoşiya'nın oğludur. Halbuki Eski Ahit'in II. Krallar kitabına göre, Yoşiya ile Yekonya arasında olması gereken şahıs Elyakim olmalıdır.

Böylece Matta'nın, Hz. Dâvud ile Babil esareti arasında sun'î olarak 14 isim koymak için, Eski Ahit'in bildirdiği sırayı bozmuş olduğu ispatlanmaktadır.

Matta'nın üçüncü grubunda bir ismin eksik olmasına gelince -öyle ki bu İncilin şimdiki metinlerinden hiçbiri sayılacağı bildirilen 42 ismi ihtiva etmemektedir- bu konuda şaşılan husus, bu eksikliğin bulunmasından ziyade (bu durum, meselâ çok eski zamanda kâtibin birinin hata edip onun bu yanlışının sürdürülmesiyle izah edilebilir), tefsircilerin hemen hemen hepsinin bu konudaki sükûtlarıdır. Gerçekten nasıl olur da bu eksiklik farkedilmez? Dindarca suskunluğu *L'Evangile selon Matthieu*[45] eserinde W. Trilling kesmiştir. Onun da yaptığı, bu konuya bir tek satır ayırmaktır. Hâlbuki durum, ihmale gelebilecek bir durum değildir. Çünkü bu İncili tefsir edenler (*Ökümenik Tercüme*'nin tefsircileri ve Kardinal Daniélou gibi başkaları da dâhil), Matta'nın üç defa 14 sembolünün büyük bir önem taşıdığı üstünde dururlar. Zaten bu İncil yazarı da, rakamlı gösterisinin başarılı olması amacıyla, tereddüt etmeksizin Kitab-ı Mukaddes'teki isimlerin bir kısmını ortadan kaldırmış değil miydi?

45 Paris, Desclée yayınları. coll "Parole et Prière."

Tutsun tutmasın tefsirciler, isimlerin çıkartılmasını meşru göstererek ve İncil yazarının ispatlamak istediği hususu yüz üstü bırakan eksiklik üzerinde durmayarak, güven verici bir savunmadan da geri durmamışlardır.

Çağdaş Tefsircilerin Açıklamaları

Kardinal Daniélou, *Les Evangiles de l'Enfance*[46] adlı kitabında, Matta'nın, "adedi şemalaştırma"sına, birinci dereceden önemi haiz bir sembolik değer vermektedir, zira Hz. İsâ'nın atalarını gösteren bu şema, aynı zamanda Luka tarafından da doğrulanmaktadır. Kardinal Daniélou'ya göre Luka ile Matta "tarihî araştırma" yapan "Tarihçiler"dir ki soy bilgisine ait malzemelerini "Hz. İsâ'nın ailesinin arşivlerinden almışlardır." Kaydetmek gerekir ki bu arşivler, asla bulunmuş değildir.[47]

Kardinal Daniélou, kendi görüşünü eleştirenlere şiddetle hücum eder: "Batı zihniyetine bağlılık, Yahudi-Hıristiyanlığı bilmemek ve Sâmîlere has anlayıştan yoksunluktur ki, İncillerin tefsirinde nicelerini şaşırtmıştır. Onlar, kendilerindeki Platoncu, Dekartçı, Hegelci, Heideggerci düşünme kategorilerine göre anlamak istediler (aynen). Böyle olunca da kendi düşüncelerinde her şeyin karmakarışık olmasının sebebi anlaşılır." Aşikârdır ki ne Plâton, ne Dekart, ne Hegel, ne Heidegger'in, bu hayâlî şecerelere karşı takınılacak eleştiri tavrı ile hiçbir ilgisi yoktur.

---

46 Paris, Editions du Seuil, 1967.

47 Müellif bu, sözde aile "arşivler"inin varlığını, Eusebe de Césarée'nin Kilise Tarihi vasıtasıyla bildiğine inandırmak istese de -kaldı ki bu tarihin ciddiyeti de çok su götürür- Hz. İsâ'nın ailesinin birbirine aykırı iki şecereye mâlik olmuş olması pek tasavvur edilemez. Bunlar, birbirine aykırıdır, zira sözüm ona her iki "tarihçi" de hem isimler hem de ataların sırası hususlarında, büyük ölçüde birbirinden farklı bilgiler vermektedirler.

Müellif Matta'daki 3 defa 14'ün anlamını ararken, birtakım tuhaf faraziyelere uzanır ki onları ister istemez iktibas edeceğiz: Yahudi anlayışındaki "on hafta" söz konusu olabilir. İlk üç haftası Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e kadar olan zamana tetabuk eder, geriye yedi hafta kalır. İlk altısı, altı kere yediye tetabuk eder ki 14'lük üç grubu gösterir. Yedinci ise Hz. Mesih ile başlatılmıştır, yani dünyanın yedinci çağı açılmıştır." Böylesi açıklamalara doğrusu ilâve edecek bir şey olamaz!

Ökümenik İncil Tercümesi'nin tefsircilerine gelince, onlar da, hiç beklenmedik savunma yollu rakam oyunlarıyla karşımıza çıkarlar:

Matta'nın 3 defa 14'ü hakkında:

a) 14, İbranca'da Dâvud adını teşkil eden üç sessiz harfin sayı değerinin[48] toplamıdır. (D=4, V=6 olduğuna göre 4+6+4=14 olur).

b) 3 defa 14 = 6 defa 7. Hz. İsâ da, Hz. İbrahim'le başlayan Kutsal Tarih'in altıncı haftasının sonunda gelmiştir."

Bu tercüme, Luka için Hz. Âdem'den Hz. İsâ'ya kadar 77 isim veriyor. Bu da 77 sayısının böleni olarak 7 sayısının tekrar işin içine girmesine imkân verir (7X11=77). Luka için, isimleri eksilten veya artıran rivâyetlerin bulunmasından anlaşılıyor ki 77 rakamı kesinlikle sun'îdir, ancak bu rakamın bir rakam oyununa imkân vermesi avantajı vardır.

Hz. İsâ'nın şecereleri, Hıristiyan tefsircileri tarafından yapılan mantık akrobasilerinin belki de en karakteristik olanlarını ortaya çıkaran bir konudur. Bu cambazlıklar da Luka ile Matta'nın hayalleri ölçüsünde olmuştur.

48 Ebced hesabına göre (Mütercim).

V. HİKAYELERİN ÇELİŞKİLERİ ve TUTARSIZLIKLARI

Dört İncil'den her birinde, bir tek İncil'e mahsus olacak, ya da birkaç İncilin veya bütün İncillerin müşterek olarak ihtiva edebilecekleri olayları anlatan, önemli miktarda hikâyeler bulunur. Bir tek İncil'e mahsus oldukları düşünülürse, bazen ciddî problemler ortaya çıkar; keza olayın büyük bir önemi olduğu takdirde, ondan yalnız bir İncil yazarının bahsetmesi de insanı şaşırtmaktadır. Meselâ Hz. İsâ'nın (vefatından sonra) dirildiği gün göğe çıkışı böyledir. Ayrıca birçok hikâye iki veya daha çok İncil yazarı tarafından farklı bir şekilde, bazen de pek çok farklı bir şekilde anlatılır. Hıristiyanlar ekseriya -ama tespit ettikleri takdirde- İnciller arasında böylesi çelişkilerin bulunmasına şaşırırlar. Zira İncil yazarlarının, anlatmış oldukları olayların görgü şahitleri oldukları, tam bir güven vererek kendilerine o kadar çok tekrarlanmıştır ki!

Geçen fasıllarda, bu huzur kaçırıcı çelişkiler ve tutarsızlıkların bazılarına değinilmişti. Ama farklı ya da çelişkili hikâyelerin esas konusunu özellikle, Hz. İsâ'nın hayatını damgalayan son olaylarla Haça gerilmeyi izleyen olaylar teşkil edecektir.

Haça Gerilme Hikayeleri

Sinoptik İncillerle dördüncü Yuhanna İncili'nin, Paskalyayı başka başka zamanlarda gösterdikleri, bizzat M.P. Roguet tarafından kaydedilmektedir. Zaman bakımından fark, Hz.

İsâ'nın havarilerle birlikte yediği son yemeğe göre ortaya çıkmaktadır. Yuhanna bu yemeğin "Paskalya bayramından önce" olduğunu söylerken, öbür üç İncil Paskalya bayramı sırasında yer aldığını bildirirler. Öte yandan, bu farktan birtakım açık tutarsızlıklar çıkmaktadır: Paskalya'nın yerleştirildiği zaman sebebiyle, Paskalya'ya göre bildirilen falanca olay, anlaşılmaz bir hâle gelmektedir. Paskalya'nın Yahudi ibadetindeki yeri ve Hz. İsâ'nın havarilerine yaptığı vedâ yemeğinin Hıristiyanlıktaki önemi hatırlanırsa, daha sonra İncil yazarları tarafından nakledilen rivâyetle bu hatıranın birinden ötekine böylesine değişmiş olması nasıl açıklanabilir?

Haça gerilme hikâyesi genel olarak İncil yazarları tarafından farklı bildirildiği gibi, özellikle üç İncil ve Yuhanna arasında bu farkla daha da dikkat çekici olmaktadır. Hz. İsâ'nın son yemeği ve Haça gerilme hikâyesinin Yuhanna'da işgal ettiği yer fazla olup, Markos ve Luka'dakinin iki mislidir; Yuhanna'nın Matta'ya göre bu hikâyeye ayırdığı yer ise, yaklaşık bir buçuk misli uzunluktadır. Yine Yuhanna, Hz. İsâ'nın havarilerine irat ettiği çok uzun bir nutuk nakleder ki, bunun uzunluğu İncilinin dört bölümünü (14 ilâ 17) kapsamaktadır. Bu fevkalâde mülâkat sırasında Hz. İsâ havarilerine, kendilerinden ayrılmak üzere olduğunu söyler ve onlara ruhânî vasiyetini bırakır. Hâlbuki öbür İncillerde, bunun en ufak bir izine bile rastlanmaz. Aksine Matta, Luka ve Markos, Hz. İsâ'nın Getsemani'deki duasını uzun uzadıya anlattıkları halde, Yuhanna ondan hiç söz etmemektedir.

Yuhanna İncili'nde Eucharistie Esasının Bulunmaması

Yuhanna İncilinde Haça gerilme hikâyesini okuyan kimseyi en çok şaşırtan durum, orada, Hz. İsâ'nın havarileriyle yemiş olduğu son yemek esnasında eucharistie esasının hiç mi hiç zikredilmeyişidir.

Hz. İsâ'yı son olarak, havarilerin arasında sofraya oturmuş gösteren son yemek resmini bilmeyen bir tek Hıristiyan bile yoktur. En büyük ressamlar bu son toplantıda Yuhanna'yı Hz. İsâ'nın yanında gösteren tablolar yapmışlardır. Bu Yuhanna, adını taşıyan İncil'in yazarı olduğu geleneksel olarak kabul edilen Yuhanna'dır.

Birçokları için ne kadar şaşırtıcı olursa olsun, havari Yuhanna, uzmanların çoğunluğu tarafından dördüncü İncil'in yazarı sayılmamakta ve zaten bu İncil de, eucharistie esasını anmamaktadır. Oysa Hz. İsâ'nın bedeni ve kanı haline geldiğine inanılan ekmek ve şarap kutsaması, Hıristiyanlığın temel ibadetidir. Yukarıda işaret edildiği gibi, öteki İnciller farklı da olsa, bundan bahsederler. Yuhanna ise bu hususta bir tek kelime bile söylemez. İncil yazarlarına ait dört hikâyenin birleştiği sadece iki nokta vardır: Pierre'in inkârı ile havarilerden birinin hıyânet edeceğinin bildirilmesi (ismen zikredilerek, Yahuda'nın ele vereceği, yalnız Matta ve Yuhanna İncilinde geçer). Yemeğe başlarken, Hz. İsâ'nın havarilerinin ayaklarını yıkadığını bildiren hikâye, sadece Yuhanna tarafından anlatılır.

Yuhanna İncilindeki bu boşluğu nasıl açıklamalı?

Öbür ilk üç İncil yazarının hikâyelerinin doğru olduğunu farzedersek, tarafsız olarak düşünüldüğü takdirde, akla ilk gelen şey, aynı olayı nakleden Yuhanna İncili'nden bir parçanın kaybolmuş olması ihtimalidir. Fakat Hıristiyan tefsirciler, bu noktada kalmış değildirler.

Bazı durum alışları inceleyelim.

A. *Tricot, Petit Dictionnaire de la Bible* adlı eserinin "Cene" maddesinde şunları yazıyor: "Hz. İsâ'nın, on iki havarisiyle yediği son yemek. O, bu yemek esnasında eucharistie'yi tesis etmişti. Bunun hikâyesi, üç sinoptik İncilde mevcuttur." (Burada Matta, Markos ve Luka'daki yerlerini gösterir). "...dör-

düncü İncil de bize, tamamlayıcı ayrıntıları vermektedir." (Yuhanna'nın referansları verilir). Aynı müellif "Eucharistie" maddesinde de şöyle diyor: "Eucharistie esası ilk üç İncilde kısaca anlatılır. Bu, havarilerin dinî hayatında önemli bir husustu. St. Yuhanna, Hz. İsâ'nın "hayat ekmeği" konusundaki hitabesini uzunca anlatmak suretiyle (6, 32-58), bu kısa hikâyelere gerekli bir tekmile yapmış olmaktadır." Bunun sonucu olarak tefsirci, Yuhanna'nın eucharistie müessesesinin Hz. İsâ tarafından kurulduğunu anlatmadığını zikretmez. Müellif "tamamlayıcı ayrıntılardan" bahsediyor, fakat bunlar, eucharistie müessesesinin tamamlayıcı bilgileri değildir (aslında, havarilerin ayaklarının yıkanması merasimi söz konusudur). Tefsircinin sözünü ettiği "hayat ekmeği"ne gelince bu -"Son yemek" dışında olarak- Allah tarafından verilen günlük rızkın Hz. İsâ tarafından hatırlanmasından ibarettir. Hz. Musâ tarafından yönetilen çöldeki Yahudilere, Mısır'dan çıkmalarından sonra, Allah tarafından her gün kudret helvası veriliyordu: Hz. İsâ'nın, bunu hatırladığını nakleden tek İncil yazarı da Yuhanna'dır. Yuhanna, İncilinin müteakip pasajında ekmek hakkındaki bir istitrâdda, Hz. İsâ'nın eucharistie'ye yaptığı îmâyı zikreder, ancak İncil yazarlarından hiçbiri, bu olaydan bahsetmez.

Böylece hem öbür üç İncil yazarının uzun uzadıya anlattıkları halde Yuhanna'nın sükût ettiği, hem de -Yuhanna'ya göre- Hz. İsâ'nın bildirmiş olduğu halde ötekilerin nakletmediği hususlar insanı şaşırtmaktadır.

Ökümenik İncil Tercümesi'nin tefsircileri, Yuhanna İncilindeki bu büyük boşluğu itiraf ediyorlar, fakat eucharistie esasına dair rivâyetin bulunmamasını şöyle açıklıyorlar: "Yuhanna genel olarak rivâyetlere ve Eski İsrail kurumlarına önem

vermez. Dînî hayatta eucharistie'nin önemini göstermekten, onu alıkoyan da, bu tutumu olmalıdır." Fakat onun Yahudi dinî hayatına ilgisizliğinin, yeni dinin ibadetinin en önemli esasından bahsetmemeye götürmüş olabileceğine bizi nasıl inandırmalı?

Bu mesele, tefsircileri o derece sıkıştırmaktadır ki usulcüler (théologien), Yuhanna'ya göre bildirilen Hz. İsâ'nın hayatının safhalarında, eucharistie'nin tohumlarını aramaya zorlanmaktadırlar. Nitekim *Le Nouveau Testament* adlı kitabnda O. Culmann'a göre "Kana mûcizesi ve ekmeğin bereketlenmesi, Kutsal sofranın (eucharistie'nin) ön belirtisidir." Hatırlatalım ki Kana'da bir düğün ziyafetinde şaraba ihtiyaç olması üzerine, suyun şaraba dönüştürülmesi söz konusu idi. (Bu, Hz. İsâ'nın ilk mûcizesi olup, bütün İncil yazarlarından yalnız Yuhanna (2, 1-12) tarafından nakledilmektedir).

Ekmeğin bereketlenmesine gelince (Yuhanna, 6, 1-13), mûcize olarak beş ekmekle, beş bin şahsın doymasıyla vâki olmuştur. Yuhanna, bu olayları naklederken hiçbir özel yorumda bulunmaz; bunlarla "Kutsal Sofra" arasında kurulan ilgi, sadece bu tefsircinin hayâlinden çıkmaktadır. Onun kurduğu bu ilginin sebebini keşfetmek güçtür. Nitekim aynı tefsircinin, bir kötürümle anadan doğma bir körün tedavisinde "vaftiz"e, veya "Hz. İsâ'nın vefatından sonra kendisinin vücudundan çıkan su ve kanda" keza vaftize ve Kutsal Sofra'ya işaret bulması karşısında da insan şaşırıp kalmaktadır.

Aynı tefsircinin "Kutsal Sofra" konusunda kurduğu bir başka ilgi, M.P. Roguet'in *Initiation à l'Evangile* kitabında zikredilir. Onun yazdığına göre "Oscar Culmann gibi bazı İncil tefsircileri, Son Yemek'ten önce, Hz. İsâ tarafından havarile-

rin ayaklarının yıkanması rivâyetinde, Kutsal Sofra kurumunun bir sembolik benzerini görürler."

Yuhanna İncilinin, en rahatsız edici boşluğunu, kolayca mazur göstermek için, tefsircilerin kurdukları bütün bu hayâlî ilgilerin neye dayandığını anlamak kolay değildir.

Hz. İsâ'nın Dirilişinden Sonraki Zuhurları

Bu hikâyede hayal unsurunun belirgin bir örneği, Matta İncili söz konusu edilirken anılmış ve Hz. İsâ'nın vefatı sonrasında meydana geldiğini öne sürdüğü anormal hâdiseleri tasvir edişine dikkat çekilmişti. Dirilişi izleyen olaylar da, bütün İncil yazarları yönünden birtakım çelişik, hattâ ipe sapa gelmez rivâyetlere yol açmaktadır.

M.P. Roguet, **Initiation à l'Evangile**'inde (s. 182), metinlere hâkim olan karışıklıkların, tutarsızlıkların ve çelişkilerin örneklerini verir:

"Mezara gelen kadınların listesi, üç sinoptik İncilde de aynı değildir. Yuhanna'ya göre yalnız bir kadın olup, o da Mecdelli Meryem'dir. Fakat o, sanki arkadaşları da varmışçasına, çoğul şahıs ifadesi kullanır: "Biz onun nereye konulduğunu bilmiyoruz." Matta'ya göre Melek, kadınlara, Hz. İsâ'yı Galile'de göreceklerini haber verir. Oysa bir an sonra, mezarın yanında Hz. İsâ onların önüne çıkar. Luka, anlaşılan bu müşkilin farkına varmış ve kaynağını, şöylece düzeltmiştir: Melek der ki: "Onun Galile'de iken sizinle nasıl konuştuğunu hatırlayın." Gerçekten Luka, sadece üç zuhurdan bahseder. "Yuhanna sekiz gün ara ile iki zuhurun, Kudüs'ün Cènacle'inde olduğunu bildirir. Üçüncü zuhurun ise göl kenarında, dolayısıyla Galile'de olduğunu söyler. Matta'ya göre sadece bir tek zuhur vardır ve o da Galile'de olmuştur." Tefsirci müteaddit zuhurlardan bahseden Markos İncilinin sonunu bu inceleme-

sine dâhil etmiyor. Zira ona göre "bu kısım, herhalde bir başka kalemden çıkmıştır."

Bütün bu olaylar, Hz. İsâ'nın müteaddit zuhurlarını bildiren, Paul'ün Korintoslulara Birinci Mektubu'nda (15, 5-7) yer alan hususlara zıt düşmektedir. Zira orada beş yüzden ziyade kardeşlere, bir defa da Yakub'a, bütün havarilere ve -söylemeye lüzum yok- Paul'e göründüğü bildirilir.

Bundan sonra, M.P. Roguet'in, bunları yazdığı aynı kitabında, dirilme konusunda "bazı uydurma İncillerin akıl almaz ve çocuksu düzmecelerini" ayıplaması, ister istemez insanı hayrete düşürüyor. Zira gerçekten bu ifadeler, dirilen Hz. İsâ'nın zuhurları konusunda, öteki İncil yazarları ile tam bir çelişki içerisinde olan bizzat Matta ile Paul'e pek âlâ uygun düşmektedir.

Ayrıca, Hz. İsâ'nın Paul'e görünmesi konusunda İncil yazarı, Luka'nın eseri olan Resullerin İşleri'nde bildirilen ile bizzat Paul'ün bize kısaca bildirdiği arasında da çelişki vardır. Bu durum, **Foi en la Resurrection, Resurrection de la Foi** (1974) eserinde M.P. Kannengiesser'in yazdıklarıyla,[49] "sesi bize doğrudan doğruya ulaşan, Mesih'in dirilişinin tek görgü şahidi olan Paul, .. son derece gizli üç îmâ dışında, Dirilen Mesih ile şahsen karşılaşmasından aslâ söz etmemektedir." "İyisi mi, o, bunu tasvir etmeyi uygun bulmamıştır."

Tek -fakat şüpheli- görgü şahidi Paul ile İnciller arasındaki çelişki, böylece açıkça ortaya çıkıyor.

O. Culmann, *Le Nouveau Testament* kitabında, Hz. İsâ'nın zuhurlarını Yahuda'da gösteren Luka ile Galile'de olduğunu söyleyen Matta arasındaki çelişkiyi kaydeder.

49 Müellif şuna da dikkati çekiyor: "Yeni Ahit'in, başka hiçbir yazarı, böyle bir vasfı taşıdığını iddia edemez."

Luka-Yuhanna çelişkisine gelince, hatırlatalım ki, Hz. İsâ'nın Taberiye gölü kıyısında kendilerine görünüp, onların da taşıyamayacakları derecede balığa sahip olmalarına dair Yuhanna tarafından anlatılan olay (21, 1-14); yine aynı yerde bizzat Hz. İsâ'nın hayatında vaki olan ve Luka tarafından da anlatılan (5, 1-11) mûcizevî balık avı hikâyesinin tekrarından başka bir şey değildir.

M.P. Roguet, söz konusu kitabında zuhurlar hakkında "bu tutarsızlığın, bu müphemliğin ve bu intizamsızlığın kendisine güven verdiğini," zira bütün bu durumların, İncil yazarlarının baş başa verip düşünmediklerini[50] ortaya koyduğunu, aksi halde onların "kemanlarını akort etmekten" geri kalmamış olacaklarını söylemektedir. Bu muhâkeme tarzı tuhaftır. Gerçekten, onların hepsi, -kendilerinin gıyâbında- gruplarının tamamen romanlaştırılmış rivâyetlerini, tam bir samimiyetle aktarmış da olabilirler: Olayların arasındaki bağıntılarda bulunan birçok çelişki ve tutarsızlık karşısında da aynı hipotezi ileri sürmekten nasıl geri durmalı?

Hz. İsâ'nın Göğe Çıkması

Çelişkiler, rivâyetlerin sonuna kadar uzar, çünkü Yuhanna ve Matta'dan hiçbiri Hz. İsâ'nın göğe yükselmesinden bahsetmezler. Bundan bahseden yalnız Markos ile Luka'dır.

Markos'a göre (16,19) Hz. İsâ "göğe yükseltildi ve Tanrı'nın sağına oturdu," Markos bunu söylerken yükselişinin, dirilişinden ne kadar sonra olduğuna dair bir bilgi vermez. Fakat unutmamalı ki Markos İncili'nin bu cümleyi ihtiva eden hâtimesi "sahih" değildir; Kilise'ye göre kanonik olsa da M.P. Roguet'ye göre "sahte" bir metindir!

Geriye, göğe çıkış meselesini anlatan tek İncil yazarı Luka kalıyor. Luka'nın bu metni (24, 51) üzerinde herhangi bir tar-

---

50 Bazılarının bu işi yapmalarının nasıl mümkün olacağı da pek anlaşılmıyor ya!

tışma yoktur: "İsâ onlardan[51] ayrıldı ve göğe kaldırıldı." İncil yazarı bu olayı dirilme ve on ikilere görünme hikâyesinin sonuna yerleştirir. İncildeki hikâyenin ayrıntıları, göğe yükselmenin, dirilme gününde meydana gelmiş olmasını gerektirmektedir. Fakat -herkesin müellifi olarak Luka'yı kabul ettiği- Resullerin İşleri'nde (1, 2-3), yine aynı Luka, Hz. İsâ'nın zuhurlarını, Haça gerilme ile göğe çıkma arasında olarak şu ifadelerle tasvir eder: "Elem çektikten sonra, kırk gün müddet zarfında onlara görünerek, Allah'ın melekûtu hakkındaki şeyleri söyledi ve kendisini, çok burhanlarla onlara diri gösterdi."

Hıristiyanlıkta Ascension (Göğe çıkış) bayramının, dirilmenin kutlandığı Paskalya Bayramından kırk gün sonra yapılması Resullerin İşleri'nin bu parçasına dayanır. Kaldı ki başka hiçbir İncil metni, bunu doğrulamamaktadır.

Bu durumun farkına varan Hıristiyan huzursuz olmaktadır, zira çelişki apaçıktır. *Ökümenik Tercüme*, hâliyle bunları itiraf eder. Fakat bu kırk günün Hz. İsâ'nın risâleti yönünden hâiz olduğu faydayı zikretmekle yetinerek, çelişki üzerinde fazla durmaz.

Her şeyi açıklamak isteyen ve bağdaşmazı bağdaştırmak isteyen tefsirciler, bu konuda bize tuhaf izahlar veriyorlar.

Meselâ, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu tarafından 1972'de yayınlanan *La synopse des quatre Evangiles* (c. 2, s. 451) merak uyandırıcı açıklamalar ihtiva eder.

Bizzat "göğe çıkış" (ascension) kelimesi bile, şu ifadelerle eleştirilir: "Gerçekten, fizik anlamda bir yükseliş olmuş değildir, zira Tanrı "yüksekte olduğu kadar alçaktadır da"(aynen). Bu mülâhazanın mânâsı pek anlaşılmıyor. Çünkü şu soru hatıra geliyor: Luka daha başka nasıl ifade edebilirdi ki?

---

51 On ikinci olan Yahuda ölmüş olduğundan, geriye kalan on bir havariden bahsediliyor.

Öte yandan açıklamayı yapan, Resullerin İşleri'nde "göğe çıkışın, dirilişten kırk gün sonra olduğuna" dair ifadede "bir edebî oyun" görmektedir. Sözü geçen "oyun" "İsâ'nın yeryüzündeki zuhur töreninin sona erdiğini ısrarla belirtmek amacına yöneliktir." İlâve ederek diyor ki: "Fakat Luka İncilinde olayın, Paskalya pazarının akşamına yerleştirilmesinde de (çünkü dirilişin olduğu sabah, mezarın boş olduğunun anlaşılmasından sonra, İncil yazarı, anlattığı çeşitli bölümler arasına herhangi bir zaman mesafesi koymamaktadır) yine edebî bir oyun yok mudur? Bu oyun da dirilen (İsâ'nın) zuhurları için, bir miktar zaman süresi bırakmak amacına yöneliktir." (aynen).

Bu tür yorumlardan hâsıl olan sıkıntı duygusu; iki defa göğe çıkış olduğunu söyleyen M.P. Roguet'in kitabında daha da belirgindir.

"Göğe çıkış, İsâ bakımından Dirilişle aynı zamanda olmuş ise de, havariler yönünden, Ruh'un kendilerine gönderildiği ve Kilise döneminin başladığı, yani İsâ'nın kendilerine zuhur etmesinin tamamen sona erdiği zamanda olmuştur."

Roguet'nin, kutsal kitapta hiçbir temeli olmayan muhâkemesindeki ulemâ kurnazlığını yakalama imkânına sahip olmayan okuyucuya da, genel bir uyarı yöneltilir ki bu, savunma çabasındaki lâf kalabalığına bir örnek sayılabilir:

"Başka birçok benzeri yerde olduğu gibi burada da problem, ancak dinî delâletlerini unutarak, kutsal kitabın ifadelerinin, müşahhas bir biçimde, harfî mânâlarını almakla çözülebilir görünüyor. Olayların gerçeğini, sebatsız bir sembolizm ile dağıtmak söz konusu değildir. Söz konusu olan, hissedilir olayları ve aklımızın idrâk edebileceği belirtileri bize emanet ederek, bu sırları bize bildirenlerin dinî niyetlerini araştırmaktır."

Hz. İsâ'nın Son Görüşmeleri Yuhanna İncili'nin Parak-let'i

Hz. İsâ'nın tutuklanmasından önce, Son Yemek'in bitiminde, onun havarilerle yaptığı son görüşmeler bölümünü nakleden tek İncil yazarı Yuhanna'dır. Bu görüşmeler, hayli uzun bir hitabe ile sona ermektedir: Yuhanna İncilinin dört bölümü (14 ilâ 17. bölümler) bu rivâyete tahsis edilmiştir ki, bununla öteki İncillerin hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Halbuki Yuhanna'daki bu bölümler, birinci dereceden ehemmiyetli konuları ve temel bir önemi olan geleceğe bakışı konu edinmektedir. Bunlar (bu konular) Üstad'ın müritlerine yaptığı veda sahnesini karakterize eden bir ihtişam ve ciddiyet içinde arzedilir.

Hz. İsâ'nın ruhanî vasiyyetini ihtiva eden, böylesine dokunaklı veda hikâyesinin Matta, Markos ve Luka'da en ufak bir şekilde dahi yer almamasını nasıl izah etmeli? Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Başlangıçta bu metin, ilk üç İncil yazarının kitaplarında yer alıyor muydu? Acaba bu kısımlar daha sonra mı onlardan çıkarılmıştır? Böyleyse niçin çıkarılmıştır? Hemen diyelim ki, bunlara hiçbir cevap verilebilmiş değildir. İlk üç İncil yazarının anlatımlarındaki bu büyük eksiklik, tam anlamıyla bir sır olarak kalmaktadır.

Anlatıma hâkim olan, böylesine önemli ve ender bir mülâkatta bekleneceği üzere, Hz. İsâ tarafından anılan insanların geleceğini düşünmek ve Üstad'ın müritlerine ve onların şahsında, bütün insanlığa tavsiye ve talimatlarını bildirmek ve kendisinin dünyadan gitmesinden sonra, insanların izleyecekleri rehberin neticede ne olacağını belirlemek kaygılarıdır. Bu rehberin, Fransızca'da Paraclet haline gelen, Yunanca adıyla Parakletos olduğunu açıkça belirleyen tek metin, Yuhanna İncilidir. *Ökümenik İncil Tercümesi*'ne göre, belli başlı parçalar şunlardır:

"Eğer beni seviyorsanız, emirlerimi tutarsınız. Ben de Babaya yalvaracağım ve o size bir başka paraclet verecektir." (14, 15–16).

Paraklet ne demektir? Şimdi elimizde bulunan Yuhanna İncili metni, onun anlamını şöyle ifade ediyor:

"Benim adıma Baba'nın göndereceği Paraklet, Kutsal Ruh size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi sizin hatırınıza getirecektir." (14, 26).

"Bizzat o, benim için şehâdet edecektir." (15,26).

"Benim gitmem, sizin için hayırlıdır. Çünkü gitmezsem Paraklet size gelmeyecektir, fakat gidersem, onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman, günah konusunda, salah konusunda ve hüküm konusunda dünyayı susturacaktır." (16, 13-14).

"Fakat o hakikat Ruhu gelince, size her hakikate yol gösterecek, zira kendiliğinden söylemeyecektir, fakat o hep işittiğini söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni tebcil edecektir." (16, 13-14).

(Kaydetmek gerekir ki Yuhanna İncilinin 14'ten 17'ye kadar olan bölümlerinden, buraya alınmayan kısımlar, iktibasların genel anlamını hiçbir sûrette değiştirmemektedir).

Şayet sür'atle okunursa Yunanca Paraklet kelimesinin yerine Kutsal Ruh'u koyan Fransızca metin ekseriya dikkati çekmez. Bahusus, tercümelerde kullanılan tâli unvanlar ve geniş kitleye hitap eden eserlerde tefsirciler tarafından kullanılan tabirler, okuyucuyu, geleneksel din anlayışının bu parçalara vermek istediği anlama yöneltecek biçimde seçilmektedir. Meselâ, A. Tricot'nun, *Petit Dictionnaire du Nouveau Testament*'de verdiği bilgiler gibi, her türlü açıklamayı sunan eserleri okurken, en ufak bir anlayış güçlüğü hissedilebilir mi? Paraclet maddesinde, bu tefsircinin kaleminden şunları okuyoruz:

"Yunanca'dan Fransızca'ya geçen bu isim veya bu unvan, Yeni Ahit'te sadece St. Yuhanna tarafından kullanılır: Bu isim dört defa, "Son Yemek"ten[52] sonra İsâ'nın hitabesini naklederken (14, 16 ve 26; 15, 26; 16, 7), bir defa da onun birinci mektubunda (2, 1) geçer. Yuhanna İncilinde bu kelime, Kutsal Ruh'a; Yuhanna'nın (anılan) mektubunda ise Mesih'e uygun düşer. Paraclet Yunan kültür etkisinde kalmış olan 1. yüzyıl Yahudileri tarafından normal olarak kullanılan bir tabir olup şefaatçi, müdafaa eden anlamını belirtiyordu (...) İsâ Ruh'un Baba ve Oğul tarafından gönderileceğini ve o Ruh'un, kendisinin dünya hayatı esnasında havarileri lehine gerçekleştirdiği üzere, yardım edici rolünde oğlun yerini tutma görevini ifa edeceğini haber veriyor. Mesih'in halefi olan Ruh, Paraklet yani her şeye gücü yeten şefaatçi olarak, işlerde rol alacak ve icraatta bulanacaktır."

Şu halde bu yorum, Kutsal Ruh'u, Hz. İsâ'nın dünyadan gitmesinden sonra, insanların en yüce rehberi yapmaktadır. Ama Yuhanna'nın metniyle uyuşuyor mu?

Bu soru sorulmalıdır, zira yukarıda zikredilen son paragrafı Kutsal Ruh'a izafe edebilmek, ilk anda ilginç görünmektedir: "Zira kendiliğinden söylemeyecektir, fakat o hep işittiğini söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir." Kutsal Ruh'a konuşma ve işittiğini söyleme güçleri vermek, bize göre anlaşılacak şey değildir. Mantığın, ortaya atılmasını istediği bu soru, bildiğim kadarıyla, genel olarak tefsircilerin konusu haline gelmemiştir.

Mesele hakkında doğru bir fikir edinmek için, temel olan Yunanca metne başvurmak zaruridir. İncil sahibi Yuhanna'nın, eserini -başka dilde değil de- Yunanca olarak yazdığı

52 Hakikatte Yuhanna'ya göre Hz. İsâ'nın irad ettiği uzun hitabe, "Son Yemek"ten sonra değil, yemek esnasındadır. Paraklet'in konu edildiği bu hitabe, öbür İncil yazarları tarafından bildirilmiyor.

kabul edildiğinden, bu başvurma oldukça önemlidir. Müracaat ettiğimiz Yunanca metin *Novum Testamentum Graece*'dir.[53]

Ciddi olan her metin tenkidi, rivâyetleri (variantes) araştırmakla işe başlar. Anlaşılıyor ki, Yuhanna İncili'nin bilinen bütün yazmalarında, bir tek yer hariç, cümlenin mânâsını değiştirebilecek hiçbir rivâyet farkı bulunmamaktadır. Cümlenin mânâsını değiştirecek bu tek fark 14, 26 cümlesinde olup Palimpseste[54] adı verilen Süryanca'daki meşhur metinde yer almaktadır. Burada "Kutsal Ruh" denilmez, sadece "Ruh" denilir. Acaba bu, kâtibin basit bir unutmasından mı ileri gelmiştir? Yoksa Kutsal Ruh'u işittirdiğini ve konuşturduğunu iddia eden istinsah edilecek bir metin karşısında bulunduğundan, kendisine saçma gelen bir hususu yazmaya cesaret mi edemedi? Bu farkın dışında, başka rivâyet farklarının üzerinde durulacak bir taraf yoktur; olsa olsa gramer yönünden bazı rivâyet farkları vardır ki, bunlar genel anlamı değiştirebilecek nitelikte değildirler. Önemli olan husus şudur ki, "işitmek" ve "konuşmak" fiillerinin anlamları hakkında burada bildirdiğimiz delâlet, bütün Yuhanna İncilleri için geçerlidir ve hepsinde de durum böyledir.

Fransızca tercümede "entendre"[55] diye geçen fiil, Yunanca'da "sesleri algılamak" anlamına delâlet eden Akouô fiilidir. Bu fiilden Fransızca'da meselâ, acoustique, İngilizce'de ise Acoustics kelimesi türetilmiş olup, 'sesler bilimi' demektir.

---

53 Nestle et Aland yayınları, 1971.

54 Bu yazma 4. veya 5. asırda yazılmış olup, 1812'de Agnes S. Lewis tarafından Sina dağında keşfedilmiştir. Onun böyle adlandırılmasının sebebi şudur: İlk önceleri yazılan metin, sonraları bir başta metinle kapatılmıştı. Fakat zamanla bu ikinci metin silindiğinden, birinci metin ortaya çıkmıştı. Palimpsaste'in sözlük anlamı şudur: "Yazısı silinerek, üzerine başka yazı yazılmış parşömen." P. Robert'den (Mütercim).

55 Türkçe'de "işitmek" (Mütercim).

Fransızca'da "parler"[56] dediğimiz fiil ise Yunanca'daki Laleô fiili olup genel anlamı "sesleri yaymak", özel anlamı ise "konuşmaktır." Bu fiil Hz. İsâ'nın tebliği sırasında yaptığı ciddî bir beyanı göstermek amacıyla, İncillerin Yunanca metninde sık sık geçer. Anlaşılıyor ki burada öne sürülen, insanlara bildirme işi, hiçbir surette, Kutsal Ruh'un işlerinden olan bir ilhamdan ibaret değildir. Aksine, kendisini belirleyen Yunanca kelimedeki "yayma" kavramı sebebiyle, onun açıkça müşahhas (maddî) bir niteliği vardır.

Şu halde Yunanca Akouô ve Laleô fiilleri birtakım müşahhas işleri ifade ederler ve bu fiiller ancak işitme ve konuşma organlarıyla mücehhez bir varlıkla ilgili olabilirler. Dolayısıyla bu fiilleri Kutsal Ruh'a uygulamak mümkün değildir.

Böylece 14, 26 cümlesi, Yunanca yazmaların bize bildirdiği üzere, Kutsal Ruh kelimeleriyle yani "Paraklet, Kutsal Ruh ki, Baba benim adıma gönderecek.." şekliyle kabul edildiği takdirde, Yuhanna İncili'nin bu pasajı tamamen anlaşılmaz olacaktır. Yuhanna İncili'nin, Paraklet ile Kutsal Ruh'un aynı olduğunu gösteren tek cümlesi de budur.

Fakat, bu cümleden Kutsal Ruh (to pneuma to Agion) kelimeleri çıkarılırsa, Yuhanna'nın metninin tamamı, son derece açık bir anlam ortaya koymaktadır. Bu anlam ayrıca, bu İncil yazarının bir başka metniyle müşahhaslaşmıştır. Bu metin, Yuhanna'nın birinci mektubudur. Yuhanna bu mektupta aynı Paraklet kelimesini, Tanrı katında şefaatçi[57] olması vasfıyla, sadece İsâ'yı nitelemek için kullanır. Yuhanna'ya göre Hz. İsâ: "Ben de Baba'ya yalvaracağım ve o size başka bir Paraklet gönderecek." (14,16) derken o, pek âlâ demek istiyordu ki

56 Türkçesi, "konuşmak"tır (Mütercim).

57 Birçok İncil mütercimi ve tefsircisi, özellikle eski olanları, bu kelimeyi "tesellici" (consolateur) diye çevirirler ki, bu, tamamen yanlıştır.

Allah, insanlara bir "başka" şefaatçi gönderecektir; nasıl ki bizzat kendisi de dünya hayatı esnasında Allah katında insanların lehine şefaatçi bulunuyordu.

Öyleyse Yuhanna'nın Paraklet'inde, Hz. İsâ gibi, işitme ve konuşma melekesi ile mücehhez olan bir insan görmek, mantığın götürdüğü bir sonuç sayılmalıdır. Yunanca metin, bu melekeleri, kesin olarak gerektirmektedir. Demek ki Hz. İsâ, kendisinden sonra, Allah'ın yeryüzüne bir başka insan göndereceğini ve Yuhanna'ya göre onun rolünün, bir cümleyle söylemek gerekirse, Allah'ın kelâmını işiten ve onun mesajını insanlara tebliğ eden bir peygamberin rolü olacağını haber vermektedir. Kelimelere gerçek anlamları verilecek olursa, Yuhanna'nın metninin mantıkî yorumu bundan ibarettir.

Şimdi elimizde mevcut metinde bulunan "Kutsal Ruh" kelimeleri tamamen kasdî olarak sonradan yazılmış bir ilâveden ileri gelmektedir. İlâvenin gayesi, Hz. İsâ'dan sonra bir peygamberin geleceğini haber veren bir parçanın ilk anlamını değiştirmektir. Çünkü buna inanmak, Hz. İsâ'nın son peygamber olmasını isteyen, gelişme halindeki Hıristiyan cemaatlerinin öğrettikleriyle çelişki ortaya çıkarıyordu.

VI. SONUÇLAR

Burada nakledilen durumlar ve en yetkili Hıristiyan tefsircilerden iktibas edilen açıklamalar, İncil metinlerinin mutlak surette doğru bir şekilde bize ulaştığını iddia eden son konsilin fikrini benimseyen geleneksel Hıristiyanlığın bildirdiklerini çürütmektedir. (Konsil, İncillerin, Hz. İsâ'nın gerçekten yaptıklarını ve söylediklerini tam bir sadakatle naklettiğini ileri sürer).

Verilen deliller, çeşitli türlerdendir.

Her şeyden önce, bizzat İncillerden yapılan iktibaslar, apaçık çelişkileri ortaya koymaktadır. Birbiriyle çelişen iki durumun varlığına inanmak mümkün değildir. Çağdaş bilgiler tarafından kesin olarak ispatlanmış verilerle çatışan bazı tutarsızlıklar veya iddialar kabul edilemez. İncillerin sunduğu Hz. İsâ'ya ait iki şecere ve onların ihtiva ettiği gerçek dışı hususlar, bu konuda tamamen ispatlayıcı niteliktedirler.

Hıristiyanların çoğu, bu çelişkileri, bu yanlışları ve çağdaş bilimle bağdaştırılamayan hususları bilmemektedirler ve bunları keşfettiklerinde şaşırıp kalmaktadırlar. Çünkü onlar kendilerini ikna etmeye mahsus, kurnazca açıklamaları sunan tefsircilerin etkisinde kalmakta, savunmadaki coşkunluk da buna yardım etmektedir. Kendilerinin edepli ve çekingen bir şekilde "güçlükler" olarak adlandırdıkları tutarsızlıkları örtbas etmeye çalışan bazı tefsircilerin maharetlerinin çok karakteristik örnekleri verilmiş bulunuyor. Aslına uygun olmadığı kabul edilen -az da olsa- İncil metinleri bulunduğu halde

Kilise, resmî olarak onların kanonik olduğunu beyan etmektedir.

Çağdaş metin tenkidi çalışmaları, birtakım bilgileri gün ışığına çıkarmıştır ki bunlar M.P. Kannengiesser'e göre "Tefsir metotlarında bir devrim teşkil etmekte" ve "şartların ya da mücadelelerin kitapları" olan İncillerin, Hz. İsâ hakkında bildirdiklerinin "artık harfiyen düşünülmemesi" fikrine götürmektedirler. Çağdaş bilgiler, Yahudi-Hıristiyanlığın tarihini ve (Hıristiyan) cemaatler arasındaki rekabeti gün ışığına çıkarmak suretiyle, çağımızın (İncil) okuyucularını rahatsız eden durumların varlığının sebeplerini ortaya koymuş bulunuyorlar. İncil yazarlarının görgü tanıkları olduğu telâkkisinin artık savunulacak durumu kalmamışsa da, günümüzdeki birçok Hıristiyan, hâlâ bu inanca sahiptir. Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu'nun çalışmaları (M.P. Benoit ve M.P. Boismard), İncillerin müteaddit defalar yazıldığını, gözden geçirilip düzeltildiğini ispatlamıştır. Hattâ onlar, İncil okuyucusunun "birçok durumda, İsâ'nın sözünü doğrudan doğruya işitmek fikrinden vazgeçmesi gerektiğine" dair peşin olarak uyarırlar.

İncillerin tarihî vasfı, tartışma götürmez, fakat bu belgeler her şeyden önce, Hz. İsâ'ya ait hikâyelerin içinden, kendilerinin mensup oldukları ilk Hıristiyan cemaatlerinin sözcüsü durumunda olan yazarların zihniyetleri ve özellikle, Yahudi-Hıristiyanlar ile Paul arasındaki mücadeleler hakkında bize bilgi verirler: Kardinal Daniélou'nun çalışmaları, bu hususları tam bir yetki ile açıklamaktadır.

Öyleyse, şahsî bakış açılarını savunmak gayesini taşıyan İncil yazarlarının, Hz. İsâ'nın hayatına ait bazı olayları çarpıtmasına neden şaşırmalı? Keza kimi olayların ihmal edilmesine, kimisinin ise roman tarzında tasvir edilmesine şaşırmak niye?

Böylece, İncilleri, ister istemez, bizim Orta Çağ'daki kahramanlık destanlarıyla karşılaştırmaya mecbur kalıyoruz. Bu destanlar arasında en meşhur olup, gerçek bir olayı roman tarzında anlatan Chanson de Roland ile yapılacak mukayese ilgi uyandırıcıdır. Bu destanın, şu sahnesinde gerçek bir olayın anlatıldığı bilinmekte midir? Roncevaux geçidinde, Roland'ın emrindeki, Charlemange (Şarlman)'ın artçı birliğinin düşürüleceği bir pusu? Talî derecede önemli olan bu hâdise vakanüvise (Eginhard) göre 15 Ağustos 778'de cereyan etmiş olmalıdır; bu olayda olağanüstü bir yararlılık, kutsal savaş boyutlarına çıkarılmıştır. Anlatım hayâlîdir, fakat bu hayal, Charlemange'ın giriştiği savaşlardan birinin gerçekliğini gölgede bırakmamalıdır. Gerçekten Charlemange, bazı komşu milletlerin sızma teşebbüslerine karşı, sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla, böyle bir savaş teşebbüsünde bulunmuştu; burada hakikat payı vardır, hikâyenin destan türünde olması, onu ortadan silemez.

İnciller için de durum aynıdır; Matta'nın hayâlî uydurmaları, İnciller arasındaki âşikâr çelişkiler, tutarsızlıklar ve çağdaş bilimin verileriyle bağdaştırılamayacak taraflar, metinlerin çeşitli zamanlarda değiştirilmiş olması gibi durumlar, İncillerin, sırf insan hayâlinden kaynaklanan bölümler ve parçalar ihtiva etmesine yol açmışlardır. Fakat bütün bu eksiklikler, Hz. İsâ'nın risâletinin varlığı konusunda şüphe uyandıramazlar; şüpheler, sadece bu risaletin nasıl cereyan etmiş olduğu konusu etrafında dolaşmaktadır.

KUR'ÂN
ve
ÇAĞDAŞ BİLİM

I. GİRİŞ

Kur'ân ile bilim arasında, ortak tarafların bulunması, ilk bakışta insanı hayrette bırakır. Zira bu ikisi arasında uyuşmazlık değil, uyum vardır. Bilimin, kendi sahasına ait olduğunu iddia ettiği din dışı incelemelerle bir din kitabını karşılaştırmak, çağımızda birçok kimsenin nazarında tuhaf sayılmaz mı? Nitekim bugün -tabiatıyla bazı istisnâlar dışında- birçok maddeci nazariyeler içinde yüzen bilim adamları, genel olarak, dînî konulara karşı ya ilgisizdirler ya da alay edici bir tavır takınırlar. Onlar ekseriya bu konuların efsanelere dayandığını düşünürler. Kaldı ki, bizim Batı ülkelerinde, bilim ile dinden bahsedilince, yalnız Yahudilik ve Hıristiyanlık akla gelir, fakat İslâm'ın da bu alana dâhil edilmesi pek düşünülmez. Ayrıca, İslâm hakkında, -hem de yanlış anlayışlar üzerine kurulmuş- o kadar çok gerçek olmayan hüküm yayılmıştır ki, günümüzde, İslâm'ın gerçek mahiyeti hususunda bir fikir edinmek, iyiden iyiye zorlaşmıştır.

İslâm ile bilim arasında herhangi bir karşılaştırmaya başlangıç olarak, bizim Batı dünyasında, böylesine yanlış ve eksik tanınan bu din hakkında özet-bilgi vermek, mutlak bir zaruret olarak görünmektedir.

Batı'da İslâm hakkında ortaya çıkan tamamen yanlış değer hükümleri, bazen cehaletten bazen de kasıtlı bir aleyhtarlıktan ileri gelir. Fakat yayılmış olan bütün bu yanlışlıkların en büyük olanları, olaylara ait olan yanlışlıklardır. Zira değerlendirmeden ileri gelen hatalar mazur görülebilirse de, olayların gerçeğe aykırı bir biçimde gösterilmesi böyle değildir. Peşin olarak uzman sayılan kişilerin kaleminden çıkmış olan

en ciddi eserlerde bile, açıkça gerçeğe aykırı durumları okumak, üzücüdür. İşte buna dair bir örnek: Encyclopedia Universalis'in 6. cildinde yer alan "İnciller" maddesinde, Kur'ân'la İnciller arasındaki farklılıklara işaret edildikten sonra yazar şöyle devam ediyor: "İncil yazarları (....) Kur'ân gibi Allah tarafından mucizevî olarak Peygambere dikte ettirilen bir otobiyografi intikal ettirdiklerini ileri sürmezler..." Hâlbuki Kur'ân'ın herhangi bir otobiyografi ile hiçbir ilgisi yoktur: O, bir öğüt kitabıdır; nitekim onun en bozuk tercümelerinden birine müracaat etmekle bu maddenin yazarı, bunu öğrenebilirdi. Herhangi bir İncilin, o İncil yazarının hayatını anlattığını söylemek gerçeğe ne kadar aykırı ise, bunu kabul etmek de gerçeğe o kadar aykırıdır. Kur'ân hakkında verilen bu yanlış bilgiden sorumlu olan bu zat, Lyon şehrinde Cizvit İlâhiyat Fakültesindeki bir profesördür, bu tür gerçeğe aykırı tespitlerin yayılması, Kur'ân ve İslâm hakkında yanlış bir fikir vermeye katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte yine de doğru bir tespit için ümitlenme konusunda sebepler vardır. Zira artık günümüzde dinler, eskiden olduğu gibi, kendi içlerine kapanmış değillerdir. Birçoğu, karşılıklı bir anlayış aramaya yönelmişlerdir. Dinî hiyerarşinin en üst düzeyindeki Katolik Hıristiyanların, Müslümanlarla temas kurmaya girişmeleri, anlayışsızlıkla mücadele peşinde olmaları ve İslâm hakkında yayılmış yanlış değer hükümlerini düzeltmeye yönelmeleri karşısında etkilenmemek mümkün değildir.

Bu kitabın Giriş kısmında, son yıllarda ortaya çıkan önemli değişikliği belirtmiş ve Vatikan'daki Hıristiyan Olmayanlarla İlgili Sekreterya tarafından yayınlanan **Hıristiyanlarla Müslümanlar Arasında Kurulacak Diyalog İçin Yöneltmeler** adlı kitabı zikretmiştim. Bu belge, İslâm hakkında benimsenen yeni tutumu belirlemek yönünden oldukça anlamlıdır. Adı geçen incelemenin 1970 yılında yapılan

üçüncü basımında okuduğumuza göre, yeni tutum, "İslâm karşısındaki tutumumuzu gözden geçirmeyi ve peşin hükümlerimizi eleştirmeyi..." istemektedir. "Her şeyden önce biz, Hıristiyan kardeşlerimizin zihniyetlerini yavaş yavaş değiştirmekle meşgul olmalıyız. Yapılacak ilk iş, budur"... "Geçmişten tevârüs edilen yahut peşin hükümler ve iftiralarla çirkinleştirilmiş olan, İslâm hakkındaki eski imajı" terketmek ve "Hıristiyan Batı dünyasını, Müslümanlar nezdinde suçlu kılan zulüm ve haksızlıkları itiraf etmek"[58] gerekir.

Bu metni hazırlayan müellifler, en önemli peşin hükümlerimizden kendimizi kurtarmalıyız başlığı altında, Hıristiyanlara şöyle sesleniyorlar: "Bu konuda da, zihniyetlerimizi köklü bir şekilde arındırmaya girişmeliyiz. Bunu derken, özellikle, İslâm hakkında sık sık tekrarlanan ve düşünmeksizin ifade edilen bazı "basmakalıp" değer hükümlerini kasdediyoruz. Gerçek Müslümanın inancını yansıtmayan, çok acele verilmiş, hattâ hiçbir esasa dayanmayan bu tür düşüncelere, kalbimizin en gizli köşesinde bile yer vermememiz, son derece önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır."

Müslümanların Tanrısını Fransızca ifade ederken, kasıtlı olarak "Allah" kelimesini kullanmak, bu yersiz fikirlerin başta gelenlerinden biridir. Böyle yapmakla, Müslümanların inandığı Tanrı'nın, Hıristiyanların inandığından bir başka

58 İslâm'a karşı yöneltilen düşmanlığın her türlüsü, -aynı zamanda Hıristiyanlığa da olan düşmanlığı ile tanınmış kimselerden bile gelse- belirli bir dönemde, Katolik Hıristiyanlığının en üst kademelerinde bulunan zevat tarafından, candan bir kabul görmüştür. 18. yüzyılın en büyük Papa'sı olarak ün kazanmış olan Papa XIV. Benoit'nın, Voltaire'e hayır duasını yollamakta tereddüt etmemiş olması da bu kabildendir. O, böyle davranmakla, Mahomet ou le Fanatisme (1741) adlı trajedisini kendisine ithaf eden Voltaire'e teşekkürlerini sunmak istiyordu. Bu tiyatro eseri, usta fakat kötü niyetli herhangi bir kalem erbabının, herhangi bir konuda benzerini yazabileceği kaba bir hicivden ibarettir. Piyes, başlangıçta karşılaştığı güçlüklerden sonra, Comedie Française'in repertuvarına girecek derecede ilgi toplamıştı.

Tanrı olduğu fikri verilmek istenir. Allah Arapça'da Ulûhiyyeti gösterir ve söz konusu olan, tek ilâhtır. Şu halde, Allah lafzını Fransızca'ya doğru bir şekilde çevirmek, ancak "Dieu" kelimesini kullanmakla mümkün olabilir. Bir Müslüman'a göre Allah, Hz. Musâ'nın ve Hz. İsâ'nın Tanrı'sından başkası değildir.

Vatikan'daki Hıristiyan Olmayanlarla İlgili Sekreterya'nın kitabı, bu temel konuyu, şu ifadelerle ısrarla belirtiyor:

"Bazı Batılıların yanında yer alarak Allah'ın, gerçek Tanrı olmadığını savunmak boşunadır. Konsil metinleri, bu iddiayı çürütmüştür. İslâm'daki Ulûhiyyet inancını, Lumen Gentium'un[59] şu birkaç cümlesinden daha güzel özetlemek mümkün değildir: "Hz. İbrahim'in imanını benimseyen Müslümanlar, bizimle birlikte tek, merhametli ve insanların âhiret günündeki hâkimi olan Tanrı'ya kulluk ederler..."

İşte, genellikle "Allah" lâfzının, Avrupa dillerinde Ulûhiyeti ifade eden isimle karşılanmayıp, tercüme edilmeksizin aynen "Allah" şeklinde bahsedilmesi geleneğine Müslümanların itiraz etmelerinin sebebi, böylece anlaşılmış oluyor... Bu âdeti bozarak, "Allah" yerine nihayet "Dieu" diyen D. Masson'un Kur'ân meâli kültürlü Müslümanların övgüsüne nâil oldu.

Ve Vatikan Metni, şu noktaya dikkati çekiyor: Ana dili Arapça olan Hıristiyanların Ulûhiyeti ifade etmek için kullanabilecekleri tek kelime "Allah" lafzıdır.

Müslümanlar ve Hıristiyanlar, bir tek Tanrı'ya taparlar.

Vatikan metni, bundan sonra, İslâm hakkındaki öteki yanlış değer hükümlerini eleştirmeye girişir.

---

59 Lumen Gentium, II. Vatikan Konsilinin (1962–1965) metinlerinden birinin adıdır.

Batıda çok yaygın olan "İslâm'ın cebrîliği (fatalisme)" iddiası incelenir ve bu iddiaya karşı kitap, Kur'ân nasslarının desteği ile Kur'ân nazarında, insanın yaptıklarından hesaba çekilecek sorumlu bir varlık sayıldığını ortaya koyar. Keza kitap, "İslâm'ın şekilciliği" anlayışının yanlışlığını ispat eder. Ve Batılılarca bilinmeyen şu iki Kur'ân âyetini zikretmekle İslâm imanındaki samimiyeti göstererek bu iddiayı çürütür:

"Zorlamak, dinde yoktur." (*Bakara: 2, 256*).

"(Allah) dinde, sizin için hiçbir güçlük koymadı." (*22:78*).

Kitap, İslâm'ın "korku dini" olduğu şeklindeki yaygın telakkinin karşısında "Sevgi dini olan İslâm" fikrini koyar ve bunun, temelini Allah'a imanda bulan insanları sevmek anlayışını taşıdığını belirtir. İslâm'da ahlâkın yeri olmadığı şeklindeki asılsız propagandayı reddettiği gibi, birçok Yahudi ve Hıristiyanın benimsediği "mutaassıp İslâm" düşüncesini de reddederek durumu şöyle açıklar: "Gerçekten tarihi boyunca İslâm, Hıristiyanlığın kutsal beldelerinde Hıristiyan dininin, bir anlamda siyasî bir değer kazandığı dönemlerde gösterdiği taassup derecesinde mutaassıp olmamıştır." Burada müellifler, Batılıların yanlış olarak "Kutsal Savaş"[60] diye çevirdiği Kur'ân tabirlerini zikreder ve derler ki: Arapça'da "el-cihâd fi sebilillâh" Allah yolunda gayret sarfetmek, anlamına gelir. Bu da "İslâm'ı yaymak ve ona saldıranlara karşı onu savunmak için gayret sarfetmek"ten ibarettir. Vatikan'ın yayınladı-

---

60 Kur'ân'ın, hem de pek ünlü mütercimleri, bu asırlık âdetten yakalarını kurtaramadılar ve gerçekte Arapça aslî metinde bulunmayan bu tabiri tercümelerine yerleştirdiler. Gerçekten bizâtihî metni değiştirmeksizin, aslî metinde olmayan başlıklar ilâve edilebiliyor ve bu ilâve genel anlamı değiştirebiliyor. Nitekim R. Blachère, çok tanınmış tercümesinde (Maisonneuve et Larose yayınları, Paris, 1966, s. 115), Kur'ân'da bulunmayan şu başlığı koymuştur: "Kutsal Savaş Mecburiyeti." Gerçi bu pasaj itiraz edilemeyecek surette savaşmaya çağırmaktadır, fakat bu zatın verdiği vasıf söz konusu değildir. Artık, Kur'ân'ı sadece tercümesiyle anlayabilecek olan bir okuyucu, nasıl olur da Müslümanlıkta Kutsal Savaş mecburiyetinin bulunduğuna kanaat getirmez?

ğı kitap şöyle devam ediyor: "Cihâd'ın hiçbir surette Tevrat'taki Kherem ile ilgisi yoktur. Zira cihâd, kendisiyle savaşılanların kökünü kazımaya değil, Allah'ın ve insanların haklarını yeni ülkelere yaymaya matuftur." "Cihâd'ın geçmişteki şiddetleri, genellikle devrin savaş kanunlarına uyuyordu ve Haçlı Seferleri zamanında, geniş çapta insan kırımını uygulayanlar da her zaman Müslümanlar olmamıştır."

Kitap son olarak, İslâm aleyhindeki şu peşin hükmü ele alır: "İslâm donuk bir din olup, kendisine inananları, vadesini doldurmuş olan bir Orta Çağ içinde tutar ve böylece onların, modern zamanın teknik alandaki buluşlarına uyum sağlamalarını imkânsız kılar." Kitap, Hıristiyan ülkelerde müşahede edilmiş olan benzeri durumlarla, Müslümanların durumunu karşılaştırarak der ki: "Biz (....) geleneksel İslâm düşüncesinin özümlenmesinde, medenî cemiyetin gelişmesini mümkün kılan bir esas bulmaktayız."

İslâmiyetin Vatikan tarafından böylesine savunulması, eminim ki, -ister Müslüman, ister Yahudi, ister Hıristiyan olsun- çağdaş mü'minlerin çoğunu şaşırtacaktır. Bu savunma, geçmişteki tutumlarla taban tabana zıt olan bir samimiyetin ve açık fikirliliğin tezahürüdür. Fakat Katolik Hıristiyanlığın en büyük yetkililerinin izlediği bu yeni tutumdan, haberdar olan Batılıların sayısı son derece azdır.

Durumu bilince, bu yaklaşmanın hangi müşahhas davranışlarla doğrulandığını öğrenmek, daha az şaşırtıcı oluyor: Önce Vatikan'ın *Hıristiyan Olmayanlarla İlgili Sekreterya* başkanı, Suudi Arabistan Kralı Faysal'ı resmen ziyaret etti. Arkasından Papa VI. Paul 1974 yılında Suudi Arabistan Büyük Ulemâ Heyetini resmen karşıladı. Durum böyle olunca, Mgr. Elchinger'in, Strasbourg'daki katedralinde Büyük Ulemâ Heyetini ağırlamasındaki yüksek anlam, daha iyi anlaşılıyor. Bu ziyaret sırasında, adı geçen dinî reis, Ulemâ heyetini, kated-

ralinin mihrabında namazlarını kılmaya buyur etti. Onlar da Mekke'ye dönerek ibadetlerini yerine getirdiler.

Müslüman ve Hıristiyan dünyalarının en üst düzeydeki temsilcileri, aynı Tanrı'ya bağlılıkla birlikte farklılıklarını karşılıklı bir anlayış içerisinde kabul ederek, dînî bir diyalog kurmak üzere bu şekilde anlaşırlarsa, bu vahiylerden (bu dinlerden) her birinin öteki taraflarının da karşılaştırılmasının tabiî sayılması gerekmez mi? Burada yapılacak karşılaştırmanın konusu, Kutsal Kitapların, bilimsel verilerin ışığında incelenmesi ile metinlerin sıhhatine dair bilgileri ortaya koymak olacaktır. Bu inceleme, Yahudi-Hıristiyan vahyi için yapıldığı gibi, Kur'ân için de yapılacaktır.

Dinlerle bilim arasındaki ilişkiler, her yerde ve her zaman aynı tarzda olmuş değildir. Şu kesindir ki, Allah'ın birliğini bildiren din kitaplarından hiçbiri bilimi kınamaz. Fakat kabul etmek gerekir ki, bazı dinlerin yetkilileriyle, bilim adamlarının paylaşacak kozları olagelmiştir. Hıristiyan âleminde, yüzyıllar boyunca sorumlu dinî makamlar -Kutsal Kitaptan sahih bir nassa dayanmayarak kendilerine ait teşebbüslerle- bilimlerin gelişmesine karşı koymuşlardır. Onlar bilimi geliştirmek isteyenlere karşı, hepimizin bildiği tedbirleri almışlar ve çoğu zaman bilim adamlarını, yaktırmaktan kaçınmaları halinde sürgüne, hiç değilse herkesin önünde suçluluklarını itiraf ettirmeye, tutumlarını düzeltip af dilemeye sevketmişlerdir. Bu konuda, en çok hatırlanan durum, Copernic'in dünyanın dönüşü hakkındaki buluşlarını, yeniden ele alıp geliştiren ve bundan dolayı yargılanan “Galile”nin muhâkemesidir. Galile, Tevrat'ın yanlış yorumlanması üzerine mahkûm edilmişti. Aslında hiçbir Kutsal Kitap, geçerli bir surette onun aleyhinde işletilemezdi.

Bilim karşısındaki tutum yönünden İslâm'ın durumu ise, genellikle tamamen başka türlü olmuştur. Bu konuda, Hz. Peygamber'in şu meşhur hadisinden, daha açık bir şey olamaz: "Çin'de bile olsa, ilmi ara." İlmi aramanın her Müslüman erkek ve kadına kesin farz olduğunu bildiren hadis de böyledir. Kitabımızın bu kısmında da göreceğimiz üzere, en önemli mesele, sürekli olarak bilimi ilerletmeye çağıran Kur'ân'ın, tabiî olaylar konusunda birçok fikirler ihtiva etmesidir. Bu fikirlerin yanında, çağdaş bilimin verilerine tamamen uygun görünen açıklayıcı bilgiler de onda yer alır. Yahudi-Hıristiyan vahyinde, bu alanda, Kur'ân'dakilere tekabül edecek bir taraf bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, İslâm Tarihi'nin herhangi bir döneminde, bilim karşısında değişik bir tavır takınan bazı Müslümanların bulunmamış olduğuna inanmak da hatalı olur. Kimi dönemlerde öğrenim ve öğretim ödevinin yanlış anlaşıldığı ve -başka yerlerde olduğu gibi- İslâm dünyasında da bazen bilimsel gelişmeyi durdurmaya girişildiği de bir gerçektir. Fakat hatırlanmalıdır ki, Müslümanların yükseliş çağı olan Milâdî 8. ve 12. asırlar arasında, bizim Hıristiyan ülkelerde bilimsel gelişmeye kısıtlamalar uygulanırken, İslâm üniversitelerinde dikkati çekecek kadar bilimsel araştırmalar ve buluşlar gerçekleştiriliyordu. O dönemde kültürün, görülmemiş ve yeni imkânlarının bulunduğu yer, İslâm dünyasıdır. Kurtuba'da Halife'nin Kütüphanesi 400.000 cilt kitap ihtiva ediyordu. İbn Rüşd orada öğretimini sürdürüyordu. Yunan, Hint ve İran bilimi de yine İslâm dünyasına intikal ettiriliyordu. Bundan ötürü -günümüzde, bazı alanlarda uzmanlaşmak amacıyla Amerika Birleşik Devletlerine gidildiği gibi- o zaman da, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden Kurtuba'ya öğrenim yapmaya gidiliyordu. Eski kültüre ait birçok yazma eser günümüze ulaşmışsa, bu, fethedilen ülkelere kültür taşıyan Arap aydınlarının aracılığı ile olmuştur. Matematik (Cebir, Arapça bir kelimedir),

astronomi, fizik (optik), jeoloji, botanik, tıp (İbn Sina) vs. bilim dallarında Arap kültürüne olan borcumuz o kadar fazladır ki! Bilimin, dünyada ilk defa olarak, milletlerarası bir nitelik kazanması, Orta Çağ'daki İslâm Üniversitelerinde gerçekleşmiştir. O dönemde insanlar, zamanımızda olduğundan çok daha fazla dinî bir zihniyete sahip idiler ve bu da, İslâm dünyasında onların, aynı anda hem mü'min hem de bilgin olmalarını engellemiyordu. Bilim dinin ikiz kardeşiydi. Başka türlü de olamazdı.

Orta Çağ'ın o döneminde, Hıristiyan dünyasında ise durgunluk ve tam bir muhafazakârlık hüküm sürüyordu. Bilimsel gelişme, yine belirtelim ki bizzat Yahudi-Hıristiyan vahyi ile değil, fakat onun hizmetkârları olduklarını iddia eden kişiler tarafından frenleniyordu. Rönesans'tan sonra, bilim adamlarının tabiî tepkileri, dünkü düşmanlarından öç almak şeklinde olmuştur. Bu öç alma hâla günümüzde de sürmektedir. O derecede ki şimdiki dönemde, Batı dünyasındaki herhangi bir bilimsel çevrede Tanrı'dan bahsetmek, gerçekten kendisini gülünç bir duruma sokmak demektir. Bizde üniversite öğrenimi yapan -Müslümanlar da dahil olarak- bütün genç zekâlar üzerinde bu tutumun kalıntıları bulunur.

En ileri gelen bilginlerimizin izledikleri aşırı tutumlar bilinirse, bu duruma neden şaşılsın ki? Nobel Tıp Ödülü'nü alan filân şahıs, bu son yıllarda geniş kitleyi göz önüne alarak yazmış olduğu bir eserinde şunu kabul ettirme çabası içindeydi: Kimi ilkel bileşenlerden (constituants élémentaires) tesadüf eseri olarak başlamak suretiyle, canlı madde kendi kendisini yaratmış olabilir ve bu ilkel canlı maddeden de, çeşitli dış şartların etkisiyle organize canlı varlıklar oluşmuş ve netice de olağanüstü karmaşık bir sistem olan insan, böylece meydana gelmiş olabilir!

Biyoloji alanında, çağdaş bilimsel gelişmenin hârikaları, düşünen kimseyi, buna zıt bir sonuca götürmeli değil miydi? Hayatın yaratılmasına ve devam ettirilmesine yön veren organizasyon, konuyu inceleyen kişiye, son derece karmaşık görünmekte değil midir? Konunun ayrıntıları bilindiği ölçüde, uyandırdığı hayranlık artmaktadır. Durumu bilmek, hayat gerçeğinin ortaya çıkışında tesadüf ihtimalini iyiden iyiye azaltmaya götürmüyor mu? Hayatın, özellikle son derece küçük tezahürleriyle ilgili alanlarında bilgimiz arttıkça, bir Yaratıcı'nın varlığı lehindeki deliller, daha bir etkinlik kazanmaktadır. Fakat bu olgular karşısında tevazu duygusuna gömülmek gerekirken, aksine insanın gururu kabarıyor. Kendi menfaat iştihasına ve zevkine engel teşkil eden her şeyi horladığı gibi, Tanrı'ya inanmakla ilgili her türlü düşünceyi de hiçe saymak konusunda kendisini yetkili sanmaktadır. İşte şimdiki durumda, Batı'da iyice yayılmakta olan maddeci toplum böyledir.

Birçok çağdaş bilginin sebep olduğu bu "düşünce kirliliği"ne hangi ruhî kuvvetlerle karşı konulabilir?

Maddecilik dalgası ve Batının dinsizlik fikri tarafından istilâ edilmesi karşısında, Yahudilik gibi Hıristiyanlık da, önleme konusundaki yetersizliğini ortaya koymuş bulunuyor. Hem o, hem öbürü tam bir şaşkınlık içerisindedir. Geçen her on yılda, her tarafı zaptetmek tehlikesi gösteren akım karşısındaki direniş gücünün ciddi olarak azaldığı görülmüyor mu? Dinsiz maddeci, klâsik Hıristiyanlığı, iki bin yıl kadar önce insanlar tarafından kurulmuş olup, bir azınlığın öbür insanlar üzerinde hâkimiyetini temellendiren bir sistemden başka bir şey saymamaktadır. O, Yahudi-Hıristiyan Kutsal Kitaplarında -uzaktan da olsa- kendisininki ile ilişkisi olan bir ifade bulmamaktadır; onlar tutarsızlıklar, çelişkiler, çağdaş bilimsel verilerle bağdaştırılması mümkün olmayan taraflar ihtiva etmektedirler. Böylece din bilginlerinin, çok büyük bir çoğun-

luğunun bölünmez bir bütün olarak kabul ettirmek istedikleri Kutsal Kitap metinlerine değer vermeyi tamamen reddeder.

Ona, hiç İslâm'dan söz edilebilir mi? Bahsedilirse, ancak konuyu bilmesindeki yetersizliği ile karşılaştırılabilecek bir kendini beğenmişlikle gülümser.[61] Dînî inançları ne olursa olsun, Batılı aydınların çoğu gibi onun da İslâm hakkında bildiği, bir sürü etkileyici yanlış fikirlerden ibarettir.

Bu açıdan onu mazur görmek mümkündür. Her şeyden önce, -Katolikliğin yüksek düzeydeki yetkililerinin çok yakında takındıkları yeni tavırlar istisna edilirse- bizim Batı ülkelerinde öteden beri, İslâm, "asırlık iftira" denilen bir davranışa hedef olmuştur. İslâm hakkında derinlemesine bilgi edinen her Batılı, onun tarihinin, inanç esaslarının ve gâyelerinin nasıl çarpıtılarak tanıtıldığını pek iyi anlar. Keza şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, Batı dillerinde İslâm üzerine yayınlanan eserler -çok teknik incelemeler hariç tutulursa- onu öğrenmek isteyen okuyucunun işini kolaylaştırmamaktadır.

Gerçekten, bu açıdan bakılacak olursa, İslâm dininin kutsal kitabını bilmek, işin temelini teşkil eder. Oysa Kur'ân'ın bazı âyetleri ve özellikle tabiî bilimlerle ilgili olanlar -zâhiren haklı olarak- bir bilim adamının, aslında Kitab'ın hak etmediği birtakım tenkitler yöneltmesine imkân verecek şekilde yanlış tercüme ve tefsir edilmiş olabilir. Bu noktadan itibaren, ısrarla belirtilmesi gereken taraf şudur: Bir veya iki asır önce kimseyi şaşırtmayan, bu tercüme hataları veya yanlış yorumlar (ki bu ikisi çoğunlukla bir arada bulunur), zamanımızdaki bir bilim adamını sarsmaktadır. Bilim adamı, yanlış tercüme edilmiş olması sebebiyle, bilimsel yönden kabulü müm-

---

61 Yani onun alaylı gülümsemesine verilecek karşılık, İslâm'ı bilmediği halde böyle davranması sebebiyle, aynı alaylı bir gülümsemedir (Mütercim).

kün olmayan bir fikir ihtiva eden bir ifade karşısında, bu metne ciddî bir nazarla bakmayı reddetmeye sürüklenir. İleride insanın ana karnında yaratılışına ayrılan fasılda, bu tür hataların karakteristik bir örneği verilecektir.

Bu yanlış tercümeler nereden ileri geliyor? Sebebi şöyle açıklanabilir: Çağdaş mütercimler, çoğunlukla pek de eleştiri esprisine sahip olmaksızın, eski tefsircilerin yorumlarını tekrarlamaktadırlar. Eski tefsirciler, kendi devirlerinde, müteaddit mânâları hâiz olan Arapça bir kelimeye, uygun olmayan bir anlam vermeleri halinde mazur görülürler, zira -ancak bilimsel gelişme sayesinde zamanımızda anlaşılması imkân dahiline giren- o kelimenin veya o cümlenin gerçek medlûlünü anlayamazlardı. Başka bir deyişle, elverişli şartlar içinde hazırlanmış olması mümkün olmayan eski meal ve tefsirlerin gözden geçirilmesi ihtiyacı, bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Oysa günümüzde, öylesi yerlerin gerçek medlûllerini verecek imkânlara sahip bulunmaktayız. Şunu da belirtelim ki bu tür tercüme problemleri Yahudi-Hıristiyan vahyinin metinleri için söz konusu değildir; burada ele alınan durum, tamamen Kur'ân'a hastır.

Kur'ân'ın çok bariz özelliği olan bu bilimsel tarafları, başlangıçta beni derinden derine hayrete düşürdü. Zira on üç asırdan fazla zamana ait bir metinde, çağdaş bilimsel verilere tamamen uygun olarak, son derece çeşitli konulara ilişkin bilgilerin keşfedilebileceğine, o zamana kadar hiç mi hiç inanmamıştım. İşe başlarken, İslâm'a hiç inanmıyordum. Her türlü peşin hükümden uzak olarak, tam bir tarafsızlıkla metinleri incelemeye giriştim. Beni etkileyen bir fikir var idiyse, o da gençliğimde almış olduğum eğitim idi. Bu eğitim Müslümanlardan değil, Muhammedîlerden bahsederdi. Böylece, bir adam tarafından kurulmuş bir dinin söz konusu olduğu ve dolayısıyla bu dinin de, Tanrı katında hiçbir değer ifade etmeyeceği iyice vurgulanmak isteniyordu. Batıdakilerin

çoğu gibi, ben de, İslâm aleyhinde böylesi yaygın ve yanlış fikirleri muhafaza edebilirdim. Öyle ki uzmanların dışında, bu konularda aydınlanmış muhataplara rastlamak, benim için hep şaşırtıcı olmuştur. İtiraf ediyorum ki, Batıda öğretilen İslâm imajından farklı bir imaj verilmeden önce, ben de bu hususta çok câhil idim.

Şayet bulunmuş olduğum bu noktadan, Batıda genel olarak İslâm hakkında verilen değer hükümlerinin yanlışlığını düşünecek noktaya geldim ise, ben bunu istisnâî şartlara borçluyum. Değerlendirme imkânlarına bizzat Suudi Arabistan'da kavuştum. Edindiğim bilgiler, İslâm konusunda, kendi diyarımızda ne derece yanlış bilgi sahibi olduğumuzu bana gösterdi.

Hatırasını hürmetle selâmladığım merhum Kral Faysal'a olan minnet borcum çok fazladır. Onun İslâm'ı anlatmasını dinlemek ve huzurunda tabiî bilimlerle ilgili Kur'ân tefsirinin meselelerinden bazılarını anmak şerefi, ebediyyen hatıramda nakşedilmiş olarak kalacaktır.

Bizzat kendisinden ve çevresindekilerden gelen bu değerli bilgileri dinlemek, benim için müstesnâ bir mazhariyet olmuştur. O zaman, bizim Batı ülkelerinde şekillenmiş olan İslâm imajı ile onun gerçek mâhiyeti arasındaki mesafeyi ölçmüş biri olarak, böylesine eksik ve yanlış tanınan bir din hakkındaki incelemelerimi geliştirmek için, o zaman bilmediğim Arapça'yı öğrenmeye şiddetli bir ihtiyaç duydum. Benim ilk hedefim, Kur'ân'ı okumayı ve onun metnini cümle cümle incelemeye inhisar ediyordu. Tenkitli bir inceleme için de, mutlaka gerekli olan bazı tefsirlerden, tabiatıyla yararlanıyordum. Kur'ân'ı, müteaddit tabiî hâdiselere dair yaptığı tavsiflere, büsbütün özel bir dikkat atfederek ele alıyordum; Kitab'ın bu konuları ilgilendiren açıklamaları ve ancak aslî metinde nüfuz edilebilecek tarafları, beni iyiden iyiye et-

kiledi. Zira bu bilgiler çağımızdaki telâkkilere uygun olmakla birlikte, Hz. Muhammed'in zamanındaki bir insanın, hakkında en ufak bir fikir sahibi bile olamayacağı hususlar idi. Daha sonra, Müslüman müelliflerce yazılmış olan, Kur'ân metninin tabiî bilimlerle ilgili taraflarına tahsis edilmiş olan birkaç eser okudum; onlar bana çok faydalı değerlendirme imkânı verdiler, fakat Batıda, bu konuda yapılmış toplu bir incelemeyi şu ana kadar görmüş veya işitmiş değilim.

Böyle bir metinle ilk defa karşı karşıya gelen insanın zekâsını, ilkin etkileyen husus, ele alınan konuların bolluğudur. Yaratma, astronomi, yerle ilgili bazı durumların bildirilmesi, hayvanlar âlemi, bitkiler âlemi, insanın üremesi gibi. Kitab-ı Mukaddes'te çok büyük bilimsel hatalar bulunduğu halde, burada bir tek yanlışa bile rastlayamıyordum. Bu da kendi kendime şu suali sormaya mecbur ediyordu: Şayet Kur'ân'ın müellifi bir insan ise, Hıristiyan takviminin yedinci yüzyılında, bugün çağdaş bilimsel sonuçlara uygunluğu ortaya çıkan hususları nasıl yazmıştı?

İmdi hiçbir şüpheye imkân yoktur ki, şu anda elimizde olan metin, o devirden kalma metindir (Kitabımızın bu üçüncü bölümünün gelecek faslı, bu konuyu ele alacaktır). Bu gözlem karşısında, beşerî plânda, nasıl bir izah yapılabilir? Kanaatimce, hiçbir izah mümkün değildir. Zira Fransa'da Kral Dagobert'in hüküm sürdüğü sırada, Arap yarımadasında yaşayan bir şahsiyetin, kimi konularda bizimkinden on iki asırlık ileri bir bilimsel düzeye sahip olduğunu düşünmek için hiçbir sebep bulunamaz.

Hicretten (İ.S. 622) önce ve sonra -toplam olarak- yaklaşık yirmi yıl süren Kur'ân vahyi sırasında, devrin bilimsel faaliyetlerinin, asırlardan beri bir durgunluk safhası yaşadığı ve -İslâm'ın zuhuruyla ortaya çıkan- Müslüman medeniyetinin bilimsel atılımının, Kur'ân vahyinden sonraki bir döneme ait

olduğu kesindir. Bazen rastlamış olduğum gibi şu tuhaf teklifi öne sürmek için, bu dinî ve dünyevî bilgilerden habersiz olmak gerekir: Deniliyor ki, "Şayet Kur'ân'da hayret uyandıran bilimsel taraflar varsa, bunun sebebi, o zamanki Arap bilginlerinin, devirlerinden daha ileride olmasıdır. Hz. Muhammed de onların çalışmalarından esinlenmiş olabilir." İslâm Tarihini az buçuk bilen ve Orta Çağ Arap dünyasındaki kültürel ve bilimsel atılım döneminin, Hz. Muhammed'den sonraki devreye ait olduğu gerçeğinden haberdar olan hiçbir kimse, aslı esası olmayan böyle hayallere dalamaz. Hele Kur'ân'da açık seçik bildirilen bilimsel olayların ekserisinin doğruluğunun, ancak çağdaş dönemde anlaşılmış olması, bu tür düşünceleri büsbütün konu dışı bırakır.

Hâl böyle olunca, -İslâm medeniyetinin en yüksek dönemindekiler de dâhil olmak üzere- Kur'ân tefsircilerinin yüzyıllar boyunca, açık bir surette mânâsını kavrayamadıkları bazı âyetlerin tefsirinde, kaçınılmaz bir tarzda hata etmiş olmalarının sebebi ortaya çıkıyor. Bu tür âyetlerin doğru tercüme ve tefsiri, ancak çok sonraları, çağımıza çok yakın bir zamanda imkân dâhiline girebilmiştir. Bu demektir ki, Kur'ân'ın bu âyetlerini anlayabilmek için, derin dil ve lügât bilgisi yalnız başına kâfi değildir. Bunların yanında ayrıca çok çeşitli bilimsel konulara da vâkıf olmak gerekir. Böylesi bir çalışma çok yönlü (pluridisciplinaire) ve ansiklopedik olmalıdır. Ele alınan konuların anlatılışı ile orantılı olarak, -bazı Kur'ân âyetlerinin medlûllerini kavrayabilmek için- vazgeçilmez olan bilimsel konuların çeşitliliğini hesaba katmak gerekir.

Bununla birlikte şunu bilmek gerekir ki, Kur'ân, kâinatın bir kısım yönetiliş kanunlarını açıklamak gayesini taşıyan bir kitap değildir; onun esas amacı dinîdir. Sırf Allah'ın mutlak kudretini tasvir etmek için insanlar, yaratılıştaki eserler üzerinde düşünmeye davet edilirler. Allah'ın kudreti, hem tabiî

ilimlerle hem de insanla ilgili sahalarda beşerî müşâhedenin nüfuz edebileceği olaylara veya kâinatın organizesine yön vermek üzere Allah tarafından konulan kanunlara yapılan işaretlerle birlikte zikredilir. Bu bilgilerin bir kısmı, kolayca anlaşılabilirse de, bir başka kısmının gerçek medlûlü, ancak anlaşılması için şart olan bilimsel bir formasyona sahip olmakla kavranabilir. Bu demektir ki, geçen asırlarda yaşamış olan insan, onların sadece zâhirî mânâlarını anlayabilirdi. Zâhirî mânâyı anlamak da -söz konusu devirdeki bilgisinin yetersizliği sebebiyle- bazı durumlarda onu, yanlış sonuçlar çıkarmaya sevketmiştir.

Bilimsel yönleri incelenmek üzere bu kitapta seçilmiş olan Kur'ân âyetlerinin sayısı, benden daha önce, bu konulara dikkati çekmiş olan bazı Müslüman müelliflere belki de çok az görünecektir. Ben de genel olarak, onların aldığından daha az âyet aldığıma inanıyorum. Buna karşılık bilimsel yönden, şimdiye kadar lâyık oldukları önem verilmemiş olan birkaç âyete dikkati çektiğimi sanıyorum. Bu incelemede, onların seçmiş oldukları âyetleri de ele almamakla hata işlemişsem, umarım ki bana gücenmeyeceklerdir. Hatta ben zaman zaman, bazı kitaplarda, bence doğru olmayan bilimsel açıklamalara da tanık oldum; tamamen bağımsız bir akılla ve bilinçli olarak, onları şahsî bir tarzda yorumladım.

Aynı şekilde ben, Kur'ân'da insanlığın bilmesi mümkün olduğu halde, şimdiye dek çağdaş bilimin ulaşamamış olduğu bazı olaylara işaret bulunup bulunmadığını da araştırdım. Böylece; bu açıdan, Kur'ân'ın kâinatta yer küresine benzer gezegenlerin bulunduğuna dair işaretler ihtiva ettiği sonucuna ulaştım. Çağdaş bilgiler, bu hususta az da olsa delile sahip olmamakla birlikte, bunu tamamen ihtimal dâhilinde gören birçok bilim adamının bulunduğunu söylemek gerekir. Gerek-

li ihtiyatî kayıtlarla, bu fikrimi belirtmenin lüzumlu olduğuna kanî oldum.

Böyle bir incelemeyi, otuz yıl kadar önce yapmış olsaydım, astronomiye ait az önce zikrettiğim konuya, Kur'ân tarafından açıklanmış olan bir başka durumu ilâve etmek gerekecekti ki bu da, uzayın fethidir. O dönemde, ilk balistik füze deneylerinden sonra, belki de insanın, yer sınırından çıkıp uzaydan yararlanmasının maddî imkânlarına sahip olacağı bir günün gelebileceği düşünülüyordu. O zaman, insanın bu fethi gerçekleştireceğini önceden haber veren bir Kur'ân âyetinin bulunduğu biliniyordu.

Kutsal Kitapla bilim arasındaki bu karşılaştırma, hem Kitab-ı Mukaddes hem de Kur'ân için, bilimsel gerçekle ilgili olan bilgilerin işe dâhil edilmesini gerektirir. Karşılaştırmanın geçerli olabilmesi için, kendisine dayanılan ilmî delilin, hiçbir tartışmaya yol açmayacak tarzda iyice ispatlanmış olması gereklidir. Kutsal Kitapları değerlendirmek konusunda, işin içine bilimin sokulmasını kabul etmekten yüzlerini ekşitenler, bilimin, geçerli bir mukayese unsuru olabilmesi niteliğini reddederler (ister bu karşılaştırmadan zararsız çıkmayan Kitab-ı Mukaddes -hangi sebeplerden dolayı zararlı çıktığı görülmüştü- ister bilimden çekinecek hiçbir tarafı olmayan Kur'ân söz konusu olsun) ve iddia ederler ki: Bilim zamanla değişir, bugün doğru kabul edilen falan mesele, yarın bir kenara atılabilir.

Bu mülâhaza şu açıklamayı gerektirir: Bilimsel kuramları (teorileri), sürekli olarak gözlemlenip kontrol edilebilen olaylardan ayırt etmek gerekir. Kuram, güçlükle anlaşılabilecek bir olayı veya olaylar bütününü açıklamaya çalışmak amacını taşır. Birçok durumda kuram, değişkendir. Bilimsel gelişme, meseleleri daha iyi tahlil etmeye ve daha geçerli bir izah düşünmeye imkân verdiği zaman, bir başkası tarafından

değiştirilmeye veya tamamen yerini bırakmaya elverişlidir. Buna karşılık, deney yoluyla doğrulanan, gözleme dayalı bir olay, değişmeye elverişli nesnelerden değildir. Gelişme sayesinde, onun niteliklerinin daha iyi belirlenmesi mümkündür, ama esası olduğu gibi kalır. Dünyanın güneş, ayın da dünya etrafında dönmesi, artık değiştirilemez; gelecekte olsa olsa, onların yörüngeleri daha iyi bir biçimde belirlenebilir.

Teorilerin bu değişken niteliğidir ki meselâ, bir Müslüman fizikçinin, -şimdilerde hayli tartışmalı olan- antimatière[62] kavramına delâlet ettiğini öne sürdüğü bir Kur'ân âyetini, konu dışı bırakmama yol açmıştır. Buna karşılık, insan çok haklı olarak, hayatın sudan başladığını bildiren Kur'ân âyetine, bütün dikkatiyle eğilebilir. Bu hâdise; hiçbir zaman denetlenemeyecektir, fakat lehinde birçok delil vardır. İnsan embriyonunun gelişmesi gibi gözlem alanına giren olaylara gelince, Kur'ân'ın bildirdiği çeşitli safhalar, çağdaş embriyoloji ile pek âlâ karşılaştırılabilir ve Kur'ân'ın bu konudaki âyetlerinin bilimle tam bir uygunluk gösterdiği keşfedilebilir.

İşbu Kur'ân-Bilim karşılaştırması, öteki iki mukayese ile tamamlandı. Bir yandan, aynı konularla ilgili olan Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilerin, çağdaş bilgilerle karşılaştırılması; öbür yandan aynı bilimsel açıdan, Allah tarafından Hz. Peygambere gönderilen vahiy kitabı olan Kur'ân'ın verdiği bilgilerle, yazılı vahyin dışında yer alan ve Hz. Muhammed'in sözlerinden ibaret olan hadislerdeki bilgilerin karşılaştırılması.

Kitabımızın bu üçüncü bölümünün sonunda, aynı olay hakkındaki Tevrat kıssalarıyla Kur'ân kıssalarının mukayesesinin sonuçları, ayrıntılı bir şekilde bulunacağı gibi, her kıssanın bilimsel eleştiri süzgecinden geçirilmesinin neticeleri de görülecektir. Bu inceleme, meselâ, Yaratılış ve Tufan hakkında yapılmıştır. Her iki konuda da, Tevrat rivâyetlerinin

---

62 Antipartiküllerin meydana getirdiği düşünülen birlik (Mütercim).

bilimle bağdaşamayacağı açıkça ortaya konmuştur. Buna karşılık aynı konulara dair Kur'ân kıssaları ile çağdaş bilim arasındaki mükemmel uygunluk da görülecektir. Çağdaş dönemde kıssalardan birini makbul kıldığı halde, öbürünü kabule değer göstermeyen farklılıklar da kaydedilecektir.

Bu tespit birinci dereceden bir önem arzetmektedir. Çünkü Yahudileri, Hıristiyanları ve dinsizleri ile bütün Batılılar -en küçük bir delile de sahip olmaksızın- söz birliği ile derler ki "Muhammed, Tevrat'ı taklit ederek Kur'ân'ı yazmış veya yazdırmıştır." İddiaya göre Kur'ân'daki dinî tarihe ait kıssalar, Tevrat'taki kıssaların tekrarından ibarettir. "Hz. İsâ irşat hayatı boyunca, çağdaşları nezdinde başarı gösterdiyse, bu, Eski Ahit'ten esinlenmiş olmasından ileri gelmiştir." demek ciddiyetten ne kadar uzaksa, bu iddia da o kadar uzaktır. Görüldüğü üzere, Matta İncili baştan sona Eski Ahit'in devamı olma esası üzerine kurulmuştur. Sırf bu yüzden, Hz. İsâ'nın Tanrı elçisi olmadığını ileri sürmek, hangi tefsircinin hatırından geçer? Buna rağmen Batı dünyasında, genellikle Hz. Muhammed hakkında, "O, Tevrat'ı kopya etmekten başka bir şey yapmamıştır." hükmü verilip durur. Bu, aynı olay hakkında, Kur'ân ile Tevrat'ın farklı bilgiler verdiğini hiç hesaba katmayan, üstünkörü bir hükümden başka bir şey değildir. Kıssalardaki farklılıkların, sükûtla geçiştirilmesini tercih ediyorlar. Onların aynı oldukları, keza bilimsel alanın bu konuya müdahale edemeyeceği söylenir. Yaratma ve Tufan kıssaları sırasında, bu problemler uzun uzadıya ele alınacaktır.

Hz. İsâ yönünden İnciller ne ise, Hz. Muhammed bakımından da hadis derlemeleri odur; yani hadîsler, Peygamber'in sözlerinin ve hareketlerinin nakillerinden ibaret olup, hadîs kitaplarının müellifleri görgü şahitleri değildirler (hiç değilse, Hz. Muhammed devrinden sonra olduğu besbelli olan en sahih hadîs kitapları diye bilinen kitapları derleyenler böyledir). Bu kitaplar hiçbir surette yazılı vahyi ihtiva

eden kitaplar sayılmazlar. Onlar Allah kelâmı olmayıp, Hz. Peygamber'in sözlerini intikal ettirirler. Her tarafa yayılmış olan bu kitaplarda, bazen bilimsel yönden hata ihtiva eden (özellikle tıbbî tavsiyelerde) ifadelere rastlanır. Fakat Hz. Peygamber'e izafe edilen bu sözlerin, gerçekten onun tarafından söylenmiş olduğunu, kesin olarak kim iddia edebilir ki? Tabiatıyla dinî konulara ait olabilecek bütün hadisleri, deminki iddiamızın dışında tutuyor ve onları burada söz konusu etmiyoruz. Birçok hadîs şüpheli bir sıhhat derecesini hâizdir. Onlar, bizzat Müslüman âlimler tarafından da tartışılır. Eğer bu kitabımızda, hadislerden bazıları bilimsel yönden eleştiriliyorsa bunun başlıca sebebi, bilim açısından kabul edilemeyecek hiçbir tarafı bulunmayan Kur'ân ile Hadîs'in farklılığını iyice ortaya koymaktır. Görüleceği üzere bu fark, çok belirgindir.

Bu son tespit, Hz. Muhammed'i Kur'ân'ın müellifi görmek isteyenlerin hipotezlerini kabul etmenin mümkün olmadığını ortaya koyar. Nasıl olur da, başlangıçta ümmî olan bir şahıs, edebî kıymet bakımından, bütün Arap edebiyatının bir numaralı yazarı haline geldikten başka, o devirde hiçbir insanın bilemeyeceği bilimsel gerçekleri -hem de bu açıdan en ufak hatalı bir ifade bulunmaksızın- anlatabilir?

Sırf bilimsel açıdan ele alarak, bu kitapta geliştireceğimiz düşünceler, Hıristiyan takviminin 7. yüzyılında yaşamış bir şahsiyetin, devrine ait olmayan ve asırlarca sonra doğruluğu ispatlanacak olan bilgilerle, tam uygunluk gösteren birtakım fikirleri, Kur'ân'da yaymış olabileceği şeklindeki bir hükmün "akıl almaz" olduğunu gösterecektir. Bana göre, Kur'ân'ı beşerî plâna ait saymak imkânsızdır.

II. KUR'ÂN METNİNİN SIHHATİ KUR'ÂN'IN YAZI İLE TESBİTİNİN TARİHİ

Metninin münakaşa kabul etmez şekilde aslına uygunluğu, öteki Vahy Kitapları arasında, Kur'ân metnine müstesnâ bir mevki verir. Ne Eski Ahit ne de Yeni Ahit, bu mevkie çıkabilmiş değildir. Bu eserin ilk iki bölümünde, şimdi elimizde bulundukları şekliyle bize ulaşmadan önce, Eski Ahit'in ve İncillerin değişikliklere maruz kaldığını görmüştük. Hâlbuki durum, Kur'ân için böyle değildir. Bunun da tek sebebi onun, bizzat Hz. Peygamber zamanında tespit edilmiş olmasıdır. Bu tespitin nasıl cereyan ettiğini az sonra göreceğiz.

Bu konuda vahyin son kitabını, öteki ilk iki vahiyden ayıran farkların, esas itibariyle -bazılarının maksatlı olarak öne sürdüğü gibi- tarih meselesi ile hiç de ilgisi yoktur. Tarih meselesini öne sürenler, Kur'ân'ın Hz. Peygambere tebliğ edilişindeki şartlara önem vermedikleri gibi, Yahudi-Hıristiyan vahyinin metinlerinin tespitini yöneten şartlara, keza, Kur'ân metninin tespitini yöneten şartlara da önem atfetmezler. Deniliyor ki: Bizim takvimimize göre, 7. yüzyıla ait olan bir metnin değişiklik olmaksızın bize ulaşma şansı, ondan on beş asır kadar daha önce olan metinlerin ulaşma şansından daha fazladır. Bu mülâhaza yerindedir, fakat yeterli bir izah teşkil etmez. Bu izah, zaman bakımından bize daha yakın olan Kur'ân metninin, öncekilere göre, insanlar tarafından daha az değiştirilme tehlikesine maruz kaldığını belirtmekten ziyade, asırlar boyunca Yahudi-Hıristiyan metinlerinde icra olunan değiştirmeleri mazur göstermek için yapılmıştır.

Yazılı vahyin kaydedildiği kitap olan Kur'ân ile Hz. Muhammed'in sözlerine ve işlerine dair rivâyetlerden ibaret olan hadisler arasındaki farkı da belirtmek gerekir. Hz. Peygamberin bazı sahabileri, o vefat eder etmez, hadisleri yazmaya başlamışlardı. Beşeriyet icabı, onlara hata sızabileceğinden, onların derlemeleri, daha sonraları yeniden ele alındı ve çok ciddî bir eleştiriye tâbi tutuldu; öyle ki uygulamada, Hz. Muhammed'in vefatından çok daha sonra meydana çıkan hadis kitaplarına, daha fazla bir değer verilmektedir. İncil metinleri gibi onların da -duruma göre- sıhhat dereceleri farklıdır. İncillerden herhangi biri, Hz. İsâ zamanında tespit edilmediği gibi (onların hepsi, onun dünyevî misyonunun sona ermesinden hayli sonra kaleme alınmıştır), hadîs kitaplarından da hiçbiri kesin şeklini Hz. Peygamber zamanında almış değildi.

Kur'ân için ise, durum tamamen farklıdır. Vahiy geldikçe Kur'ân metni, hem Peygamber hem de çevresindeki mü'minler tarafından ezberlendiği gibi, öbür yandan vahiy kâtipleri tarafından yazı ile de tespit ediliyordu. Dolayısıyla, daha işin başında, İncillerin sahip olmadığı, bu iki sıhhat unsuru söz konusudur. Hz. Peygamberin vefatına dek, bu iş böyle devam edecektir. Herkesin yazma imkânına sahip olmadığı ve fakat ezberlemesinin mümkün olduğu bir devirde ezberden okuma keyfiyeti, metnin nihâî olarak tespit edileceği zaman, kontrol unsurlarının çokluğunu temin etmekle, çok önemli bir avantaj sağlamıştır.

Kur'ân; melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e vahy edilmiştir. Bu vahiy, Hz. Peygamberin hayatının, yirmi yıldan fazla bir bölümüne yayılır. Vahiy 96. sûrenin ilk âyetleriyle başlayıp, müteakiben üç yıl boyunca kesilir ve bundan sonra, Hz. Peygamberin, Hıristiyan takviminin 632 yılında vefatına kadar yirmi yıl boyunca sürmek üzere yeniden başlar. Demek ki vahiy, 622 senesindeki hicretten önce on ve hic-

retten sonra da on yıl olarak, toplam itibariyle yirmi yıl devam etmiş oluyor.

Vahyedilen ilk parça şu olmuştur:

"Yaratan Rabbi'nin adıyla oku. O ki insanı, asılıp tutunan bir şeyden yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O'dur ki insana kalemle (yazıyı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti."[63] *(Alâk: 96, 1-5)*.

Profesör M. Hamidullah, Kur'ân Meâlinin giriş kısmında, ilk vahyin konularından birinin "beşerî bilgilerin vasıtası olarak kalemin öğülmesi" olduğuna dikkati çekmekte ve "Hz. Peygamberin, Kur'ân metnini yazılı olarak muhafaza etmek endişesinin" bundan ileri geldiğini söylemektedir.

Hz. Peygamberin, Medine'ye gitmek üzere Mekke'den ayrılmasından çok önce (yani Hicret'ten çok önce), Kur'ân'dan vahy edilmiş olan kısımların yazı ile tespit edildiğini, metinler kesin olarak gösterirler. Kur'ân'ın buna tanıklık ettiği de nazar-ı itibara alınmalıdır. Hz. Muhammed'in ve çevresindeki mü'minlerin, vahy edilen metni ezberden okumayı âdet edindikleri bilinmektedir. Şu halde Kur'ân'ın, gerçeğe uymayan olaylara işarette bulunması tasavvur edilemez. Hâlbuki bunlar, Peygamberin çevresindeki kayıt memurları nezdinde kolaylıkla kontrol edilebilirdi.

Hicretten önceki dört sûre, Hz. Peygamberin 622 yılında Mekke'den ayrılmasından önce, Kur'ân'ın yazı ile kaydedildiğine işaret taşırlar:

"Hayır, hayır! Gerçekten o (Kur'ân) bir öğüttür. Öyleyse, dileyen onu düşünüp öğüt alır. (O) sahifeler içindedir. Şerefli, şanlı, yüce ve temiz (sahifelerin). Kâtiplerin ellerinde. Değerli ve çok iyi (kâtiplerin)." *(Abese: 80, 11-16)*.

---

63 Bu sözler, Hz. Muhammed'i altüst eder. O sırada, Hz. Muhammed'in ne okuma ne de yazma bilmediği konusu ile ilgili olarak, bu âyetler ileride açıklanacaktır.

Yusuf Ali, 1934 yılında yayınlanmış olan Kur'ân Meâline dercettiği açıklamalarda yazdığına göre, bu sûrenin vahy edildiği sırada, Mekke Müslümanlarının elinde kırk iki veya kırk beş sûre bulunuyordu (Vahiy tamamlandıktan sonra Kur'ân sûrelerinin toplam sayısı yüz on dört olacaktır).

"Aksine, o şerefli bir okuma parçasıdır.[64] Korunmuş bir levha üzerinde." (*Bürûc: 85, 21-22*).

"O, elbette şerefli bir okuma parçasıdır.[65] İhtimamla korunmuş bir kitaptır. Ona iyice temizlenenlerden başkası dokunamaz. O, Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir." (*Vâkıa: 56, 77-80*).

"Dediler ki: Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış da, sabah akşam onlar kendisine yazdırılıyor (veya okunuyor)" (*Furkan: 25, 5*).

Burada, Hz. Peygamber'i düzmeci sayan muarızlar tarafından yapılan ithamlara işaret edilmektedir. Onlar, antikiteye ait hikâyelerin Peygambere dikte ettirildiğini, onun da onları yazdığını veya yazdırdığını yayıp duruyorlardı (kelimenin kesin anlamı münakaşalıdır, fakat Hz. Muhammed'in ümmî "okuma-yazma bilmez" olduğunu hatırlamak gerekir). Ne olursa olsun, bu âyet, Hz. Muhammed'in düşmanlarının da belirttiği gibi, Kur'ân'ın yazı ile tespit edilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Hicretten sonraki bir sûre de, üzerinde ilâhî buyrukların yazılı olduğu bu sahifeleri, son olarak zikreder.

"Allah tarafından (gönderilmiş) tertemiz sahifeler okuyan bir Resûldür. O sahifelerde doğru yazılmış (veya değişmez) hükümler vardır." (*Beyyine: 98, 2-3*).

---

64 Metinde geçen Kur'ân, lügatte aynı zamanda "okumak" ve "okunan şey" anlamına gelir.

65 Metinde geçen Kur'ân, lügatte aynı zamanda "okumak" ve "okunan şey" anlamına gelir.

Böylece görüldüğü üzere bizzat Kur'ân, Hz. Peygamber'in hayatında, yazıya geçirildiğine dair bilgi verir. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in etrafında birçok vahiy kâtibi bulunuyordu ki bunların en ünlüsü, adını ebedîleştiren Zeyd İbn Sabit'tir.

Profesör M. Hamidullah, Kur'ân Meâli'nin (1971) Önsöz'ünde, Peygamberin vefatına kadar, Kur'ân metninin yazıya geçirilme işleminin nasıl cereyan etmiş olduğuna dair bilgiler verir:

"Kaynakların ittifakla bildirdiğine göre, Kur'ân'dan bir parça vahy edilir edilmez, Hz. Peygamber, yazı bilen sahabilerden birini çağırtıyor ve daha önce nazil olmuş olan bütün içerisindeki yerini de bildirerek, yeni gelen parçayı ona dikte ettiriyordu. Kaynaklar şu durumu da açıkça belirtiyorlar ki Hz. Muhammed dikte ettirdikten sonra, kâtibin yazmış olduğu kısmı kendisine okumasını istiyor, böylece muhtemelen hata yapılmış ise, metni düzeltmek gayesini taşıyordu. Bir başka meşhur rivâyet, her sene Ramazan ayında Hz. Peygamberin, Cebrail'in huzurunda (o zamana kadar vahy edilmiş olan) Kur'ân metninin tamamını okuduğunu ve vefatına tekaddüm eden Ramazanda ise Cebrail'in ona iki defa okuttuğunu bildiriyor. Bilindiği üzere, Hz. Peygamber zamanından beri Müslümanlar, Ramazan ayının gecelerini, nafile namazlarda Kur'ân'ın tamamını okumak suretiyle ihyâ etmeyi âdet haline getirmişlerdi. Birçok kaynağın ilave ettiğine göre, Hz. Peygamber'in bu son mukabelesi ('arda) sırasında, vahiy kâtiplerinden Zeyd de hazır bulunmuştu. Başka kaynaklar ise, daha başka şahsiyetlerin de bulunduğundan bahsederler."

Bu ilk kayıt işlemi için, oldukça değişik malzemelerden yararlanılmıştır: Deri, ağaç levhalar, develerin kürek kemikleri, kazımaya elverişli yumuşak yassı taşlar vs.

Fakat Hz. Muhammed bunlarla da yetinmeyerek, aynı zamanda mü'minlere Kur'ân'ı ezberlemelerini tavsiye etti. Na-

mazlarda okunmak üzere, onlar da ya tamamen ya da kısmen metni ezberlediler. İşte böylece Kur'ân'ın bütününü ezberden bilen ve onu yayıp öğreten Hâfizûn (hafızlar) zuhur etti. Metni hem yazı hem de hâfıza ile korumak çifte metodu, son derece değerli olduğunu göstermiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından (632) az sonra, ilk İslâm halifesi olan halefi Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in eski vahiy baş kâtibi Zeyd İbn Sâbit'ten, bir suret çıkarmasını istedi, o da bunu yaptı. (Geleceğin ikinci halifesi) Hz. Ömer'in teşebbüsü üzerine, Zeyd, Medine'de toplayabileceği bütün malzemelere müracaat etti. Hâfızların şehâdetleri, özel mülk olan ve çeşitli malzeme üzerine yazılmış bulunan Kur'ân nüshaları... Bütün bunlar, tespit işleminde az da olsa, hata ihtimalini büsbütün ortadan kaldırmak amacına yönelikti.

Kaynakların bize verdikleri bilgiye göre, bundan sonra 634'te Hz. Ebû Bekr'in yerine halife olan Hz. Ömer, onu bir tek cild (mushaf) haline getirdi,[66] yanında sakladı ve vefatından önce, Hz. Peygamberden dul kalmış olan kızı Hafsa'ya bıraktı.

İslâm Devletinin üçüncü halifesi olup, 644-655 yılları arasında hilafet makamını dolduran Hz. Osman, uzmanlardan oluşan bir komisyonu, kendi adını taşıyan büyük mukabeleyi (recension) yapmakla görevlendirdi. Komisyon Hz. Ebû Bekir devrinde bir araya getirilmiş olan ve o zamana kadar Hafsa'nın yanında bulunan metnin sıhhatini kontrol etti. Yine bu komisyon, Kur'ân'ı ezberden bilen Müslümanlara başvurdu. Metnin sıhhatinin eleştirilmesi son derece titizlikle icra edildi. Tartışmaya yol açabilecek en kısa bir ifadenin bile metinde yer alabilmesi için, her türden tanıkları tam bir uygunluk halinde olmasının zarurî olduğuna komisyon hük-

---

66 Mushaf haline getirme işi, aslında Hz. Ömer'in yardımı ile Zeyd tarafından, Hz. Ebu Bekir devrinde gerçekleştirilmiştir (Mütercim).

metmişti. Nitekim bilindiği gibi, ahkâmla ilgili olan bir kısım Kur'ân âyetleri, bazen öteki bir kısım âyetleri detaylandırabilir. Bu da, Hz. Peygamberin risaletinin, yuvarlak hesapla yirmi yıl gibi bir zaman bölümüne yayılması ile ilgilidir.[67] Böylece, -bugün düşünüldüğü üzere- Hz. Peygamber'in yukarıda görüldüğü gibi son Ramazan ayı boyunca gerçekleştirmiş olduğu tam okuyuş sırasını yansıtan bir tarzda sûrelerin birbirini takib ettiği metin tespit edilmiş oldu.

İlk üç halifeyi ve özellikle Hz. Osman'ı, Kur'ân metnini derleyip mukabele etmelerine yol açan sebeplerin ne olduğu sorulabilir. Bu sebepler çok basittir. Hz. Muhammed'in vefatını izleyen ilk birkaç on yılda, İslâm'ın yayılması olağanüstü bir hız göstermişti ve bu yayılma, halkının çoğunun Arapça bilmediği ortamlarda olmuştu. Bundan ötürü, Kur'ân metninin, aslî sâfiyeti içerisinde yayılmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak icap etmişti. İşte Hz. Osman'ın mukabelesinin gayesi bu idi.

Hz. Osman, metnin karşılaştırılması sonucunda çoğaltılan nüshaları İslâm İmparatorluğunun belli başlı merkezlerine gönderdi. Profesör M. Hamidullah'a göre, Hz. Osman'a ait olduğu söylenen birkaç nüsha, bugün bile Taşkent ve İstanbul'da bulunmaktadır. Bazı olağan istinsah hataları bir tarafa bırakılırsa, zamanımızda bilinen ve İslâm dünyasının bütün yörelerinde saklanmış olan bütün nüshalar, tamamen birbirlerinin aynıdır: Avrupa'da bulunan tam veya kısmî nüshalar için de, durum aynıdır (Paris Milli Kütüphânesi'nde, uzman-

---

67 Anlaşılan müellif, nesh ve tahsis konularına işaret etmek istiyor. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyeti, diğer âyetlerle tahsis edilmektedir. Nâdir durumlarda ise, daha önce meşrû kılınan bir hükmün nesh olunması, yani yürürlükten kaldırılması söz konusu olabilir. Tefsir Usûlünün çok geniş olan bu iki konusuna, müellifin ifadesindeki kapalılığı gidermek için sadece bu kısa işaretle yetiniyoruz. Ayrıca, bu konuların, siyakla pek ilgili olmadığını da kaydetmek gerekir (Mütercim).

lara göre Hıristiyan takviminin 8. ve 9., yani Hicri 2. ve 3. asırlardan kalma parçalar vardır). Eskiden kalan çok sayıdaki metinler, son derecede az farklı varyantlar dışında, birbirleriyle tam bir mutabakat içindedirler. Bu az farklı varyantlar, metnin genel anlamında hiçbir değişiklik doğurmazlar. Bu varyantlar, eski imlânın şimdikine nazaran daha sade olması ile ilgili olarak, metnin birkaç çeşit okuyuşu mümkün kılması durumunda görülür.[68]

Yüz on dört adet sûre, uzundan kısaya doğru sıralanmıştır; bununla birlikte bu sıralamada uzunluk ölçüsünün göz önüne alınmayışının istisnâları da vardır. Bu demektir ki, bu tertipte, Vahyin kronolojik (nüzul sırası) gözetilmemiştir. Halbuki sûrelerin büyük çoğunluğu için kronolojik sıra biliniyordu. Kıssaların bir kısmı Kur'ân metninin çeşitli yerlerinde zikredilir, bu da bazen tekrarlara imkân verir. Ekseriya, değişik yerdeki anlatım, öteki yerlerde bitmemiş olarak bırakılan kıssanın, başka taraflarını ilâve eder. Çağdaş bilimle ilgili görülebilecek bütün yerler de, -Kur'ân'da ele alınan konuların çoğu gibi-, hiçbir sınıflama görünümü olmaksızın, Kitabın çeşitli yerlerine serpiştirilmiştir.

---

68 Eski imlâda noktaların ve harekelerin bulunmayışı, meselâ aynı fiilin, bazen hem malum (aktif), hem de mechul (pasif) okunmasına veya hem müzekker hem müennes için okunmasına imkân verir. Fakat genel olarak bu durum önemli sonuçlara yol açmış değildir. Zira ekseri hallerde, muhtevâ, mânâyı tayin etmektedir. (Anlaşılacağı üzere müellif, kıraat farklılıklarına temas ediyor. Çok geniş olan bu konu hakkında, buradaki yetersiz bilgiye göre hükmedilemeyeceğini ve kıraatlerin, imlânın verdiği imkânlardan değil de, Hz. Peygamber'den gelen mütevatir rivâyetlerden ileri geldiğini belirtmekle yetinelim. Mütercim).

III. GÖKLERİN ve YERİN YARATILMASI

Tevrat Anlatımıyla Farklılık ve Benzerlikler

Eski Ahit'e aykırı olarak Kur'ân, yaratılış kıssasını bir bütün halinde vermez. Devam eden bir kıssa yerine, Kitabın çeşitli yerlerinde, kıssanın başka başka taraflarını zikreden ve onu işaretleyen ard arda gelen hâdiseler hakkında az çok izahat veren parçalar bulunur. Bu hâdiselerin nasıl bildirildiği hakkında bir fikir edinebilmek için, birçok sûreye dağılmış parçaları bir araya toplamak gerekir.

Aynı konudan bahseden yerlerin Kitabın çeşitli kısımlarına serpiştirilmesi, sadece yaratma konusuna has değildir. Gerek dünyevî, gerek semavî hâdiseler, gerekse bilim adamını ilgilendiren insanla ilgili meseleler olsun, bütün geniş konular Kur'ân'da bu şekilde ele alınmıştır. Bunlardan her biri için, âyetleri bir araya toplayıp tasnif etme işlemine girişilmiştir.

Avrupalı müelliflerin çoğuna göre, Kur'ân'daki yaratılış kıssası, Tevrat kıssasına son derece yakındır, bundan dolayı her iki kıssayı, paralel olarak vermekten memnunluk duyarlar. Fakat benim anladığıma göre bu telâkki hatalıdır, zira ikisi arasında açık uyuşmazlıklar vardır. Bilimsel açıdan hiç de önemsiz olmayan birtakım meseleler vardır ki, bunlara Kur'ân'da rastlandığı halde, benzerlerini Tevrat'ta aramak neticesiz kalır. Tevrat ise, Kur'ân'da bulunmayan ayrıntıları ihtiva eder.

Her iki metindeki zâhir benzerlikler, iyice bilinmektedir ki bazıları şunlardır: Yaratılışın ard arda gelen safhalarının sayısı, ilk bakışta aynıdır: Tevrat'taki altı gün, Kur'ân'da da yer

alır. Fakat gerçekte, mesele göründüğünden daha karmaşık olup, üzerinde durulmaya değer.

Yaratılışın Altı Devresi

Tevrat kıssası[69] en ufak müphem bir taraf bırakmaksızın, haftanın günlerine benzeterek, yaratılışın altı günde olduğunu ve cumartesi günü olan yedinci gün Tanrı'nın istirahat ettiğini bildirir. İ.Ö. 6. yüzyılda din adamlarınca seçilen bu anlatım tarzının, cumartesi uygulamasını teşvik etme ihtiyacına cevap verdiğini söylemiştik: Her Yahudi, Sabbat[70] yani cumartesi günü çalışmamalıydı. Nasıl ki Tanrı da, haftanın altı günü çalıştıktan sonra böyle yapmıştı.

Tevrat tarafından böylece anlaşılan "gün" kelimesi, yeryüzünde yaşayan bir kimse için, güneşin ard arda iki doğuşu veya ard arda iki batışı arasında kalan zaman parçasını ifade eder. Bu tarzda belirlenen gün, yerin kendi etrafında dönüşü ile meydana gelir. Âşikârdır ki, mantık yönünden, bu anlamdaki "günlerden", yaratılışın başlangıcında bahsedilemez. Çünkü günün ortaya çıkış mekanizması -yani yerin var olup güneş etrafında dönmesi- Tevrat kıssasına göre, yaratılışın ilk safhalarında henüz gerçekleşmiş değildir. Bu imkânsızlık bu kitabın birinci bölümünde de belirtilmişti.

Kur'ân meallerinin büyük çoğunluğundaki metinlere başvurulursa -Tevrat'ın bize bildirdiği ile benzerlik kurularak- İslâm vahyine göre de, yaratılışın aynı şekilde altı günlük bir zamana yayıldığını, onlarda da görürüz. Kelimeye Arapça'da en çok kullanıldığı anlamı vermeleri sebebiyle mütercimler

---

69 Burada söz konusu olan Tevrat kıssası, "sacerdotal" denilen Din Adamları rivâyetinden gelmektedir. Bu rivâyetten kitabımızın birinci kısmında bahsedilmişti. Şimdiki Tevrat'ta birkaç satıra sıkışmış olan kısa Yahvist rivâyetteki kıssa ise, burada nazar-ı itibara alınmayacak derecede delâletten mahrumdur.

70 Sabbat, İbranca'da "İstirahat etmek, çalışmamak" demektir.

kınanamaz. Tercümeler normal olarak "yevm" kelimesini "gün" şeklinde ifade ettiği Arapça "yevm" (çoğulu: eyyâm) şunu okuruz:

"Rabbiniz O Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı."

Kur'ân mealleri ve tefsirleri içerisinde, "günler" kelimesinin, gerçekte "devirler" anlamına geldiğine dikkati çekenler oldukça azdır. Hatta denilmiştir ki: "Eğer yaratılış konusundaki Kur'ân nassları, yaratılış safhalarını "günler"e bölüyorsa, bu şundan dolayı kasden yapılmıştır: Çünkü İslâm'ın zuhurunda Yahudiler ve Hıristiyanlar, durumun böyle olduğuna inanıyorlardı; bu derecede yayılmış bir inanca doğrudan cephe almak olmazdı."

Doğrusu, bu bakış tarzını büsbütün ihmal etmeksizin, meseleye daha yakından bakılabilir ve birçok müfessirin bile "gün" şeklinde ifade ettiği Arapça "yevm" (çoğulu: eyyâm) kelimesinin bizzat Kur'ân'dan çıkarılması mümkün olan mânâları incelenebileceği gibi, daha genel olarak o devrin lisanındaki anlamları da araştırılabilir.

Bu kelimenin en yaygın anlamı "gün"dür, fakat belirtmemiz gerekir ki o, güneşin bir batışı ile ertesi batışı arasındaki zaman süresinden ziyade, gündüz aydınlığını ifade eder. Çoğulu olan eyyâm ise "günler" mânâsına gelmekle birlikte ayrıca uzun süre, belirlenmemiş (fakat yine uzun bir) zaman devresi hakkında da kullanılabilir. Kelimenin ifade edebileceği "zaman devresi" anlamına Kur'ân'ın başka yerinde de rastlanır. Örnek olarak şu âyetler verilebilir:

"...sonra, sizin saydığınız (yıllar) dan bin kadar yıl süren zaman devresinde (yevm)..." *(Secde: 32, 5)*.

(Kaydetmek gerekir ki mezkûr 5. âyetten önceki âyet, göklerin ve yerin altı günde yaratıldığını bildirmektedir).

"...miktarı elli bin yıl süren bir zaman devresinde (yevm)."*(Meâric: 70, 4)*.

Yevm kelimesinin, bizim bu kelimeye verdiğimiz "gün" mânâsından tamamen başka olan uzun bir zaman devresini belirtmesi, kâinatın teşekkül safhalarını normal olarak bilmeyen çok eski müfessirlerin de dikkatini çekmişti. Astronomi ilmi tarafından yerin dönüşü esasına göre belirlenen gün kavramını bilmesi mümkün olmayan, İ.S. 16. yüzyılda yaşamış olan Ebu's-Suûd, yaratma konusunda, bizim alışkın olduğumuz "günler" şeklindeki bölmeler yerine, (Arapça'da nevbet denilen) "devreler"in söz konusu olması gerektiğini düşünüyordu.

Çağdaş tefsirciler, aynı yorumu tekrar ele alırlar. Yûsuf Ali (1934), yaratılış safhalarından bahseden bütün âyetlerin tefsirinde, -başka yerlerde "günler" diye açıklanan- eyyâm kelimesinin, gerçekte "uzun devreler," "çağlar" mânâsına alınması gerektiği üzerinde ısrar eder.

Şu halde, kâinatın yaratılış safhaları hususunda Kur'ân'ın altı rakamıyla ifade ettiği uzun zaman devrelerini gözönünde bulundurduğu kabul edilebilir. Şüphe yok ki, çağdaş bilim, kâinatın oluşumuyla sonuçlanan karmaşık sürecin çeşitli devrelerinin, altı devre olduğunu iyice ortaya koymuş değildir. Fakat, bizim bildiğimiz günlerin, yanlarında hiçbir değer ifade etmeyeceği çok uzun zaman devrelerinin söz konusu olduğunu kesinlikle ispat etmiştir.

Yaratılışı konu edinen Kur'ân pasajlarının en uzun olanlarından biri, yer ve gökle ilgili olarak cereyan etmiş olan hâdiseleri yan yana zikrederek yaratılışı anlatır. Burası, 41. sûrenin 9-12. âyetleridir:

Allah, Hz. Peygamber'e şöyle hitap ediyor:

"De ki: Siz yeri iki günde (devrede) yaratanı mı tanımıyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? İşte âlemlerin Rabb'ı O'dur."

"Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onda bereketler yarattı, rızıklarını arayanlar için, oradaki gıdaları ölçü ile tam dört günde (devrede) takdir etti."[71]

"Ayrıca duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yere: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin!' dedi. Her ikisi de: 'İsteyerek geldik' dediler."

"Böylece onları, iki günde (devrede) yedi gök yaptı ve her göğün işini kendisine bildirdi. En yakın göğü lâmbalarla ve koruma ile (yani koruyucu güçlerle) donattık. İşte bu, O Aziz, Alîm (Allah)ın takdiridir."

Meali verilen âyetler, çeşitli yönlere temas etmektedirler ki, onların üzerinde ileride durulacaktır: Gök maddesinin başlangıçtaki gaz hali ve göklerin, sembolik olarak[72] yedi sayısıyla bildirilmesi gibi. Sayının delâleti de ileride görülecektir. Keza Allah ile başlangıç halindeki yer ve gök arasında karşılıklı konuşma da semboliktir; burada sadece meydana getirilen göklerin ve yerin, ilâhî buyruklara boyun eğmeleri anlatılmak istenmiştir.

Bazı tenkitçiler bu pasajla, yaratılışın altı devrede olduğunu bildiren ifade arasında çelişki bulunduğunu sanmışlardır. Yerin iki devrede meydana getirilmesini, yeryüzü sakinleri için rızıklarının dört devredeki takdir ve taksiminin ve göklerin iki günde teşkil edilmesini toplamak suretiyle sekiz devrelik bir sayı elde edilir ki, bu da yukarıda belirtilen altı devre ile çelişir.

Gerçekten, yeryüzünden başlayarak göğe yükselen bir tefekkürle Allah'ın kudreti hakkında; insanı düşünmeye çağıran bu metin, Arapça "Summe" kelimesiyle birbirine bitiştiril-

71 Âyetin tefsirinde çeşitli ihtimaller zikredildiğinden, doğru dürüst tercümesini vermek imkânsızdır (Mütercim).

72 Birkaç sayfa sonra gelecek olan "Kâinatın oluşumundaki esas gelişme süreci" konusu işlenirken, yazarın bu "sembolik" nitelendirmesi hakkında bir not konulacaktır (Mütercim).

miş iki bölüm ortaya koyar. "Summe" kelimesini biz "ayrca (de plus)" diye tercüme ettikse de, bu kelime aynı zamanda "müteâkiben" yahut "arkasından", "üstelik" gibi mânâlara da gelebilir. Şu halde burada zikrolunan hâdiselerin birbirinin ardından gerçekleştiği mânâsı çıkabileceği gibi, bu hâdiseleri düşünen insanın zihnindeki bir sıralanış mânâsı da çıkabilir. Keza ard arda geliş kastedilmeksizin, sadece bu hâdiseler yan yana zikredilmiş de olabilir. Ne olursa olsun, göğün yaratılış devreleri, pek âlâ yerin yaratılış devreleri ile aynı zamanda gerçekleşmiş olabilir. Kâinatın başlangıçtaki oluşum sürecinin Kur'ân'da nasıl bildirildiği ve çağdaş bilgilere tam uygun olarak bu sürecin göklere ve yere, birlikte olmak üzere nasıl uygun geldiği biraz sonra incelenecektir. Burada söz konusu edilen hâdiseler arasında eş zamanlılık görmenin, tamamen yerinde olduğu da o zaman anlaşılacaktır.

Bundan ötürü, burada zikrolunan pasaj ile kâinatın altı safhada veya devrede yaratıldığını bildiren öteki Kur'ân metinleri arasında, herhangi bir çatışma bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Kur'ân, Göklerin ve Yerin Yaratılışında Ard Arda Geliş Sırası Belirlemez

Az önce zikrolunan iki Kur'ân pasajında yer alan bir âyette, göklerin ve yerin yaratılışından (7:54), bir başka yerde de yerin ve göklerin (*41:9-12*) yaratılışından bahsedilir. Şu halde, öyle anlaşılıyor ki Kur'ân, göklerin ve yerin yaratılışındaki öncelik sırasını belirlememektedir.

Yerin birinci sırada zikredildiği çok az âyet vardır: 2:29 ile "yeri ve gökleri Yaratan'a" işaret olunan *20:4* âyetlerinde bu durum görülür. Buna karşılık "göklerin", "yer"den önce anıldığı âyetlerin sayısı hayli fazladır: 7:54; 10:3; 11:7; 25:59; 32:4; 50:38; 57:4; *79:27-33*; 91:5-10.

Doğrusunu söylemek gerekirse 79. sûre dışındaki hiçbir Kur'ân pasajı, kesin bir sıra belirlemez: "Gökler ve yer" şeklindeki iki kelimeyi, Fransızca'da et[73] anlamına gelen Vâv bağlacı (atıf edatı) birbirine bağlar. Bazen de Summe edatı bu işi yapar ki, yukarıda nakledilen bir parçada olduğu gibi bu edat, ya sadece yan yana zikretmeyi, ya da ard arda gelişi ifade eder.[74]

Anladığıma göre, yaratılışın çeşitli olayları arasında kesin bir sıralama yapan, yalnız bir Kur'ân metni olup, o da 79. sûrenin 27-33. âyetleridir:

"Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki Allah onu bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Bundan sonra da (ba'de zâlike) yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve orada otlak yer meydana getirmiştir. Dağları da sapasağlam (sabit olarak) yerleştirmiştir. Bütün bunları, sizin ve hayvanlarınızın geçimi için yapmıştır."

Ziraatla uğraşanlara ve Arap yarımadasının göçebelerine uygun gelen bir üslûpla ifade edilen ve Allah'ın, insanlara ihsan ettiği dünya nimetlerini sayan bu parçanın ön tarafı, göğün yaratılışı hakkında düşünmeye davet etmektedir. Fakat Allah'ın yeri düzenleyip onu ziraata elverişli kılmasına dair olan safha, zaman yönünden gece ve gündüz deveranının gerçekleştirilmesinin hemen peşinden zikredilmektedir. Demek ki, burada iki grup olay anılmaktadır: Bunlardan bir kısmı gökle ilgili olup, öteki kısmı zaman içine yerleştirilen yerle ilgili olaylardır. Burada yerden bahsedilmesi, bizzarure onun düzenlenmesinden önce var olmasını ve dolayısıyla, Allah'ın göğü bina ettiğinde mevcut olmasını gerektirir. O halde, hâdiselerin birbiri içinde olmasıyla, göğün ve yerin evriminin

73 Türkçede "ve" (Mütercim).

74 Bu konuyu Arapçada yerleşmiş terimlerle anlatacak olursak şöyle deriz: Vâv, mugâyeret belirten atıf edatı olup tertib şartı olmaksızın mutlak cem' ifade eder. Bazen de tertib için olabilir (Mütercim).

birlikte cereyan ettiği (concomitance) sonucu çıkmaktadır. Öyleyse, Kur'ân metninde yerin göklerden veya göklerin yerden önce yaratılmış olduğu konusunda, hiçbir surette, özel bir delâlet aramamak gerekir. Başka yerlerde kesin bilgi verilmediği müddetçe, kelimelerin önce veya sonra zikredilmiş olması, yaratılışın gerçekleştiği sıra hakkında bir fikir veremez.

Kâinatın Oluşumundaki Esas Gelişme Süreci ve Onun, Âlemlerin Kurulmasıyla Sonuçlanması

Kur'ân, iki âyetinde, kâinatın oluşumunun esas gelişme sürecini teşkil eden olayların kısa bir sentezini verir:

"İnkâr edenler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi. Biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık? Hâlâ inanmıyorlar mı?"*(Enbiyâ: 21, 30)*.

Yerin yaratılması konusunda düşünmeye davet ettikten sonra Allah, Hz. Peygamber'e şöyle demesini emrediyor:

"Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yere dedi ki..." *(Fussilet: 41, 11)*. Âyetin bundan sonraki kısmında, yukarıda işaret edilmiş olduğu üzere, yerin ve göğün boyun eğmelerini isteyen emir gelir.

Kur'ân'da bildirilen öteki biyolojik meselelerle birlikte, hayatın sudan kaynaklandığı konusunun incelenmesi de, ileride gelecektir. Ancak şimdilik şunları hatırda tutmak gerekir:

a) Son derece küçük zerreciklerle (particules) gaz halinde olan bir kitlenin varlığı bildirilmektedir. Zira "duman" diye tercüme edilen Kur'ân'daki duhân kelimesi, böyle anlaşılmalıdır. Genellikle duman, katı ve hatta sıvı haldeki maddelere ait olabilen ve az veya çok yüksek sıcaklıkta bulunabilen, -az veya çok stabl vaziyette suspension halindeki- çok küçük zerreciklerin bir gaz ortamında bulunması hâlidir.

b) Başlangıçta unsurları birbirine bitişik (ratk) olan, ilkin yekpâre olan kitlenin ayrılma (fatk) işlemi zikrolunuyor. Belirtmemiz gerekir ki Arapçada fatk kelimesi koparmak, lehimini çıkarmak (dessouder), ayırmak anlamlarına; ratk ise kaynaştırmak yahut çeşitli unsurları homojen bir bütün teşkil etmek üzere tutturmak, bitiştirmek anlamlarına gelir.

Bir bütünün muhtelif parçalara ayrılması kavramı, müteaddit âlemlerin zikrolunmasıyla, Kitabın başka yerlerinde de bildirilir. Kur'ân'ın birinci sûresinin ilk âyeti, "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" başlangıcından sonra, şunu ilân eder: "Hamd, Âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."

"Âlemler" tabiri Kur'ân'da onlarca defa geçer. Gökler ise, sadece çoğul olarak geçmekle kalmaz, ayrıca sembolik bir değer belirten 7 rakamıyla da nitelendirilir.

7 rakamı, bütün Kur'ân'da, muhtelif hususlar için 24 defa kullanılır. Bu rakam ekseriya "müteaddit" anlamına gelirse de, bu rakamın bu mânâdaki kullanılışının sebebi açık olarak bilinmemektedir. Yunanlılarda ve Romalılarda da, 7 rakamının, aynı müphem bir çokluk mânâsını ifade ettiği anlaşılıyor. Kur'ân'da 7 rakamı, 7 defa göklerle ilgilidir (semâvât); bir yerde üstü kapalı (tahtında müstetir) olarak gökleri niteler. Bir defasında da gökteki yedi yoldan bahsedilir:

"O (Allah) ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir." *(Bakara: 2, 29)*.

"Üstünüzde yedi yol yarattık. Ve Biz, yaratmadan gâfil değiliz." *(Mü'minun: 23, 17)*.

"O, yedi göğü birbiri üzerinde (ve birbirine uygun tabakalar olarak) yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, bir uygunsuzluk göremezsin. Gözü(nü) döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun?" *(Mülk: 67, 3)*.

"Görmediniz mi Allah nasıl yedi göğü, birbiri üstünde tabaka tabaka yarattı? Ve (nasıl) ayı bunların içinde bir nur ve güneşi de bir lamba yaptı?" *(Nûh: 71, 15-16)*.[75]

"Üstünüzde yedi sağlam (gök) bina ettik. Ve orada çok parlak ve çok kızgın bir lamba yerleştirdik." *(Nebe: 78, 12-13)*.

Çok parlak ve çok kızgın lâmba, burada güneştir.

Bütün bu âyetlerde, 7 rakamının kesinlik bildirmeyen bir çokluk ifade ettiği konusunda, Kur'ân müfessirleri[76] ittifak ederler.[77]

Şu halde müteaddit gökler vardır. Nitekim yerler de müteaddittir. Zamanımızda insanlar, henüz gerçekliğini ispat edememişlerse de, çağdaş bir Kur'ân okuyucusunun, o devre ait bir metinde, kâinatta bizimkine benzeyen yerlerin bulunabileceğine dair bir işarete rastlaması, onu hayrete düşüren yerlerden sadece birisidir.

Gerçekten 65. sûrenin 12. âyeti şunu ilân ediyor:

---

75 Şu hususa dikkati çekmek gerekir ki Tevrat'ta güneş ve ay, ışık kaynağı olarak nitelendirildiği halde, -bu âyette olduğu gibi, zikrolundukları bütün âyetlerde de- Kur'ân'da bunlar farklı bir biçimde bildirilir: Ay hakkında aydınlık (nûr) tabiri kullanılırken, bu âyette güneş, ışık saçan bir lâmbaya (sirâc) benzetilir. İleride, güneşe verilen başka sıfatlar da görülecektir.

76 Müfessirlerin, yedi rakamını "sembolik" saydıklarına rastlamadım. Fakat onlar, yazarın böyle nitelendirmekle varmak istediği gayeyi, başka tarzda izah ederler. Değerli müfessir merhum M. Hamdi Yazır'dan sadeleştirerek aktaracağımız şu parça, müfessirlerin açıklamasına güzel bir örnek teşkil eder (Hak Dini Kur'ân Dili, VI, 5077. Talâk sûresi, 12. âyet tefsirinde): "Yedi gök" tabiri, yedi göğün varlığını kesin olarak ifade etmekle beraber, "daha ötesi yok" demek değildir, ziyadesini nefyetmez. Çünkü birçok müfessirin hatırlattığı ve İlm-i Usûl'de açıklandığı üzere mefhum-i aded, karine bulunmadıkça, muteber olmayan mefhum-i muhalif cümlesinden ma'duddur. Ve Kitap ve Sünnette yedi göğün daha ötesi bulunduğuna delâlet eden deliller vardır." (Mütercim).

77 Kur'ân metni dışında, Hz. Muhammed'in devrine ait hadîslerde olduğu gibi, İslâm'ın ilk asırlarından gelen rivâyetlerde de, 7 rakamının sadece çokluk belirttiğine sık sık rastlanır.

"Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de (sayıca) onlar kadarını yarattı. Allah'ın emri (Allah'ın yaratma işi), bunlar arasında (yukarıdan aşağıya doğru, Allah'tan yaratıklara doğru) iner durur ki Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz."

Görüldüğü gibi 7 rakamı belirsiz bir çokluk ifade ettiğine göre Kur'ân metninden açıkça şu sonuç çıkarılabilir: İnsanların yaşadıkları yerden (arz) başka, kâinatta ona benzer başka yerler de vardır. Milâdi 20. yüzyılda Kur'ân okuyucusunu şaşırtan bir başka konu da şudur: Âyetler, yaratılan üç grup varlık zikrederler ki onlar da şunlardır:

- Göklerde bulunan yaratıklar
- Yerde bulunan yaratıklar
- Göklerle yer arasında bulunan yaratıklar.

İşte bu âyetlerden bazıları:

"Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar hep O'nundur." *(Tâhâ: 20, 6)*.

"O ki gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde (devrede) yarattı." *(Furkan: 25, 59)*.

"O (Allah) ki gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları altı günde (devrede) yarattı." *(Secde: 32, 4)*.

"Celâlim hakkı için Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (devrede) yarattık, Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı." *(Kaf: 50, 38)*.

"Gökler ve yer arasında bulunanlar"dan, ayrıca Kur'ân'ın şu âyetlerinde bahsedilir: *21:16; 44:7 ve 38; 78:37; 15:85; 46:3; 43: 85*.[78]

78 Yaratma işinin Allah'ı hiçbir surette yormadığına dair bu ifadenin, kitabımızın birinci bölümünde nakledilen Tevrat'ın yaratılış kıssasındaki paragrafa açık bir reddiye olduğu anlaşılıyor. Tevrat'ta Allah'ın, geçen günlerde yaptığı çalışmadan sonra yedinci günde istirahat ettiği iddia olunuyordu.

Birçok defa zikredilen "Göklerin ve yerin dışında kalan bu yaratıklar," ilk nazarda pek tasavvur olunamaz. Bu âyetlerin mânâsını anlayabilmek için, galaksi ötesi (extragalactique) kozmik bir maddenin varlığı hakkındaki en son beşerî gözlemlere başvurmak gereklidir. Bunun için de, en basitten en karmaşık olana doğru giderek, kâinatın oluşumu konusundaki çağdaş bilimin ortaya koyduğu kavramları göz önünde bulundurmak icap eder. İşte gelecek paragrafın konusu da bu olacaktır.

Fakat sırf bilimsel olan bu incelemelere geçmeden önce, yaratılış konusunda Kur'ân'ın bize bildirdiği belli başlı noktaları özetlemek faydalı olacaktır. Şimdiye kadar anlatılanlara göre bu noktalar şunlardır:

1. Genel olarak yaratılış için altı devrenin varlığı.

2. Göklerin yaratılış safhalarıyla yerin yaratılış safhalarının birbirinin içine girmiş olması.

3. Sonradan bölünecek olan yekpâre bir tek ilk kitleden kâinatın yaratılmış olduğu.

4. Hem göklerin hem de yerlerin çokluğu.

5. "Gökler ve yer arasında bulunan" bir "ara yaratık"ın bulunması.

Kâinatın Oluşumu Hakkında Çağdaş Bilimin Ulaştığı Bazı Sonuçlar

Güneş Sistemi

Güneş etrafında dönen dünya ile öteki gezegenler organize bir âlem teşkil etmekte olup bu sistemin boyutları bizim beşerî ölçülerimize göre son derece büyük kalmaktadır. Dünya, Güneşten yaklaşık olarak 150.000.000 kilometrelik bir uzaklıkta değil midir? Bu mesafe insan için çok uzak ise de, aynı sistem içerisinde, güneşe en uzak olan gezegenin ona

olan ortalama uzaklığı yanında oldukça küçük kalır. Yuvarlak hesapla, güneşle dünya arasındaki mesafenin 40 misli, yani takriben 6 milyar kilometre. Bu mesafenin iki katı, yani 12 milyar kilometre, bizim güneş sistemimizin en büyük boyutunu teşkil eder. Güneş ışını, bu Platon gezegenine ulaşmak için yaklaşık 6 saatlik zaman harcar. Hâlbuki güneş ışını bu yolculuğu, saniyede 300.000 kilometre gibi korkunç bir hızla kat etmektedir. Fakat gök âleminin en uzaklarında bulunan yıldızların ışığı bize ulaşmak için ise milyarlarca sene harcayacaktır.

Galaksiler

Çevresindeki öteki gezegenler gibi dünyamızın da birer uydusu bulunduğu güneşin kendisi de, galaksi adı verilen yüz milyarlarca yıldızın teşkil ettiği bir bütün içerisinde küçük bir unsurdan başka bir şey değildir. "Samanyolu" adı verilen bu galaksinin genişliği, güzel bir yaz gecesinde görülebilir. Bu grup, son derece büyük boyutlar arz eder. Işık, saat birimleriyle, bütün güneş sistemini kat edebildiği hâlde, bizim galaksimizi oluşturan en yoğun yıldız grubunun bir ucundan öbür ucuna gidebilmek için 90.000 yıllık bir zaman ölçüsüne muhtaç olacaktır.

Hâlbuki kendisine mensup olduğumuz bu galaksi de, -ne derece olağanüstü bir genişliğe sahip olursa olsun-, göğün küçük bir unsurundan başka bir şey değildir. Bizim galaksimizin dışında, Samanyoluna benzeyen, dev yıldız kümeleri vardır. Astronomik keşifler -Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Wilson tepesi teleskopu çapındaki bir teleskop gibi- oldukça ileri düzeydeki optik cihazlardan faydalanma imkânı bulunca, son elli yılı aşan bir zamandan beri, bu yıldız kümeleri keşfedilmiştir. Böylece sayıları son derece fazla olan galaksi küme-

leri ile birbirinden hayli uzak mesafede bulunan münzevî (tek başına kalmış) galaksiler meydana çıkarılabildi. Bu mesafeler o derece fazladır ki parsec denilen özel bir ışık yılı birimi ortaya koymaya ihtiyaç hissettirmiştir (Parsek, saniyede 300.000 kilometre hızla giden ışığın 3,26 ışık yılında kat edeceği mesafeye denir).

Galaksilerin, Yıldızların ve Gezegen Sistemlerinin Oluşumu

Galaksilerin işgal ettiği son derece geniş uzayda başlangıçta ne vardı? Çağdaş bilim, bu soruya, kâinatın evriminin ancak belirli bir döneminden itibaren cevap verebilir; kaldı ki o dönemi bizden ayıran zaman süresinin ne kadar olduğunu da söyleyemez.

Hakkında söz söyleyebileceği en uzak devirde, kâinatın, esas itibariyle hidrojenden ve kısmen de helyumdan oluşan ve kendi etrafında yavaşça dönen bir gaz kitlesinden meydana geldiğini düşünmek için, çağdaş bilimin dayanacağı her türlü sebep vardır. Bu nebülöz, müteâkiben son derece büyük boyutları ve kitleleri olan müteaddit parçalara bölünmüştür. Bu parçalar öylesine büyüktür ki, astrofizikçiler, onların, şimdiki güneş kitlesinden 1-100 milyar daha büyük olduğunu tahmin etmektedirler (ki bu, yer kitlesinden 300.000 defa daha büyük bir kitle demektir). Bu rakamlar, galaksileri meydana getirecek olan ilk gaz kitleleri parçalarının büyüklüklerini açıklamaktadırlar.

Yeni bir parçalanma, yıldızları oluşturacaktır. O zaman işin içine genel çekim güçlerinin (çünkü bu kitleler hareket halinde olup son derece hızla dönmektedirler), basınçların, magnetik alan etkilerinin ve radyasyonların gireceği bir yoğunlaşma süreci baş gösterir. Yıldızlar büzülerek ve genel çekim güçlerini termik enerjiye dönüştürerek parlak hale gelirler. Termo-

nükleer reaksiyonlar işin içine girer ve ergime (fusion) yoluyla hafif atomların zararına olarak ağır atomlar meydana gelir. İşte böylece hidrojenden helyuma, daha sonra karbona ve oksijene geçiş olur ve nihayet madenlere ve madensilere varılır. Böylece yıldızların da bir hayatı olduğu anlaşılıyor ve modern astronomi, gelişme dönemlerine göre onları sınıflamaya tâbi tutar. Aynı şekilde yıldızlar ölürler de sonunda, gerçek "kadavralar" haline gelecek olan bazı yıldızların gelişme evrelerinin son aşamasında, şiddetli bir yavaşlamaya (implosion brutale) maruz kaldıkları müşahede edilmiştir.

Gezegenler ve özellikle yerküresi de, başlangıçta ilkel bir nebülöz olan bir ilk unsurda baş gösteren bir ayrılma sürecinden meydana gelmişlerdir. Artık bir çeyrek asırdan beri, itirazsız olarak kabul ediliyor ki güneş, bir tek nebülöz ortasında yoğunlaşmış, gezegenler de aynı işi onu çevreleyen nebülöz diskinde yapmışlardır. Dikkat edelim ki (burada meşgul olduğumuz konu bakımından bu, son derece önemlidir) güneş gibi gök cisimleriyle yer unsurlarının oluşumunda, herhangi bir surette ard arda geliş söz konusu değildir. Asıldaki bir aynılıkla birlikte evrimde de beraberlik vardır.

Bu noktada bilim, az önce bahsedilen olayların cereyan ettiği dönem hakkında bize bilgi verebilmektedir. Bizim galaksimizin yaşı yaklaşık on milyar yıl tahmin edildiği halde, bu hipoteze göre, bundan beş milyar yıl kadar bir zaman sonra güneş sisteminin meydana geldiği düşünülmektedir. Tabiî radyo-aktivite incelemesi, yerin yaşını ve güneşin oluşmaya başladığı zamanı 4,5 milyar sene önceye yerleştirme imkânı vermektedir; bazı bilginlerin hesaplamasına göre yapılan tespit, bu rakamda en fazla 100 milyon yıllık bir oynama olabileceğini kesin olarak göstermiştir. Bu tespit hayranlık uyandırıcıdır, zira 100 milyon yıllık zaman çok uzun ise de, ölçülecek toplam zamandaki azamî hata nispeti 0,1/4,5 şeklinde olup, bu da sadece % 2,2 olmaktadır.

Böylece Güneş Sisteminin oluşması hakkında, astrofizik uzmanları, genel gelişme süreci konusunda yüksek bir bilgi düzeyine ulaşmışlardır ki, bu bilgileri şöylece özetlemek mümkündür: Dönüş halindeki bir gaz kitlesinin yoğunlaşıp büzülmesi (contraction), güneşin ve dünyanın da[79] aralarında bulunduğu gezegenleri yerinde bırakarak parçalara ayrılması. Başlangıçtaki nebülöz ve onun galaksiler halindeki kümelenmiş, sayılamayacak kadar çok yıldızlara bölünme biçimi konusunda bilimin elde ettiği bu sonuçlar, âlemlerin çokluğu fikrinin haklılığı hususunda en ufak bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Fakat bu bilgiler, kâinatta, -uzaktan veya yakından- yere benzeyen bir cismin bulunabileceği konusunda, hiçbir kesinlik getirmemişlerdir.

Âlemlerin Çokluğu Fikri

Bununla beraber, çağdaş astrofizikçiler, kâinatta yere benzeyen gezegenlerin bulunabileceğini, büyük ölçüde imkân dâhilinde görürler. Güneş Sistemi ile ilgili olarak, bu sistemin herhangi bir gezegeninin, dünyadaki genel şartlara benzer şartları taşıyabileceğini, artık hiçbir kimse makul olarak düşünemez. Şu halde böyle bir âlemi, Güneş Sisteminin dışında aramak gerekecektir. Şimdi bildireceğimiz sebeplere dayanılarak, Güneş Sistemi dışında böyle âlemlerin bulunmasının ihtimal dâhilinde olduğu düşünülmektedir.

Bizim galaksimizde, 100 milyar yıldızın yarısının, güneş gibi, bir gezegenler sistemine sahip olduğu düşünülüyor. Gerçekten bu elli milyar kadar yıldız da, güneş gibi yavaş bir dönüş içindedir; bu özellik de onların çevresinde uydu şeklindeki gezegenlerin bulunduğunu düşündürüyor. Bu yıldızların

79 Aya gelince, yer küresinin dönüşünün yavaşlaması üzerine onun, muhtemelen yavaş yavaş dünyadan, ayrıldığı kabul edilmektedir.

uzaklığı o kadar fazladır ki, varlıkları farz edilen bu uydu gezegenler gözlemlenemememektedirler, fakat onların yörüngelerine ait bazı özellikler nedeniyle varlıklarna hükmedilmektedir. Yıldızın yörüngesindeki hafif bir dalgalanma, refakat eden bir uydu gezegenin bulunduğunun belirtisidir. İşte böylece Barnard yıldızına refakat eden ve kütlesi Jüpiter'inkini geçen en az bir ve belki de iki uydu gezegenin bulunduğu söylenmektedir. P. Guérin şöyle yazıyor: "İyice belli olduğuna göre, gezegenler sistemi, kâinatta çoklukla yaygın bir durumdadır. Güneş Sistemi ve yer, tek gezegen sistemi değildirler..." Ve bunun mantıkî bir sonucu olarak şunları söylüyor: "Hayat, onu barındıran gezegenler gibi, kendisinin inkişafı ve gelişmesi için gerekli -fizikoşimik şartları bulduğu- kâinatın her tarafında yayılmıştır."

Yıldızlararası Madde

Anlaşıldığı üzere kâinatın oluşumundaki esas süreç, başlangıçtaki nebülöz maddesinin yoğunlaşıp daha sonra onun, galaksi kütlelerinin temelini teşkil etmek üzere parçalara bölünmesinde bulunmaktadır. Sıra kendilerine gelince galaksiler de, yıldızlar halinde parçalara ayrılarak bunlardan da, bu imalâtın yan ürünleri olarak, gezegenler meydana geldi. Bu ard arda bölünmeler, temel unsur gruplarının arasında "kalıntılar" denilebilecek unsurları bırakmıştır. Daha bilimsel bir deyimle onlara, "yıldızlararası galaktik madde" denilmektedir. Bu madde muhtelif yönlerden tavsif edilir. Bazen, öteki yıldızlardan gelen bir ışığı yayan ve astrofizikçilerin deyimleriyle "tozlar"dan veya "dumanlar"dan meydana gelmiş olan parlak nebülözler olarak bazen de yoğunluğu çok zayıf olan karanlık nebülözler yahut da -astronomide fotometrik (ışık ölçümü)- ölçülerin işini güçleştirmekle meşhur olmuş olan belli belirsiz yıldızlararası bir madde olarak. Bizzat galaksiler

arasında da, madde "köprüleri"nin bulunduğunda şüphe yoktur. Bu gazların yoğunluğu az da olsa, -galaksilerin birbirlerinden son derece uzak olmaları sebebiyle- işgal ettikleri muazzam alan dolayısıyla bu gazlar -seyrek yoğunluklarına rağmen-galaksilerin kütlelerinin bütününü aşabilecek büyüklükteki bir maddeye tekabül edebilirler. A. Boichot, bu galaksiler arası kütlelerin varlığına, birinci dereceden bir önem atfeder; ona göre bu madde "kâinatın evrimi konusundaki fikirleri önemli ölçüde değiştirebilecek" niteliktedir.

Şimdi, bu çağdaş bilimsel verilerin ışığında, kâinatın yaratılışı hakkında Kur'ân'dan özetlenen temel fikirleri, yeniden ele almak gerekir.

Yaratılış Hakkında Kur'ân'daki Bilgilerle Karşılaştırma

Yaratılış hakkında, Kur'ân'ın kesin bilgi verdiği beş esas noktayı inceleyelim:

1. Göklerin ve yerin yaratılışının altı devresi, Kur'ân'a göre: Gök cisimlerinin ve yerin yaratılmasını ve yerin, ("gıdalarıyla" birlikte) insanlar tarafından yerleşilebilir hale gelmesine kadarki gelişmesini kapsamaktadır. Bu son safhadaki olaylar, Kur'ân'a göre, dört zamanda cereyan etmiştir. Bunda -bilindiği gibi, insanın dördüncü zamanda zuhur ettiğini bildiren-çağdaş bilim tarafından belirtilen "jeolojik zamanlar"ı bulabilir miyiz? Bu sadece basit bir hipotezden ibarettir. Hiç kimse bu soruya kesin cevap veremez.

Fakat şu hususa dikkat etmek gerekir ki, -Kur'ân'ın 41. sûresinin 9-12. âyetlerinin açıkladığı üzere (bk.s.204) gök cisimleri gibi yeri de meydana getirmek için, iki safhanın geçmesi gerekiyordu. İmdi, bilimin bize öğrettiğine göre, misal olarak (elde edilebilir tek misal de budur) güneş ile onun yan ürünü olan yeri alırsak, gelişim süreci, başlangıçtaki nebülözün yoğunlaşması ve bölünmesi şeklinde gerçekleşmiştir. İşte

Kur'ân'ın tam bir açıklıkla bildirdiği süreç de budur. Gök "duman"ından başlayarak önce bir bitişiklik, sonra da bir bölünme. Şu halde bu konuda, Kur'ân'ın bildirdiği ile bilimin tespiti arasında mükemmel bir uyum görülmektedir.

2. Bilim, (güneş gibi) bir yıldızla, onun (yer gibi) uydusunun veya uydularından birinin oluşumunun beraber cereyan ettiğini (intrication) ispatlamıştır. Görüldüğü üzere bu beraber cereyan etme durumu Kur'ân metninde de ortaya çıkmakta değil midir?

3. Kâinatın başlangıç devresinde, Kur'ân'ın -gaz durumunun ağır bastığını belirtmek üzere- kendisinden bahsettiği "o zamanki kâinatı teşkil eden" "duman" ile çağdaş bilimin düşündüğü başlangıçtaki nebülöz (bulutsu) arasndaki uygunluk meydandadır.

4. Kur'ân'da 7 rakamıyla bildirilen ve hangi anlama geldiği yukarıda açıklanan göklerin çokluğu, galaksi sistemleri ve onların müteaddit oldukları konusunda astrofizikçiler tarafından yapılan gözlemlere dayanılarak, çağdaş bilimce de doğrulanmaktadır. Buna karşılık, -hiç değilse bazı yönlerden bizim oturduğumuz yere benzeyen- yerlerin çokluğu fikri de Kur'ân'dan çıkmaktadır; fakat bilim bunların gerçekliğini henüz ispatlamış değildir. Bununla birlikte uzmanlar bunun, tamamen ihtimal dâhilinde olduğunu kabul ederler.

5. Kur'ân'da ifade edilen "gökler" ile "yer" arasındaki "vâsıta mahlûklar"ın varlığı ile organize astronomik sistemlerin dışında, bulunduğu keşfedilen bu "madde köprüleri" arasında bir ilişki kurulabilir.

Demek ki, Kur'ân metninin ortaya koyduğu bütün meseleler, bugün bilimsel olarak bütünüyle ispatlanmış olmasa bile, Kur'ân'ın yaratılış hakkında verdiği bilgilerle, kâinatın

oluşumu konusundaki çağdaş bilgiler arasında, hiçbir surette, en ufak bir aykırılık bulunmamaktadır. Bugün elimizde bulunan Eski Ahit'in, bu meseleler hakkında, bilimsel yönden kabul edilmesi mümkün olmayan bilgiler verdiği, açıkça ortaya çıktığı hâlde, Kur'ân'ın bilimle uyum içinde olması hâdisesi, iyice üzerinde durulmayı gerektirir. Tevrat'taki yaratılış kıssasının "*Din Adamları Metni*"ne[80] dayandığı ve Babil esareti zamanındaki din adamlarınca yazıldığı bilinirse, bunda şaşılacak taraf kalmaz. Bu din adamları, belirtilmiş olduğu üzere şekilci gayeler güdüyorlardı ve bu zihniyetle, kendi dînî görüşlerine uygun gelen bir rivâyet düzenlemişlerdi. Yine tekrar edelim ki yaratılış konusunda, Tevrat'ın anlatımıyla Kur'ân'ın verdiği bilgiler arasındaki bu uyuşmazlığın varlığı, üzerinde ısrarla durulmaya değer bir konudur. Zira İslâm'ın başlangıcından beri, Hz. Muhammed'in Tevrat kıssalarını kopya ettiği şeklindeki ithamlar, hiçbir esasa dayanmaksızın, rast gele ileri sürülmüştür. Yaratılış konusunda, bu ithamın en ufak bir dayanağı yoktur. Bundan yaklaşık on dört asır önce, nasıl olur da bir adam kalkıp herkesçe muteber olan bir metni, bilimsel yönden yanlışlıklarını ayıklayarak düzeltebilirdi? Nasıl olur da, çağımızda, bilimin netice itibariyle doğruluğunu ispatlayacağı bilgileri, kendiliğinden açıklayabilirdi? Böylesi bir faraziyenin tutar tarafı yoktur. Kur'ân, yaratılış konusunda, Tevrat'ınkinden tamamen farklı bir anlatım ortaya koyar.

Bazı İtirazlara Cevaplar

Başka konularda, özellikle dînî tarihle ilgili hususlarda Tevrat kıssaları ile Kur'ân kıssaları arasında benzerliklerin

80 Bu metin bilimsel anlayış tarafından nazar-ı itibara alınmayacak derecede kısa ve müphem olan birkaç satırlık Yahvist rivâyeti gölgede bırakmaktadır.

bulunduğu tartışma götürmez. Bu bakımdan, şu durumu müşâhede etmek, çok tuhaftır. Hz. İsâ'nın aynı neviden meseleleri zikredip, Tevrat'ın bildirdiklerini tekrar ele almış olmasından dolayı, Batı ülkelerinde hiçbir rahatsızlık duyulmadığı ve ona sitem edilmediği halde, tebligatında onları konu edinen Hz. Muhammed, bundan dolayı kınanmakta ve o meseleleri bir vahiy diye takdim etmesi sebebiyle onun bir sahtekâr olduğu düşüncesi telkin edilmektedir. Fakat öyleyse, hahamların, kendisine öğrettiği veya dikte ettirdiği ileri sürülen hususların, Hz. Muhammed tarafından Kur'ân'da aynen alındığının delili nerede? Bir Hıristiyan rahibinin, ona esaslı bir dînî formasyon kazandırmış olduğu iddiasından başka, bunun herhangi bir mesnedi yoktur. R. Blachere'in **Le Problem de Mahommet**[81] kitabında, bu "masal" hakkında yazdıkları, yeniden okunup incelensin.

Aynı şekilde, çok eski, -şüphesiz ki Tevrat'tan da epeyce önceki- birtakım inançlarla bazı Kur'ân ifadeleri arasında da aynılık gibi bir şey olduğu ileri sürülür.

Çok genel olarak, Kutsal Kitaplarda, bazı kozmogonik efsanelerin izi görülmek istenmiştir; meselâ; Polinezyalıların karanlıklara gömülmüş olup ışığın ortaya çıkması üzerine birbirinden ayrılan "başlangıçtaki sular"a olan inanışları gibi. Onlara göre bundan sonra gök ve yer meydana gelir. Bu efsane, Tevrat'ın yaratılış konusundaki kıssası ile karşılaştırılacak olursa, muhakkak ki arada bir bakıma bazı benzerlikler bulunacaktır, fakat buna dayanarak Tevrat'ı bu kozmogonik efsaneyi kopya etmiş olmakla itham etmek, hafiflik ve düşüncesizlik olur.

Başlangıç safhasında kâinatın esasını oluşturan ilk maddenin bölündüğünü bildiren Kur'ân ifadesine de -ki çağdaş bilimin anlayışı da budur-, şu veya bu şekilde benzeyen bir taraf

---

81 Paris, Presses Universitaires de France yayınları, 1952.

ihtiva ediyor bahanesiyle, çeşitli kozmogonik efsanelerden çıkmış nazarıyla bakmak da, aynen onun gibi bir düşüncesizliktir.

Bu inançları ve efsânevî hikâyeleri daha yakından tahlil etmek ilgi çekicidir. Zira onların çıkış noktasında çoğunlukla, haddi zâtında mümkün ve hattâ bazı durumlarda -bizim şimdi bildiğimiz veya bildiğimizi tahmin ettiğimiz şekliyle- gerçeğe uygun bir fikir var olduğu anlaşılır; fakat efsanede, o fikrin üzerine birtakım akıl almaz tasvirler gelip eklenir. Başlangıçta gök ile yerin bitişik olup sonradan ayrıldıkları şeklindeki çok yaygın telâkki bunlardandır. Ne zaman ki, Japonya'da olduğu gibi, bu fikre bir yumurta imajı -ve her yumurtada bulunduğu üzere- onun içerisine bir tohum yerleştirmek suretiyle karmakarışık bir ifade katılırsa, bu hayâlî ilâvenin, fikrin bütün ciddiyetini kaybettirdiği görülür. Bazı ülkelerde ise bu telâkkiye yerden çıkan bir ağaç imajı katılır, bu ağacın göğü yükseltip onu yerden ayırdığı tasavvur edilir; bunda da efsaneye özel damgasını vuran husus, fikre eklenen bu uydurma ayrıntıdır. Buna rağmen ortak nitelik şurada bulunur: Kâinatın oluşma sürecinin başlangıcındaki yekpâre bir kitle, bölünmek suretiyle, neticede bildiğimiz muhtelif "âlemler"i meydana getirecektir.

Bu kozmogonik efsaneleri burada zikretmemizin sebebi, insan hayalinin onları allayıp pulladığını belirtmek ve böylece, bu konuda Kur'ân'ın ifadeleriyle onlar arasındaki derin farkı göstermektir. Çünkü Kur'ân'ın anlatımı, bu inançlara refakat eden her türlü hayâlî ayrıntıdan uzaktır. Onların aksine olarak, onun anlatımı, bir yandan ifadelerindeki yalınlık ve ölçülülük, öbür yandan bilimin ulaştığı çağdaş sonuçlara uygunluk ile dikkati çekmektedir.

Kur'ân'ın, on dört asır kadar önce yaratılış hakkında ifade etmiş olduğu bilgilerin, beşeriyete mâl edilmesi mümkün değildir.

IV. KUR'ÂN'DA ASTRONOMİ

Kur'ân, gökler hakkında düşünmeye çağıran âyetlerle doludur. Yaratılış konusundaki geçen bölümde, göklerin ve yerlerin çokluğunun bildirildiğini, keza Kur'ân'ın, "göklerle yer arasında" tabiriyle bir "ara yaratık"tan bahsettiğini ve çağdaş bilimin de, bunun gerçeğe uygunluğunu ortaya koyduğunu görmüştük. Yaratılışla ilgili âyetler, âdeta göklerin -yani yerin dışında kalan her şeyin- muhteviyatı hakkında da zaten genel bir fikir veriyordu.

Özellikle yaratılışı tasvir etmeye mahsus âyetlerden ayrı olarak, kırk kadar daha başka Kur'ân âyeti astronomi konusunda, bu bilgileri tamamlayan açıklamalar ilâve eder. Bunlardan bazıları, bütün bu yıldızları ve gezegenler sistemini Yaratan ve Yöneten Zât'ın yüceliğini bildirirler; bu gök cisimlerinin, -Newton'un onlar arasındaki çekim kanunlarıyla açıkladığı- denge kanunlarına göre düzenlenmiş olduğunu biliyoruz.

Burada zikredilen ilk âyetler, bilimsel yönden üzerlerinde düşünülecek bilgiler pek ihtiva etmezler; onların gayesi, sadece Allah'ın yüce kudretine dikkati çekmektedir. Bununla beraber, kâinatın düzenlenmesi konusunu, on dört asır kadar önce, Kur'ân'ın nasıl anlattığı hakkında gerçeği yansıtan genel bir fikir vermek için, yine de onları zikretmek gerekir.

Bu işaretler, ilâhî vahy bakımından yeni bir hâdise teşkil ederler. Ne İnciller, ne de Eski Ahit (Tevrat'ın yaratılış kıssasında verdiği ve yanlışlığı görülmüş olan bilgiler bir tarafa bırakılacak olursa) kâinatın düzenlenmesi konusunu ele almazlar. Kur'ân ise, bu konuyu alabildiğine göz önünde bulundurur. Onun ihtiva ettiği hususlar önem arz ettiği gibi, aynı

şekilde, ihtiva etmediği hususlar da önemlidir. Gerçekten Kur'ân, gök âleminin düzenlenmesi hakkında indirildiği devirde itibarda olan, fakat daha sonraları, bilimin yanlışlığını ispatladığı teorilerle münasebet kurmaz. İleride buna dair bir örnek verilecektir. Kur'ân'ın, negatif (selbî) türden olan bu özelliğinin altı çizilmelidir.[82]

A. Gök Hakkında Genel Düşünceler

Burada genel olarak insanlardan söz edilir:

"Onlar, üstlerindeki göğü nasıl yapmışız, süslemişiz bir bakmazlar mı? (Onun inşasında) hiçbir çatlak da yoktur." *(Kaf: 50, 6)*.

"(Allah) gökleri, görebildiğiniz direkler olmaksızın yarattı..." *(Lokman: 31, 10)*.

"Allah O'dur ki gökleri, görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı, sonra Arş üzerine istivâ etti, güneşi ve ayı iradesine boyun eğdirdi..." *(Ra'd: 13, 2)*.

Bu son iki âyet, gök kubbesinin yer üzerine çökmemesinin, birtakım destek direklerden ileri gelmesi gerektiği inancına bir reddiyedir.

"Göğü de (Allah) yükseltti..." *(Rahmân: 55, 7)*.

"(Allah) yer üzerine düşmesin diye göğü tutuyor. (Gök) ancak O'nun izniyle düşebilir..." *(Hac: 22, 65)*.

---

82 Kur'ân'ın ortaya koyduğu her meseleye, beşerî bir izah -evet sadece beşerî bir izah- aramak için çabalayıp duran kimseler tarafından, sık sık şöyle denildiğini işitmişimdir: "Eğer bu Kitap, astronomi konusunda hayrette bırakıcı açıklamalar ihtiva ediyorsa, bunun sebebi, eskiden Arapların bu hususlarda çok bilgili olmaları idi." Böyle düşünmek, genellikle İslâm dünyasında bilimin ilerleyişinin, Kur'ân'ın indirilmesinden hayli sonra olduğunu unutmaktan başka bir şey değildir. Ne olursa olsun, bu büyük dönemin bilimsel düzeyi bile, bir insana, Kur'ân'da karşılaştığımız astronomi konusundaki bazı âyetleri yazma imkânı veremezdi. Bundan sonraki paragraflarda bu iddia ispat edilecektir.

Bilindiği üzere, gök kütlelerinin, birbirlerinden olan büyük ve orantılı uzaklığı, onların dengesinin esasını teşkil eder. Kütleler birbirlerinden ne kadar uzaksa, birbirleri üzerindeki çekim güçleri de o derece zayıf olur. Birbirlerine yakın oldukları ölçüde, birinin öteki üzerindeki etkisi fazla olur. Nitekim (astronomik anlamda) yere yakın olan ay, çekim kanunuyla, denizlerdeki suları etkiler, med cezir de bundan ileri gelir. Şayet iki gök cismi, gereğinden çok birbirine yaklaşsaydı, çarpışma kaçınılmaz olurdu. Karışıklığın olmaması için, bir emre boyun eğmek vazgeçilmez bir şarttır.

Bundan ötürüdür ki, göğün ilâhî emre itaati sık sık hatırlatılır.

Allah, Peygambere şöyle hitap ediyor:

"De ki: "Yedi göğün Rabb'i ve büyük Arş'ın Rabb'i kimdir?" *(Mü'minun: 23, 86)*.

"Yedi gök"ten, bu sayı ile sınırlı gökleri değil de, "müteaddit gökler"i anlamak gerektiğini görmüştük.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden (bir lütuf olarak) size boyun eğdirdi. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır." *(Câsiye: 45, 13)*.

"Güneş de, Ay da bir hesap ile (cereyan etmekte)dir." *(Rahmân: 55, 5)*.

"Geceyi dinlenme zamanı yapan, güneş ve ay'ı hesab(a göre) yapan O (Allah)'dur..." *(En'âm: 6, 96)*.

"Sürekli olarak düzenli yürüyüşlerinde dikkatle çalışan, ay ve güneşi size hizmet ettiren O'dur. Gece ile gündüzü sizin buyruğunuza veren de O'dur." *(İbrâhim: 14, 33)*.

Burada bir âyet öbürünü tamamlamaktadır: Zikredilen hesaplar, göz önünde bulundurulan gök cisimlerinin, "yürüyüşlerinde bir intizam" sonucunu meydana getirirler. Bu intizam, âyette dâ'ib kelimesiyle ifade edilir. Dâ'ib, ilk anlamı "herhan-

gi bir şeyle, tam bir gayret ve intizam içinde meşgul olmak" olan bir fiilden ism-i fâildir; burada ona "herhangi bir şeyi ihtimamla, sürekli olarak, sâbit bir âdete göre değişmez bir tarzda yapmaya kendini vermek" mânâsı verilmiştir.

"Ay'a da konaklar (safhalar) tayin ettik. Nihayet o kuru bir hurma dalı gibi olur." *(Yâsin: 36, 39).*

Burada hurma dalının eğriliğine işaret ediliyor. Hurma dalı kuruyarak, hilâl şeklini alır. Bu durum, ileride açıklanacaktır.

"Geceyi gündüzü, güneşi ay'ı sizin istifadenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun buyruğuna boyun eğmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan kimseler için işaretler vardır." *(Nahl: 16, 12).*

Gök âleminin bu mükemmel tarzda düzenlenmesinin pratik sonucu, bu nizâmın, insanın yeryüzündeki ve denizlerdeki yolculuğunu, keza zamanı hesaplamasını kolaylaştırması hususlarındaki faydası üzerinde durmak suretiyle anlatılır. Kur'ân irşadının ilk muhataplarının, cârî hayatlarında kullandıkları, ancak sade bir ifadeden anlayabilecek kimseler olduğu hatırlanırsa, dikkatlerin bu noktalara çekilmesinin sebebi anlaşılır. Aşağıda gelecek tarzda düşünmeye çağıran âyetlerin bulunması da aynı sebebe dayanır.

"(Allah) O'dur ki karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için yıldızları yarattı. Gerçekten, bilen kimseler için âyetleri iyice açıkladık." *(En'âm: 6, 97).*

"(Yol bulmak için yararlanılacak) işaretler de (yarattı). (İnsanlar) yıldız(lar)la da yol bulurlar." *(Nahl: 16, 16).*

"Güneşi ışık, ay'ı nur yapan; yılların sayısını ve (vakitlerin) hesabı(nı) bilmemiz için ay'a (dolaşma) konaklar(ı) düzenleyen O'dur. Allah bunları (boş yere değil), gerçek ile (hikmeti uyarınca) yaratmıştır. (Allah) bilen kimseler için âyetlerini açıklamaktadır." *(Yûnus: 10, 5).*

Burada bir hususa dikkati çekmek gerekir: Tevrat, güneş ve ay'ı "ışıklar" olarak nitelendirmekte, yalnız bunlardan birine "büyük", ötekine "küçük" sıfatını vermektedir. Hâlbuki Kur'ân, bunlardan her birine boyutlardan daha başka farklar da atfetmektedir. Gerçi Kur'ân'ın yaptığı ayırım, sadece farklı sıfatlar kullanmasında tezâhür eder. Fakat güneş ve ay'ın, aynı mahiyetteki ışıklar olmadığını açıkça belirtmekten fazla olarak, o devrin insanlarının kafalarının karıştırılmaması için başka ne denilebilirdi ki?

B. Gök Cisimlerinin Mahiyeti

Güneş ve Ay

Güneş bir ışık kaynağı (ziyâ), ay ise bir aydınlıktır (nûr). Bu tercüme, bu iki tabiri altüst eden başka tercümelerden daha doğru görünüyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu iki sıfat arasındaki mânâ farkı azdır; Kazimirski'nin klâsik sözlüğüne göre ziyâ, ateş vs. hakkında parlamak, ışık vermek anlamlarına geldiği halde, aynı müellif, yine aynı kelimeye "ışık"tan başka, "aydınlık" mânâsı da verir.

Fakat, güneş ile ay arasındaki fark, daha başka mukayeselerle de Kur'ân'da açıklanıyor.

"Yücedir O (Allah) ki gökte burçlar yaptı ve orada bir kandil ve aydınlatıcı bir ay var etti." *(Furkan: 25, 61).*

"Görmediniz mi Allah nasıl yedi göğü, birbiri üstünde tabaka tabaka yarattı? Ve ay'ı bunların içinde nur, güneşi ise bir kandil yaptı?" *(Nûh: 71, 15-16).*

"Üstünüzde yedi sağlam (gök) bina ettik. Parıl parıl parlayan, yanıp tutuşan bir lâmba astık (oraya)." *(Nebe: 78, 12-13).*

Buradaki "parıl parıl parlayan, yanıp tutuşan lâmba", açıkça anlaşılacağı üzere güneştir.

Burada ay, "aydınlatıcı (munîr) cisim" olarak nitelendirilmekte olup, yine ay aydınlığı hakkında kullanılan nur kökünden gelmektedir. Güneş ise bir kandile (sirâc) veya "parıl parıl parlayan yanıp tutuşan (Vahhâc)" bir lâmbaya benzetilmiştir.

Hz. Muhammed devrinde yaşayan bir şahıs, güneşin çöl halkı tarafından iyice bilinen yakıcı bir yıldız; ay'ın ise, gecelerin serinliğinin yıldızı olduğunu muhakkak ki söyleyebilirdi. Öyleyse, bu konuda Kur'ân'da rastlanan mukayesenin, tamamen tabiî olduğu söylenebilir. Fakat burada kaydedilmeye değer husus, benzetmelerdeki ölçülülük ile o devirde geçerli olabileceği halde, zamanımızda akıl almaz olarak nitelendirilebilecek her türlü mukayese unsurunun Kur'ân'da yer almamasıdır.

Bilindiği üzere güneş, kendi içindeki yanmalarla şiddetli bir hararet ve ışık meydana getiren bir yıldızdır. Ay ise, bizâtihî ışıklı olmayıp, yaptığı iş, sadece güneşten aldığı ışığı yansıtmaktan ibarettir ve (hiç değilse dış tabakaları bakımından) donmuş ve ölgün bir yıldız durumundadır. Bu iki gök cismi hakkında, bugün bildiklerimize aykırı olan hiçbir tarafa, Kur'ân metninde rastlanmaz.

Yıldızlar

Bilindiği üzere yıldızlar da güneş gibi, çeşitli fizikî hâdiselerin merkezi bulunan gök cisimleri olup, bu hâdiseler içinde en kolay şekilde gözlemlenebilen ışık saçmalarıdır. Onlar özel bir parıltısı olan gök cisimleridir.

Yıldız kelimesi (necm, çoğulu nücûm) Kur'ân'da on üç defa karşımıza çıkar. Bu kelime "zuhur etmek, kendisini göstermek" anlamlarını taşıyan bir kökten gelir. Kelime, mahiyeti hakkında bir hüküm vermeksizin, (ister ışık kaynağı olsun, ister sadece aldığı ışığı yansıtan olsun) görülebilen herhangi bir

gök cismini ifade eder. Belirtilen varlığın bizim "yıldız" dediğimiz varlık olduğunu açıkça göstermek için, şu âyette olduğu gibi bir başka vasıf ilâve edilir:

"Göğe ve geceleyin ortaya çıkana and olsun. Geceleyin ortaya çıkanın ne olduğunu sen bilir misin? (O, ışığıyla karanlığı) delen, ve yanan yıldızdır." *(Târık: 86, 1-3).* [83]

Akşam yıldızı Kur'ân'da, "yanan ve kendi kendisini yakıp kül eden ve herhangi bir şeyi (burada gecenin karanlıklarını) delen" mânâsına gelen Sâkıb kelimesiyle nitelendirilir. Aynı kelime başka yerde akan yıldızları tavsif eder *(Sâffat: 37, 10).* Bunlar bir yanmanın sonucudurlar.

Gezegenler

Gezegenlerin Kur'ân'da, -bu gök cisimlerine bugün verilen belirli anlamda- bildirilip bildirilmediğini söylemek zordur. Gezegenler, bizâtihî ışık kaynağı değildirler. Onlar güneşin etrafında dönerler. Bizim yerküremiz de onlardan biridir. Onların başka yerlerde de bulunabilecekleri düşünülüyorsa da, bilinen gezegenler yalnız Güneş Sistemindedirler.

Yer dışındaki beş gezegen Antikitede de biliniyordu: Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn. Üçü ise çağdaş dönemde keşfolunmuştur: Uranüs, Neptün ve Pluton.

Kur'ân'ın, kevkeb (çoğulu kavâkib) adı ile -sayılarını belirtmeksizin- gezegenleri bildirdiği anlaşılıyor. Hz. Yûsuf'un rü'yası (12. sûre) bunlardan on bir tanesini zikrediyor. Fakat açıktır ki, burada rüyada görülen bir durum nakledilmektedir.

Kevkeb kelimesinin, Kur'ân'daki anlamı, çok meşhur bir âyette belirlenir, gözüküyor. Bu âyetin derin bir ruhânî anlam taşıdığı anlaşılıyor, zaten müfessirler de onun mânâsı üzerin-

---

83 Burada, metinde bundan sonra gelecek âyetlerde bildirilen konuların önemini vurgulamak amacıyla gök ile yıldız tanık gösterilmektedir.

de çok tartışmışlardır. Bununla beraber, bir gezegeni belirttiği anlaşılan kevkeb kelimesi bakımından ihtiva ettiği benzetme sebebiyle, âyet büyük bir önem taşır.

Âyetin, bizi burada ilgilendiren kısmı şudur:

"Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lâmba bulunan, bir kandil yuvasına benzer. Lâmba, cam içerisindedir. Cam, sanki inci gibi parlayan bir gezegen (kevkeb)..." *(Nûr: 24, 35).*

Burada, bir inci parlaklığı vererek kendisini yansıtacak bir cisim üzerine ışığın düşürülmesi (projection) söz konusudur, nitekim güneşin aydınlattığı bir gezegenin durumu böyledir. Bu kevkeb kelimesi hakkında, Kur'ân'da rastlanabilecek tek açıklayıcı taraf, yalnız bu âyettir.

Bu kelime başka âyetlerde de geçer. Bazılarında hangi gök cisminin kasdedildiği belirlenemez. *(En'âm: 6,76; İnfitâr: 82,1-2).*

Fakat çağdaş bilgilerin ışığı altında bakarsak bir âyette, bizim "gezegenler" diye bildiğimiz gök cisimlerinden başka bir şeyin kasdedilmesinin mümkün olmadığını anlıyoruz. Nitekim 37. sûrenin 6. âyetinde şunu görüyoruz:

"Gerçekten Biz, en yakın göğü bir süsle, gezegenlerle (kevâkib) donattık."

Kur'ân'daki "en yakın gök" tabiri, güneş sistemini ifade edebilir mi? Bilindiği üzere, gök cisimleri arasında bize en yakın olan devamlı unsurlar, yalnız gezegenlerdir. Güneş bu sistemin, sisteme adını veren biricik yıldızıdır. Bu âyette, gezegenlerden bahsedilmiyorsa, artık hangi gök cisimlerinden bahsedildiğini anlamak mümkün değildir. Öyleyse anlaşılıyor ki, yaptığımız tercüme doğrudur ve Kur'ân da, çağdaş tarifiyle, gezegenlerin varlığını bildirmektedir.

En Yakın Gök

Kur'ân birçok defa, en yakın göğü ve onu meydana getiren gök cisimlerini zikreder ki bunların başında -az önce görüldüğü üzere- anlaşılan, gezegenler geliyor. Fakat çağdaş bilimle aydınlanmış olan, bizlerce anlaşılıp bilinmesi mümkün olan maddî kavramlara sırf manevî incelemeler karıştırılınca, anlam iyice belirsizleşir.

Nitekim zikrolunan son âyet, kolayca anlaşılabilir, fakat yine aynı sûrenin, hemen bir sonraki 7. âyeti "itaat dışına çıkan her bir şeytana karşı himaye"den bahsedince (bu "himaye", *Enbiyâ sûresi, âyet 32* ve *Fussilet sûresi, âyet 12*'de bildirilir) tamamen başka bir plâna ait telâkkîlerle karşılaşılır.

Aynı şekilde, *67. sûrenin 5. âyetinin* en yakın gökte olduğunu bildirdiği "şeytanları kovalama taşları"na nasıl bir anlam verilebilir? Bu aynı âyette geçen "ışıklar"ın yukarıda zikredilmiş olan akaryıldızlarla[84] ilgisi var mıdır?

Bütün bu mütâlâaların, bu incelememizin konusunun dışında kaldığını düşünüyoruz. Burada onlara işaret etmemiz, meseleyi tam şekliyle bildirmek gayesine yönelmektedir. Fakat şimdiki durumda, bilimsel buluşların, beşerî anlayışı aşan böylesi bir konuya ışık tuttuğu söylenemez.

C. Gökteki Nizam

Bu konuda Kur'ân'da bulunan hususlar, esas itibariyle güneş sistemiyle ilgilidir. Fakat bizzat Güneş Sistemini aşan ve çağdaş dönemde keşfolunan durumlara da işaret edilir.

Çok önemli iki âyet, güneş ve ay'ın yörüngeleriyle ilgilidir. Bu iki âyet şunlardır:

---

84 Bilindiği gibi, atmosferin üst katlarına ulaşan bir göktaşı, akaryıldız ışıklı olayına yol açabilir.

"(Allah) O'dur ki geceyi, gündüzü, güneşi ve ay'ı yarattı. (Bunların) her biri, kendisine mahsus hareketiyle bir yörünge üzerinde hareket ederler." *(Enbiyâ: 21, 33)*.

"Ne güneşin ay'a erişmesi kendisine yaraşır, ne de gece gündüzün önüne geçebilir, (bunlardan) her biri, kendisine mahsus hareketiyle, bir yörünge üzerinde hareket ederler." *(Yâsin: 36, 40)*.

Böylece temel bir mesele açıkça bildiriliyor: Hem ay hem de güneşin yörüngelerinin bulunduğu açıklandığı gibi, bu cisimlerin uzayda kendilerine mahsus bir hareketle dolaştıklarına da işaret ediliyor.

Üstelik bu âyetleri okuyana, negatif (selbî) türden bir durum daha ortaya çıkıyor: Güneşin bir yörünge üzerinde dolaştığı bildirilirken, bu yörüngenin yere göre durumunun ne olduğu konusunda hiçbir açıklama yapılmıyor. Hâlbuki Kur'ân'ın vahyedildiği sırada, yerin sabit bir nokta halinde kaldığı düşünülerek güneşin dolaştığı kabul ediliyordu. Bu da İ.Ö. 2. yüzyılda yaşayan Ptolémee (Batlamyus)'dan beri makbul olan ve géocentrisme (yeri kâinatın merkezi sayma kuramı) denilen sistem olup İ.S. 14. yüzyılda Kopernik'e kadar itibarda kalacaktır Hz. Muhammed'in devrinde de benimsenen bu anlayışa, Kur'ân'ın ne bu âyetinde ne de bundan başka herhangi bir tarafında rastlanmaz.

Ay ve Güneşin Yörüngelerinin Varlığı

Burada "yörünge (orbite)" diye çevrilen Arapça felek kelimesini, Kur'ân mütercimlerinin çoğu, Fransızca'da sphere[85] kelimesi ile karşılarlar. Gerçekten kelimenin ilk anlamı bu-

85 Sphere kelimesi Fransızca'da "çevre, küre, alan" anlamlarına gelir (Mütercim).

dur. M. Hamidullah ise onu, "orbite (yörünge)" diye tercüme ediyor.

Bu kelime ay ve güneşin dairevî hareketlerini düşünmeleri mümkün olmayan en eski Kur'ân müfessirlerini tereddüde düşürmüş, bundan dolayı ya az veya çok doğru bir imaj gözlerinde canlandırmışlar, ya da bu iki yıldızın uzaydaki hareketleri konusunda tamamen hatalı bir tasavvura girmişlerdir. Hamza Boubekeur, Fransızca Kur'ân meâlinde bu konuda yapılan çeşitli tefsirleri (çevresinde bir değirmenin döndüğü bir tür eksene benzeyen demir çubuk; gök küresi; yörünge, zodyak kuşağı (signe du zodiaque), sür'at, dalga...) naklederken, onuncu (Hicrî 3-4. asır) yüzyılın ünlü müfessiri Taberî'nin şu fikrini de ilâve eder: "Bilmediğimiz konularda ödevimiz susmaktır." (XVII, 15). Bu hüküm, o zamanki insanların, ay ve güneş için bir yörünge kavramını anlayabilmekten ne derece uzak olduklarını gösterir. Gün gibi aşikârdır ki felek kelimesi, Hz. Muhammed'in devrinde geçerli olan bir astronomi kavramını ifade etseydi, bu âyetlerin tefsiri, böylesine güçlüklere yol açmayacaktı. Şu halde Kur'ân'da, ancak yüzyıllarca sonra aydınlığa kavuşacak yeni bir kavram yer alıyordu.

1. Ay'ın Yörüngesi

Yer'in uydusu olan ay'ın, kendi çevresinde yirmi dokuz günde bir dönüşünü tamamladığı şeklindeki bilgi, zamanımızda çok yayılmıştır. Bununla beraber, yörüngenin tam yuvarlaklığı konusunda bir düzeltme yapmak gerekir, zira çağdaş astronomi onda bir miktar dışmerkezlik (excentricité) bulmaktadır, dolayısıyla 384.000 km. olarak hesaplanan yer-ay uzaklığı, sadece ortalama mesafeyi gösterir.

Yukarıda görülmüş olduğu üzere Kur'ân (bu bölümün baş tarafında zikredilen 10. sûrenin 5. âyetinde) ay'ın hareketlerinin gözlemlenmesinin, zamanı ölçmeye yaradığını belirtmişti.

Yerin güneş etrafında dönüşü esasına göre düzenlenen ve çağımızda Julien takviminde ifadesini bulan bizim sistemimize göre bu hesap sistemi "eski, pratik olmayan, bilimsel olmayan" diye sık sık eleştirilmiştir.

Bu eleştiri, şu iki noktaya dikkati çekmeyi gerektirir:

a) Kur'ân bundan on dört asır kadar önce, Arap yarımadasının, ay takvimine göre zamanı hesaplayan halkına hitap ediyordu. Onlara, ancak anlayabilecekleri bir ifade tarzı kullanmak ve onların, mekân ve zaman belirleme konusundaki alışkanlıkları hususunda -hem sonra tamamen faydalı olan alışkanlıkları hususunda- fikirlerini karıştırmamak gerekiyordu. Bilindiği üzere çöl ahâlisi göğü gözlemlemekte, yıldızlara göre yol bulmakta ve ay'ın safhalarına göre zamanı tesbit etmekte ustalaşmışlardır; bunlar da, onlar için en kolay ve en güvenilir vâsıtalardır.

b) Bu konunun uzmanları bir tarafa bırakılacak olursa, Julien Takvimi ile Kamerî Takvim arasındaki mükemmel uyum, genellikle bilinmez: 235 kamerî ay, 365 1/4 günlük 19 Julien takvimi senesine tam tamına uymaktadır; bizim 365 günlük yıllarımızın süresi tam değildir, zira her dört senede bir (artık yıllar) düzeltilmeye muhtaçtır. Kamerî takvimde ise aynı olaylar, her 19 Julien takvimi yılında bir defa olarak tekrarlanır. Güneş yıllarıyla ay yıllarının birbirine uyduğunu ilk keşfeden, İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Yunan astronomu Meton olup, bu 19 yılda bir tekrarlanma olayına "Meton devresi" denilir.

2. Güneşin Yörüngesi

Güneş sistemimizin, kendisinin etrafında organize edildiğini düşünmeye alışkın olan bizler için, güneşe ait bir yörüngenin bulunacağını düşünmek hayli zordur. Kur'ân'ın bu konudaki âyetini anlamak için güneşin, galaksimizdeki durumu-

nu incelemek ve dolayısıyla çağdaş bilimin verdiği bilgilere başvurmak gerekir.

Galaksimiz çok sayıda yıldızı ihtiva etmekte olup bunlar çevresinden ziyade, merkezinde yoğunluğun fazla olduğu bir teker (disque) halinde dağılmıştır. Bu teker görünümünde olan galaksimizde güneş, tekerin merkezinden uzak bir durumda yer alır. Galaksi, kendi merkezini mihver alarak kendi kendisinin etrafında döndüğünden, haliyle güneş de yuvarlak bir yörüngeye göre bu aynı merkezin etrafında döner. Çağdaş astronomi onun elemanlarını da hesaplamıştır. Shapley tarafından 1917'de hesaplandığına göre güneş, galaksinin merkezinden 10 kiloparsecs, yani kilometreye çevirirsek yaklaşık olarak 3 rakamının önüne 17 sıfır koymakla ortaya çıkan sayı kadar ($3x10^{17}$) kilometre uzakta yer alır. Kendi çevresinde tam bir dönüş yapmak için hem galaksi hem de güneş, takriben 250 milyon yıl harcarlar ve bu hareket içerisinde güneş, saniyede yaklaşık 250 kilometrelik bir hızla döner.

İşte Kur'ân tarafından on dört asır kadar önce bildirilen ve hem varlığı hem de koordinatları, ancak çağdaş astronomi tarafından ortaya konulan güneşin yörüngesel (orbital) hareketi budur.

Ay ve Güneşin Uzayda Kendilerine Mahsus Bir Hareketle Dönüşlerine Dâir İşâretler

Bu kavram, edebiyatçılar tarafından yapılan Kur'ân meallerinde görünmez; onlar astronomiyi bilmediklerinden, bu hareketi ifade eden Arapça kelimeye, onun belirttiği mânâlardan biri olan "yüzmek"[86] mânâsını verirler. Bu durum

86 Türkçe meallerden Elmalılı M. Hamdi Yazır, H. Basri Çantay, Süleyman Ateş de "yüzmek" anlamı verirlerken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli "yörüngede yürümek" demekte, müellifin benimsediği mânâyı seçmiş olmaktadır (Mütercim).

Fransızca meallerde olduğu gibi -Yusuf Ali'nin- üstün nitelikli İngilizce mealinde bile böyledir.

Özel bir hareketle yapılan bir dönüşe işaret eden Arapça kelime Sabaha fiilidir (her iki âyet metninde muzari şekliyle yasbahûne diye geçer). Fiilin bütün anlamları, yer değiştiren cismin özel hareketini ihtiva ederler. Eğer yer değiştirme yerde, bacaklarla yapılan bir hareket olursa "yürümek" olur. Uzayda meydana gelen yer değiştirme hakkında, bu kelimenin ihtiva ettiği mânâyı ifade edebilmek için onun ilk anlamını kullanmaktan başka çıkar yol bulunmuyor. Böyle yapmakla -şu iki sebepten dolayı- bir ters anlam verildiğini sanmıyoruz:

- Ay, kendi çevresinde yaptığı dönüş ile dünya etrafındaki dönüşünü aynı zaman zarfında, yani yaklaşık olarak 29,5 günde tamamlar, böylece ay, bizim bakışımıza her zaman aynı tarafını gösterir;

- Güneş, kendi çevresinde takriben 25 günde döner. Ekvator ile kutuplar bakımından, bazı dönüş özellikleri varsa da, onlar üzerinde pek durulmayacaktır, fakat bu yıldız, bütünüyle bir dönme hareketi ile dolaşmaktadır.

Şu halde Kur'ân'daki bir kelimenin taşıdığı bir nüansın, Güneş ve ay'ın özel hareketlerine işaret ettiği anlaşılıyor. Bu iki gök cisminin hareketleri, çağdaş bilimin ulaştığı sonuçlarla da doğrulanmıştır. Bizim (miladî) takvimimize göre 7. asırda yaşamış bir insanın -devrinde ne büyük bilgin olursa olsun, kaldı ki Hz. Muhammed'in durumu böyle değildi- bunları kendiliğinden tasavvur etmiş olması düşünülemez.

Antikitenin bazı büyük düşünürlerinin itiraz edilemeyecek surette bazı meseleleri bildirdikleri ve çağdaş bilimin de bunların doğruluğunu kabul ettiği söylenerek, bu görüşümüze karşı çıkılabilir. Ayrıca, onlar bilimsel sonuçlara dayanamaz-

lardı, daha ziyade felsefî yönden akıl yürüterek meseleleri ele alıyorlardı. Böylece ekseriya, İ.Ö. 6. yüzyılda yerin kendi etrafında döndüğünü ve gezegenlerin de güneşin etrafında hareket ettiklerini savunan Pitagorcuların durumu öne sürülür. Şayet Hz. Muhammed'in durumu Pitagorcularınkine yaklaştırılacak olursa, çağdaş bilimin, kendisinin vefatından asırlarca sonra keşfedeceği konuları, kendiliğinden tasavvur eden "dâhî düşünür Hz. Muhammed" hipotezi rahatlıkla ortaya atılabilir. Bu yapılırken, felsefî düşünce dâhîlerinin, fikir ürünlerinin öbür yönlerini ve eserlerini öbek öbek dolduran kocaman hatalarını zikretmek hemencecik unutuluyor. Bu cümleden olarak unutmamalıdır ki Pitagorcular, aynı zamanda güneşin uzayda sabit olduğunu kabul ediyorlar ve onu, kâinatın merkezi sayarak gök nizamının ancak onun etrafında düzenlenmiş olduğunu düşünüyorlardı. Antik dönemin bu büyük filozoflarında, kâinat hakkında doğru ve yanlış fikirler karışımına sık sık rastlanır. Bu beşerî eserlerin ihtiva ettiği ileri görüşlerden meydana gelen göz alıcılık, yine o eserlerin bize miras bıraktığı yanlış anlayışları unutturmamalıdır. Sadece tabiat bilimleri alanında bile, çağdaş bilgilerle ilgili birçok konuya Kur'ân'da temas edildiği halde, bunlardan hiçbiri, çağımız biliminin kesinlikle ispatladığı herhangi bir husus ile çelişmemektedir. İşte Kur'ân'ı, öteki eserlerden ayıran önemli nokta da budur.

Gece ve Gündüzün Ard Arda Gelmesi

Yer'in kâinatın merkezi, güneşin de ona bakarak hareket ettiğinin sanıldığı bir dönemde, gündüz ve gecenin ard arda gelmesi konusunda güneşin hareketini zikretmeyecek hiçbir insan düşünülebilir mi? Oysa bu konuyu, şu gelecek âyetleriyle ele alan Kur'ân'da böylesi bir ifadeye rastlanamaz.

"O (Allah) geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter..." *(A'râf: 7, 54)*.

"Gece de onlar (insanlar) için bir delildir. Gündüzü ondan çıkarıp alırız da karanlıkta kalıverirler." *(Yâsin: 36, 37)*. [87]

"Görmedin mi Allah, geceyi gündüzün içine sokuyor; gündüzü gecenin içine sokuyor." *(Lokman: 31, 29)*.

"... geceyi gündüzün üzerine doluyor, gündüzü de gecenin üzerine doluyor." *(Zümer: 39, 35)*.

Birinci âyet, açıklamayı gerektirmez. İkinci âyet ise sadece bir imaj vermek gayesini taşır.

Gecenin gündüze girmesi ve özellikle geceyi gündüzün üzerine, gündüzü de gece üzerine dolamak *(Zümer: 39, 5)* ile ilgili hususlar sebebiyle, bilhassa üçüncü ve dördüncü âyetler ilgi çekerler.

Arapça'daki kavvara fiili, Fransızca'ya en iyi bir şekilde, R. Blachére'in tercümesinde yapıldığı gibi, enrouler diye çevrilebilir.[88] Bu fiilin ilk anlamı, sarığı helozonî (spirale) bir tarzda yuvarlayarak başa sarmaktır; kelimenin bütün öteki mânâlarında da işbu "dolamak, yuvarlamak" anlamı muhafaza edilmiştir.

İmdi, gerçekte işin uzayda cereyan ediş tarzı nasıldır? Amerikan uzay adamlarının iyice görüp uzay araçlarından da fotoğraflarını çektikleri gibi, özellikle dünyadan çok uzak mesafeden -meselâ ay'dan- bakıldığında, (tutulma hali dışında)

---

87 Müellifin bu âyete verdiği meâl şöyledir: "Gece de onlar (insanlar) için bir delildir. Onlar karanlıkta bulunuyorlarken biz ondan gündüzü çıkarırız." Meâl kısmen doğru olmakla birlikte (Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*'nde bu âyetin tefsirine bkz. V, 4029), müfessirlerce en çok benimsenen mânâ, yukarıda verilendir (Mütercim).

88 Türkçe'de ise en iyi karşılığının 'dolamak' olduğunu düşünüyorum (Mütercim).

güneş, sürekli olarak, yer küresinin ona bakan yarısını aydınlattığı halde, öbür yarı küre karanlığa gömülmektedir. Aydınlatma sâbit kaldığı halde, dünya kendi çevresinde döndüğünden, yarı küre şeklindeki aydınlık bölge, yirmi dört saatte bir dünya etrafında dönerken, karanlıkta kalan öbür yarı küre de, aynı zaman boyunca aynı geziyi tamamlamaktadır. Gündüz ile gecenin bu kesintisiz yuvarlak dilimi, Kur'ân tarafından mükemmel bir biçimde tasvir edilmiştir. Günümüzde bu tasvir, insan anlayışının kolayca nüfuz edebileceği bir durum arzeder, zira biz güneşin (nisbî bir şekilde) sâbit olup, dünyanın ise döndüğünü biliyoruz. Bu devamlı dolama ve sürekli olarak bir bölümün, öbür bölüme girmesi süreci, Kur'ân'da belirtilirken insana, o devirde dünyanın yuvarlaklığı biliniyormuş gibi gelir, hâlbuki böyle olmadığı bellidir.

Gündüzlerle gecelerin ard arda gelişi hususundaki bu bilgilere, Kur'ân'ın bazı âyetlerinde bildirilen, doğuların ve batıların çokluğu hakkındaki ifadeleri de ilâve etmek gerekir. Gerçi bu âyetler sırf tasvîrîdirler, zira doğuların ve batıların çokluğunu en basit bir gözlem de ortaya çıkarabilir. Kur'ân'ın, bu konu hakkında ihtiva ettiği her hususu, imkân ölçüsünde yansıtmak düşüncesiyle, bu âyetlerden bir kısmını nakledelim:

"Doğuların ve batıların Rabb'i." *(Meâric: 70, 40)* tabiri,

"İki doğunun ve iki batının Rabb'i." *(Rahmân: 55, 17)* tabiri,

"İki doğu arasındaki mesafe." *(Zuhruf: 43, 38)* deyimi, bu iki nokta arasındaki mesafenin çok fazla olduğunu ifade eder.

Güneşin doğuşlarıyla batışlarını gözlemleyen kimse onun, mevsimlere göre, doğunun farklı noktalarından doğup, batının farklı noktalarında battığını bilir. Doğu ve batı ufuklarından her birinde işaretlenen noktalar, iki doğu ile iki batı arasındaki en uç noktaları gösterir, bu iki nokta arasında ise bü-

tün sene boyunca ara noktalar yerleşir. Burada tasvir olunan hâdise, tabir caiz ise, sıradan bir şeydir. Fakat dikkate değer başlıca hususlar, bu bölümde incelenen öbür konularla ilgili olan, yani Kur'ân'da anlatılan astronomik hâdiselerin, çağdaş bilgilere tam uygunluğuna dair olan hususlardır.

D. Gökyüzü Âleminin Gelişmesi

Kâinatın oluşumu hakkında çağdaş bilgileri hatırlatırken, ilk nebülözden galaksilerin ve yıldızların meydana gelmesine doğru bir gelişmenin olduğu gösterilmişti. Aynı şekilde güneş sistemi bakımından da, güneşin gelişmesinin herhangi bir safhasından itibaren de, gezegenlerin güneşten ayrıldığı bildirilmişti. Çağdaş bilgiler, hem güneş sisteminde hem de genel olarak kâinatta, gelişmenin hâlâ devam ettiğini düşünmemize imkân verir.

Bu bilgileri edinince, bu tezlerle, Allah'ın mutlak kudretinin tezahürlerinin bildirildiği bazı Kur'ân âyetleri arasında bir ilgi kurmamak elden gelmiyor.

Kur'ân defalarca hatırlatır ki: "(Allah) güneşi ve ay'ı boyun eğdirmiştir, onlardan her biri sâbit (belirlenmiş) bir zamana kadar dolaşır."

Bu cümle şuralarda geçer: *(Ra'd: 13, 2; Lokman: 31, 29; Fâtır: 35, 13; Zümer: 39, 5)*.

Fakat bundan da fazla olarak, belirlenmiş zaman fikri, şu âyette, varılacak bir yer fikri ile de birleştirilir.

"Güneş de kendisi için belirlenmiş bir yere doğru dolaşır. Bu, mutlak güçlü ve her şeyi bilen'in takdiridir (belirlemesidir)." *(Yâsin: 36, 38)*.

"Belirlenmiş bir yer", metnin aslındaki mustakarr kelimesinin tercümesidir. Muayyen bir yer fikrinin, bu kelimeye bağlı olduğunda hiçbir şüphe yoktur.[89]

Bu ifadelerle çağdaş bilimin kesinlikle ortaya koyduğu sonuçları karşılaştırınca ortaya çıkacak durum nedir?

Kur'ân, güneşin, bir yandan bir gelişme sınırının, öbür yandan bir varış yerinin olduğunu bildiriyor. Aynı şekilde ay'ın da bir sınırı olduğunu söylüyor. Bu ifadelerin mümkün olan mânâlarını anlayabilmek için, genel olarak yıldızların, özel olarak da güneşin gelişmesini ve bunun tabiî bir sonucu olarak da -ay'ın da aralarında bulunduğu- güneşi, uzaydaki hareketinde zorunlu olarak takib eden gök cisimlerinin oluşumunu hatırlatmak gerekir.

Güneş, astrofizikçiler tarafından yaşı 4,5 milyar yıl olarak hesaplanan bir yıldızdır. Bütün yıldızlar gibi güneş için de, bir evrim aşaması belirlenebilir. Güneş şimdi, hidrojen atomlarının helyum atomlarına dönüşmesiyle karakterize olunan birinci aşamasındadır. Bu şimdiki safha, teorik olarak daha 5,5 milyar yıl sürmelidir. Zira güneşin durumundaki bir yıldız için bu ilk aşamanın, toplam olarak 10 milyar yıl süreceği hesap-

89 Konuyu açıklamak bakımından Sayın Prof. Dr. Süleyman Ateş'in Kur'ân-ı Kerim Meâli'nde bu âyetin açıklanması sırasında verdiği şu açıklamayı iktibas etmek faydalı olacaktır: "Burada müstakarr kelimesi mimli masdar, ism-i zaman ve ism-i mekân olabilir. Lâm ile de birkaç anlam kazanabilir. Onun için bu ifade birkaç mânâya gelir: Önce güneş, kör bir tesadüf eseri değil, sâbit bir kanunla cereyan eder demektir. Güneş bir istikrar için, yani kendi sisteminde bir düzen meydana getirmek için akıp gider mânâsı da vardır. Müstakar ism-i zaman olduğuna göre mânâ: Güneş, kendine mahsus bir istikrar yani durma zamanına kadar akıp gider demek olur ki bu durma zamanı, güneşin söndürüleceği kıyâmet zamanıdır. Müstakar mekân ismi olursa: Güneş kendisine tahsis edilmiş bir istikrar yerinde yani bir yörüngede akıp gider demek olur. Keza güneş istikrar bulacağı yer için hareket eder mânâsı da vardır ki bu takdirde güneşin, başka bir merkeze doğru hareket ettiği de anlaşılır. Hâsılı âyet her mânâsıyla pozitif ilmi doğrulayan ilâhî bir mucizedir."

lanmıştır. Aynı tipten olan başka yıldızlar hakkında da düşünüldüğü gibi, bu safhanın arkasından gelecek ikinci safha, hidrojenin helyuma dönüşmesinin tamamen sona ermesiyle karakterize olacak olan aşama olup, dış tabakaların genleşmesi ve güneşin soğumasıyla neticelenecektir. Son aşamada parlaklık iyice azalır, yoğunluk ise fazlasıyla yükselir: Kendilerine naines blanches (beyaz cüceler) adı verilen yıldız tiplerinde gözlemlenen durum budur.

Bütün bunlardan hatırda tutulması gereken husus, sadece zaman faktörü bakımından yaklaşık bir tahmin vermek için ilgi uyandıran süreler değil, ortaya çıkan sonuç, özellikle, bir gelişme kavramıdır. Mevcut bilgiler, güneş sisteminin şartlarının, birkaç milyar sene sonra, bugünkünden çok farklı olacağını, şimdiden söylemeye imkân verir. Son safhalarına varıncaya kadar maruz kaldıkları değişiklikler tesbit edilen öteki yıldızlar gibi, güneş için de bir sonun bulunduğu kestirilebilir.

Burada nakledilen ikinci âyet *(Yâsin Sûresi, âyet 38)*, güneşin kendisi için belirlenmiş bir yere doğru dolaştığını bildiriyordu. Çağdaş astronomi, onu iyice yerine yerleştirmiş, hattâ ona güneş Apex'i (Apex solaire) adını vermiştir. Gerçekten Güneş Sistemi uzayda, koordinatları iyice tesbit olunan Vega yıldızı yakınındaki Herkül burcunda bulunan bir noktaya doğru ilerlemektedir. Bu hareketin, iyice belirlenmiş bir hızı olup saniyede 19 kilometredir.

Astronominin bütün bu bilgileri, çağdaş bilimsel bulgularla mükemmel bir uyum içinde olduğu söylenebilecek olan iki Kur'ân âyeti vesilesiyle hatırlatılmaya değer.

Kâinatın Genişlemesi

Kâinatın genişlemesi, çağdaş bilim tarafından yapılan en muhteşem keşif hâdisesidir. Bu genişleme, bugün iyice kabul

edilen bir kavram olup, tartışmalar sadece bunun ne şekilde olduğu konusundadır.

Genel izâfiyet teorisinden itibaren teklif edilmiş bulunan kâinatın genişlemesi meselesinin, galaksi tayflarının incelenmesinden çıkan fizikî bir temeli de vardır; galaksilerin tayfının kırmızıya doğru sistematik olarak hareket etmesi, galaksilerin birbirinden uzaklaşması ile açıklanmak isteniyor. Böylece kâinatın alanı durmadan büyümekte olup, bizden, uzaklaşıldığı oranda bu genişleme önem kazanmaktadır. Gök cisimlerinin bu sürekli genişleme içindeki hareketleri, ışık hızının kesirlerinden, ışık hızını aşan miktara kadar uzanmaktadır.

Fâilin Allah olduğu şu Kur'ân âyeti *(Zâriyât: 51, 47)*, bu çağdaş kavramlarla karşılaştırılabilir mi?

"Biz göğü sağlamca kurduk ve gerçekten Biz onu genişletmekteyiz."

Semâ kelimesinin tercümesi olan gökten maksat, kendisinden bahsedilen yerküresinin dışındaki bütün kâinat değil midir?

"Biz onu genişletiyoruz." diye çevrilen kısım metinde, ism-i failin cem'i şekli olan mûsi'une kelimesidir ki bu da, eşya sözkonusu olduğunda "genişletmek", "yaymak, daha geniş ve daha uzak hale getirmek" anlamlarını ifade eden evsa'a fiilinden gelir.

Âyetin bu son kelimesinin mânâsını iyice kavramaktan âciz olan bazı mütercimler, bence yanlış anlamlar veriyorlar: Meselâ R. Blachére "Biz, eli çok açık olanız." diyor. Başka bazı müellifler, anlamını keşfetmekle birlikte, söylemeye cesaret edemiyorlar: M. Hamîdullah Fransızca Kur'ân mealinde, göğün ve uzayın genişlemesinden, bir soru işaretiyle bitirerek bahsediyor. Nihayet, tefsirlerine, meşrû bilimsel fikirleri alan bazı müellifler de vardır ki, bizim burada naklettiğimiz mânâyı verirler. Meselâ Kahire'deki İslâmî İşler Yüksek Mec-

lisi'nce yayınlanan Muntahab Tefsirinin açıklamaları bu kabildendir; onlar, en ufak müphemliğe yer bırakmaksızın, kâinatın genişlemesinden bahsederler.[90]

E. Uzayın Fethi

Bu açıdan, Kur'ân'ın üç âyeti, iyice dikkat çekici niteliktedir. Onlardan biri, bu alanda gerçekleştirilmesi insanlara bırakılan ve onların da gerçekleştirecekleri hususu, hiç de kapalı olmayan bir tarzda açıklar. Öbür iki âyette, Allah Mekke müşriklerine hitap ederek, göğe çıkmaları halinde ne derece şaşıracaklarını bildirirken, onlar üzerinde etkisi olmayacak bir hipoteze işarette bulunur.

1. Birinci âyet, Rahmân sûresinin 33. âyetidir:

"Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin (bucaklarından geçip) öteki bölgelerine girmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Ancak bir kudretle geçebilirsiniz."

Burada verilen meâl bazı açıklamaları gerektirir:

a) Fransızcadaki "si"[91] kelimesi, dilimizde ihtimale bağlı bir şartı ifade ettiği gibi, aynı zamanda, gerçekleştirilebilir bir faraziyeye (varsayım) veya gerçekleştirilemeyen bir faraziyeye bağlı olan bir şartı da ifade eder. Arap dili, şartı, daha açık bir şekilde incelikleriyle belirtmeye elverişlidir. İhtimali bildirmek için "izâ" gerçekleştirilebilir bir faraziyeyi anlatmak için ise "in", gerçekleştirilemeyecek bir faraziyeyi belirtmek için ise "lev" olmak üzere üç ayrı şart edatı vardır. İncelenen âyet, "in" ile ifade edilen, gerçekleştirilebilecek bir faraziyenin söz

90 Türkçe meâllerden Prof. Dr. Süleyman Ateş'in meâlinde, âyete bu şekilde mânâ verilmekte ve kâinatın genişlemesine dair kısa bir not konulmaktadır (Mütercim).

91 Türkçedeki "eğer" kelimesi (Mütercim).

konusu olduğunu göz önünde bulundurur.[92] Demek ki Kur'ân, burada müşahhas bir gerçekleştirmenin, maddeten mümkün olduğunu bildirmektedir. Arapça'daki bu ayırım, bazılarının haksız olarak, bu âyeti sırf mistik bir tarzda yorumlamalarını konu dışı bırakır.

b) Allah görünmez varlıklara "cinn" ve insanlara "ins" hitap etmektedir, yoksa varlık bakımından mecazî muhataplara değil.

c) "Geçip öteki bölgelere girmek", min edatı ile gelen nafaza fiilinin tercümesidir. Bu fiil Kazimirski sözlüğüne göre "geçip girmek", "bir yandan öte yana geçmek" ve "bir şeyin öbür ucundan çıkmak" (meselâ, bir taraftan girip öbür taraftan çıkan ok hakkında kullanılır) gibi anlamlara gelir. Demek ki bu kelime, sözü geçen bölgelere derin bir nüfuzu ve onların öteki ucundan çıkışı bildirmektedir.

d) Bu teşebbüsü gerçekleştirecek insanların sahip olacakları gücün (sultan), Kâdir-i Mutlak tarafından verilen bir güç olduğu anlaşılıyor.[93]

Şüphe yoktur ki bu âyet, bir gün insanların gerçekleştirecekleri -ve çağımızda, oldukça yersiz bir deyimle- "uzayın fethi" dediğimiz olayın mümkün olduğuna işaret etmektedir. Şuna da dikkat etmek gerekir ki Kur'ân metni, yalnız gökle-

---

92 Konunun ayrıntılarına girilirse, meselenin bu derece kesin olmadığı anlaşılır. İzâ edatı, yerine göre bazen muhakkaku'l-vuku, (müteyakkan, gerçekleşecek), bazen mureccahu'l-vuku' (maznun, gerçekleşme ihtimali fazla) durum için kullanılır; birinci anlamı daha fazladır. İn ise yerine göre meşkuk, müstehil, muhtemel veya zamanı kesin olmamakla birlikte muhakkaku'l-vuku' durumlar hakkında kullanılabilir. Zikrolunan bir yakin, zann, şek ve istihâle mânâları, sadece karinelerle anlaşılır. Bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Mısır, 1968, 3. basım, II, 262 ve IV, 405 (Mütercim).

93 Bu âyetten sonra gelen âyet, Allah'ın nimetlerini itiraf etmeye davet eder ki, sûrenin tamamının konusu da budur.

rin bölgelerine girmekten değil, aynı zamanda yerin bölgelerine nüfuz etmekten, yani yerin derinliklerinin keşfinden de bahsetmektedir.

2. Öteki iki âyet Hicr sûresinden (14 ve 15. âyetler) alınmışlardır. Sûrenin bu kısmının muhtevasının da gösterdiği üzere Allah, Mekke müşriklerinden bahsediyor:

"Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı: 'Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz' derlerdi."

Bu, insanın tahayyül edebileceğinden farklı olan, beklenmedik bir manzara karşısındaki hayreti ifade eder.

Buradaki şart cümlesi "Lev" edatı ile başlar ve bu edat, bu parçanın kendilerinden bahsettiği kimseler için, asla gerçekleşmeyecek olan bir faraziyeyi bildirir.

Şu halde, uzayın fethi konusunda, Kur'ân'ın iki âyeti ile karşı karşıya bulunuyoruz: Bunlardan biri, Allah'ın insan zekâsına ve maharetine vereceği güçler sayesinde, günün birinde gerçekleşecek olan hâdiseye, öbürü ise Mekke müşriklerinin yaşayıp göremeyecekleri bir duruma -ki gerçekleşmeyecek bir şart hâlinde ifade edilmesi de bundan ileri gelmiştir- işaret etmektedir. Fakat bu olay, nakledilen birinci âyetin de düşündürdüğü üzere, başkaları tarafından yaşanacaktır. O âyet, uzay yolcularınca görülecek olan beklenmedik manzara karşısındaki bakışların altüst olması, büyülenmiş olma izlenimi... gibi tepkileri tasvir ediyor.

İşte insanın dünya etrafında ilk uçuşunu yaptığı tarih olan 1961'den beri, astronotlar bu hârika macerayı böylece yaşadılar. Nitekim bilinmektedir ki, dünya atmosferinin ötesinde bulunulduğunda gök, dünyadakilere göründüğü gibi, asla açık mavi surette görünmez. Bize açık mavi görünmesi, güneş ışığının, atmosfer tabakaları tarafından emilmesi (absorbtion)

olaylarının sonucudur. Uzayda, dünya atmosferinin ötesinde bulunan bir gözlemci, göğü siyah görürken dünyayı ise -yine dünya atmosferinde ışığın emilmesi olayları sebebiyle- mavimtrak renkte bir hâle ile çevrelenmiş görür. Aynı anda -atmosferi olmayan ay ise- göğün siyah fonu üzerinde kendisine has renkleri ile gözükür.

Demek ki bu, insan için, kendisine uzayda görünen, tamamen yeni bir manzaradır. Bu manzaranın fotoğrafları, zamanımız insanları yönünden artık alışılmış şeyler arasına girmiş bulunuyor.

Burada da, Kur'ân ile çağdaş bilgiler karşılaştırıldığında, bu açıklamaların, on dört asır kadar önce yaşamış olan bir insanın fikrinden çıkmış olması düşünülemez.

V. YER

Daha önce incelenen birçok konu gibi, yerle ilgili âyetler de Kur'ân'ın her tarafına serpiştirilmiştir. Onları sınıflandırmak güçtür; burada yapılan tasnif de tamamen şahsîdir.

İyice açıklamak için, her şeyden önce, başka konuları da ele almakla birlikte, ihtiva ettiği misaller sayesinde, Allah'ın nimetleri üzerinde düşünmeleri amacıyla, insanlara çağrıda bulunan genel kapsamlı âyetleri çıkarmak faydalı görünüyor.

Özellikle şu konulardan bahseden, başka âyet grupları ise ayrıca ele alınabilir:

- Suyun deverânı (cycle) ve denizler;
- Yeryüzü şekilleri
- Dünya atmosferi.

A. Genel Kapsamlı Âyetler

Allah'ın yaratıklarına bağışladığı nimetler üzerinde insanları düşünmeye yönelten deliller sunmakla birlikte, bu âyetler şurada burada, çağdaş bilimin verileriyle karşılaştırmaya değer bilgiler ihtiva ederler. Bilimsel açıdan bu âyetlerin önemi ayrıca şuradadır: Onlar bazı tabiat olaylarıyla ilgili olarak, Kur'ân'ın nüzulü zamanında yaşamış insanlar arasında yayılmış -bilimin gelişmesinin çok sonra yanlışlıklarını ispatlayacağı- anlayışlardan hiçbirini dile getirmezler.

Bu âyetler bir yandan coğrafî sebeplerle, Kur'ân'ın birinci derecede hitap ettiği Mekke ve Medine ahalisi, Arap yarımadasındaki bedevîlerin zihniyetlerinin kolayca nüfuz edebile-

ceği fikirleri, öbür yandan da her yerde ve her zaman yaşayacak daha kültürlü bir toplumun -düşünmek zahmetine katlandığı takdirde- çıkarabileceği, genel türden bilgileri ifade ederler ki, bu da Kur'ân'ın evrenselliğini gösterir.

Bu âyetlerin Kur'ân'da herhangi bir tasnifi görünmediğinden, onları sûre sırasına göre takdim ediyoruz:

"O (Rabb) ki yeri, sizin için döşek, göğü de bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de, (gerçeği) bile bile Allah'a eşler koşmayın." *(Bakara: 2, 22).*

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeyleri, denizde taşıyıp giden gemilerde, Allah'ın gökten su indirip onunla ölmüş olan yeri (tekrar) dirilterek üzerinde her çeşit canlıyı yaymasında rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde, elbette düşünen kimseler için deliller vardır." *(Bakara: 2, 164).*

"O (Allah)'dur ki arzı yaydı, orada sabit (dağlar) ve ırmaklar var etti, orada meyvelerin hepsinden iki eş yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Şüphesiz bunda düşünen kimseler için âyetler (deliller) vardır." *(Ra'd:13, 3).*

"Arzı da yaydık, oraya sağlam (dağlar) attık ve orada tartılı (ölçülü, mütenasip) şeyler bitirdik. Orada sizin için ve (beslediğinizi sandığınız, fakat aslında) sizin beslemediğiniz kimseler için geçimlikler meydana getirdik. Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri, Bizim yanımızda olmasın, ama Biz onu, üzerinize bilinen bir miktar ile indiririz." *(Hicr: 15, 19-21).*

"(Allah) O'dur ki yeri size beşik yaptı ve onda sizin için yollar açtı, gökten bir su indirdi. Biz o su ile her çeşit bitkiden çiftler çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda, akıl sahipleri için işaretler vardır." *(Tâhâ: 20, 53-54).*

"Yahut şu dünyayı durulacak yer yapan, aralarından ırmaklar çıkaran, orada sağlam (dağlar) yaratan ve iki deniz arasına bir engel koyan kimdir? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onların (insanların) çoğu bilmiyorlar." *(Neml: 27, 61)*.

Burada, yerkabuğunun genel stabilitesine işaret ediliyor. Bilindiği üzere, yerküresinin ilk zamanlarında, onun yüzeydeki tabakası soğumasından önce, kararsız (sallantılı, instable) idi. Bununla beraber, yerkabuğunun stabilitesi mutlak değildir, zira zaman zaman depremlerin meydana geldiği bölgeler de vardır. İki deniz arasındaki engel ise, ileride görüleceği üzere, bazı büyük körfezler düzeyinde görülen, ırmak suları ile deniz sularının birbirine karışmaması olayına işaret etmektedir.

"Yeryüzünü size boyun eğdiren O (Allah)'dur; haydi onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. (Sonunda) dönüş O'nadır." *(Mülk: 67, 15)*.

"Bundan sonra da yeri yaydı. Ondan, suyunu ve otlağını çıkardı. Dağları sağlam ve sâbit kıldı. (Bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi için (yaptı)." *(Naziât: 79, 30-33)*.

Birçok âyette suyun önemi ve yerde suyun bulunmasının pratik neticesi, yerin verimliliği gözler önüne serilir. Şüphe yok ki su, çöl ülkelerinde, insanın yeryüzündeki hayatı için şart olan bir numaralı elemandır. Fakat Kur'ân'ın anlatışı, bu coğrafî özelliği aşar. Çağdaş bilimin en iyi ispatlanmış verilerine göre, su yönünden zengin olmak bakımından, güneş sisteminde biricik olan gezegenin (dünyanın) bu niteliği sık sık vurgulanır. Susuz bir dünya, ay gibi ölü bir yıldız olurdu. Kur'ân, yerin tabiî olaylarını anlatırken, birinci sırayı suya verir. Suyun deveranı onda, dikkati çekecek bir doğrulukla tasvir olunur.

B. Suyun Deveranı ve Denizler

İnsanların hayatında suyun önemine ilişkin Kur'ân âyetleri, zamanımızda arka arkaya okunduğunda, onların hepsinin bizce apaçık fikirler ihtiva ettiği izlenimi uyanır. Bunun sebebi açıktır: Çağımızda biz, tabiatta suyun dolaşımının ne demek olduğunu, az çok belirgin bir biçimde biliyoruz. Fakat bu konu hakkında eski zamanda yaygın olan çeşitli telâkkileri göz önünde bulundurursak, Kur'ân'da yer alan bilgilerin, efsânevî anlayışlardan ileri gelen unsurları ihtiva etmediğini farkederiz. Bu anlayışlar o zaman geçerli idi ve onların gelişmesinde gözlemden ziyade, felsefî tasavvurun payı büyük olmuştu. Gerçi, ampirik bir tarzda ve sınırlı bir ölçüde, toprakların sulanması işinde, faydalı pratik bilgiler elde edilebilmişti, ama buna karşılık, genel olarak suyun dolaşımı konusunda, günümüzde pek makbul olmayacak telâkkilere yer veriliyordu.

Bundan ötürü yeraltı sularının, yağmur sularının süzülmesinden ileri geldiğini düşünmek, basit bir iş sayılabilir. Fakat eski zamanda İ.Ö. birinci yüzyılda, Roma'da Vitruve adını taşıyan bir şahsın, bu fikri savunduğu bir istisnâ olarak nakledilir. Aynı şekilde, Kur'ân'ın vahyedildiği zamanı da içine alan uzun asırlar boyunca, suların düzeni konusunda, insanlar tamamen yanlış telâkkilere sahip bulunuyorlardı.

Bu meselelerin uzmanlarından olan G. Castany ile B. Blavoux, Encyclopedia Universalis'te yazmış oldukları "Hydro-géologie" makalesinde, konunun tarihî yönü hakkında, şu ibretli bilgileri veriyorlar:

İ.Ö. 7. yılda Milet'li Thales, kara parçalarındaki rüzgârların etkisiyle deniz sularının itildiğini, toprağa düşüp yere girdiğini düşünüyordu. Platon da bu fikirleri paylaşıyordu; suyun denizlere dönüşünün, Tatar denilen bir büyük uçurum saye-

sinde gerçekleştiği kanaatindeydi. Bu teori Descartes (Dekart) de dahil, 18. yüzyıla kadar sayısız taraftar bulacaktır. Aristo ise, yerdeki su buharının, dağların soğuk oyuklarında yoğunlaştığını ve böylece kaynakları besleyen yeraltı gölleri oluşturduğunu tahmin ediyordu. Bu nazariye, 1. asırda Senègue tarafından benimseneceği gibi, 1877'ye kadar, O. Volger'in de içlerinde bulunduğu birçok taraftar bulacaktır. Suyun dolaşımı konusunda, ilk vâzıh anlayış, 1580'de Bernard Palissy tarafından, yeniden ortaya konulacaktır. Bu şahıs da, yeraltı sularının, yağmur sularının süzülmesinden meydana geldiğini kabul ediyordu. Bu teori 17. asırda E. Mariotte ve P. Perrault tarafından da desteklenecektir.

Hz. Muhammed'in devrinde geçer akçe olan yanlış telâkkilerin Kur'ân'da hiçbir etkisine rastlanmaz; konu ile ilgili âyetler şunlardır:

"Gökten bereketli bir su indirdik,[94] onunla bahçeler ve biçilecek tane(li ekin)ler bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik; kullarımıza rızık olması için. Ve o su ile ölü bir diyara (tekrar) can verdik. İşte (kabirlerden) çıkış da böyle olacaktır." *(Kaf: 50, 9-11)*.

"Gökten belli miktarda bir su indirdik de onu yerde yerleştirdik. Biz onu gidermeye de kâdiriz. Onunla size, içlerinde sizin için birçok meyveler bulunan, hurma ve üzüm bahçeleri yaptık, onlardan yiyorsunuz." *(Mü'minun: 23, 18-19)*.

"Rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik de gökten su indirdik, böylece sizi suladık. (Yoksa) siz, suyu depo edemezdiniz." *(Hicr: 15, 22)*.

Son âyet iki şekilde tefsir edilebilir. Birincisi: Aşılayıcı rüzgârlar, çiçek tozunu nakletmelerinden dolayı bitkilerin

94 Burada nakledilen Kur'ân âyetlerinde, birinci çoğul şahıs zamiri "Biz," her zaman Allah'a aittir.

tozlaşmasını sağlarlar.[95] İkincisi: Burada mecâzî bir ifade sözkonusudur.

Yağmur vermeyen bulutu, sağnak boşaltır duruma getiren rüzgârın rolü, benzetme yoluyla anlatılmaktadır.

"Allah'dır ki gönderdiği rüzgârlar bir bulut kaldırırlar, derken Biz onu ölü bir ülkeye süreriz, onunla ölümünden sonra yeri (tekrar) diriltiriz. İşte (ölülerin) dirilip kalkması da böyle olacaktır." *(Fâtır: 35, 9)*.

Dikkati çekeceği üzere, âyetin birinci kısmında üslûp, hikâye üslûbu olup, ara vermeksizin Allah'ın bir beyanı getiriliyor. Metinde bu tür ânî değişikliklere, Kur'ân'da zaman zaman rastlanır.

"(Allah) O'dur ki rüzgârları, rahmetinin önünde müjdeci gönderir. Nihayet onlar ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız. Onunla su indirir ve türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de (kabirlerinden) böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız." *(Rum: 30, 57)*.

"(Allah) O'dur ki, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderdi. Ve gökten tertemiz bir su indirdik ki, onunla ölü bir ülkeyi (tekrar) diriltelim ve onunla, yarattığımız hayvan-

---

95 Sayın Süleyman Ateş'in, Kur'ân-ı Kerim Meâlinden, bu âyet hakkındaki şu açıklamasını iktibas etmenin de yararlı olacağına inanıyorum: "Rüzgârlar, su buharından meydana gelen bulutları birbirine çarpıştırır. Bu çarpışmadan, bulutlarda pozitif-negatif elektron geçişmesi olur; şimşek meydana gelir. Rüzgârlar bulutlara elektriği; bulutları sıkıştırarak yere yağmuru aşılar. Aynı zamanda rüzgârlar, bitkiler üzerinden eserken, bitkilerin erkek tohumlarını dişi tohumlarının üzerine kondurmak suretiyle onları aşılar, bitkilerde döllenmeye yardım eder. İşte Kur'ân 14 asır önce bu tabiat kanununa işaret etmiştir. Yine bu âyet gökten inen yağmur sularının, yerin dibine depo edildiğini, oradan çeşmelerden ve kuyulardan çıkarılarak canlıların sulandığını anlatmaktadır ki bu da Kur'ân'ın ayrı bir mucizesidir."

lardan ve insanlardan birçoğunu sulayalım." *(Furkan: 25, 48-49)*.

"... Allah'ın gökten rızık (sebebini) indirip, onunla ölümünden sonra yeri diriltmesinde, rüzgârları yöneltmesinde, aklını kullanan kimseler için işaretler vardır." *(Câsiye: 45, 5)*.

Bu son âyette, muhtevanın da gösterdiği üzere, verildiği bildirilen rızık, gökten indirilen sudur. Başka yerde ise, yağmur düzenini yöneten rüzgârların değişmesi üzerinde durulur.

"Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüsünce (o su ile) çağlayıp aktı. Sel, üste çıkan köpüğü yüklen(ip götür)dü..." *(Ra'd: 13, 17)*.

"De ki: Baksanıza (sabahın birinde) eğer suyunuz çekilse, size kim bir akarsu getirebilir?" *(Mülk: 67, 30)*.

"Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi, onu yerin içindeki kaynaklara geçirdi. Sonra onunla çeşitli renklerde ekin çıkarıyor..." *(Zümer: 39, 21)*.

"Orada hurma ve üzüm bahçeleri yarattık; içlerinde pınarlar fışkırttık." *(Yâsin: 36, 34)*.

Kaynakların önemi ve onların, kaynaklara yönelen yağmur sularıyla beslenmeleri, bu son üç ayette vurgulanıyor. Bu mesele münasebetiyle, Aristo'nun telâkkileri gibi, Orta Çağ'a hâkim olan anlayışlar hatırlatılmaya değer. Onlara göre kaynaklar, yeraltı gölleriyle besleniyordu. Milli Kır, Su ve Orman Mühendisliği Okulunda profesör olan M.R. Réméniéras, Encyclopedia Universalis'teki "Hydrologie" makalesinde, hidrolojinin belli başlı aşamalarını anlatır ve eski insanların, özellikle Orta Doğuluların sulama alanındaki üstün çalışmalarını bildirir. Onlara ampirizmin hâkim olduğunu, o zamanın fikirlerinin yanlış anlayışlardan kaynaklandığını kaydeder, ve devamla şöyle der: "Sırf felsefî telâkkilerin, yerlerini hidrolojik olayların objektif gözlemine dayanan araştırmalara bırakması için, Rönesansı (yaklaşık olarak 1400-1600

yılları arasındaki dönemi) beklemek gerekecektir. Léonardo da Vinci (1452- 1519), Aristo'nun fikirlerine karşı çıkar. Bernard Palissy, Discours admirable de la nature des eaux et fontaines... (Suların ve hem tabiî hem de sun'î çeşmelerin mâhiyeti hakkında hayranlık verici nutuk) adlı, Paris'te 1570'te yayınladığı eserinde, suyun dolaşımını, özellikle kaynakların yağmur sularıyla beslendiğini söyleyerek doğru bir şekilde izah eder."

Yağmur ve dolu, Nûr sûresinin 43. âyetinin konusunu teşkil eder:

"Görmedin mi Allah bulutları sürer, sonra onların arasını te'lif eder (bulutları birbirine geçirerek aralarındaki boşlukları doldurur), sonra onları birbiri üstüne yığar (sıkıştırır), arasından yağmurun çıktığını görürsün. Yukarıdan, oradaki dağlar (gibi bulut parçalarından) bir dolu indirir de onunla dilediğini vurur (ziyana uğratır), dilediğinden de onu öteye çevirir (ona refâkat eden) şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alır."

Gelecek parça (*Vakıa sûresi, 56, âyet 68-70*), açıklamaya değer:

"İçtiğiniz suyu düşündünüz mü? Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa indiren Biz miyiz? Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?"

Tabiatta tatlı olan bir suyu, Allah'ın, dilemiş olsaydı tuzlu ve acı yapacağını bildirmek, İlâhî kudreti anlatma tarzlarından biridir. İnsanın, buluttan yağmur indiremeyeceğine dair meydan okuma da, yine aynı mutlak kudreti hatırlatmanın bir başka yoludur. Bunlardan birincisi sırf bir latife ise, -tekniğin sun'î olarak yağmur yağdırmaya imkân verdiği çağdaş dönemde- ikincisi de böyle sayılmak gerekmez mi? İnsanlığın yağmur celbetme imkânı, Kur'ân'ın bildirdiğine aykırı olabilir mi?

Durum böyle değildir, zira öyle anlaşılıyor ki, bu alanda insanlığın imkânlarının sınırlarını göz önünde tutmak gerekir.

Millî Meteoroloji Kurumunda yüksek mühendis olan M.A. Facy, Encyclopedia Universalis'te yazdığı "Yağışlar" makalesinde şunları yazıyor: "Bir yağmur bulutu özelliklerini ortaya koymayan, yahut henüz (olgunluk bakımından) uygun bir gelişme derecesine varmamış olan bir buluttan, hiçbir surette yağmur indirilemez." Şu halde insanın yapabileceği tek şey, tabiî şartları, zaten tamamlanıp gerçekleşmiş olan yağmur sürecini, elverişli teknik imkânlar sayesinde çabuklaştırmaktan ibarettir. Eğer durum başka türlü olsaydı, pratikte kuraklığın ortadan kalkmış olması gerekecekti. Bunun böyle olmadığı da meydandadır. Güzel havaya ve yağmura hâkim olmak, yine de, bir hayal olarak kalmakta devam ediyor.

İnsan, tabiatta suyun dolaşımını sağlayan, yerleştirilmiş bu deveran nizamını, kendi keyfine göre durduramaz. Bu deveran nizamını, çağdaş hidrolojinin bildirdiklerine göre şu şekilde özetleyebiliriz:

Güneş ısısı, açık denizlerin ve yeryüzünün su ile kaplı veya ıslak olan bütün yüzeylerinin buharlaşmasına sebep olur. Böylece çıkan su buharı, atmosferde yükselir ve yoğunlaşmak suretiyle, orada bulutları oluşturur. O zaman bu şekilde meydana gelmiş olan bulutları, değişik uzaklıklara sevketmek üzere, rüzgârlar işe müdâhale ederler. Bu bulutlar bazen yağmur vermeksizin kaybolurlar; bazen daha büyük yoğunlaşmalar meydana getirmek üzere onların kitlelerinin daha başka kitlelere katıldığı görülür; bazen de bulutun olgunlaşmasının belirli bir derecesinde yağmur vermek için parçalanırlar. Yağmur, -Yerküresinin yüzeyinin % 70'ini oluşturan- denizlere ulaşınca, devre çabucak kapanıp tamamlanır. Karaya düşen yağmurlar ise, kısmen bitkiler tarafından içilir ve onların gelişmesine yardım eder; bitkiler de, sıra kendilerine gelince, terlemeleri suretiyle, suyun bir kısmını atmosfere geri gönderirler. Kalan kısmı az çok toprağa girer, topraktan da ya su akıntılarıyla açık denizle-

re doğru gider, ya da toprağın altına sızarak, kaynaklar veya başka çıkış yolları ile yeniden yeryüzü şebekesine geri gelir.

Çağdaş hidrolojinin bu bilgileri, bu bahiste nakledilen müteaddit Kur'ân âyetleriyle karşılaştırılırsa, ikisi arasında tam bir uyumun varlığı görülecektir.

Denizler

Kur'ân genel olarak suyun tabiattaki dolaşımı konusunda, çağdaş bilgilerle karşılaştırma imkânı veren malzeme ihtiva ettiği halde, denizler hakkında durum böyle değildir. Denizlerle ilgili olan Kur'ân âyetlerinden hiçbiri, kelimenin tam anlamıyla bilimsel verilerle bir karşılaştırma yapmayı düşündürmez. Bununla beraber, Kur'ân'ın denizler hakkındaki herhangi bir ifadesinin, indiği devrin inanç, efsâne ve hurâfelerini yansıtmadığını belirtmek de zorunludur.

Denizlerle ve denizcilikle ilgili olan bazı âyetler, her zamanki gözlem olaylarından çıkan ve Allah'ın mutlak kudretinin işaretleri olan hususları, düşünme konusu olarak göz önüne sererler:

"Allah, (...) buyruğuyla denizde akıp gitmesi için gemileri emrinize verdi, ırmakları da emrinize verdi." *(İbrahim: 14, 32)*.

"(Allah) denizi de hizmetinize râm etti ki ondan taptaze et yiyesiniz ve ondan takacağınız (inci, mercan gibi) süsler çıkarasınız. Görüyorsun ki gemiler, (gürültü ile) denizi yara yara akıp gitmektedir (bütün bunlar) Allah'ın lütfunu aramanız ve ona şükretmeniz içindir." *(Nahl: 16, 14)*.

"(Allah) size, bir kısım işaretlerini göstersin diye, Allah'ın nimetiyle gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? Şüphesiz

bunda sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır." *(Lokman: 31, 31).*

"Denizde koca dağlar gibi akıp giden yüksek gemiler de O (Allah)'ındır." *(Rahmân: 55, 24).*

"Onlar (insanlar) için bir işaret de, onların nesillerini dolu gemilerde taşımamız ve kendilerine, onun gibi bindikleri nice şeyleri yaratmamızdır. Dilesek onları (denizde) boğarız, ne kendilerine imdad (eden) bulunur, ne de kurtarılırlar; ancak Biz'den bir rahmet ve bir süreye kadar yaşatma vardır (bundan) dolayı onları hayatta bırakıyoruz)." *(Yâsin: 36, 41-44).*

Bellidir ki burada; daha önce Hz. Nûh'u ve beraberinde olanları taşıyan ve onların karaya çıkmalarını sağlayan gemi gibi, insanları denizde taşıyan gemi söz konusudur.

Denizle ilgili bir başka gözlem olayı, ona tahsis edilmiş bulunan bütün Kur'ân âyetlerinden çıkarılabilir; çünkü bu olay özel bir taraf ortaya koyar: Böylece üç âyet, denizlere dökülmesi sırasında, büyük nehirlerin gösterdikleri bazı özelliklere işaret eder.

Denizlerin tuzlu suları ile büyük nehirlerin tatlı sularının birbirine karışmaması şeklinde çokça rastlanan olgu, pekiyi bilinmektedir. Kur'ân bu konuya değinir. Bir araya gelerek Şattularab denilen 150 kilometre uzunluğunda -tabir câiz ise- bir "deniz" oluşturan Fırat ve Dicle nehirlerinin ağzına işaret ettiği zannedilmektedir. Körfezin dibinde, med cezirin etkisi, tatlı suyun, karanın içinde geri çekilmesi olayını meydana getirmekte ve memnunluk verici bir sulama sağlamaktadır. Metni iyice anlamak için, Fransızca'daki "mer" (deniz kelimesinin Arapça bahr kelimesinin sadece genel anlamının karşılığı olduğunu, aslında bahr kelimesinin "büyük su kitlesi" demek olup, Okyanus için kullanılabildiği gibi, meselâ

Nil, Dicle ve Fırat gibi, büyük ırmaklar hakkında da kullanılabileceğini bilmek gerekir.

Bu olguyu bildiren üç âyetin meâli şöyledir:

"O (Allah), iki denizi birbirine salmıştır, bu tatlı, susuzluğu giderici; şu tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına, birbirine kavuşmalarına engel olan bir perde koymuştur (hiç birbirine kavuşmazlar)." *(Furkan: 25, 53).*

"İki deniz bir olmaz: Şu tatlı, susuzluğu keser, içimi (boğazdan) kayar; şu da tuzlu, (boğazı) yakar. Hepsinden de taze et yersiniz ve takındığınız (inci, sedef gibi) süs (eşyası) çıkarırsınız." *(Fâtır: 35, 12).*

"İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar (temas ediyorlar), aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar (...) ikisinden de inci ve mercan çıkar." *(Rahmân: 55, 19-20, 22).*

Esas olayı bildirmekten fazla olarak, bu âyetler, hem tatlı hem de tuzlu sulardan çıkarılacak faydaları da belirtiyorlar, onlar da, balık ve süs eşyası olarak inci ile mercandır. Irmak ağızlarındaki suların denizde karışmadan durması olgusuna gelince, bunun Dicle ile Fırat'a mahsus olmadığını da bilmek gerekir, zaten bu iki nehir âyette ismen geçmemekte, sadece onlara işaret edildiği düşünülmektedir. Mississipi ve Yang-Çe gibi yüksek debili nehirler de aynı özelliği gösterirler: Onların tatlı suyu ile denizin tuzlu suyunun karışması bazen, deniz kıyısından çok içeride meydana gelir.

C. Yeryüzü Şekilleri

Yerin teşekkülü karmaşıktır. Yer küresinin teşekkülü, günümüzde kabataslak şöyle düşünülüyor: Çok yüksek derecedeki bir sıcaklığın hüküm sürdüğü ve özellikle -kayaların erime halinde olduğu- merkezî bir tabakayı ihtiva eden derin bir tabaka ile katı ve soğuk olan yerkabuğundan yani yüzey taba-

kasından meydana gelmektedir. Bu tabaka çok incedir. Yerin yarıçapı 6000 kilometreden fazla olduğu halde, bu yüzey tabakası, birkaç kilometre ile birkaç on kilometre arasında bir kalınlık teşkil eder. Bu da, yerkabuğunun ortalama olarak, yerküresinin yarıçapının yüzde biri kadar bile olmadığı anlamına gelir. Jeolojik olaylar, işte -denilebilirse- bu ince deri üzerinde meydana gelmiştir. Bunların temelinde, dağ silsilelerinin esası olan kıvrılmalar bulunur; dağların oluşumuna jeolojide orogenése (dağ oluşması) denilir. Bu oluşum sürecinin büyük bir önemi vardır, çünkü bir dağı meydana getirecek olan bir engebeye, yeraltında, yerkabuğunun aynı orandaki bir gömülmesi tekabül eder ki bu yere çakılma da, alt tabakada, ona bir temel sağlar.

Denizlerin ve karaların yerküresinin yüzeyindeki dağılımının tarihi, yakın zamanlarda elde edilmiş ve henüz çok eksik durumda olan bilgilerdendir. Bu eksiklik, en iyi bilinen zaman bakımından en yakın devreler için bile söz konusudur. Hydrosphére'i (suküreyi) meydana getiren okyanusların ortaya çıkması, muhtemelen yaklaşık olarak yarım milyar yıl kadar önce olmuştur. Başlangıç döneminin sonunda, muhtemelen bir tek kitle halinde bulunan karalar, daha sonra ayrılmış olmaldır. Öte yandan, kıtalar veya kıta parçaları, okyanus bölgesindeki dağların oluşması ile ortaya çıkmışlardır. (Meselâ, Kuzey Atlantik kıtasının ve Avrupa'nın bir kısmının durumu böyledir).

Çağdaş bilgilere göre, yüzeyde kalan kara parçalarının oluşum tarihine hâkim olan durum, dağ silsilelerinin ortaya çıkmasıdır. Birinci devirden dördüncü devire kadar, karaların gelişmesi, "orogéniques (dağ oluşumu) safhaları" esasına göre sınıflanır. Orogéniques safhalar da, aynı adı taşıyan devrelere (cycles) ayrılır, her dağ engebesinin oluşmasının, karalarla denizler arasındaki denge yönünden etkileri vardır. Bu (denge),

başkalarını çıkarmak üzere, su yüzündeki karaların bazı kısımlarını yok etmiş ve yüz milyonlarca yıldan beri, kara ve deniz alanlarını yeniden düzenlemiştir. Kara parçaları, şimdiki durumda yer küresinin, sadece onda üçünü meydana getirir.

Geçen yüz milyonlarca yıl süresince gerçekleşmiş olan değişiklikler, çok eksik olarak özetlenebilir.

Yeryüzü engebeleri konusunda tabir câiz ise Kur'ân, yalnız dağların oluşumundan bahseder. Gerçekten yerin oluşması ile ilgi kurarak, Allah'ın insanlara karşı inayetini ifade eden âyetler hakkında, şu anda bizim konumuz bakımından denilebilecek çok az şey vardır:

"Allah, yeri sizin için bir sergi yapmıştır, onun geniş yollarında gezip dolaşasınız diye." *(Nûh: 71, 19-20).*

"Yeri Biz döşedik, (Biz) ne güzel döşeyiciyiz." *(Zâriyat: 51, 48).*

Açılıp yayılan sergi, üzerinde yaşama imkânı bulduğumuz, katılaştırılmış bir kabuk olan yerkabuğudur. Yer küresinin alt tabakaları ise çok sıcak ve akışkan olup, hayatın hiçbir çeşidi için elverişli değildir.

Kur'ân'ın, dağlarla ilgili ifadeleri ve onların birtakım kıvrılma hâdiselerinin sonucunda, sâbit bir şekilde yerlerine oturduklarına işaret eden âyetler çok önemlidir.

"Bakmıyorlar mı (...) dağlara, yere nasıl dikildi? Ve yere, nasıl yayılıp döşendi?" *(Gâşiye: 88, 19-20).*

Yeraltındaki kök fikri, burada metinden açıkça ortaya çıkıyor.

Gelecek âyetler ise, aynı fikri başka yönleriyle de belirtirler:

"Yeri, bir yatak (gibi) yapmadık mı? Dağları da kazıklar (gibi) yapmadık mı?" *(Nebe: 78, 6-7).*

Burada işaret olunan kazıklar (veted'in çoğulu evtâd) çadırı yere tesbit etmek için kullanılan kazıklardır.

Çağdaş jeologlar, yer kıvrılmalarının, bir kilometreye hatta onlarca kilometrelere varan değişik boyutlarda olan engebeler halinde yerleşmiş olduklarını bildirirler. Yerkabuğunun sağlamlığı da, bu kıvrılma olayından ileri gelir.

Keza, Kur'ân'ın bazı parçalarında, dağlar hakkında şu fikirleri görmek de dikkati çekmektedir:

"Dağları da (Allah) sapasağlam çaktı." *(Naziât: 79, 32).*

"(...) Sizi sarsmasın diye yere de sağlam ve sâbit dağlar attı." *(Lokman: 31, 10).*

Aynı cümle Nahl sûresi, âyet 15'de de tekrarlanır. Yine aynı kavram, az farklı bir biçimde Enbiya sûresi, âyet 31'de de anlatılır.

"Yer onları sarsmasın diye onun üstünde sağlam ve sâbit (dağlar) yarattık."

Bu âyetler dağların, istikrarı (stabilité) sağlayabilecek tarzda yerleştirildiklerini ifade etmekte olup, jeolojinin bildirdikleriyle tam bir uyum ortaya koymaktadırlar.

D. Dünya Atmosferi

Özellikle göğün bazı durumlarını bildiren ve geçen bölümde incelenen konulardan başka, Kur'ân, atmosferde meydana gelen bazı olaylarla ilgili olan pasajlar da ihtiva eder. Bunların çağdaş bilimle karşılaştırılması hakkında, başka yerlerde olduğu gibi bu hususta da, sadece şunu kaydetmekle yetinelim: Bahsedilen olaylarla, bugün sahip olduğumuz bilimsel veriler arasında, hiçbir surette zıtlık yoktur.

Yükseklik

Doğrusunu söylemek gerekirse, yükseğe çıkıldığı nisbette gittikçe artan bir sıkıntı duyulması, artık iyice bilinen sıradan bir bilgidir. Bu durum En'am sûresinin 125. âyetinde anlatılıyor:

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü, (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar."

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yaşadığı çağdaki Arapların, yükselme halindeki sıkıntı fikrini bilmediklerini öne sürenler olmuştur. Fakat durumun böyle olmadığı düşünülebilir: Arap yarımadasında 3500 metreyi aşan zirvelerin bulunması, yükselmenin doğurduğu, nefes alma güçlüğünün bilinmediği şeklindeki iddianın, pek makul olmadığını gösterir.[96] Hattâ bazı tefsirciler, bu âyette, insanların uzaya gideceklerinin bildirildiğini görmek istemişlerdir. Bu iddianın hiç değilse bu pasaj için, kesinlikle doğru olmadığı söylenebilir.

Atmosferdeki Elektriklenme

Atmosferdeki elektriklenme ve onun sonuçları olan yıldırım ve doludan şöyle bahsedilir:

"Korku ve ümide düşürmek için size şimşeği gösteren, yağmurla yüklü ağır bulutları meydana getiren O'dur. O'nu, gök gürlemesi hamd ile melekler de kendisinden çekindiklerinden tesbih ederler. Onlar, Allah katında çekişirken, O yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. (Zira) O muazzam kuvvet sahibidir." *(Rad: 13,12-13).*

(Bu âyet bu bölümde daha önce nakledilmişti):

"Görmedin mi Allah bulutları sürer, sonra onların arasını te'lif eder (bulutları birbirine geçirerek aralarındaki boşlukları doldurur), sonra onları birbiri üstüne yığar (sıkıştırır), arasından yağmurun çıktığını görürsün. Yukarıdan, oradaki dağlar (gibi bulut parçalarından) bir dolu indirir de onunla dilediğini vurur (ziyana uğratır), dilediğinden de onu öteye çevi-

---

96 Hz. Muhammed'in zamanında meskûn olan Yemen'in merkezi San'a şehri, 2400 metre kadar bir yükseklikte kurulmuştur.

rir (ona refakat eden) şimşeğinin parıltısı, nerdeyse gözleri alır." *(Nûr: 24, 43)*.

Bu iki âyette, ağır yağmur veya dolu bulutlarının oluşması ile şimşeğin oluşması arasındaki karşılıklı bağıntının (corrélation) açıkça belirtildiğini görüyoruz bunlardan birincisi, nimeti temsil ettiğinden arzulanan bir şeydir; ikincisinin inişi ise Kâdir-i Mutlak'ın emrine boyun eğdiğinden korku konusudur. İki olay arasındaki bağıntı, atmosfer elektriklenmesi hakkında günümüzdeki bilgilere uygundur.

Gölge

Gölgenin ve onun yer değiştirmesinin, zamanımıza göre sıradan sayılabilecek izahı şöyle düşündürme konusu yapılır:

"Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı." *(Nahl: 16, 81)*.

"Allah'ın yarattığı şeylere bakmıyorlar mı? Gölgeleri (nasıl) sağdan, soldan sürünerek Allah'a tevazu içinde secde ederek döner? (Her şeyin gölgesi yerde uzanıp kısalarak hep Allah'a secde etmektedir)." *(Nahl: 16, 48)*.

"Rabb'inin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Rabb'in dileseydi onu durgun yapardı. Sonra nasıl güneşi ona delil kıldık (Gölgenin görünmesini, ışığa bağlı kıldık)? Sonra (güneş yükseldikçe) onu (kolayca) yavaş yavaş çekip aldık." *(Furkan: 25, 45-46)*.

Gölgesi de dâhil olmak üzere yaratılan her şeyin, Allah'ın önünde tevazu içinde bulunduğuna ve gölgeyi dilediği şekilde çekip almasında da olduğu üzere, Allah'ın kudretinin tezahürlerine ait olan kısım dışında, Kur'ân metni, gölgenin güneş ile olan ilişkilerine işaret etmektedir. Bu konuda şunu hatırlatmak gerekir ki, Hz. Muhammed'in zamanında, gölgenin yer değiştirmesinin, güneşin doğudan batıya hareketinin sonucu olduğuna inanılıyordu. Güneşin doğuşuyla batışı arasında-

ki zamanı ölçmek için de, bundan dolayı güneş saati kullanılıyordu. Burada Kur'ân, vahyedildiği çağın geçerli izahını anmaksızın, gölge olayından bahsediyor. Bu izah Hz. Muhammed'in devrini izleyen birçok yüzyıl boyunca da, insanlar tarafından çok tatmin edici bulunabilirdi. Fakat işin sonunda, onun yanlış olduğu söylenecekti. Bundan ötürü Kur'ân, sadece gölge bakımından güneşin oynadığı "delil"lik (indicateur: göstericilik, gösterge) rolünden bahsetmektedir. Burada, Kur'ân'ın gölgeyi anlatışı ile çağdaş dönemde gölge olayı hakkında bilinen hususlar arasında hiçbir uyuşmazlığın bulunmadığı görülüyor.

VI. BİTKİLER VE HAYVANLAR ÂLEMİ

Bu bölümde hayatın kaynağından, bitkiler âleminin bazı yönlerinden bahseden birçok âyetlerle, genel olarak veya özel bir münasebetle hayvanlar âlemini ilgilendiren konular hakkındaki müteaddit âyetler toplanmıştır. Kur'ân'ın her tarafına serpiştirilmiş âyetlerin, uygun bir sınıflama halinde bir araya getirilmesi, bütün bu konular hakkında, Kur'ân'da bulunan bilgiler hususunda toplu bir fikir verebilir.

Gelecek bölümün konuları için olduğu gibi, bu bölümün konuları için de, -kelime ve terimlere bağlı olan bazı güçlükler sebebiyle- Kur'ân metninin incelenmesi, bazı durumlarda son derece nezaket arzeder. Bu güçlüklerin aşılabilmesi için tek şart, ele alınan konuya ilişkin bilimsel verileri gözönünde bulundurmaktır. Özellikle bitkiler, hayvanlar ve insan gibi canlı varlıklarla ilgili hususlar böyledir. Zira bu alanlara ait olan bazı Kur'ân ifadelerine bir anlam verebilmek için, onları bilimin öğrettikleriyle karşılaştırmanın zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Durum böyle olunca, sosyal bilimler uzmanlarınca yapılmış olan Kur'ân meâllerinde, bu alana giren birçok pasajın tercümesinin, bir tabiat bilimleri uzmanı tarafından yanlış sayılması, herhalde normal karşılanır. Metnin anlaşılması için vazgeçilmez bir unsur olan bilimsel imkânlara, müelliflerinin sahip olmadığı hususlarda, tefsirler de aynı durumdadırlar.

A. Hayatın Kaynağı

İster bizzat kendisi için olsun, ister kendisini çevreleyen öteki canlı varlıklar için olsun bu soru, insanı her zaman meş-

gul etmiştir. Konu, burada genel bir bakış açısından incelenecektir. Yeryüzüne gelişi ve üremesi, çok önemli mütâlâalara konu teşkil eden insanın durumu ise, gelecek bölümde ele alınacaktır.

Hayatın kaynağına çok genel bir plânda bakan Kur'ân, onu son derece özlü bir ifade ile bir tek âyette bildirir. Daha önce zikredilip açıklandığı üzere bu âyet, aynı zamanda kâinatın oluşumu ile de ilgilidir.

"İnkâr edenler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, Biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan meydana getirdik? Hâlâ inanmıyorlar mı?" *(Enbiyâ: 21, 30)*.

Burada menşe' kavramına yer verildiğinde şüphe yoktur. Bu cümleden, her canlı varlığın temel maddesi itibariyle, su ile yapıldığı mânâsı çıktığı kadar, her canlı varlığın kaynağında suyun bulunduğu mânâsı da çıkabilir. M-kün olan her iki anlam da, bilimsel verilere tam tamına uygundur. Hayat sudan kaynaklandığı gibi, canlı her hücrenin temel unsuru da sudur. Susuz hiçbir hayat mümkün değildir. Herhangi bir gezegende hayatın mümkün olup olmadığı mı görüşülüyor, hemen sorulan sual şudur: Bu gezegen, bunun için yeterli miktarda su ihtiva ediyor mu?

Çağdaş bilgiler, en eski canlı varlıkların, bitkiler âlemine ait olması gerektiğini düşünmeye imkân verirler: Precambriénne dönemine ait, yani bilinen en eski topraklarda, su yosunları bulunmuştur. Hayvanlar âleminin öğeleri, biraz sonra zuhur etmiş olmalıdır: Demek ki onlar denizlerden gelmiştir.

Burada "eau = su" diye tercüme edilen kelime, Kur'ân metninde mâ' kelimesidir. Mâ' hem gökten gelen su, hem denizlerin suyu, hem de herhangi bir sıvıyı belirtir. Birinci anlamda su, her bitkinin yaşaması için zarurî bir unsurdur.

"(...) (Allah O'dur ki) gökten bir su indirdi. Biz o su ile her çeşit bitkiden çiftler çıkardık." *(Tâhâ: 20, 53)*.

Bitkilerde çiftler olması kavramı ilk defa nakledilmekte olup, bu konuya tekrar dönülecektir.

İkinci anlamda, yani mâ'nın başka bir sarahat olmaksızın, "sıvı" mânâsını taşımasına gelince: Mâ' kelimesi, her canlının meydana gelmesinin temelinde ne bulunduğunu belirtmek için nekre olarak kullanır.

"Allah her canlıyı bir sudan yarattı." *(Nûr: 24, 45)*. İleride görüleceği üzere bu kelime, aynı zamanda sıvı olan nutfe için de uygundur.[97]

Böylece, ister genel olarak hayatın kaynağı olan ve yerde bitkileri meydana getiren unsur sözkonusu olsun, ister canlı tohum sözkonusu olsun, hayatın kaynağı hakkındaki bütün Kur'ân ifadeleri, çağdaş bilimin verilerine tam tamına uygundur. Hayatın kaynağı konusunda, indiği dönemde bol bol bulunan efsânelerden hiçbirine, Kur'ân metninde yer yoktur.

B. Bitkiler Âlemi

Bitkileri yetiştiren yağmurun faydalı niteliği hakkında ilâhî ihsanın hatırlatıldığı birçok Kur'ân metninin hepsini burada zikretmek mümkün değildir. Bu konuda, yalnız şu üç âyeti seçelim:

"O (Allah) dur ki, sizin için gökten bir su indirdi, içeceğiniz ondandır ve hayvanları otlattığınız ağaçlar (bitkiler), ondan (sulanıp filizlenmekte)dir. Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve her çeşit ürünü yetiştirir." *(Nahl: 16, 10-11)*.

---

97 Üremeye ayrılan bezler tarafından salgılandığından nutfe, erkek eşeylik hücresi (spermatozoide) ihtiva eder.

"Allah'dır ki size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir yeşillik çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş taneler; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar (bahçeleri) çıkarıyoruz. (Bunların) kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvesine bakın; meyve verirken ve olgunlaştığı zaman. Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inananlar için elbette çok ibretler vardır." *(En'âm: 6, 99)*.

"Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek tane(li ekin)ler bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik; kullarımıza rızık olması için. Ve o su ile ölü bir diyara (tekrar) can verdik. İşte kabirlerden çıkış da böyle olacaktır." *(Kaf: 50, 9-11)*.

Kur'ân, genel türden olan bu kavramlara çok sınırlı taraflarla ilgili olan başka bilgiler de ilâve eder.

Bitkiler Âleminde Hüküm Süren Denge

"Arzı da yaydık (...) ve orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik." *(Hicr: 15, 19)*.

Gıdaların Farklılaşması

"Arzda birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır; bunların hepsi bir su ile sulanır, ama ürünlerinde bunları, birbirinden üstün yapıyoruz. Şüphesiz bunda, aklını kullanan kimseler için işaretler vardır." *(Ra'd: 13, 4)*.

Kullanılan terimlerin yalınlığı ve özlülüğünü, keza temel gerçeklerden ziyade, devrin inançlarını ifade edebilecek inançların hiçbir surette yer almadığını gözlerin önüne sermek bakımından, bu âyetlerin varlığını belirtmek, ilgi çekicidir. Fakat bilhassa dikkati çeken, Kur'ân'ın bitkiler âlemindeki üremeye ilişkin ifadelerdir.

Bitkilerin Üremesi

Hatırlatmak yerinde olur ki, bitkiler âleminde üreme eşeyli ve eşeysiz olarak iki tarzda gerçekleşir. Doğrusunu söylemek gerekirse, üreme denilmeye lâyık olan, bunlardan sadece eşeyli olanıdır, çünkü eşeyli üreme, bir ferdin, varlığına sebep olduğu ve kendisine tam anlamıyla benzeyen yeni bir ferdin ortaya çıkması amacıyla gerçekleşen biyolojik bir süreç belirtir.

Eşeysiz üreme, basit bir çoğalmadır, zira organizmanın bölünmesinden ileri gelir. Bitkiden ayrılan organizma, kendisini, kendisinden çıktığı bitkiye benzer duruma getiren bir gelişme elde eder: Guiliermond ve Mangenot bunu "büyümenin özel bir durumu" sayarlar. Onun çok basit bir örneği, çeliklemede görülür: Bitkiden kesilen bir dal, elverişli bir biçimde sulanmış toprağa yerleştirilince, yeni köklerin gelişmesiyle, yeniden biter (régéneration). Kimi bitkilerin, bu işe has organları vardır, kimisi tabir caiz ise eşeyli üreme sürecinin sonucu olan tohumlar gibi davranan birtakım sporlar çıkarırlar.

Bitkilerin eşeyli üremesi, erkek elemanlarla dişi elemanların çiftleşmesiyle olur. Bu elemanlar, ya aynı bitki üzerinde bir arada bulunan, ya da ayrı ayrı bitkilerde yer alan üreme organlarıyla ilgilidir. Kur'ân'da yalnız bu tür üreme, yani eşeyli üreme ele alınır:

"(Allah O'dur ki)... Gökten bir su indirdi. Onunla (topraktan) her çeşit bitkiden çift elemanlar çıkardık." *(Tâhâ: 20, 53)*.

Meâldeki "çift elemanlar", zevc (çoğulu ezvâc) kelimesinin tercümesidir. Bu kelimenin asıl anlamı, "bir başkasının eşi" demek olup, karı koca hakkında veya ayakkabı hakkında da kullanılır.

"(.....) Yer'i de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat Biz onun üzerine (gökten) suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel (bitkisel) çift elemanı bitirir." *(Hac: 22, 5)*.

"... Yerde her güzel (bitkisel) çift elemanı bitirdik." *(Lokman: 31, 10)*.

"... Ve O (Allah), orada (yerde) meyvelerin hepsinden iki eş yaratmıştır." *(Ra'd: 13, 3)*.

Bilindiği üzere meyve, çok gelişmiş ve çok karmaşık (complexe) bir organizasyona sahip bulunan, yüksek yapılı bitkilerin üreme sürecinin son noktasıdır. Meyveden önceki safha, erkek (étamines) ve dişi (ovules) organlarıyla çiçek safhasıdır. Dişi organlar, çiçek tozu ile döllenme sonucunda olgunlaşmalarından sonra, tohumları açığa çıkaran meyveleri verirler. Demek ki her meyve, erkek ve dişi organların varlığını gerektirir. İşte Kur'ân âyetinin anlatmak istediği de budur.[98]

Bununla beraber dikkat etmek gerekir ki, bazı türlerde meyveler, döllenmemiş çiçeklerden meydana gelebilir (partenokarpik meyveler); nitekim muz, kivi, ananas, incir, portakal ve üzüm türleri böyledir. Bununla beraber, meyveleri eşeyli bitkilerinkinden daha az değildir.

Üremenin tamamlanması, bazen sert ve odunlaşmış bir şekilde olabilen tohum kabuğunun açılmasından sonra, tohumun çimlenme süreci ile gerçekleşir. Bu açılma, yavaşlatılmış bir hayat sürdüren bitkinin, yani tohumun, -kendi kendisini geliştirmek ve yeni bir bitki ferdi meydana getirmek için- gerekli olan besinleri topraktan alıp çıkaracak olan köklerin çıkmasına imkân verir.

Kur'ân'ın bir âyeti bu çimlenmeye işaret eder:

---

98 Merhum H. B. Çantay, âyetin buraya alınan kısmının meâlini verirken, oradaki fihâ'da geçen zamiri Semerâta (meyvelere) aid sayarak "meyvelerin hepsinden, yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır" demektedir. Merhum M. H. Yazır da âyetin tefsirinde, onun mânâsının ancak bilimsel gelişme sonucunda iyice anlaşıldığını, "meyvelerde... zevc ve zevce izdivacı bulunduğuna umumiyetle hükmedemeyen" müfessirlerin, "izahlarının ibhamdan hâli" olmadığını belirtir (Mütercim).

"Muhakkak ki tâneleri ve çekirdekleri yarıp çatlatan Allah'tır." *(En'âm: 6, 95)*.

Bitkiler âleminde bu çift elemanların bulunduğunu sık sık tekrarlayan Kur'ân, bu çift kavramını, sınırları belirtilmemiş olarak, çok genel bir çerçeveye de yerleştirir:

"Ne yücedir O (Allah) ki, toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden (insanlardan) ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri O yaratmıştır." *(Yâsin: 36, 36)*.

Hz. Muhammed'in çağında insanların bilemedikleri bu "nice şeylerin" nelere delâlet edebileceği hakkında, birçok hipotez öne sürülebilir. Nitekim günümüzde, gerek canlı âlemde gerek cansız âlemde, bir yandan son derece büyük, öbür yandan son derece küçük sistemlerde, ikili yapıların (structures) veya ikili fonksiyonların farkına varılmıştır. Fakat esas olan, açıkça ifade edilmiş kavramları ortaya çıkarmak ve günümüz bilimi ile hiçbir uyuşmazlığın bulunmadığını, bir defa daha görmüş olmaktır.

C. Hayvanlar Âlemi

Hayvanlar âlemine ait birçok meseleye Kur'ân'da dikkat çekilmiş olup bunlar, çağdaş bilimsel verilerle bir karşılaştırma yapmayı gerektirirler. Fakat burada da, şimdi nakledeceğimiz türden bir pasaj almadığımız takdirde, bu konuda Kur'ân'ın ihtiva ettiği hususların çok eksik bir görünümü verilmiş olurdu. Pasajda, insanları, kendilerine verilen ilâhî nimetleri düşündürmek gayesiyle, hayvanlar âleminin bazı unsurlarının yaratılışı konu edinilmektedir. Bu parça özellikle, Kur'ân'ın, yaratıkların insanların ihtiyaçlarına nasıl tam bir âhenk içinde uyduğunu ele alış tarzına bir örnek vermek amacıyla zikredilmektedir. Burada özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların ihtiyaçlarına, yaratılışın nasıl uyum sağladığı bildirilir, çünkü metin, başka türlü bir inceleme malzemesi vermemektedir.

"(Allah) hayvanları da sizin için yarattı. Onlarda sizin için ısınma(nızı sağlayan şeyler) ve daha birçok yararlar vardır. Ve onlardan kimisini de yersiniz. Ve akşamleyin meradan getirdiğiniz, sabahleyin meraya götürdüğünüz zaman onlardan zevk alırsınız. Ağırlıklarınızı öyle (uzak) şehirlere taşırlar ki (onlar olmasa) siz canlarınızın yarısı tükenmeden oraya varamazdınız. Doğrusu Rabb'iniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz için ve süs için atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve daha sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır." *(Nahl: 16, 5-8)*.

Bu genel türden düşündürücü hususların yanı sıra Kur'ân, çok çeşitli konular hakkında da bazı bilgiler verir:

- Hayvanların üremesi;
- Hayvanlarda da toplumların bulunduğunu bildirme;
- Bal arısı, örümcek ve kuşlar hakkında düşündürücü hususlar;
- Canlılarda sütün meydana gelmesi hakkında bilgi.

1. Hayvanların Üremesi

Hayvanların üremesinden Necm sûresinin 45 ve 46. âyetlerinde bahsedilir: "(Allah) iki eşi, erkek ve dişiyi yarattı; atıldığı zaman, nutfeden."

"İki eş" (zevceyn) kelimesi, bitkilerin üremesiyle ilgili olan âyetlerde karşılaşılan tabirin aynısıdır. Yalnız burada cinsler belirtilmiştir. Asıl dikkati çeken taraf, üreme için şart olan az miktardaki sıvının (nutfenin) belirlenmesinden ileri gelir. İnsan spermi hakkında da yine bu nutfe kelimesi kullanılmakta olup, bu mülâhazanın faydası konusundaki bir açıklama, gelecek bölümde yer alacaktır.

2. Hayvan Toplumlarının Bulunması

"Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasın-

lar. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar), Rabb'lerinin huzuruna toplanacaklardır." *(En'âm: 6, 38)*.

Bu âyetin bazı noktaları açıklanmaya muhtaçtır. Her şeyden önce, ölümlerinden sonra hayvanların akıbetlerinin ne olacağı, bir anlamda bildiriliyor gibidir: Anlaşılan bu konuda İslâm'da herhangi bir inanç esası yoktur. İkinci olarak burada ele alındığı anlaşılan genel ilâhî takdir sözkonusudur.[99] İlâhî takdir mutlak olarak anlaşılabileceği gibi, belirli bir davranış tarzını gerektiren, işleyen bünyelere ve organizasyonlara göre sınırlı olan, nisbî bir takdir olarak da anlaşılabilir. Yani hayvan, özel bir şartlanmaya göre, çeşitli dış itmelere (ilcâlara) karşı bir davranış gösterir.

R. Blachère'e göre Râzî gibi eski bir müfessir, bu âyetin, "hayvanların, kendileri vasıtasıyla Allah'a hamdettikleri fıtrî davranışlarını" bildirdiğini söylüyordu.

Si Boubakeur Hamza, Kur'ân meâlindeki açıklamalarında bu âyet hakkında şunları yazıyor: "İlâhî hikmet gereği, bütün varlıkları, üremeleri ve toplum halinde organize olmaları için bir araya gelmeye sevkeden içgüdü vardır. Toplumun varlığını sürdürebilmesi için, her ferdin yaptığı çalışmanın, bütün gruba yararlı olması gerekir."

Hayvanların davranışları, son on yıllarda titizlikle ve dikkatle incelenmiş ve gerçek hayvan toplumlarının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Gerçi ortaklaşa çalışmanın sonuçlarını incelemek, organize bir topluluğun varlığının şart olduğu fikrini öteden beri kabul ettirmişti. Fakat bazı hayvan türlerindeki bu tip organizasyonlara hâkim olan mekanizmalar, ancak çok yakın bir zamanda keşfedilebilmiştir. En iyi incelenen ve en çok bilinen durum, itirazsız olarak bal arılarının durumu olup, Von Frisch ismi, onların davranışlarına sıkı bir

---

99 Bu kitabın üçüncü kısmının girişinde, insan yönünden, kaderin nasıl anlaşılması gerektiği konusuna değinilmişti.

şekilde bağlı bulunmaktadır. Bu konudaki çalışmalarından ötürü Von Frisch, Lorenz ve Tinbergen 1973 yılında Nobel ödülü almışlardır.

3. Bal Arısı, Örümcek, Kuşlarla İlgili Bilgiler

Sinir sistemi uzmanları, canlıların davranışlarını yöneten hârika organizasyonun çarpıcı örneklerini vermek istediklerinde, herhâlde en çok anılan hayvanlar bal arıları, örümcekler ve (özellikle göçmen olan) kuşlar olmaktadır. Her hâlükârda, bu üç grubun, üstün bir organizasyonun en güzel örneklerini teşkil ettikleri kolayca söylenebilir.

Kur'ân metninin, hayvanlar âleminden bu örnek üç grubu zikretmesi, burada anılan hayvanlardan her birinin, bilimsel yönden müstesnâ bir karakter arzetmelerinden ileri gelmektedir.

Bal Arısı

Bal arısı Kur'ân'da çok uzun bir açıklamaya konu teşkil etmiştir:

"Rabb'in bal arısına şöyle vahyetti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve (insanların) senin için kurdukları çardaklardan evler edin! Sonra her çeşit meyvelerden ye de, Rabb'inin yollarında boyun eğerek yürü!" Onun vücudunun içinden, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki onda insanlara şifâ vardır (...)." *(Nahl: 16, 68-69)*.[100]

Rabb'in yollarında boyun eğerek yürümek emrinin, tam tamına ne anlama geldiğini söylemek güçtür, ancak genel bir bakış açısından belki bir şeyler düşünülebilir. Arının davra-

---

100 Yeri gelmişken şunu da söyleyelim ki, buradaki son âyet, insanlar için bir tedavi vesilesinden bahseden tek âyettir. Gerçekten, bal bazı hastalıklarda faydalı olabilmektedir. Hakkında söylenenlerin hilâfına, Kur'ân, bunun dışındaki hiçbir yerinde, herhangi bir tedavi sanatına işaret etmez.

nışlarının incelenmesinden çıkan bilgilere dayanılarak söylenebilecek olan tek şey, davranışın temelinde olağanüstü bir sinir organizasyonunun bulunduğudur. Nitekim Kur'ân'da, örnek olarak alınan üç hayvandan herbiri için söylenecek olan da budur. Arıların rakslarıyla, kendi aralarında bir haberleşme aracına sahip oldukları bilinmektedir; onlar böylece kendi soydaşlarına, çiçek özü toplanacak çiçeğin hangi yönde ve ne kadarlık bir mesafede bulunduğunu bildirmektir; onlar böylece kendi soydaşlarına, çiçek özü toplanacak çiçeğin hangi yönde ve ne kadarlık bir mesafede bulunduğunu bildirmek kabiliyetine sahiptirler. Von Frisch'ın ünlü tecrübeleri, bu böceğin, işçi bal arıları arasında haber ulaştırma amacıyla yaptığı hareketlerin delâletini ortaya koymuştur.

Örümcek

"En dayanıksız yuva"ya sahip olan bu hayvanın, yuvasının inceliğinin belirtilmesi için, örümcek Kur'ân'da anılır. Kur'ân metni, örümcek yuvasının, Allah'tan başkasını Rabb edinen insanların durumu kadar dayanıksız olduğunu söyler.

"Allah'tan başka rabler edinenler, kendisine bir yuva yapan örümceğe benzerler. Evlerin en dayanıksızı, şüphesiz örümceğin yuvasıdır, keşke bilselerdi." *(Ankebut: 29, 41)*.

Gerçekten örümcek ağı, bu hayvanın vücudunda bulunan bezler tarafından salgılanan ve son derece ince olan ipek ipliklerle yapılır. Öyle ki, bu derece ince ipliğin benzerinin insanlarca yapılması mümkün değildir.

Tabiat bilimi uzmanları, bu hayvanın sinir hücrelerinin dikte ettirdiği ve kendisine, geometrisi mükemmel olan bir ağ kurmasını sağlayan bu hârika çalışma plânı üzerinde düşünüp dururlar; fakat Kur'ân bundan bahsetmez.

Kuşlar

Kuşlar, Kur'ân'da birçok defa anılır, onlar Hz. İbrahim'in, Hz. Yûsuf'un, Hz. Davud'un, Hz. Süleyman'ın ve Hz. İsâ'nın hayatlarının belirli dönemlerinde rol alırlar. Fakat kuşlardan bu tarzda bahsedilmesinin, burada ele alınan konu ile ilgisi yoktur.

Gerek yer hayvanlarının, gerek kuşların teşkil ettikleri toplulukların bulunduğunu bildiren âyete az önce dikkati çekmiştik:

"Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da), sizin gibi birer ümmet olmasınlar..." *(En'âm: 6, 38)*.

Daha başka iki âyet, kuşların, Allah'ın kudretine tam bir şekilde boyun eğdiklerini belirtir. "Göğün boşluğunda Allah'ın emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara (insanlar) bakmadılar mı? Onları Rahman (olan Allah)'dan başka (kudretinde) tutan kimse yoktur." *(Nahl: 16, 79)*.

"Üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları (havada) Rahmân'dan başkası (kudretinde) tutmuyor." *(Mülk: 67, 19)*.

Her iki âyette de yer alan iki kelimeyi çevirmek zordur. Burada verilen anlam, kuşları, Allah'ın kudretiyle tuttuğunu ifade etmektedir. Sözkonusu kelimenin Arapçası 'emseke' fiili olup kelimenin birinci anlamı "bir şeyin üzerine el koymak, yakalamak, kavramak, tutmak, birini alıkoymak"tır.

Kuşun hareketinin, tamamen Allah'ın emrine bağlı olduğunu belirten bu âyetlerle çağdaş bilimsel veriler arasında pek âlâ münasebet kurulabilir. Çağdaş bilgiler, uçuşlarını programlamak konusunda, bazı kuş cinslerinin ne derece mükemmel bir noktaya ulaştıklarını göstermiştir. Zira hayvanın genetik kodunda kaydedilmiş, gerçek bir göç programı vardır ve

çok karmaşık ve çok uzak güzergâhlarda yol almayı, ancak böyle bir programlama ile açıklamak mümkün olur. Çünkü daha önce hiçbir tecrübesi olmayan, yardımcısı da bulunmayan yavru kuşların, hareket noktasında tesbit edilen tarihte dönmek üzere, bu güzergâhı tamamlamaya kabiliyetli oldukları açıkça ortaya çıkmıştır. Profesör Hamburger, La Puissanceet la Fragilité[101] adlı kitabında, örnek olarak, Pasifik Okyanusundaki "mutton-bird"ün ünlü durumunu ve onun, 8 şeklinde 25.000 kilometreuzunluğundaki güzergâhını[102] anlatır. Böylesi bir seyahatin çok karmaşık direktiflerinin, zorunlu olarak kuşun sinir hücrelerinde kayıtlı olması gerektiği kabul edilmektedir. O direktifler, kesinlikle programlanmıştır. Programlayan kimdir?

4. Hayvan Sütünü Meydana Getiren Yapı Elemanlarının Menşe'i

Sütü oluşturan elemanların (constituants) hayvan vücudunda meydana geldiği yer hakkında, Kur'ân'ın verdiği bilgi *(Nahl: 16, 66)*, çağdaş bilimsel sonuçlara tam tamına uygundur. Bu âyetin tercümesi ve açıklanması tamamen şahsıma aittir; çünkü gördüğüm meâller, çağımızda yapılmış bile olsa, -kanaatime göre- âyete, pek kabul edilemeyecek bir anlam vermektedirler. İşte onlardan iki örnek:

- R. Blachere'in tercümesi:[103]

"Muhakkak ki, davarlarınızda da sizin alacağınız bir ders vardır! Biz, size, içenler için pek lezzetli olup, onların karınlarından, sindirilmiş bir besin artığı ile kan arasından (gelen) saf bir süt içiriyoruz."

---

101 Flammarion, 1972.

102 Kuş, bu yolu hiçbir kılavuzun yardımı olmaksızın, hareket noktasına en fazla bir haftalık bir gecikme ile dönmek üzere, altı ayda tamamlar.

103 G.P. Maisonneuve et Larose, 1966.

- Profesör M. Hamidullah'ın tercümesi:[104]

"Elbette, hayvanlarda sizin için düşünmeniz gereken hususlar vardır. Onların karınlarında olandan, fışkı ile kan arasından, içenler için içimi kolay saf bir sütü Biz sizin için çıkarıyoruz."

Bu tür metinlerin kendisine gösterildiği bir fizyoloji uzmanı, bu metinlerin çok müphem ve karanlık olduğunu, zira bunlarla çağdaş bilgiler arasında -hatta onların en basit olanlarıyla bile- hiç de uygunluk görünmediğini söyleyecektir. Üstelik bu tercümeler, Arapça'yı çok iyi bilen üstadlar tarafından yapılmıştır. Fakat pekiyi bilindiği gibi, bir mütercim, işin ne kadar ehli olursa olsun -eğer sözkonusu olan bilim dalında uzman değilse- bilimsel ifadeleri çevirirken hata edebilir.

Bence geçerli olan tercüme şöyledir:

"Muhakkak ki, davarlarınızda da sizin alacağınız bir ders vardır: Onların (bedenlerinin) içinde bulunan ve bağırsak muhteviyâtıyla kan arasındaki birleşmeden (conjonction) çıkan ve onu içenler için içimi kolay olan saf bir sütü, Biz size içecek olarak veriyoruz."

Bu anlam, el-Muntahab Tefsirinin 1973 basımında verdiği anlama çok yakındır. Bu kitap Kahire'deki İslâmî İşler Yüksek Meclisi tarafından yayınlanmış olup, çağdaş fizyolojinin sonuçlarına dayanmaktadır.

Kelimelerin anlamı bakımından, teklif ettiğimiz meâlin doğruluğunu şöylece gösterebiliriz:

Ben "onların (bedenlerinin) içinde" diye çevirdim. R. Blachère veya Profesör M. Hamidullah gibi "karınlarında" demedim; çünkü batn kelimesi, "karın" demek olduğu gibi bir şeyin içi, ortası mânâsına da gelir. Öyle anlaşılıyor ki bu âyet-

---

104 Club Français du Livre, 1966.

te 'batn' kelimesi, anatomik anlamda kullanılmamıştır. Bundan ötürü "onların (bedenlerinin) içinde" demek, bence siyaka mükemmel bir biçimde uymaktadır.

Süt yapan maddelerin "menşe'i" kavramı, âyette 'min' ve 'beyn' kelimeleriyle ifade edilir. 'Beyn' kelimesi, öteki iki tercümede olduğu gibi, sadece "ara" anlamına gelmez, fakat aynı zamanda, iki şeyin veya iki şahsın karşısında bulunulduğunu da ifade etmeye yarar.

Bilimsel yönden, bu âyetin anlamını kavramak için Fizyolojinin verdiği bilgilere başvurmak gerekir.

Organizmanın beslenmesini sağlayan temel maddeler genellikle, ağızdan bağırsak sonuna kadar süren, sindirim kanalı (tube digestif) boyunca meydana gelen kimyasal dönüşümlerden (transformations) ileri gelir. Bu maddeler, bağırsakların içinde bulunan elemanlardan hâsıl olur. Maddeler, bağırsakta, elverişli kimyasal dönüşüm safhasına ulaşınca, bağırsak cidarından genel dolaşıma geçerler. Bu geçiş iki tarzda gerçekleşir; ya lenf damarları denilen damarlarla doğrudan doğruya olur; ya da, onları önce, içinde başkalaşıma maruz kalacakları karaciğere sevkeden taşıyıcı kan dolaşımı (circulation porte) vâsıtasıyla dolaylı bir şekilde olur; sonunda genel dolaşıma katılmak üzere oradan çıkarlar. Böylece hepsi, neticede kan dolaşımına geçer.

Sütün meydana getiren elemanlar meme bezleriyle salgılanır. Memeler tâbir câiz ise dolaşan kan vasıtasıyla kendilerine gelen ve gıdaların sindiriminden hâsıl olan maddelerle beslenirler. Şu halde kan, -başka herhangi bir organa olduğu gibi- süt üreten meme bezlerine de besin getirmek üzere, gıdalardan süzülmüş maddeler için bir toplayıcı ve ulaştırıcı görevini yerine getirir.

Bu işte başlangıçta her şey, bağırsak muhteviyâtını ve -bağırsak cidarı düzeyinde- kanı ortaya koymaktan kaynaklanmaktadır. Bu açık seçik kavram, kimyanın ve sindirim fizyolojisinin elde ettiği ilerlemelerle anlaşılmıştır. Bu bilgiler, Peygamber Hz. Muhammed'in zamanında, tamamen meçhul idi: Bunlar, ancak çağdaş dönemde bilinmiştir. Kan dolaşımı ise, Harvey tarafından keşfedilmiş olup, Kur'ân vahyinden yaklaşık on asır sonraki bir zamana aittir.

Kanaatime göre, bu bilgilere işaret eden bir âyetin Kur'ân'da bulunması, bildirilmiş olduğu zaman hesaba katılacak olursa, hiçbir surette beşerî bir kaynakla izah edilemez.

VII. İNSANIN ÜREMESİ

Üreme öyle bir konudur ki, insanlar tarafından eskiden yazılmış eserler, birazcık olsun ayrıntılara girer girmez, onun hakkında, kaçınılmaz bir surette birtakım yanlış telâkkîler yayarlar. Orta Çağ'da -hatta bizden çok uzak olmayan bir zamanda- üreme konusu bir yığın efsâne ve hurâfeye boğulmuş bulunuyordu. Başka türlü olması da mümkün değildir, çünkü üremenin karmaşık mekanizmasını anlamak için, insanın anatomiyi bilmesi, mikroskobu keşfetmesi ve fizyolojinin, embriyolojinin, doğum hekimliğinin ve benzeri bilimlerin kendilerinden beslendiği temel bilimler denilen ana branşların doğması gerekmiştir.

Kur'ân bakımından ise, durum tamamen değişiktir. Bu kitap, birçok yerinde, okuyucu nazarında yanlışlık ihtiva eden en küçük bir ifadeye yer vermeksizin, üremenin açık seçik mekanizmalarından bahseder ve onun iyice belirlenmiş safhalarını bildirir. Onda her şey, insanlar tarafından kolayca anlaşılabilecek sade bir dille ve çok sonraları keşfedilecek bilgilere, son derece uygun olarak ifade edilir.

Kur'ân'ın bir arada bulunmayan onlarca âyetinde insanın üremesi, bir veya birkaç özel noktaya değinen ifadelerle açıklanır. Toplu bir fikir edinmek için, serpiştirilmiş olan bu ifadelerin, bir araya toplanması gerekir. Daha önce incelenen konularda olduğu gibi, böylece konunun kolayca açıklanması sağlanmış olacaktır.

Bazı Bilgilerin Hatırlatılması

Kur'ân'ın vahyedildiği dönemde olduğu gibi, onu izleyen asırlarda da meçhul olan bazı bilgileri hatırlatmak, mutlaka gereklidir.

İnsanın üremesi, öteki memelilerle de müşterek olan, bir seri gelişmelerle sağlanır. Bunların başında, âdet devresinde yumurtalıktan ayrılan bir yumurtacığın boruda (tuba utarina veya fallop borusunda) döllenmesi yer alır. Dölleyici unsur erkek spermi yahut iyice belirtmek gerekirse, bir sperma hücresidir (spermatazoide), çünkü bir tek tohum hücresi bu işe yeter: Şu halde döllenmeyi sağlamak için, son derece fazla sperma hücresi ihtiva eden (bir boşalmada bunlardan on binlerce hücre bulunur) meninin, çok az bir miktarı gerekir. Bu sıvı (sperma hücrelerini ihtiva eden meni) testiküllerde yapılır ve bir süre için bir hazne sisteminde ve neticede idrar yollarına açılan kanallarda biriktirilir. İdrar yolları boyunca yer yer bulunan ek bezler, spermaya, dölleyici rolü olmayan ek bir salgı ilâve ederler.

Böylece döllenmiş yumurtanın nidation'u (döl yatağına yerleşmesi) dişi cinsel organın, belli bir noktasında meydana gelir: Yumurta, kanal içinden döl yatağına iner. Çok geçmeden onun içine, mukozasına ve kasına yerleşerek, plasentanın oluşmasından sonra ve onun sayesinde, kelimenin tam anlamıyla oraya asılır. Eğer döllenmiş yumurtanın yerleşmesi döl yatağına geçmek yerine, meselâ boruda (tuba utarina) cereyan etseydi, gebelik dururdu.

Embriyon çıplak gözle görülebilir hâle geldiğinde, küçük bir çiğnem et görünümündedir. Bu küçük et parçasının ortasında, ilk zamanlar bir insanın bulunduğu farkedilemez. Embriyon orada yavaş yavaş -bugün iyice bilinen- ard arda geçirdiği birtakım safhalarla gelişir, bundan sonra, insan vü-

cudunun kemik çatısı meydana çıkar: Etrafındaki kaslarla kemik sistemi, sinir sistemi, dolaşım sistemi, iç organlar vs.

Üreme konusunda Kur'ân'da gördüğümüz hususlarla, mukayesede faydalanılabilecek bilgiler bunlardır.

Kur'ân'da İnsanın Üremesi

Bu konuda, Kur'ân'da yer alan hususlar hakkında bir fikir edinmek kolay bir iş değildir. Güçlük herşeyden önce, bu konu ile ilgili âyetlerin, Kur'ân'ın çeşitli yerlerine dağılmış olmasından ileri gelir. Nitekim bu duruma daha önce de işâret etmiştik. Fakat meselenin asıl zor tarafı burada değildir. Araştırıcıyı daha çok yanıltabilecek taraf, bu konuda da, yine vokabüler meselesidir.

Gerçekten zamanımızda, her tarafa yayılmış bulunan tercüme ve tefsirlerin, Kur'ân'ın bazı parçalarına verdikleri anlam, onları okuyan tabiat bilimleri uzmanlarına, ele alınan konu yönünden, Kur'ân hakkında tamamen yanlış bir izlenime yol açabilir. İşte Kur'ân meâllerinin çoğunun, insanın bir "kan pıhtısından", bir "yapışkan"dan yaratıldığından bahsetmeleri bu türdendir; bu alanda uzman olan biri için, böyle bir söz, kesinlikle kabul edilemez. İnsanın menşe'i, aslâ böyle bir şey değildir. Döllenmiş yumurtanın ana rahmine tutunmasını (nidation) inceleyen paragrafta, Arapça'yı çok iyi bilmekle beraber tabiat bilimlerinde kültürsüz olan şahsiyetleri, bu tür yanlışlıkları yapmaya götüren sebeplerin ne olduğu görülecektir.

Böyle bir tesbitte bulunmak, üreme konusundaki Kur'ân ifâdelerinin anlamını kavrayabilmek için, lisan bilgisi ile tabiî bilimler alanındaki bilgilerin birleşmesinin, ne derece önemli olduğunu düşündürmektedir.

Kur'ân her şeyden önce, ana rahminde embriyonun geçirdiği ard arda gelişmeleri, sonuna kadar belirtir.

"Ey insan! Seni engin kerem sahibi Rabb'ine karşı ne aldatıp isyana sürükledi? O (Rab) ki seni yarattı, sana düzen verdi, ölçülü bir biçim verdi. Dilediği surette seni terkib etti." *(İnfitâr: 82, 6-8)*.

"(Allah) sizi çeşitli merhaleler hâlinde yarattı." *(Nûh: 71, 14)*.

Bu genel mülâhazanın yanında, Kur'ân metni, üreme ile ilgili daha başka noktalara da dikkati çeker. Bu noktalar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

1) Döllenme, son derece az miktardaki bir meni sayesinde olur;

2) Dölleyici meninin mâhiyeti;

3) Döllenmiş yumurtanın ana rahmine tutunması;

4) Embriyonun gelişmesi.

Döllenme Son Derece Az Miktardaki Bir Meni Sayesinde Olur

"(Allah) insanı bir damla (meni)den yarattı." *(Nahl: 16, 4)*.

Fransızcada tam tamına karşılayabilecek elverişli bir kelime bulunmadığından, âyetin asıl metnindeki nutfe kelimesini "bir damla (meni)" diye çevirmeye mecbur kalıyoruz. Bu kelimenin "akmak, sızmak" anlamlarına gelen bir fiilden türediğini belirtmek gerekir. Nutfe kelimesi, boşaltılan bir kovada kalan şeyi ifade eder. Şu halde, son derece az miktardaki sıvıyı belirtir ki, kelimenin ikinci anlamı olan "su damlası" veya burada olduğu gibi "meni damlası" buradan gelmektedir; çünkü nutfe kelimesi, bir başka âyette meni kelimesine izafe edilmiştir.

"(İnsan) dökülen meniden bir nutfe değil miydi?" *(Kıyâmet: 75, 37)*.

Buradaki meni kelimesi ise sperm (yani spermaları ihtiva eden meni) demektir.

Bir başka âyet, söz konusu damlanın, sağlam ve sabit bir yere yerleştirildiğini bildirir ki, o yerin ana rahmi olduğu meydandadır.

Allah şöyle hitap ediyor:

"Sonra onu (insanı), bir nutfe (bir damla meni) olarak sağlam ve sabit bir yere yerleştirdik." *(Mü'minun: 23, 13)*.

Şunu da ilâve etmek gerekir ki, "sağlam ve sâbit bir yer" diye çevirdiğimiz, âyet metnindeki "mekîn"; imtiyazlı, üstün, sağlamca yerleştirilmiş anlamlarını ihtiva eder. Ne olursa olsun, burada insanın, ana karnındaki gelişme yeri söz konusudur. Fakat burada önemle belirtilmesi gereken husus, döllenme için çok az miktardaki bir meninin lâzım geldiğidir. Bu da, çağımızdaki bilgilerimize tamamen uygundur.

Dölleyici Meninin Mâhiyeti

Kur'ân döllenmeyi sağlayan bu sıvıyı birtakım vasıflarla nitelendirir ki onları incelemek oldukça dikkate değer:

a) "Sperma" anlamına gelen meni kelimesi; bu kelime az önce zikredilen bir âyette *(Kıyâmet: 75, 37)* geçer.

b) "Atılıp dökülen bir sıvı." "(İnsan) atılıp dökülen bir sıvıdan yaratıldı." *(Târık: 86, 6)*.

c) "Değersiz bir sıvı." *(Secde: 32, 8 ve Mürselât: 77, 20)*.

Öyle anlaşılıyor ki değersiz (mehin) sıfatı, bu sıvının bizâtihî özelliğinden ziyade, onun idrar yollarının sonu olan idrar borusu aracılığıyla çıkartılması yönündendir.

d) "Karışım" ya da "karışık olan" (emşâc):

"Gerçekten Biz insanı karışık bir (meni) damla(sın)dan yarattık." *(İnsan: 76, 2)*.

Profesör M. Hamidullah gibi birçok tefsirci de bu karışımdan, erkek ve dişiye ait elemanları anlamak isterler. Döllenme fizyolojisi ve özellikle kadın yönünden döllenmenin biyolojik şartları konusunda, en ufak ve fikir sahibi olmayan eski âlimler de böyle düşünüyorlardı. Bu kelimenin sadece iki elemanın birleşmesinden bahsettiğini sanıyorlardı.

Kahire'deki İslâmî İşler Yüksek Meclisi tarafından yayınlanan el-Muntahab Tefsirinin yazarı gibi çağdaş müfessirler, bu anlayışı düzeltmekte ve meni damlasının "çeşitli elemanlarla mücehhez" olduğunu farketmektedirler. El-Muntahab Tefsiri ayrıntılara girmiyorsa da, bana göre onun mülâhazası çok yerindedir.

Öyleyse menideki bu çeşitli elemanlar nelerdir?

Meni sıvısı şu bezlerden çıkan çeşitli salgılardan oluşur:

a) Testiküller (erkek cinsel bezi salgısı, sperma hücreleri ihtiva eder. Bu hücreler, seröz (séreux) bir sıvıda yüzen kamçılı ve uzun hücrelerdir);

b) Sperma keseleri: Bu organlar, sperma hücrelerinin depoları olup, prostatın yakınına yerleştirilmişlerdir; bunların da dölleyici eleman taşıyan özel bir salgısı vardır;

c) Prostat: Meniye, kaymak kıvamını ve özel kokusunu veren bir sıvı salgılar.

d) Sidik yollarının ek salgı bezleri: Cooper ya da Méry bezleri denilen bezler, akıcı bir salgı çıkarır. Littré bezleri ise sümüksü madde salgılar.

Kur'ân'ın bahsettiği anlaşılan bu "karışım"ın orijinleri bunlardan ibarettir.

Fakat dahası var. Kur'ân, çeşitli elemanlardan oluşan döl-leyici sıvıdan bahsettiği gibi, insan neslinin bu sıvıdan seçilebilecek bir şeyle sağlanacağına da dikkatimizi çeker. İşte Secde sûresinin 8. âyetinin mânâsı da budur:

"(Allah) sonra onun (insanın) neslini bir özden, değersiz bir sıvının özünden meydana getirdi."

Burada "öz" diye çevrilen Arapça "sulâle" kelimesi, "bir şeyden çıkan hülâsa, öz, bir şeyin en iyi kısmı" demektir. Hangi şekilde çevrilirse çevrilsin, bu kelime "bir bütünün bir kısmı" anlamına gelir.

Yumurtanın döllenmesini meydana getiren ve üremeyi sağlayan eleman, boyu 1/10.000 milimetre olan hayli uzamış bir görünümü bulunan bir hücredir. Normal şartlarda[105] erkek tarafından çıkarılan on milyonlarca hücrenin içinden yalnız bir tek eleman, yumurtanın içine girmeyi başarır, çok büyük bir kısmı ise yolda kalarak döl yolundan, döl yatağı oyuğu (cavité) ve borudan (tuba utarina) geçerek yumurtaya götüren güzergâhı katedemez. Demek ki, insanı meydana getirmek üzere gelişecek olan hücre, yapısı çok karmaşık olan bir sıvıdan seçilen, son derece az bir elemandır.

Ancak çağımızda tesbit edilebilen bilimsel sonuçlarla, Kur'ân metni arasındaki bu uygunluk karşısında, hayret etmemek mümkün değildir.

Yumurtanın Dişi Cinsel Organa Yerleşmesi

Yumurta, boruda döllenince, döl yatağı oyuğunda yuva yapmak üzere iner: İşte yumurtanın yapışması (nidation) denilen durum budur. Kur'ân, döllenmiş yumurtanın yerleştiği döl yatağını (rahim) ismen belirtir:

---

105 Normal şartlardaki bir boşalmada birkaç santimetreküp kadar olan meninin, bir santimetreküpünde 25 milyon sperma hücresi bulunduğu hesaplanıyor.

"(...) Dilediğimizi[106] belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz (...)." *(Hac: 22, 5)*.

Yumurtanın döl yatağına yerleşmesi, onun pürtüklü özelliği sayesinde gerçekleşir. Bu pürtükler, yumurtanın gerçek uzantıları olup, toprağa yerleşen kökler gibi, yumurtanın gerekli gelişimini sağlamak amacıyla, ihtiyacı olan elemanları almak üzere organın derinliklerine doğru dalarlar. Bu oluşumlar, yumurtayı kelimenin tam anlamıyla döl yatağına yapıştırır. Bunların bilinmesi ise, ancak çağdaş dönemde gerçekleşmiştir.

Bu yapışma Kur'ân'da beş defa zikredilir. Bu olay, ilkin Alak sûresinin ilk iki âyetinde bildirilir:

"Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O, insanı asılıp tutunan bir şeyden yarattı."

"Asılıp tutunan bir şey", âyetin metnindeki 'alak' kelimesinin tercümesidir. Bu, kelimenin ilk anlamıdır. Bu kelimeden çıkan "kan pıhtısı" anlamı tercümelerin çoğunda karşımıza çıkar; bu mânâyı vermek yanlıştır ve bu yanlışlığa dikkati çekmek gerekir: İnsan, aslâ bir kan pıhtısı safhası geçirmemiştir. Bir başka tercümede geçen "yapışıklık" (l'adhérence) karşılığı da, aynı şekilde uygun değildir. Yine hatırlatalım ki kelimenin ilk anlamı "asılıp tutunan (qui s'accroche) bir şey" demek olup, bugün iyice tesbit edilen gerçek duruma da tam tamına uymaktadır.

Sperma damlasından (nutfe) başlayarak, son safhaya kadar cereyan eden ard arda gelişmeleri bildiren dört âyette, bu kavram hatırlatılır.

"Biz, sizi... asılıp tutunan bir şeyden yarattık." *(Hac: 22, 5)*.

---

106 Hitab eden Allah'tır.

"Sonra Biz meni damlasını (nutfe), asılıp tutunan bir şey ('alaka) hâline getirdik (....)." *(Mü'minun: 23, 14)*.

"(Allah) sizi, bir meni damlasından (nutfe), sonra da asılıp tutunan bir şeyden ('alaka) yarattı" *(Mü'min: 40, 67)*.

"(İnsan) dökülen meniden bir damla (nutfe) değil miydi? Sonra o (meni) asılıp tutunan bir şey ('alaka) oldu. Böylece (Allah onu) yarattı, müteâkıben (uzuvlarına) düzgün bir şekil verdi..." *(Kıyâmet: 75, 37-38)*.

Hâmileliğin cereyan ettiği organ, daha önce görüldüğü gibi, o zamandan beri Arapça'da "döl yatağı"nı ifade eden bir kelime (rahim) ile belirtilir. Rahim, bazı sûrelerde "sağlam ve sâbit bir yer" (karârin mekîn) olarak nitelendirilir (az önce zikredilen Mü'minun: *23, 13 ile Mürselat: 77, 21*).[107]

Embriyonun Döl Yatağında Gelişmesi

Kur'ân'da tasvir edilen gelişme safhaları, embriyonun gelişme safhaları hakkında bugün bilinen hususlara tamamen

---

107 Bir başka âyette (En'am Sûresi, âyet 98), son olarak geçen kelimeye çok yakın bir tabirle ifade edilen ve insan için, sağlam ve sâbit bir yerin söz konusu olup, aynı şekilde ana rahmini belirttiği anlaşılan bir kelime kullanılır. Ben şahsen âyette bu anlamın bulunduğunu düşünüyorum. Fakat âyetin ayrıntılı olarak yorumlanması, bu incelememizde yer vermediğimiz birçok mütalâalara yol açacağından teferruata girmiyoruz.
Gelecek âyetin yorumlanması da, son derece nezaket arzetmektedir: Zümer Sûresi, 39. âyet 6: "(Allah) sizi annelerinizin bedenlerinin içinde üç türlü karanlık (zulümât) içinde, yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır."
Çağdaş Kur'ân müfessirleri burada, hâmilelik sırasında çocuğu koruyan üç anatomik plânın söz konusu olduğunu düşünüyorlar. Bu üç plân da şunlardır: Karın cidarı, bizzat döl yatağı ve üçüncü olarak da fötüsü saran kılıflar (plasenta, zarlar ve amniyotik sıvı). Konuyu tamamlamak için, bu âyeti de zikretmem gerektiğini düşündüm: Âyet hakkında burada yapılan yorumun, anatomik yönden itiraz edilebilecek bir yanı yoktur, ancak Kur'ân metnindeki "üç türlü karanlık"tan maksadın bunlar olup olmadığında tereddüt etmekteyim.

uygundur ve Kur'ân, çağdaş bilimin tenkit yöneltebileceği hiçbir ifade ihtiva etmemektedir.

Son derece yerinde bir tabir olduğu az önce görülmüş olan "asılıp tutunan bir şey"den sonra, Kur'ân'a göre embriyon, (çiğnenmiş et gibi olan) et safhasından geçer, sonra da et giydirilen[108] kemik dokusu ortaya çıkar.

"Sonra nutfeyi asılıp tutunan bir şeye (alaka'ya) dönüştürdük, derken asılıp tutunan şeyi (çiğnenmiş gibi) bir ete (mudga) dönüştürdük, sonra (çiğnenmiş gibi olan) etten kemikler yarattık ve kemiklere de (taze et gibi olan) bir et giydirdik." *(Mü'minun: 23, 14)*.

(Çiğnenmiş gibi olan) et, metindeki 'mudga'nın, (taze et gibi olan) et ise 'lahm' kelimesinin tercümesidir. Bu ayırım, göz önüne serilmeye değer. Embriyon başlangıçta küçük bir kitledir ki, gelişmesinin belirli bir döneminde, çıplak gözle bakılacak olursa, çiğnenmiş et görünümünde olduğu tesbit edilir. Kemik sistemi, bu kitlenin içinde mezoderm denilen yerde gelişir. Şekillenen etlere kaslar giydirilir: İşte lahm kelimesi, bu kaslar için anlaşılmalıdır.

Bilindiği gibi, embriyonun gelişmesi sırasında, bazı kısımlar, insanın ileride alacağı duruma kıyasla, mütenasib bir büyüme gösterirken, bazı kısımlar tamamen nisbetsiz bir şekilde ortaya çıkar.

Hac: 22, 5'de geçen ve "mütenasip ölçülü yaratmak" anlamına gelen muhallaka kelimesi, bu olaydan bahsetmiş sayılmaz mı?

---

108 Bu ikinci "et" kelimesi için kullanılan, asıl metindeki kelime, birinci "et"ten (mudga) farklı olup, taze eti (lahm) ifade eder.

"Biz, sizi dönüştürdük... asılıp tutunan bir şeyden... hem mütenasip (muhallaka) hem de mütenasip olmayan (gayr-i muhallaka) et parçasından..."

Kur'ân, ayrıca duyu organlarının ve iç organların meydana getirilmesinden de bahseder:

"... (Allah) size kulaklar, gözler ve yürekler verdi." *(Secde: 32, 9)*.

Aynı zamanda cinslerin oluşmasına da işaret eder:

"O (Allah) yarattı iki eşi: Erkeği ve dişiyi, atıldığı zaman meni damlasından." *(Necm: 53, 45-46)*.

Cinslerin yaratılmasından Fâtır: 35, 11 ve Kıyâmet: 75, 14'de bahsedilir.

Daha önce söylediğimiz gibi Kur'ân'daki bütün bu ifadeler, çağdaş dönemde tesbit edilmiş bilgilerle karşılaştırılmalıdır: Kur'ân'daki metinlerin, berikilerle uygunluğu gün gibi ortadadır. Fakat öte yandan, Kur'ân'ın vahyedildiği zamanda bu konu hakkında muteber olan, herkesce makul inançlarla karşılaştırmak da son derece önem arz eder. O zamanın insanlarının, bu meseleler hakkında, Kur'ân'da açıklanan bilgilere benzer görüşler taşımaktan ne kadar uzak olduklarını hesaba katmak için, böyle bir karşılaştırma şarttır. Hiç şüphe yok ki, o devrin insanları Kur'ân'ı, bugün bizim anladığımız gibi anlamamışlardı; çünkü çağdaş bilimsel sonuçlar, bu hususta bizim işimizi kolaylaştırmıştır. Bütün dünyada bu meseleler hakkında, az çok açık bir görüşe sahip olmak, ancak 19. yüzyılda mümkün olmuştur.

Bütün Orta Çağ boyunca, efsaneler ve temelsiz tasavvurlar, çeşitli düşüncelere kaynaklık etmişti. Bu telâkkiler, ondan sonra da yüzyıllarca devam etti. Embriyolojinin tarihinde

belli başlı aşamanın, 1651 yılında Harvey'in ortaya attığı "her canlı başlangıçta bir yumurtadan gelir" sözü olup, embriyonun yavaş yavaş ve kısım kısım geliştiği fikri biliniyor mu? Fakat henüz ilerlemeye başlayan bilimin, bu dönemde mikroskobun bulunmasından geniş ölçüde yararlanmakla birlikte, bizi şu anda ilgilendiren üreme konusunda, hâlâ yumurta ile sperma hücresinin karşılıklı rollerini tartıştığını da hatırlamak gerekir. Büyük tabiat bilgini Buffon, Avist'lerin[109] safında yer alırken ve yine bu bilginlerden Bonnet, tohumların kutulandığı tezini savunuyordu: Ona göre, insanlığın anası olan Hz. Havva'nın yumurtalığı, bütün insanların tohumlarını, birbirine geçerek kutulanmış olarak ihtiva etmeliydi. Bu hipotez 18. yüzyılda epeyce itibar görmüştü.

İşte o çağdan bin yıldan fazla bir zaman önce hayâlî ve akıl almaz inançların muteber olduğu bir dönemde, insanlık, Kur'ân'ı tanımıştı. Kur'ân, insanların keşfetmek için yüzyıllarını harcayacakları, insanın üremesi konusundaki temel gerçekleri, sade bir anlatımla insanlığa açıklıyordu.

Kur'ân ve Cinsî Eğitim

Çağımız, her alanda çok sayıda buluş yaptığına inanıyor. Cinsî eğitim, konusunda da asıl yeniliği kendisinin getirdiğini ve gençlerin, hayatın problemlerini tanımaya başlamalarının, modern hayatın bir meyvesi olduğunu düşünüyor. Bu konuda, kasıtlı bir cehâlet karanlığının, geçmiş asırları damgaladığı düşünülür, birçok kimse de -belirlemeksizin- bundan, dinlerin sorumlu olduğunu söyler.

Oysa az önce yapılan bütün açıklamalar, insanın üremesi hakkında tabir caiz ise teorik meselelerin, bundan on dört asır kadar önce, imkân nisbetinde, insanlığın bilgisine sunul-

109 Yumurtanın rolünü savunanlar (Mütercim).

duğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu yapılırken uzun mütâlâalar serdetmeyi mümkün kılan anatomik ve fizyolojik bilgilere insanların sahip olmadıklarını, bundan ötürü, onlar tarafından anlaşılmak için, irşadın ilk muhataplarının anlayış kapasitelerine uygun gelen sade bir anlatım kullanmanın gerekli olduğu da hesaba katılmalıdır.

Meselenin pratik yönleri de, sükûtla geçiştirilmiş değil midir? Gerek genel olarak pratik hayat hakkında, gerek hayatlarının muhtelif şartlarında insanların nasıl davranacakları hakkında, Kur'ân birçok ayrıntılar ihtiva eder. Cinsî hayat da bunların içinde yer alır.

Kur'ân'ın iki âyeti, kelimenin tam anlamıyla cinsî hayatla ilgilidir. Bunlarda cinsî münasebetler, açıklık arzusuyla gerekli edep ve nezaketi bağdaştıracak tarzda ifade edilir. Bu âyetlerin meâllerine veya onlar hakkındaki tefsirlere başvurulacak olursa, yapılan açıklamaların çeşitliliği, insanı hayrete düşürür. Ben de bu âyetlere meâl verirken uzun tereddütler geçirdim. Teklif edeceğim şu meâli, Beyrut Tıp Fakültesi eski profesörü doktor A. K. Giraud'a borçluyum.

"(İnsan) atılan bir meniden yaratıldı. Bu meni erkeğin ve kadının cinsî nâhiyelerinin birleşmesi (sonucu olarak) çıkar." *(Târık: 86, 6-7)*.

Erkeğin cinsî nahiyeleri, Kur'ân metninde (tekil olan) "sulb" kelimesiyle ifade edilir. Kadının cinsî nahiyeleri ise Kur'ân'da, (çoğul olan) "terâib" kelimesiyle belirtilir.

En tatmin edici gözüken anlam bu olup, Fransızca ve İngilizce tercümelerin çoğunda verilen şu veya benzeri bir anlamdan farklıdır: "(İnsan), bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkıp dökülen bir sıvıdan yaratıldı."[110] Bu bir tercümeden

110 Belli başlı Türkçe meâllerde verilen anlam da, aşağı yukarı aynıdır (Mütercim).

ziyade, tefsirî bir tercüme gibidir; ayrıca pek anlaşılır bir mânâ da ifade etmez.

Aile hayatının mahremiyetinde, muhtelif şartlarda erkeklerin, hanımlarına karşı davranışları açıkça bildirilir.

Önce Bakara sûresinin 222 ve 223. âyetlerinde, âdet dönemine ait birtakım direktifler verilir. Allah bu emri, Peygambere şöyle bildiriyor:

"(Mü'minler) sana âdet görmeyi soruyorlar: De ki: 'O, ezâdır; âdet halinde kadınlar(la cinsî münasebet kurmak)dan uzak durun, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın emrettiği yerden onlara varın. Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever."

"Hanımlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın ve önceden, kendiniz için ileriye hazırlık yapın (...)."

Bu parçanın baş tarafının, çok açık bir anlamı vardır: Burada âdet gören hanımla cinsî ilişki kurmak yasaklanmaktadır. İkinci bölüm, sürülmüş bir tarladan bahseder; ekici, çimlenerek yeni bir bitki meydana getirecek olan tohumu ekmeden önce toprağı sürer. Şu halde bu benzetme ile cinsî ilişkiden asıl gayenin, çocuk dünyaya getirmek olması gerektiği düşüncesi, dolaylı yoldan vurgulanır. Son cümlenin tercümesi R. Blachère'in eserinden alınmıştır: Bu cümle, cinsî münasebetten önce yapılacak hazırlıklarla[111] ilgili olduğu anlaşılan bir emir ihtiva eder.

Burada verilen emirler, çok genel türden olan emirlerdir. Bu âyetle ilgili olarak doğumu önleme problemi ortaya atıl-

111 Âyetin bu cümlesi, hemen bütün müfessirlerce "ahirete hazırlık olmak üzere hayırlı ve iyi işler yapmak, salih evlad yetiştirmek" tarzında anlaşılır (Mütercim).

mıştır, fakat başka herhangi bir yerinde olmadığı gibi, burada da Kur'ân, bu meseleye değinmez.

Aynı şekilde çocuk düşürmeden de bahsedilmez; fakat embriyonun ard arda geçirdiği safhalar hakkında yukarıda zikredilen birçok Kur'ân metni, "alaka" yani "asılıp tutunan birşey" durumundan itibaren insanın teşekkül etmiş olduğu hususunda yeterince açık sayılır. Böyle olunca, Kur'ân'da sık sık hatırlatılan, insan hayatına mutlak saygı duymak gerektiği hakkındaki emrin, çocuk düşürmeyi de kesinlikle yasaklamış olduğu söylenebilir. Ayrıca, çağımızda tek Tanrı'ya inanan bütün dinlerin, bu konuda takındıkları tavır da aynıdır.

Oruçla geçirilen Ramazan ayının gecelerinde de, cinsî ilişkilerde bulunmaya müsaade edilmiştir. Ramazanla ilgili âyet şudur:

"Oruç gecesinde, hanımlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin elbisenizdir, siz de onların elbisesisiniz. Allah, sizin kendinize yazık etmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık şimdi onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yaz(ıp takdir etmiş ol)duğunu taleb edin." *(Bakara: 2, 187)*.

Buna karşılık Kâbe'yi ziyaret eden hacılara, hac ibadeti boyunca, böyle bir müsaade sözkonusu değildir.

"(...) Kim o aylarda (ihrama girerek) haccı (kendine) farz ederse, bilsin ki hacda cinsî ilişki, kötü yola sapmak, münakaşa etmek yoktur (...)." *(Bakara: 2, 197)*.

Demek ki hac sırasında, kesin bir yasaklama vardır. Nitekim hac boyunca avlanma, münakaşa gibi hususlar da yasaklanmıştır.

Âdet hâli, boşanma münasebetiyle de Kur'ân'da zikredilir. Kur'ân şöyle diyor:

"(Yaşlılıklarından ötürü) âdetten kesilen hanımlarınızın (bekleme süresinden) şüphe ederseniz, (bilin ki) onların bekleme süresi üç aydır. Henüz âdet görmeyenler de böyledir.[112] Hâmile olanların bekleme süresi, doğurmalarıyla tamamlanır. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınan kimseye işinde kolaylık verir." *(Talâk: 65, 4)*.

Burada sözkonusu olan bekleme süresi, boşanmanın bildirilmesiyle boşanmanın fiilen başlaması arasında geçen zamandır. "Âdetten kesilen" yani menopoz durumuna ulaşan kadınlar için, üç aylık bir tedbir dönemi öngörülmüştür. Bu süre geçince, âdetten kesilmiş olan boşanmış kadınlar, tekrar evlenebilirler. Henüz âdet çağında olmayan kadınların bekleme süreleri de, yine üç aydır.

Boşanmış olan hâmile kadınlar ise, gebeliklerinin sonuna kadar beklemek zorundadırlar.

Bütün bu hükümler, fizyolojik tesbitlere tamamen uygundur. Dulluk durumu hakkındaki âyetlerde de, buna benzer makul hukukî düzenlemelere rastlanır.

Böylece üreme konusundaki teorik ifadeler gibi, eşlerin cinsî yaşantıları hakkında verilen pratik emirlerden de hiçbirinin, ne çağdaş bilgilere ne de makul bir tarzda onlardan çıkarılabilecek sonuçlara zıt olmadığı anlaşılmış bulunmaktadır.

---

112 Âyetin bu cümlesi metinde yanlış tercüme edildiğinden doğrusu yazılmak suretiyle değiştirilmiştir. Açıklama kısmında gelecek olan ve bu yanlışa dayanan cümlede de ufak bir tasarrufta bulunulmuştur (Mütercim).

KUR'ÂN KISSALARI
ve
KİTAB-I MUKADDES
KISSALARI

I. GENEL BAKIŞ

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan önemli miktardaki birçok konu, Kur'ân'da da bulunur. Peygamberlere ait kıssalar, -sadece isimleri geçenleri bir tarafa bırakarak, belli başlı müşterek kıssaları sayacak olursak- bu konuların başında gelir. Nuh, İbrahim, Yûsuf, Elie, Yunus, Eyyub, Musa (aleyhimüsselâm); İsrail kralları Talut (Saul), Davud, Süleyman gibi şahsiyetleri zikredebiliriz. Bundan sonra, özellikle tabiatüstü kudretin müdahalesiyle gerçekleşen büyük olayların anlatımı gelir. Meselâ, göklerin ve yerin yaratılışı, Tufan, Hz. Musa'nın çıkışı gibi. Nihayet Hz. İsâ ve onun annesi Meryem'le ilgili olan her şey, yani Yeni Ahit'le ilgili hususlar yer alır.

Her iki kutsal kitabın da anlattığı bu konular, kutsal metinler dışındaki modern bilgiler esas alındığı takdirde, ne gibi düşüncelere yol açabilir?

Kur'ân/İnciller Paralelliği ve Çağdaş Bilgiler

Kur'ân/İnciller paralelliği ile ilgili hususta, herşeyden önce şunu hatırlatmak gerekir ki İncillerde bulunup, bilimsel yönden çeşitli tenkitlere sebep olan -ve bu kitabın ikinci kısmında bildirilen- konuların hiç birisi Kur'ân'da mevcut değildir.

Kur'ân'da, birçok yerde Hz. İsâ'ya atıfta bulunulur. Meselâ, Hz. Meryem'in babasına, kendisinin doğumunun haber verilmesi, Hz. İsâ'nın mucizevî doğumunun Hz. Meryem'e bildirilmesi, Hz. İsâ'nın mahiyeti, peygamberlerin ilk safında yer aldığı Mesih vasfı, Tevrat'ı hem doğrulayıp, hem de bazı hükümlerini değiştirerek insanlara tebliğ ettiği vahiy, insan-

ları irşad ve daveti, kendisine inanan havariler, mucizeler, neticede Allah katına yükselişi, kıyamet günündeki rolü vs.

Kur'ân'ın 3. Âl-i İmran sûresi ile "Meryem" adını taşıyan 19. sûresi, Hz. İsâ'nın ailesine, uzun pasajlar ayırırlar. Bu parçalar, Hz. İsâ'nın annesi Meryem'in doğumunu, onun gençliğini, mucizevî analığının Meryem'e bildirilişini anlatır. Hz. İsâ her defasında "Meryem'in oğlu" şeklinde nitelendirilir. Esas itibariyle onun soyu, ana tarafından zikrolunur. Hz. İsâ'nın biyolojik yönden babası olmadığına göre, bu da tamamen makuldür. Kur'ân bu konuda, Matta ve Luka İncillerinden ayrılır. Zira, daha önce açıklandığı üzere, onlar Hz. İsâ'ya baba tarafından, soy kütüğü izafe ederler. Üstelik bu hususta birbirlerine aykırı bilgiler verirler.

Kur'ân, anası tarafından ilerleyen soy kütüğü ile Hz. İsâ'yı Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Meryem'in babası (Kur'ân'daki adıyla İmran) çizgisine yerleştirir:

"Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip onları herkesten üstün kıldı. (Bunlar) birbirinden türeyen bir nesildir..." *(Âl-i İmrân: 3, 33-34)*.

Böylece Hz. İsâ, annesi Hz. Meryem ve onun babası İmran vasıtasıyla Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'dan inmiş oluyor. Hz. İsâ'nın soyu konusunda İncillerin ihtiva ettiği isim yönünden hatalar, Hz. İbrahim'in soyuna dair Eski Ahit'in ortaya koyduğu imkânsızlıklar (nitekim bunlar kitabımızın birinci ve ikinci kısımlarında incelenmişti), Kur'ân'da bulunmamaktadır.

Tekrar edelim ki, tarafsızlık, bu gerçeğe parmak basmayı gerektirir. Yine tekrar edelim ki bu tarafsızlık "Kur'ân'ın yazarı Muhammed'in büyük ölçüde Kitab-ı Mukaddes'i kopya ettiğini" iddia edenlerin esastan mahrum sözleri karşısnda, olanca önemini kazanır. Bunlara karşı haklı olarak şu soru yöneltilebilir: Hz. İsâ'nın soyu konusunda, onu kopya etmekten kim veya hangi delil alıkoymuştu? Çağdaş bilgilerin ortaya koyduğu tenkitlere hedef teşkil etmeyecek şekilde bir dü-

zeltmeyi Kur'ân metnine koyduran sebep nedir? Oysa bu bakımdan hem İncil metinleri, hem de Eski Ahit metinleri, kesinlikle kabul edilemeyecek durumdadırlar.

Kur'ân / Eski Ahit Paralelliği ve Çağdaş Bilgiler

Bu paralelliğin Eski Ahit'le ayrılan kısmında, Tevrat'a göre dünyanın yaratılışı meselesi incelenmiş ve eleştirilmişti. Aynı konunun, Kur'ân vahyindeki anlatılışı da incelenmişti. Gerekli karşılaştırmalar da yapılmış olduğundan, bu konuyu yeniden ele almaya hâcet yoktur. Kur'ân ile Tevrat'ın müştereken bahsettikleri ilginç konulardan olan İsrail kralları hakkında, bu iki kitap arasındaki paralelliği araştırmak için, tarihî bilgiler çok müphem, arkeolojik veriler ise çok az görünüyor.

Peygamberler konusunda anlatılan olayların, bize ulaşan (veya ulaşmayan) tarihî izler bıraktıkları (veya bırakmadıkları) ölçüde, bu problemler çağdaş bilgiler ve belgeler yönünden ele alınabilir veya alınamaz.

Kur'ân ile Kitab-ı Mukaddes'in müşterek olarak anlattıkları şu iki konu, bizim dikkatimizi çekecek ve zamanımızdaki bilgilerin ışığında incelenebilecek nitelikte görünmektedirler. Bunlar da:

- Tufan ve,
- Hz. Musâ'nın Mısır'dan çıkışı kıssalarıdır.

Birincisini incelememizin sebebi şudur: Çünkü Tufan kıssası, medeniyet tarihinde Kitab-ı Mukaddes'in anlatışının gerektirdiği izleri bırakmamıştır. Hâlbuki kıssanın Kur'ân'daki anlatılışı, çağımızda öne sürülen tenkitlere hedef teşkil etmemektedir.

İkincisini incelememizin sebebi de şudur: Bu konuda Kur'ân kıssası ile Kitab-ı Mukaddes kıssası, ana hatlarıyla, birbirini tamamlar gözükmekte, keza modern bilgiler, her ikisi için de, dikkati çekecek derecede tarihî bir dayanak getirmektedir.

II. TUFAN

Tevrat'taki Tufan Kıssası ve Onun Ortaya Çıkardığı Problemler Hakkında Bir Hatırlatma

Kitabımızın birinci kısmında, Eski Ahit'e göre Tufan kıssasını incelememiz sonucunda şunları tesbit etmiştik:

Tevrat'ta sadece bir Tufan kıssası değil, iki Tufan kıssası vardır ve bunlar farklı devirlerde kaleme alınmıştır; bunlar:

- İ.Ö. 9. yüzyıldan kalan *Yahvist* kıssa ile,

- İ.Ö. 6. yüzyıldan kalan *Din Adamları Metni*'ndeki kıssadır. Bu ikinci metnin bu şekilde nitelendirilmesinin sebebi, o zamanın din adamları tarafından yazılmış olmasıdır.

Bu iki rivâyet ayrı ayrı konulmuş olmayıp, birbirine girmiştir. Yani bir kaynağa ait paragraflar, yer yer bir başka kaynağa ait paragraflar arasına sokuşturularak, tek rivâyet görünümü verilmiştir. *Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu* profesörlerinden M.P. de Vaux'nun Tekvin Tercümesi'ndeki tefsirleri, bu paragrafları, ait oldukları kaynaklara, mükemmel bir şekilde bölüştürmektedir: Kıssa Yahvist bir paragrafla başlayıp, Yahvist bir paragrafla bitmektedir; toplam olarak on adet Yahvist paragraf bulunmakta ve onların aralarına din adamları rivâyeti'nden birer paragraf yerleştirilmektedir (Böylece *din adamları rivâyeti*'nden de toplam olarak dokuz paragraf yer almaktadır). Bu metinler mozayikinin bütünlük arzettiği tek taraf, olayın bölümlerindeki sürekliliktedir, başka yerde değil. Zira iki kaynak arasında, açık çelişkiler vardır. M.P. de Vaux'nun

yazdığı gibi "felâketin, farklı âmiller tarafından meydana geldiği, süreleri başka başka olan ve Nuh'un gemisine aldığı hayvan sayısında değişiklikler olan, iki ayrı Tufan hikâyesi söz konusudur."

Tevrat'taki Tufan kıssası, çağdaş bilgilerimiz yönünden, şu iki sebepten dolayı kabule şayan değildir:

a) Eski Ahit, onun evrensel bir felâket olduğunu belirtir.

b) Yahvist kaynak, Tufan'ın tarihini bildirmediği halde, *Din Adamları Metni*, bu olayın, böylesi evrensel bir felâketin meydana gelmiş olmasının kabul edilemeyeceği bir zamanda gerçekleştiğini kaydeder.

Verilen bu hükmü destekleyen deliller şunlardır:

Din Adamları Metni, Tufan'ın, Hz. Nuh 600 yaşında iken olduğunu belirtir. Hâlbuki Tekvin bâbının 5. bölümündeki soy bilgilerine göre, Hz. Nuh, Hz. Âdem'den 1056 sene sonra doğmuş olmalıdır (bu bilgi de *Din Adamları Metnine* ait olup, kitabımızın birinci kısmında nakledilmişti). Buna göre Tufan, Hz. Âdem'in yaratılışından 1656 yıl sonra meydana gelmiş olmalıdır. Öte yandan, yine aynı kaynağa göre Tekvin bâbında (11, 10-32) verilen Hz. İbrahim'e ait soy kütüğü tablosundan, onun Tufan'dan 292 yıl sonra dünyaya geldiği sonucu çıkmaktadır. Hz. İbrahim'in İ.Ö. 1850 yıllarında hayatta olduğu düşünülürse, Tevrat'a göre Tufan İ.Ö. 21. veya 22. yüzyılda vuku bulmuş oluyor. Bu hesaplar, eskiden yayınlanmış olan Kitab-ı Mukaddes metinlerinin ihtiva ettiği rakamlara tamamen uygundur. Eskiden, bu kronolojik bilgiler, Kitab-ı Mukaddes metninden önce, göze çarpacak bir yere konulurdu. O zamanlarda, insanlar, bu konularda pek bilgi sahibi olmadıklarından -ve karşı koyacak deliller de bulunmadığından-, verilen bu rakamlar, okuyucularca tartışma götürme-

yecek gerçekler sayılıyordu.[113] İ.Ö. 22. veya 21. yüzyılda, (Gemiye binenler dışında) yeryüzündeki hayatın tamamının, evrensel bir felâketle imhâ edildiğini bugün kabul edebilir miyiz? O devirde, yeryüzünün çeşitli noktalarında, kalıntıları sonraki devirlere ulaşan muhtelif uygarlıklar bulunuyordu. Meselâ Mısır için o dönem, Eski İmparatorluğun bitimini izleyen ve Orta İmparatorluğun başlangıcı sayılan ara dönemdir. Bu devir hakkında bildiklerimizi düşünecek olursak, o zamanki bütün uygarlığın Tufan sebebiyle yok edildiğini savunmak gülünç sayılmaz mı?

Böylece tarihî yönden, Tevrat'ın anlattığı Tufan kıssasının, çağdaş bilgilerle açıkça çeliştiğini söyleyebiliriz. Zaten iki ayrı kıssanın bulunuşu da, kutsal kitabın, insanlar eliyle değiştirilmiş olduğuna kesin bir delildir.

Kur'ân'daki Tufan Kıssası

Kur'ân, bu olayı bütün halinde, farklı ve tarihi yönden hiçbir tenkide yol açmayacak şekilde anlatır.

Kur'ân'da, Tufan'ın bütün bölümlerini ard arda sıralayan tek anlatım yer almaz. Hz. Nuh'un kavmine verilen cezadan birçok sûre bahseder. Nisbeten tamam sayılabilecek kıssa, Hûd sûresinde *(25 ilâ 49. âyetler)* bulunur. Nuh'un adını taşıyan Nûh suresi, özellikle onun irşad ve tebliğini dile getirir; nitekim Şuarâ sûresinin 105 ilâ 115. âyetlerinde de aynı durumla karşılaşırız. Fakat bizatihi Tufan olayının, nasıl cereyan etmiş olduğuna geçmeden önce, Tufan'ı Kur'ân'ın anlattığı muhte-

---

113 Zamanımızda eski devirlerin kronolojisi hakkında bazı bilgilere sahip olduğumuzdan ve Eski Ahit'in Din Adamları Metni'nden gelen uydurma kronolojilere artık kimse değer vermediğinden, bu kayıtların, yayınlanan Kitab-ı Mukaddes'lerden apar topar çıkarıldığını görüyoruz. Fakat -ister istemez metinde muhafaza edilen- bu soy bilgilerini açıklayan çağdaş tefsirciler, geniş kitleye hitab etmek üzere yazılmış olan eserlerinde, onların ihtiva ettikleri hatalara, okuyucularının dikkatlerini çekmemeye devam ediyorlar.

va içerisine yerleştirmemiz gerekir. Çünkü Kur'ân, tufanı, Allah'ın buyruklarına tam bir şekilde karşı çıkan suçlu toplumlara yöneltilen cezalandırmalardan ibaret olan genel bir muhteva içinde nakleder.

Tevrat, topyekün inkârcı insanlığı cezalandıran evrensel bir Tufandan bahsederken, Kur'ân, onun aksine olarak, iyice belirlenen müteaddit toplumlara gönderilen, çeşitli cezaları zikreder.

Furkan sûresinin *35 ilâ 39. âyetleri* bunları kısaca anlatır:

"Andolsun Biz Musâ'ya Kitabı verdik ve kardeşi Hârun'u da kendisine yardımcı kıldık."

"Âyetlerimizi yalanlayan topluluğa gidin" dedik. "(Onlar inkârlarında diretince) Biz de onları yıkıp yok ettik."

"Nuh kavmini de -peygamberleri yalanladıkları vakit- onları da boğduk ve onları insanlara bir ibret yaptık. Zalimlere acı bir azap hazırladık."

"Âd'ı, Semud'u, Ress halkını ve bu arada, daha birçok nesilleri de (inkârları yüzünden helâk ettik)."

"Hepsine de (uyarmak için) misaller (geçmişten hikâyeler) anlattık. (Öğüt tutmayınca da) hepsini helâk ettik)."

A'râf sûresinin *59 ilâ 93. âyetleri,* Nûh, Âd, Semûd, Sodom (Lût), Medyen topluluklarına verilen cezaları ayrı ayrı hatırlatır.

Kezâ Kur'ân, Tufanı da, özellikle Nûh kavmine mahsus bir felâket olarak bildirir: İki kıssa arasındaki birinci fark buradadır.

İkinci temel fark da şudur: Tevrat'a aykırı olarak Kur'ân, Tufanın vuku bulduğu zamanı bildirmediği gibi, bizzat bu felâketin ne kadar sürdüğünü de belirtmemektedir.

Su taşkınlarının sebebi, ufak farkla her iki kıssada da aynıdır. *Tevrat'ın Din Adamları* Rivâyeti'ne göre olan kıssası (Tek-

vin, 7, 11), birlikte olan iki âmilden söz eder: "... o günde büyük enginin bütün kaynakları yarıldılar ve göklerin pencereleri açıldılar." Kur'ân da, *Kamer sûresinin 11-12. âyetlerinde* şunu belirtir:

"Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeri kaynak kaynak fışkırttık. Su(lar), takdir edilmiş bir işin olması için birleşti."

Geminin içinde bulunanlar hakkında Kur'ân oldukça açık ifade taşır. Allah tarafından Hz. Nûh'a emir verilir ve felâketten masûn kalacakların bindirilmesi emri, olduğu gibi yerine getirilir:

"Her şeyden ikişer eşi, -(boğulması) hakkında (ezelî) söz (ümüz) geçenler hâriç olmak üzere- âileni ve inananları gemiye yükle!" Zaten onunla beraber inanan pek azdı." *(Hûd: 11, 40)*.

Âileden dışarıda kalan, Hz. Nûh'un nasibsiz oğludur; yine aynı sûrenin 45 ve 46. âyetleri Nûh'un, Allah'a yalvarmalarının oğlu hakkındaki kararı değiştiremediğini bildirmektedir. Kur'ân, gemide, kovulan nasibsiz oğul dışında Hz. Nûh'un âilesi ile Allah'a iman eden, sayıları az olan yolcuların bulunduğunu bildirir.

Tevrat ise gemide, "sayıları az olan mü'minler"in bulunduğunu bildirmez. Gerçekte, Tevrat'ta, geminin içindekiler konusunda üç rivâyet mevcuttur:

- *Din Adamları Metni*'ne göre: Nuh, istisnasız olarak kendi ailesi ve her türden bir çift,

- Yahvist metin, pâk hayvanlar ve kuşlar ile murdar hayvanlar arasında ayırım yapar (Gemi, pâk hayvanlarla kuşlardan erkek ve dişi olarak yedişer çift[114] murdar hayvanlardan ise sadece birer çift barındırır);

---

114 O devirde Sâmî dillerde çokça görüldüğü üzere, belki de yedi rakamı çokluğa delâlet ediyordu.

- Değiştirilmiş Yahvist bir cümleye (Tekvin, 7, 8) göre, pâk olsun murdar olsun, her neviden birer çift.

Taşkının nasıl olduğu hakkında, Kur'ân'ın Hûd sûresinin 25 ilâ 49. âyetlerinde ve Mü'minun sûresinin 23 ilâ 30. âyetlerinde anlatılanlarla, Tevrat'ın aynı konuyu anlatışı arasında, özellikle dikkati çeken bir fark yoktur.

Geminin karaya oturduğu yer, Tevrat'a göre Ararat dağları *(Tekvin, 8, 4)*, Kur'ân'a göre ise "Cûdî" dağıdır *(Hûd: 11, 44)*. Geminin durduğu bu tepenin, Ermenistan'daki Ararat[115] dağlarının zirvesi olduğu söylenir. Fakat insanların, iki kıssayı uyuşturmak amacıyla, isimleri değiştirmeye girişmediklerini hiç kimse iddia edemez. R. Blachère de değiştirme fikrini kabul eder. Bu müellife göre Arabistan'da Cûdî adını taşıyan bir dağ kitlesinin bulunduğunu düşünmek gerekir. İsimlerin birbirini tutmaması sun'î olabilir.

Sonuç olarak diyelim ki Kur'ân kıssalarıyla Tevrat kıssaları arasında önemli farklar bulunur. Objektif verilerden yoksun oluşumuz yönünden bazı kıssalar, herhangi bir tenkîdî incelemeye imkân vermezler. Fakat Kutsal Kitapların bildirdiklerini, güvenilir bilgilerin yardımıyla tahkik etmek söz konusu olunca, Tevrat'ın -Tufanı zaman ve kapsam bakımından anlatışında- çağdaş bilgilerle bağdaştırılamaz niteliği, açıkça ortaya konulmuş olmaktadır. Aksine Kur'ân'ın anlatışının ise, tarafsız tenkide yol açabilecek hiçbir unsur ihtiva etmediği belli oluyor. Tevrat'ın anlattığı zamandan, Kur'ân'ın anlattığı zamana gelinceye kadar insanlar, bu olaya ışık tutabilecek bazı bilgiler mi edinmişlerdi? Kesinlikle hayır; zira Eski Ahit ça-

---

115 Bu dağ, Türkiye'nin doğusundaki Ağrı dağıdır. Müellif, Batılıların devam ettirmek istediği bu ilk çağ isimlendirmesini kullanmaktadır. Fakat bu bölgenin asırlardan beridir Türkleştiği ve İslâmlaştığı âşikârdır. Nasıl ki bin yıldan fazla bir zaman zarfında Avrupa'nın haritası da defalarca değişmiştir (Mütercim).

ğından Kur'ân çağına gelinceye kadar, bu eski hikâye konusunda insanların sâhip oldukları tek belge, özellikle Tevrat idi. Kıssalarda, çağdaş bilgilerle bağdaşacak yönde olan bu değişikliği beşerî faktörlerle izah edemediğimize göre, bir başka izahı kabul etmek gerekir, o da, Tevrat'ın ihtiva ettiği vahiyden, daha sonra yapılmış olan bir vahyi kabul etmektir.

III. HZ. MUSA'NIN MISIR'DAN ÇIKIŞI[116]

Hz. Musa'nın ve taraftarlarının, Kenan'a yerleşmelerinin ilk aşaması olan Mısır'dan çıkışlarıyla, son derece önemli bir olayla karşı karşıya geliriz. Bunun sadece efsânevî olduğunu benimsetmek üzere şurada burada öne sürülen iddialara rağmen, bilinen bir ortama yerleştirilebilen bu olay, tarihî bir gerçektir.

Eski Ahit'te **Çıkış olayı,** Mısır'dan çıkıştan sonra çölde yürüyüş ve Sina dağında Allah'ın yaptığı ahit kıssalarıyla birlikte, Tevrat'ın ikinci kitabını oluşturur. Kur'ân da bu olaya, özellikle çok önemli bir yer verir: Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun'un Firavunla münasebetlerinin ve bizzat Mısır'dan çıkış konusunun A'râf, Yûnus, Tâhâ ve Şuarâ sûrelerinde olduğu gibi uzunca anlatıldığı yahut kısaca hikâye edildiği, hattâ bazen sadece hatırlatıldığı görülür. O zamanki Mısır yönünden merkezî şahsiyet olan "Firavun" ismi, yanlışımız yoksa, Kur'ân'ın yirmi yedi sûresinde, toplam olarak yetmiş dört defa tekrarlanır.

Kur'ân ve Tevrat anlatımının incelenmesi burada özel bir fayda sağlamaktadır. Çünkü meselâ, Tufan kıssasında, aralarında fark görüldüğü halde, bu konuda her iki kıssa, esas itibariyle birbirine uygun gelmektedir. Elbette bazı farklar vardır, fakat -görüleceği üzere- Tevrat'taki anlatım, nazarı itibara alınması gereken tarihî bir değer taşır. Çünkü ilgili firavunun, daha doğrusu iki firavunun kimliklerinin tesbit edilme-

116 Müellif, Çıkış'la ilgili bu açıklamalardan sonra bu sahadaki araştırmalarını derinleştirmiş, Türkçe'ye de çevrilen müstakil bir kitapta neşretmiştir. Bkz., *Çıkış Kitabı*, Gelenek Yay., İst. 2002. (Y.Notu)

sini sağlar, Kur'ân da, tamamlayıcı bir bilgi ilâve eder. Bu iki kutsal kitap kaynağına, "égyptologie"nin (Mısır'la ilgili araştırmalar) çağdaş verileri de eklenir. Böylece Kur'ân'ı, Tevrat'ı ve zamanımızın bilgilerini karşılaştırarak, Kutsal Kitaplardaki hâdiseyi, tarihî bir muhteva içine yerleştirmek işi başarılır.

Tevrat'a göre Hz. Musa'nın Mısır'dan Çıkışı

Tevrat, bu kıssaya, yahudilerin Mısır'a girişlerini hatırlatmakla başlar. Onlar, Mısır'da Hz. Yûsuf'a iltihak etmek üzere, Hz. Yakub'la birlikte girmişlerdi. Sonra "Mısır'da, Yûsuf'u tanımayan bir kral iktidara geldi." (Çıkış, 1, 8). Artık baskı dönemi başlamıştır. Bu firavun, yahudileri, bazı şehirleri inşa etmeye zorlar. Tevrat bu şehirlerin Pitom ve Ramses adlarını taşıdığını bildirir. Firavun, yahudilerin nüfus artışını önlemek amacıyla, onlardan yeni doğan her erkek çocuğunun ırmağa atılmasını emreder. Bununla birlikte Musa, doğumundan üç ay sonrasına kadar, annesi tarafından saklanır. Fakat ana, neticede onu, hasırdan yapılmış bir sepet içerisinde, ırmağın kıyısına koymağa, ister istemez karar verir. Firavunun kızı onu bulur ve onu alarak, bizzat kendisinin annesinin yanına emzirilmek üzere verir. Zira bebeği kimin alacağını gözetleyen Musa'nın kız kardeşi, onu tanımazlıktan gelmiş ve prensese -aslında çocuğun annesi olan- bir süt annesini tavsiye etmiştir. Çocuğa firavunun bir oğlu gibi bakılır ve ona "Musa" adı verilir.

Genç Musa, Medyen diyarına gider, orada evlenir ve uzun zaman orada ikâmet eder. Çıkış kitabında (2, 23) okuduğumuz şu ayrıntı önemlidir: "Bu uzun süre esnasında, Mısır kralı öldü."

Allah, Musa'ya, gidip firavunu bulmasını ve kardeşlerini Mısır'dan çıkarmasını emreder (Bu emir, ateşli çalı olayının

anlatımında nakledilir). Hz. Musa'nın kardeşi Harun da, bu görevde ona yardım edecektir. Bundan ötürü, Mısır'a döndüğünde Musa, kardeşiyle birlikte firavunun yanına varır. Bu Firavun, iktidarı sırasında Musa'nın dünyaya gelmiş olduğu firavunun halefi idi.

Firavun, Musa'nın beraberindeki yahudilerin, Mısır'dan çıkmalarını reddeder. Allah tekrar Musa'ya tecelli eder ve aynı isteğini firavuna tekrarlamasını emreder. Tevrat'a göre Musa o zaman seksen yaşındadır. O, firavuna, tabiatüstü güce sahip olduğunu, olağanüstü bir yolla gösterir. Bu kâfi gelmez. Bunun üzerine Allah, Mısır'ın üzerine meşhur felâketleri gönderir; ırmakların sularının kana dönüşmesi, kurbağaların, sivrisineklerin, at sineklerinin istilası; sürülerin ölmesi, insanlarda ve hayvanlarda tatarcığın ortaya çıkması; dolu vurması, çekirge istilâsı, koyu karanlıklar, bütün ilk doğanların ölmesi. Fakat firavun ard arda gelen bütün bu felâketlere rağmen, yahudilerin çıkmasına izin vermez.

Nihayet onlar, "kadınlar hâriç" 600.000 erkek[117] olarak Ramses şehrinden kaçarlar (Çıkış, 12, 37). İşte bunun üzerine "Firavun kendi cenk arabasını hazırlatıp ordusunu yanına aldı. Ve her biri üzerinde araba cenkcisi olmak üzere altıyüz seçme cenk arabasıyla Mısır'ın bütün cenk arabalarını aldı... Mısır kralı, "yüksek elle çıkan" İsraillilerin peşine takıldı." (Çıkış, 14, 6 ve 8). Mısırlılar deniz kıyısında, Musa'nın grubuna yetiştiler. Hz. Musa asasını kaldırınca, deniz önünde yarıldı, adamları denizin ortasına kuru yerden girdiler. "Ve Mısırlılar onları kovaladılar ve Firavunun bütün atları ve cenk arabaları ve atlıları arkalarından denizin ortasına girdiler." (Çıkış, 14, 23). "Ve sular dönüp cenk arabalarını ve atlıları onların

117 İleride görüleceği üzere bu rakam, açıkça mübâlağalıdır.

arkasından denize girmiş olan bütün firavun ordusunu örttü, onlardan bir kişi bile kalmadı." *(Çıkış, 14, 28-29)*.

Çıkış kitabındaki metin, son derece açıktır: Firavun, takipçilerin başında bulunuyordu. Çıkış kitabı "onlardan bir kişi bile kalmadı." diye tasrih ettiğine göre, o da, helâk olmuştur. Kitab-ı Mukaddes bu ayrıntıyı, ayrıca Hz. Davud'un mezmurlarında da tekrar ele alır: Mezmur, 106, 11 ve Mezmur, 136, 13-15.

Son cümleler şükrân ifadesidirler:
"Kızıl denizi ikiye bölene;
Çünkü inayeti ebedidir;
Ve İsrail'i ortasından geçirene;
Çünkü inayeti ebedidir.
Firavun ile ordusunu Kızıldeniz'e atana
Çünkü inayeti ebedidir."

Şu halde, Kitab-ı Mukaddes'e göre, Çıkış firavununun suda boğulduğunda hiçbir şüphe yoktur. Kitab-ı Mukaddes, onun cesedinin âkıbetine dair bir kelime bile söylememektedir.

Kur'ân'a Göre Çıkış

Kur'ân'daki Çıkış Kıssası, ana hatlarıyla Tevrat'takine benzer. Kur'ân kıssasını bir araya toplamak gerekir, zira o, Kitabın çeşitli parçalarına dağılmış olan unsurlardan oluşmaktadır.

Çıkış zamanında hüküm süren firavunun kimliğini belirtmek imkânı verecek herhangi bir şahıs adını Tevrat gibi, Kur'ân da zikretmiyor. Bilinen tek şey, onun danışma meclisinde bulunanlardan birinin "Hâmân" adını taşıdığıdır; o, Kur'ân'da altı defa anılır *(Kasas, 6, 8 ve 38; Ankebut, 39; Mü'min, 24 ve 36)*.

Firavun yahudilere işkence uygular:

"Musa kavmine demişti ki: 'Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın, O sizi firavunun adamlarından kurtardı. Onlar, sizi işkencenin en kötüsüne koşuyorlar, oğullarınızı kesiyorlar, kadınlarınızı utanca boğuyorlardı!" *(İbrâhim: 14, 6)*.[118]

Bu işkence, aynı tabirle 7. sûrenin 141. âyetinde de hatırlatılır. Fakat Kur'ân, Tevrat'ın yaptığı gibi, angaryaya koşulan yahudiler tarafından inşa edilen şehirlerin adlarını zikretmez.

Musa'nın, ırmağın kıyısına bırakılışı Tâhâ: 39-40 ile Kasas: 7-13 'te anlatılır. Kur'ân'ın anlatışında, Musa'yı bulup alan, firavunun adamlarıdır. Nitekim Kasas sûresinin 8. ve 9. âyetlerinde şunu okuyoruz:

"Nihayet onu Firavunun adamları aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına dert olsun. Gerçekten firavun, Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı."[119]

"Firavunun karısı, ona dedi ki: 'O, bana da sana da göz nuru olacak. Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz.' Onlar (hiçbir şey) hissetmiyorlardı."

İslâmî gelenek, Musa'ya ihtimam gösteren firavun hanımının Âsiye olduğunu kabul eder. Kur'ân'a göre, Musa'yı bulup alan firavunun karısı değil, onun "adamları" (âlu), yani saray halkıdır.

Musa'nın gençliği, Medyen ülkelerindeki ikâmeti, evlenmesi, Kasas sûresinin 13 ilâ 28. âyetlerinde anlatılır. Ateşli Çalı olayı, özellikle Tâhâ sûresinin birinci kısmı ile Kasas sûresinin 30 ilâ 35. âyetlerinde yer alır.

Kur'ân, Tevrat'ın uzun uzadıya tasvir ettiği gibi, Mısır üzerine ilâhî azab olarak gönderilen on felâketi anlatmaz, fakat

---

118 Âyetteki (Yestahyûne) fiili bu anlama gelebilirse de, müfessirler "hayatta bırakıyorlar" mânâsını verirler. Muhtevâya uygun olan da budur. Mısırlılar onları câriye edinmek için sağ bırakıyorlardı (Mütercim).

119 Veya "gerçekten Firavun, Hâmân, ve askerleri güçlü idiler" (Mütercim).

beş felâketi sadece isim olarak zikreder: Taşkın, çekirge, kımıl, kurbağalar ve kan *(A'râf: 133)*.

Kur'ân, Mısır dışına kaçışı, Tevrat'ın verdiği coğrafî unsurları ve inanılması güç rakam değerlerini zikretmeksizin anlatır. Gerçekten, Tevrat'ın öne sürdüğü gibi 600.000 erkeğin ve onların âilelerinin, çölde bu kadar uzun süre ikamet etmeleri pek anlaşılır şey değildir.

İbrânîlerin ardına düşen firavunun ölümü 20. sûrenin 78. âyetinde şöyle anlatılır: "Firavun askerleriyle onların ardına düştü, deniz onları örttü." Yahudiler kurtuldular. Firavun boğuldu, fakat cesedi bulunur ki bu, Tevrat'ın zikretmediği son derece önemli bir husustur.

Yûnus sûresi, 90 ilâ 92'de Allah şöyle hitap ediyor:

"İsrailoğullarını denizden geçirdik, Firavun ve askerleri de zulmetmek ve saldırmak için onların arkalarına düştü. Nihayet boğulma kendisini yakalayınca: 'Gerçekten, İsrailoğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!' dedi."

"(Allah dedi): Şimdi mi (inanıyorsun?) Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun? Bugün senin bedenini (denizin dibinden) kurtaracağız ki, senden sonra gelenlere ibret olasın."

Bu parça şu iki açıklamayı yapmayı gerektirir:

a) Söz konusu isyan ve saldırganlık hâlet-i ruhiyesi, Hz. Musa'nın, firavun nezdinde yaptığı ikna teşebbüslerini göz önünde bulundurmakla anlaşılmalıdır.

b) Firavunun kurtarılması, onun cesedi için anlaşılmalıdır; zira, Hûd sûrenin 98. âyetinde açıkça belirtildiği gibi firavun ile taraftarları cehennemlikler arasındadır:

"(Firavun) kıyamet günü kavminin önünde gidip, onları ateşe götürecektir."

İşte tarihî, coğrafî ve arkeolojik bilgilerle karşılaştırmaya elverişli olaylar bunlardan ibarettir. Kaydetmek gerekir ki Kur'ân kıssası, Tevrat kıssasından şu noktalarda ayrılmaktadır:

- Kur'ân'da yer isimleri belirtilmez: Hz. Musa'nın taraftarları olan İbranîlerin kurduğu şehirlerin adları, yahut Çıkış güzergâhındaki yer ve şehir adları, Kur'ân'da geçmez;

- Musa'nın Medyen'de bulunduğu sırada, Mısır'da bir firavunun ölmüş olduğu Kur'ân'da bildirilmez;

- Firavuna hitap ettiği sırada, Hz. Musa'nın yaşı hakkında Kur'ân herhangi bir bilgi vermez;

- Hz. Musa'nın beraberindekiler konusunda, Kur'ân'da herhangi bir rakam ifadesi yer almaz. Oysa bu husus Tevrat'ta, inanılmayacak boyutta şişirilmiştir (600.000 erkek ve ailesi ki iki milyonu aşkın insan demektir);

- Firavunun cesedinin, onun ölümünden sonra kurtarılacağı hususuna Tevrat'ta rastlanmaz.

İki hikâye arasında, bizim için şu anda önemli olan ortak noktalar ise şunlardır:

- Hz. Musa'nın taraftarı olan yahudilere firavunun işkence uyguladığı, Kur'ân tarafından da doğrulanmaktadır;

- Söz konusu Mısır firavununun adı, her iki kıssada da anılmamaktadır;

- Mısır'dan Çıkıştan sonra firavunun öldüğü, Kur'ân tarafından doğrulanmaktadır.

Kutsal Kitaplarda Bildirilenlerin Çağdaş Bilgilerle Karşılaştırılması

İsrailoğullarının Mısır'daki ikâmetleri ve oradan çıkmaları hakkındaki Kur'ân ve Tevrat kıssaları, çağdaş bilgilerle karşılaştırmaya elverişli bir konu teşkil ederler. Doğrusunu

söylemek gerekirse, her hususta aynı durumda bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir, zira bazı yönler çeşitli problemler meydana çıkardığı halde, bazıları pek de tartışmaya konu olabilecek malzeme ortaya koymamaktadırlar.

1. Kıssaların Bazı Ayrıntılarının İncelenmesi

Mısır'daki İbrânîler

Fazla yanılmaksızın şunu söylemek mümkün görünüyor: Tevrat'ta yazılı olduğu üzere (Tekvin, 15, 13 ve Çıkış, 12, 40) İbrânîler Mısır'da 400 veya 430 sene kalmışlardır. Tekvin ile Çıkış arasındaki pek de önemli olmayan uyuşmazlık ne olursa olsun, onların ikâmetleri, Hz. İbrahim'den çok sonra, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yûsuf ve kardeşlerinin Mısır'a yerleşmeleriyle başlamıştır. Bu yerleşme konusunda, az önce zikrettiğim Tevrat tarafından verilen bilgiler ile Kur'ân tarafından -en ufak bir kronolojik kayıt taşımaksızın- verilen bilgi dışında denilebilirse, bu noktada bizi aydınlatabilecek başka hiçbir belge bulunmamaktadır.

P. Montet'den Daniel-Rops'a kadar, bilginler şimdiki durumda bütün ihtimalleri göz önüne alarak şöyle düşünmektedirler: Hz. Yûsuf'un ve sülâlesinin gelmeleri, İ.Ö. 17. yüzyılda Hiksos'ların Mısır'a doğru akın ettikleri zamana rastlamaktadır. Avaris'te, yani deltada, Hz. Yûsuf'u ve kardeşlerini iyi karşılayan kral da, bir Hiksos hükümdarı olmalıdır.

Bu değerlendirme, şüphesiz, Kitab-ı Mukaddes'in I. Krallar kitabının (6, 1) bize bildirdikleriyle açık bir çelişki ortaya koymaktadır. Çünkü I. Krallar kitabı, Mısır'dan çıkışın, Hz. Süleyman'ın Mabedi'nin[120] inşasından (İ.Ö. 971 civarında), 480 yıl önce gerçekleştiğini söyler. Şu halde buna göre çıkış,

---

120 Mescid-i Aksa (Mütercim).

İ.Ö. yaklaşık 1450 yıllarında, dolayısıyla da Mısır'a giriş 1880–1850 civarında olması gerekir. Hâlbuki -şimdi düşünüldüğü üzere- bu devir, tam tamına Hz. İbrahim'in yaşadığı devirdir. Tevrat'ın başka yerlerde verdiği bilgilere göre Hz. İbrahim ile Hz. Yûsuf arasında yaklaşık 250 yıl bulunmalıdır. Şunu demek istiyoruz: Kitab-ı Mukaddes'in I. Krallar kitabının bu parçası, kronolojik yönden kabul edilemez.[121] Savunduğumuz bu fikrin karşısına, ancak söz konusu kitaptan alınan bilgilerle çıkılabilir. Fakat onun verdiği kronolojik bilgilerin aşikâr yanlışlığı, ona dayanarak yapılacak itirazın, bütün geçerliliğini gidermeye yeter.

İbrânîlerin Mısır'da bıraktıkları izler, Kutsal Kitaplarda bildirilenler dışında, çok müphemdir. Bununla beraber, hiyeroglifle yazılmış bazı belgeler, Mısır'da Apiru'lar (yahut Hapiru veya Habiru'lar) denilen bir işçi sınıfının varlığını zikrederler. Bunlar, haklı ya da haksız olarak, İbrânîlerle (Hebreux) aynı sayılmıştır. Bu tabirle yapı, tarım, bağ vb. işçiler belirtiliyordu. Onlar nereden gelmişlerdi? Buna cevap vermek çok güçtür. M.P. de Vaux'nun yazdığı gibi, "onlar, yerli halktan bir grup oluşturmuyorlardı, kendilerini toplumun herhangi bir sınıfıyla aynı saymıyorlardı ve hepsinin yaptığı iş veya bulundukları durum aynı değildi."

III. Tutmes devrindeki bir papirüs, onların "ahır adamları" olduğunu söylüyor. İ.Ö. 15. yüzyılda, II. Amenofis'in onlardan 3600 kişiyi Kenân'dan gelirken esir olarak getirdiği bilinmektedir. M.P. de Vaux'nun yazdığına göre, bunun sebebi, onların Suriye-Filistin ahâlisinin soylu kesiminden önemli bir grubu teşkil etmeleriydi. İ.Ö. 1300'e doğru I. Sethi'nin hükümranlığı sırasında bu Apiru'lar, Kenân'da Beth-Shean

---

121 M.P. de Vaux'nun yazdığı gibi, I. Krallar kitabının bu parçası hakkında nasıl düşünmek gerektiği konusunu, ileride tekrar ele alacağız.

yöresinde birtakım kargaşalıkları kışkırtırlar. II. Ramses'in hükümdarlığı sırasında onlardan, firavunun işlerinde taş ocağı işçisi yahut sütun taşıyıcı olarak çalışanlar olmuştur (Ramses Miamon büyük cümle kapısı). Tevrat vasıtasıyla biliniyor ki İbraniler, II. Ramses devrinde Kuzey başkentini yani Ramses şehrini inşa etmek üzere gelmişlerdir. Mısır belgelerinde bu Apiru'ların isimleri, 12. yüzyıla kadar geçecek ve son olarak da III. Ramses devrinde zikredilecektir.

Fakat Apiru'ların adı yalnız Mısır'da geçer. Öyleyse bu tabir sadece İbrânîlere uygulanabilir mi? Belki de bu kelime başlangıçta, -menşe'lerini ihsas ettirmeksizin- kürek mahkûmlarını ifade ediyordu, müteâkiben bir mesleği nitelemek için kullanılmıştı. Fransızca'da "Suisse" kelimesinin taşıdığı çeşitli anlamların bulunmasıyla bu durum arasında bir karşılaştırma yapmak neden mümkün olmasın? Bu kelime İsviçre'de oturan kimse için olduğu kadar, Fransız monarşisindeki İsviçreli bir asker veya Vatikan muhafızı yahut Hıristiyan Kilisesindeki bir görevli hakkında kullanılmaktadır.

Ne olursa olsun, II. Ramses döneminde, (Tevrat'a göre) İbrânîler, (hiyeroglif metinlerine göre) Apiru'lar, firavun tarafından emredilen ağır işlere ve tabir câizse angaryalara katılmışlardır. Şüphe yoktur ki, II. Ramses yahudilere işkence uygulamıştır. Çıkış kitabında anılan Ramses ve Pitom şehirleri, Nil deltasının doğu kesiminde yer alırlar. Birbirinden yaklaşık 25 km. uzaklıkta bulunan şimdiki Tanis ve Kantir, bu eski şehirlere tekabül ederler. II. Ramses tarafından kurulan Kuzey başkenti orada idi. II. Ramses de işkence yapan firavundur.

İşte Musa bu ortamda dünyaya gelecektir. Onun, denizin sularından kurtuluşunu belirleyen şartlar, yukarıda geçmişti. Onun ismi, Mısır ismidir. P. Montet, **L'Egypte et la Bible** (Mısır ve Kitab-ı Mukaddes) kitabında, bunu güzelce ispatla-

mıştır: Mesw ya da Mesy, Ranke'nin, hiyeroglif lisanındaki Şahıs Adları Lügati'ndeki listede yer alır. Musay ise bunun, Kur'ân'daki transliterasyonudur.

Mısır Felâketleri

Tevrat bu isim altında, Allah tarafından gönderilen on azabı zikreder ve bu "felâketler"den herbiri hakkında, oldukça ayrıntılı bilgi verir. Bunların çoğunun olağanüstü yönü ve boyutu vardır. Kur'ân ise sadece beş felâketi sayar ki, bunların çoğu, tabiî olayların ileri bir derecesinden başka bir şey değildir; tufan (taşkın), çekirgeler, kımıllar, kurbağalar ve kan.

Çekirgelerin ve kurbağaların kaynaması Tevrat'ta zikredilir. Bu kaynak, ırmakların sularının kana dönüşüp bütün ülkeyi bastığından (aynen) bahseder; Kur'ân bütün ayrıntıları bırakarak sadece kanı zikreder. Bu kan hakkında her türlü hipotez yürütülebilir.

Tevrat tarafından tasvir edilen öteki felâketler ise (sivrisinekler, at sinekleri, tatarcık, dolu, koyu karanlıklar, hayvanların ve insanların ilk doğanlarının ölmesi), çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Nitekim muhtelif kaynaklardan gelen unsurların yan yana konulmasıyla meydana gelen tufan kıssasında da bu durum görülmüştü.

Çıkış Güzergâhı

Tevrat'ın iyice belirttiği bir güzergâh bulunduğu halde, Kur'ân'da buna dair bilgi verilmez. M.P. de Vaux ile P. Montet'den her biri, ayrı ayrı bu konuyu incelemiştir. Hareket noktası muhtemelen Tanis-Kantir'dir, fakat güzergâhın geri kalan kısmı konusunda, Tevrat hikâyesini doğrulayabilecek izler, hiçbir yerde bulunamamıştır ve denizin, hangi yerde Musa'nın grubuna geçiş imkânı verdiğine dair de hiçbir şey söylenememektedir.

Deniz Mucizesi

Bunun astronomik sebeplerden ya da uzaktaki bir volkan püskürmesiyle ilişkisi olabilecek bir depremden ileri gelen bir deniz çalkalanması sonucunda ortaya çıktığı tasarlanmıştır. Buna göre İbrânîler, denizde suyun çekilmesinden yararlanarak geçmiş, onların ardına düşen Mısırlılar ise dalganın geri dönmesiyle boğulmuş olmalıdırlar. Bütün bunlar sırf hipotezden öteye geçemezler.

2. Firavunlar Kronolojisi Yönünden Çıkış Olayı

Çıkış olayını zaman içine yerleştirme konusunda, daha geçerli pozitif bilgilere ulaşmak mümkündür.

Uzun bir süreden beri, II. Ramses'in halefi olan Mineptah'ın, Hz. Musa'nın Çıkışı sırasındaki firavun olduğu kabul edilmiştir. Nitekim bu yüzyılın başlarının ünlü egyptologue'u (Eski Mısır Bilimi Uzmanı) Maspéro'nun, *Guide du Visiteur du Musée du Caire* (Kahire Müzesi Ziyaretçi Rehberi) eserinde 1900 yılında yazdığına göre "Kızıldeniz'de boğulduğu söylenen Mineptah, İskenderiye kaynaklı bir geleneğe göre, Çıkış sırasındaki firavun olmalıdır." Maspéro'nun bu iddiasını dayandırdığı belgeleri bulamadım, fakat müellifin ciddîliği, vardığı bu hükme büyük bir değer vermeyi gerektirir.

P. Montet bir yana bırakılırsa, hipotezin Eski Mısır bilimcileri ve çağdaş Kitab-ı Mukaddes tefsiri uzmanlarından, bu hipotezin lehinde veya aleyhinde deliller arayanların, son derece nâdir olduğunu görürüz. Tersine, şu son birkaç on yılda, birbirinden farklı hipotezlerin ortaya çıktığına tanık olunmuştur. Öyle görünüyor ki bunların öne sürülmesinin amacı, kutsal kitaplardaki kıssaların belirli bir tarafı ile uyum sağlamaktır. Ne var ki söz konusu yazarlar, kutsal kitapların belirli bir yanına önem vermiş olup, onlardaki öteki taraflarla uğraşmamışlardır. İşte böylece, kutsal kitaplardaki bütün bilgi-

lerle ve aynı zamanda tarih, arkeoloji vb. bilimlerin verileriyle karşılaştırmak zahmetine girişmeksizin, herhangi bir kıssanın belirli bir yönüyle bağdaşabilecek gibi gelen, şu veya bu hipotezin ortaya atıldığına tanık olunmaktadır.

Meydana çıkan bu hipotezlerin en tuhaf olanlarından biri, J. de Miceli'ye (1960) ait olup, Çıkış'ı günü gününe (İ.Ö. 9 Nisan 1495 olarak) belirlemeyi başardığını ve bunu, münhasıran takvim hesaplarıyla yaptığını iddia eden faraziyedir. Bu yazara göre, o zamanki Mısır hükümdarı II. Tutmes olduğundan, Çıkış sırasındaki firavun da bu olmalıdır. Mademki II. Tutmes'in mumyasında -bu yazarın anlaşılmayan bir sebeple cüzzam diye nitelediği- deri dokusu bozuklukları olduğu bildiriliyor ve mademki Tevrat, Mısır üzerine gönderilen felâketlerden birinin derideki kabarcıklar olduğunu söylüyor, öyleyse hipotez doğrulanmıştır! Bu şaşırtıcı düşünce yapısı, Tevrat anlatımının öteki olaylarını, özellikle Ramses şehrinin Tevrat'ta zikredilişini hiç mi hiç hesaba katmamaktadır. Çünkü Çıkış'ı, Ramses'in saltanatından önce bir zamana yerleştirmekte, hipotez tamamıyla boşa çıkmaktadır.

II. Tutmes'de rastlanan deri bozukluklarına gelince, bundan, bu Mısır kralının Çıkış sırasındaki firavun olarak belirlenmesi için herhangi bir delil çıkarmaya yer yoktur. Zira onun oğlu III. Tutmes ile torunu II. Amenophis'de de deri kabarcıkları[122] görülmektedir. Hatta bazı araştırıcılar, bunlar hakkında "aile hastalığı" hipotezini öne sürmüşlerdir. Şu halde II. Tutmes hipotezinin, savunulacak yanı yoktur.

Daniel-Rops'un **Le Peuple de la Bible** (Kitab-ı Mukaddes Milleti)[123] adlı kitabında öne sürdüğü ve II. Amenophis'in Çıkış firavunu olduğunu ileri süren hipotezi de aynı

122 Bu deri bozuklukları Kahire'deki Mısır Müzesinde, bu firavunların mumyaları üzerinde açık seçik görülmektedir.

123 Desclée de Brouwer, 1970.

durumdadır. Bu hipotez de, bir önceki gibi temelden yoksundur. Sırf II. Amenophis'in babası olan III. Tutmes'in aşırı milliyetçi olması sebebiyle Daniel-Rops, II. Amenophis'in İbrânîlere işkence uygulayan kral ve -nedendir bilinmez- onun kayın vâlidesi ünlü kraliçe Hatshepsout'un da Musa'nın elinden tutan hanım olduğunu ilân eder.

M.P. de Vaux, **Histoire ancienne d'Israel**[124] (İsrail Eski Tarihi) adlı kitabında, Çıkış sırasındaki firavunun II. Ramses olduğu şeklindeki hipotezini, daha sağlam bir temele dayandırır. Çünkü bu hipotez, Tevrat kıssasının bütün noktalarıyla uyuşmasa da, hiç değilse şu çok önemli bilgiyi göz önüne sermek şerefine sahiptir: O da, Tevrat'ta anılan Ramses ve Pitom şehirlerinin, II. Ramses'in saltanatı sırasında kurulduğudur. Öyleyse Çıkış olayının, II. Ramses'in tahta çıkışından önce cereyan etmiş olması düşünülemez. Onun saltanata gelmesi ise Drioton ve Vandier'in kronolojisine göre İ.Ö. 1301, Rowton'unkine göre ise İ.Ö. 1290 yılına rastlar. Daha önce anılan iki hipotez, bu zorlayıcı sebep dolayısıyla kabul edilemez: Tevrat'ın bahsettiği zulüm firavunu II. Ramses'tir.

M.P. de Vaux'ya göre Çıkış, II. Ramses'in saltanatının ilk yarısında veya ortasına doğru meydana gelmiş olmalıdır. M.P. de Vaux'nun zaman yönünden ifadesi, tamamen müphemdir: Yazar bu tarihi, -tabir caiz ise- Hz. Musa'nın beraberindekilerin Kenan'a yerleşme zamanı ile II. Ramses'in halefi II. Mineptah'ın zamanı hakkında bir fikir vermek amacıyla bildirir. Firavun Mineptah, babasının ölümü üzerine sınırları düzenlemeye, İsrailoğullarını yola getirmeye mecbur kalmıştı, nitekim onun saltanatının 5. yılından kalan bir âbide de bunu desteklemektedir.

---

124 J. Gabalda et Cie, 1971.

Bu hipotezin aleyhinde iki delil öne sürülebilir:

a) Tevrat Çıkış kitabında (2, 23) Mısır kralının, Hz. Musa'nın Medyen'deki ikameti sırasında öldüğünü kaydediyor. Bu Mısır kralı, Çıkış kitabında, İbrânîleri Ramses ve Pitom şehirlerini inşa etmeye zorlayan kral olarak tasvir olunur ki o da II. Ramses'tir. Şu halde Çıkış olayı, onun halefinin zamanında cereyan etmiş olabilir. Fakat M.P. de Vaux, Tevrat'taki Çıkış, 2, 23 cümlesinden şüphe ettiğini bildirmektedir.

b) Bundan daha şaşırtıcı olanı, Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu müdürü M.P. de Vaux'nun, Çıkış teorisini sunuşu esnasında, Tevrat'ın iki temel parçasının adını bile anmamasıdır. Hâlbuki bu iki metin, Firavunun, kaçanları takip ettiği sırada öldüğünü bildirmektedir. Bu unsur ise Çıkış olayının, saltanatın ancak sonunda yer almasını gerektirir.

Gerçekten tekrar etmek gerekir ki, firavunun bu hâdisede hayatını kaybettiğinde şüphe yoktur. Çıkış kitabının 13 ve 14. bölümleri, bu noktada kesindirler: "Ve (Firavun) kendi cenk arabalarını hazırlatıp ordusunu beraberine aldı..." (14, 6). "Mısır kralı, İsrailoğullarının arkasına düştü ve İsrailoğulları, yüksek elle çıktılar..." (14, 8). "Ve sular dönüp cenk arabalarını ve atlıları, onların arkasından denize girmiş olan bütün firavun ordusunu örttü; onlardan bir kişi bile kalmadı." (14, 28). Üstelik Hz. Davud'un Yahve'ye hamd eden 136. Mezmuru, Firavun'un ölümünü doğrulamaktadır: "... Firavun ile ordusunu Kızıldeniz'e atana..." (136, 15).

Böylece Hz. Musa'nın hayatında; o, Medyen'de iken bir firavun ölmüştür; bir başka firavun da Çıkış sırasında ölmüştür. Hz. Musa'nın muhatabı olan bir firavun değil, iki firavun vardır: Birisi işkence uygulayan, öbürü de Çıkış sırasında takip eden. Sırf II. Ramses'in söz konusu olduğunu ileri süren M.P. de Vaux'nun hipotezi, tatmin edici değildir, çünkü her şeyi

açıklayamamaktadır. Şimdi gelecek olan mülâhazalar, onun iddiasına karşı tamamlayıcı delilleri sunacaktır.

3. II. Ramses İşkence Uygulayan Firavun, Mineptah İse Çıkış Olayındaki Firavundur

P. Montet, birçoklarıyla birlikte, Maspéro tarafından zikredilen ve esasen İslâmî gelenekte olduğu kadar klâsik Hıristiyan geleneğinde[125] de bulunan İskenderiye geleneğini[126] yeniden ele almıştır. Kendisinin, **L'Egypte et la Bible**[127] (Mısır ve Kitab-ı Mukaddes) adlı kitabında açıklanan bu teori, tamamlayıcı bilgilerle, özellikle ünlü arkeologun herhangi bir îmâda dahi bulunmadığı Kur'ân kıssasının katkılarıyla, desteklenmektedir. Onlara geçmeden önce, tekrar Tevrat'a dönelim.

Firavunun adı verilmese de, Çıkış Kitabı "Ramses" kelimesini zikretmektedir. Ramses ismi Tevrat'ta, İbrânîlerin zorla çalıştırılmaları suretiyle kurulan iki şehirden birinin adıdır. Bugün bu iki şehrin, Nil deltasının doğu kısmındaki Tanis-Kantir yöresine ait olduğu bilinmektedir ki II. Ramses de, Kuzey başkentini orada inşa ettirmişti. Muhakkak ki bu yörede Ramses'ten önce başka binalar vardı. Fakat burayı önemli bir mesken yapmak şerefi ona aittir. Son birkaç on yıldaki kazılar, buna kesin bir delil teşkil eder. Bu merkezin kurulmasında o, köleleştirilmiş olan İbrânîleri çalıştırmıştır.

Tevrat'ın "Ramses" kelimesini görmek, hayretimizi mucip olmuyor. Zira bundan bir buçuk asır önce Champollion,

---

125 20. yüzyıl başlarında dînî öğretimde okutulmak üzere yazılmış, Başpapaz H. Lesetre'ninki gibi, Kutsal Tarihe dair eserlerde, Çıkış olayının, Mineptah'ın saltanatı sırasında meydana geldiği bildirilir.

126 Hiçbir şüphe yok ki Ptolemeler'in muhteşem devrinde, Roma istilâsının tahriplerinden önce İskenderiye'de Antikite hakkında tarihî belgeler bulunmaktaydı, fakat bunlar maalesef günümüze ulaşmamıştır.

127 Delachaux et Niestle, Neuchatel, 1959.

ifade ettiği temel özellikleri inceleyerek, hiyeroglifin anahtarını keşfedeli beri bu kelime, alışılagelen bir kelime haline gelmiştir. Şu halde şimdiki durumda, hangi anlamı ifade ettiğini bilerek onu okuyup telâffuz etmeye alışmış bulunuyoruz. Fakat tasavvur etmek gerekir ki hiyerogliflerin anlamı, İ.S. yaklaşık 3. yüzyılda kaybolmuş; Ramses ismi sadece Tevrat'ta ve ismi az çok bozan bazı Yunanca ve Latince kitaplarda muhafaza edilmişti. Meselâ Tacite Annales eserinde Rhamsis'ten bahsetmektedir. Tevrat ise kelimeyi son derece doğru olarak intikal ettirmiştir: Kitab-ı Mukaddes'in Tevrat kısmında bu isim dört defa zikredilir *(Tekvin, 47, 11; Çıkış 1, 11 ve 12, 37; Sayılar 33, 3 ve 33, 5)*.

İbranca Tevrat'ta Ramses kelimesi iki şekilde yazılır: Râ(e)mss veya Râeâmss[128] Septante adı verilen Yunanca Tevrat'ta ise Râmesse tarzındadır. Latince Tevrat, yani Vulgate, bu kelimeyi Ramesses tarzında yazar. Tevrat'ın Fransızca olarak Clémentine neşrinde *(1. basım, 1621)* ise, aynı şekilde Ramesses diye yazılıdır. Bu Fransızca neşir Champollion'un çalışmaları sırasında, itibarda idi. Champollion, *Précis du Systéme hiéroglyphique des anciens Egyptiens* *(2. basım, 1828, s. 276)* adlı kitabında, kelimenin Tevrat'taki imlâsından bahseder.

Böylece Tevrat, Ramses ismini İbranca, Yunanca ve Latince[129] metinlerinde hayranlık uyandıracak bir şekilde korumuş olmaktadır.

---

128 (e) harfi, İbranca'daki (ayın) harfini göstermektedir.

129 Ayrıca Eski Tevrat neşirlerinde, tefsircilerin, bu kelimenin mânâsını doğru dürüst anlamadıklarını görmek de tuhaftır. Meselâ, 1621 yılında Fransızca olan Clémentine neşrinde, Ramesses kelimesi hakkında gülünç bir anlamsızlık ortaya koyan şu açıklama yapılıyor: "Haşerât gürültüsü" (tonere de la vermine).

Şimdiye kadar sunulan bilgiler, şu hususları ispatlamaya yeter:

a) Mısır'da Ramses adlı biri tahta geçmeden önce Çıkış olayı düşünülemez;

b) Hz. Musa, Ramses ve Pitom şehirlerini inşa ettiren firavunun saltanatı zamanında, yani II. Ramses'in saltanatı sırasında dünyaya gelmiştir;

c) Hz. Musa Medyen'de iken, Mısır'da hükümrân olan firavun, yani II. Ramses ölmüştür. Şu halde Hz. Musa'nın hayatının bundan sonraki olaylarının, bu firavunun halefinin, yani Mineptah'ın saltanatı sırasında cereyan ettiği düşünülmelidir.

Dahası var; firavunlar kronolojisi içerisine Çıkış olayını yerleştirmek konusunda, Tevrat, son derece önemli bir unsur daha ihtiva etmektedir: O da, Hz. Musa'nın Allah'ın emri üzerine, firavunun hâkimiyetinden kardeşlerini kurtarmaya teşebbüs ettiğinde, seksen yaşında olduğudur: "Ve firavuna söyledikleri zaman Musa seksen yaşında ve Harun seksen üç yaşında idi." *(Çıkış, 7, 7)*. Tevrat'ın başka bir yerinden *(Çıkış, 2, 23)*, Hz. Musa'nın Medyen ülkesindeki ikameti esnasında, saltanatı zamanında Hz. Musa'nın dünyaya gelmiş olduğu firavunun (Tevrat metni hükümdar adındaki değişiklikten bahsetmez) öldüğünü öğreniyoruz. Bu iki Tevrat metni, Hz. Musa'nın Mısır'da hükümdarlıkları zamanında yapmış olduğu iki firavunun saltanat sürelerinin toplamının, en az seksen yıl olmasını gerektirir.

Oysa II. Ramses'in saltanat süresinin altmışyedi yıl olduğu bilinmektedir. (Drioton ve Vandier kronolojisine göre 1301'den 1235'e; Rowton kronolojisine göre ise 1290'dan 1224'e kadar). Onun halefi olan Mineptah'ın saltanatının kaç yıl sürdüğü hakkında Eski Mısırbilimcileri kesin bir söz söyleyemiyorlar. Fakat M.P. de Vaux'nun da önem vererek be-

lirttiği üzere, onun saltanatının onuncu yılını gösteren belgeler bulunduğundan, en azından on yıl sürdüğü bellidir. Drioton ile Vandier Mineptah hakkında iki ihtimal bildirirler: Ya 1234'den 1224'e kadar on yıllık bir saltanat, ya da Rowton'un benimsediği gibi 1224-1204 arasında süren yirmi yıllık bir saltanat. Eski Mısır-bilimcileri, Mineptah'ın saltanatının âkıbeti konusunda herhangi bir kesin bilgiye sahip değildirler. Bilinen tek husus, kendisinden sonra Mısır'ın, bir çeyrek asır boyunca son derece ağır dâhilî bir kriz geçirdiğinden ibarettir.

Saltanat süreleri belli olmasa da, Yeni İmparatorluk boyunca, II. Ramses-Mineptah dönemi dışında, iki saltanat süresinin toplamının seksen yıla ulaştığı veya seksen yılı aştığı başka bir dönem mevcut değildir. Öyleyse, Hz. Musa'nın kendi kavmini kurtarmaya giriştiği sırada, Tevrat tarafından bildirilen ömür müddeti, sadece II. Ramses ve Mineptah'ın ard arda gelen saltanatları için uygun düşebilir. Şu halde bütün bilgiler şu hükme varmaya imkân vermektedir: Hz. Musa, II. Ramses'in hükümdarlığının başında doğmuştur, bu firavun altmış yedi yıllık saltanatından sonra öldüğünde o, Medyen'de bulunuyordu. Daha sonra II. Ramses'in oğlu ve halefi Mineptah nezdinde de, Mısır yahudilerinin haklarını savunmuştur. Mineptah'ın hükümranlığı -Rowton'un düşündüğü ve pek âlâ mümkün olduğu gibi- şayet yirmi yıl sürmüşse, bu olay, onun saltanatının ikinci yarısında cereyan etmiş olabilir. Hz. Musa, Mısır'dan çıkışı, her halûkârda, Mineptah'ın saltanatının sonunda gerçekleştirmiştir. Çünkü Kur'ân'ın ve Tevrat'ın belirttiği üzere bu firavun, ülkesini terkeden İbrânîleri kovalarken hayatını yitirmiştir.

Bu şema Hz. Musa'nın çocukluğu ve onun firavun ailesi tarafından büyütülmesi konusundaki Kutsal Kitapların bildirdikleriyle tam bir uygunluk arzeder. II. Ramses'in, öldüğü sırada yaşının hayli ilerlemiş olduğu biliniyor. Onun ömrünün doksan veya yüz sene sürdüğü söylenmiştir. Bu hipoteze göre

o, altmış yedi yıl süren hükümrânlığının başında 23 ilâ 33 yaşında idi. Bu yaşlarda firavun evli olabilirdi. Böyle olunca, Kur'ân'ın bildirdiği üzere, Nil kıyısında bebek Musa'nın "Firavunun saray halkından biri" tarafından bulunması ve firavun nezdinde, kendi karısının, çocuğun öldürülmemesi hususunda teşebbüse geçmesi konusunda anlaşılmayan bir taraf kalmaz.

Tevrat, bebeği bulanın, firavunun kızı olduğunu ileri sürüyor. II. Ramses'in, saltanatının başlangıcındaki yaşını göz önüne alırsak, terkedilmiş bir bebeği görebilecek yaşta bir kız çocuğunun babası olması, pek âlâ mümkündür. Şu halde Kur'ân kıssası ile Tevrat kıssası arasında bu noktada bir çelişki yoktur.

Tanzim ettiğimiz hipotez, Kur'ân'la tam bir uygunluk arzeder. Buna karşılık, Kitab-ı Mukaddes'in yalnız bir yerine aykırıdır. O da, görüldüğü üzere, I. Krallar kitabının 6. bölümünün birinci cümlesidir (Altını çizerek tekrar belirtelim ki bu kitap da, Tevrat'a dâhil değildir). Bu parça oldukça münakaşalıdır ve M.P. de Vaux, Eski Ahit'in bu kitabının, Mısır'dan çıkışın tarihini, Hz. Süleyman'ın mabedinin inşa tarihine göre bildiren kronolojisini reddetmektedir. Dolayısıyla, bu parça hakkındaki tereddüd, ona, -burada serdolunan mütâlâa karşısında- ciddi bir delil nazarıyla bakmamıza engel teşkil etmektedir.

Mineptah'ın Saltanatının 5. Yılına Ait Âbide Taş Meselesi

Mineptah'ın 5. yılına ait ünlü âbide metninde bu firavunun son icraatını teşkil eden Mısır'dan Çıkış hakkında, burada açıklanan teze aykırı bir taraf bulunduğuna inanılmıştır.

"İsrail" kelimesinin[130] zikrolunduğuna dair bilinen tek hiyeroglif belgesi olması hasebiyle bu âbidenin son derece bü-

130 Bu kelimenin arkasından bir "tamlayan (muzâf)" gelmektedir ki, bu durum, bu kelime ile bir insan grubunun belirlendiği konusunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır.

yük bir önemi vardır. Mineptah'ın saltanatının birinci döneminden kalan âbide, Thèbes'teki firavun mezarında keşfedilmiştir. Belge, bu firavunun, Mısır'ın komşuları ve özellikle "kökü kazınmış ve artık tohumu kalmamış..." İsrail üzerinde kazanmış olduğu bir dizi zaferleri zikreder. Burada "İsrail" kelimesinin bulunmasının, yahudilerin daha önce Kenân ülkesine yerleşmiş olmalarını ve tabiatıyla İbranîlerin, Mısır dışına çıkışlarının da bu tarihte olup bitmiş olmasını gerektirdiği savunulmuştur.

Bu itiraz geçerli olamaz, zira İbrânîlerin Mısır'da bulundukları sırada, Kenân ülkesinde Yahudilerin bulunmayacağını öngörmektedir ki, bunun da savunulacak yanı yoktur. Bununla beraber, II. Ramses tezini öne süren M.P. de Vaux, **Histoire ancienne d'Israel** kitabında, Kenân ülkesine yerleşme konusunda şunları yazar: "Güney bölgesi için, İsrailîlere akraba olanların, Cadès yöresine yerleştikleri tarih, belli değilse de çıkıştan öncedir." Demek ki o, Hz. Musa'nın yanındakilerin çıkışından daha önceki bir zamanda, Mısır'dan çıkmış bazı grupların yerleşmiş olmasını mümkün bulmaktadır. Bazılarının İsrailîlerle aynı saydıkları Apiru'lar veya Habiru'lar, II. Ramses'ten -ve dolayısıyla da çıkıştan- çok önce Suriye-Filistin'de yerleşmişlerdi: Bir belge vasıtasıyla II. Amenofis'in, 3600 kişilik bir grubu esir alıp, Mısır'da angaryaya koştuğunu öğrenmiyor muyuz? I. Séthi devrinde, onların Kenân'da Beth-Shean yöresinde bazı isyanları kışkırttıklarını da biliyoruz. P. Montet, **L'Egypte et la Bible** kitabında bunu hatırlatır. Şu halde şöyle düşünmek oldukça makul olacaktır: Kendi ülkesi dâhilinde, daha sonra Mısır'dan kaçmak üzere Hz. Musa'nın etrafında toplanacak insanlar bulunurken, Mineptah, sınırlarındaki bu ırkları şiddetle yıldırmak istemiştir. Öyleyse Mineptah'ın 5. yılına ait âbidenin bulunması, bizim hipotezimize hiçbir surette zarar vermez.

Ayrıca yahudi milletinin tarihinde "İsrail" kelimesinin ortaya çıkması, Hz. Musa grubunun Kenân ülkesine yerleşmesine hiç de bağlı değildir. Bu ismin aslı şudur:

Tekvin'e göre (32, 29) "İsrail," Hz. İshak'ın oğlu ve Hz. İbrahim'in torunu olan Hz. Yakub'un ikinci adıdır. *Ökümenik Kitab-ı Mukaddes Tercümesi*'nin (Eski Ahit, 1975) tefsircilerine göre, muhtemelen şu anlama gelir: "Allah kendisine kudretini göstersin." Bir insana bu lakabın verilmesinden sonra, bir büyük atanın hatırası hürmetine, zamanla bir ırkı nitelemesinde şaşılacak bir taraf bulunmaz.

Şu halde İsrail ismi, Hz. Musa'dan çok önce, yani ondan birçok yüzyıl önce ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu adın, Mineptah'ın saltanatı sırasındaki bir anıtta anıldığını görmek, şaşırtıcı olmamalıdır. Bu anılış, Hz. Musa'nın Çıkışının, firavun Mineptah'ın 5. yılından önce olduğu iddiası lehine, hiçbir surette delil teşkil edemez.

Nitekim, Mineptah anıtı, "İsrail" adını verdiği bir topluluğu zikretmekle, siyasî yönden örgütlenmiş bir grubu kasdedemez. Çünkü bu kitâbe İ.Ö. 13. yüzyılın sonuna aittir ve İsrail Krallığı ise İ.Ö. ancak 10. asırda kurulacaktır. Belgenin daha mütevazı bir insan topluluğunu ifade etmesi zorunludur.[131]

Bugün bilinmektedir ki, İsrail'in tarihe girişinden önce, sekiz veya dokuz asırlık bir oluşma dönemi geçmiştir. Bu dönem, birçok yarı göçebe topluluğun, özellikle Amoritlerin ve Ârâmîlerin bütün bölgeye yerleşmeleri ve kendi grupları arasında -içlerinde İbrahim, İshak ve Yakub-İsrail'in de bulunduğu-

131 Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu profesörlerinden M.P. B. Couroyer'in de, Çıkış Kitabını tercüme ederken yaptığı açıklamalarda dikkati çektiği üzere (Paris, Cerf yayınları, 1968, s. 12), belgedeki öteki özel isimler gibi "İsrail" ismi de, orada "ülke" tamlayanı yerine "millet" tamlayanı ile birlikte geçmektedir" (yani "İsrail ülkesi" değil, "İsrail Milleti" denilmektedir).

patriarches'ların zuhuru ile damgalanmıştır. Son patriarche'ın ikinci adı, gelecekte siyasî bir grubun çekirdeği olacak olan bir grubu belirlemek için kullanılmıştır. Bu siyasî grup ise Mineptah'ın saltanatından çok sonra ortaya çıkacaktır, çünkü İsrail Krallığı, İ.Ö. 931-930'dan 721'e kadar sürecektir.

4. Kutsal Kitaplar Tarafından Çıkış Sırasında Firavunun Ölümünün Bildirilmesi

Çıkış sırasında firavunun ölümü, hem Kur'ân hem de Tevrat kıssasının çok önemli bir noktasını teşkil eder. Onun öldüğü, metinlerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Kitab-ı Mukaddes yönünden ölüm, sadece Tevrat'ta bildirilmekle kalmaz, ayrıca Hz. Davud'un Mezmurlarında da zikredilir. Nitekim bu yerler yukarıda belirtilmişti.

Hıristiyan bilginlerin bu konuyu, sükutla geçiştirmeleri son derece tuhaftır. M.P. de Vaux'nun, Çıkış Olayı'nın II. Ramses saltanatının birinci bölümünde veya ortalarında cereyan ettiğini savunan tezi de bu kabildendir; yazar, firavunun bu olayda boğulduğunu hiç mi hiç hesaba katmamaktadır. Çünkü boğulduğunu düşünmek, ister istemez Çıkış olayını, firavunun saltanatının sonuna yerleştirmeyi gerektirir. *Kudüs Kitab-ı Mukaddes* Okulu'nun müdürü olan yazar, **Histoire ancienne d'Israel** kitabında, savunduğu bu tezle Kitab-ı Mukaddes'in iki kitabının verdiği bilgiler arasında çelişki bulunmasından hiçbir şekilde endişe etmemiş gözüküyor.

P. Montet, **L'Egypte et la Bible** kitabında Çıkış'ın, Mineptah devrinde olduğunu söylerse de, kaçanları takip edenlerin başkanı olan firavunun ölümü hakkında tek kelime bile söylemez.

Bu şaşırtıcı tutum, Yahudilerin tutumuna zıt düşer: "Firavun ve askerlerini Kızıldeniz'e atan" Allah'a hamdeden Hz. Davud'un 136. Mezmur'unun 15. cümlesi, onların âyinlerinde sık sık tekrarlanır. Onlar, bu cümle ile Çıkış kitabının (14,

28-29) şu cümleleri arasındaki uyumu bilirler: "Ve sular dönüp cenk arabalarını ve atlıları, ve onların arkasından denize girmiş olan bütün firavun ordusunu örttü, onlardan bir kişi bile kalmadı." Onlara göre firavunun birlikleriyle beraber helâk olduğunda en ufak bir şüphe yoktur. Bu aynı metinler, Hıristiyanlarca muteber olan Kitab-ı Mukaddes nüshalarında da bulunur.

Hıristiyan tefsirciler kasıtlı bir şekilde ve bu apaçık bilgileri karşılarına alarak, firavunun ölümünü konu dışı bırakırlar. Hatta dahası var; bazıları ölüm olayını Kur'ân'ın zikretmesini hatırlatarak, okuyucularını tuhaf karşılaştırmalara götürmek isterler. Nitekim *Kudüs Kitab-ı Mukaddes Okulu*[132] yönetimi altında yapılan Kitab-ı Mukaddes tercümesinde, firavunun ölümü ile ilgili olarak adı geçen Okul profesörlerinden M.P. Couroyer'in kaleminden şu açıklamayı okuyoruz:

"Kur'ân (10, 90-92'de) ona işaret eder ve halk arasında yaygın geleneğe göre, firavun ordusuyla birlikte boğulmuş (ki Kutsal Metin[133] bundan bahsetmez), deniz altına yerleştirilmiş olup, orada deniz adamlarına, yani foklara hükmetmektedir."

Kur'ân'ın muhtevasını bilmeyen kimse, ister istemez -tefsirciye göre- Kitab-ı Mukaddes metnine aykırı bir Kur'ân ifadesiyle, açıklamada Kur'ân'a yapılan atıftan hemen sonra yer alan ve güya halk geleneğinden gelen gülünç bir efsane arasında bir bağıntı kurmaya gider.

Bu konudaki Kur'ân ifadesinin gerçek durumunun, bu yazarın telkin ettikleriyle hiçbir ilgisi yoktur: Kur'ân'ın Yûnus sûresinin 90 ilâ 92. âyetleri, firavun ve birliklerinin, -kendi-

132 L'Exode (Çıkış), 1968, s. 73.

133 Açıklamayı yapan yazarın "kutsal metin" tabiriyle Kitab-ı Mukaddes'i kasdettiğinde hiçbir şüphe olamaz.

lerini kovaladıkları sırada- İsrailoğullarının denizi geçtikleri- ni ve o zaman boğulacağı sırada firavunun şöyle feryad ettiği- ni bildirir: "Gerçekten, İsrailoğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de ona teslim olanlardanım!" Allah ona şöyle karşılık verir: "Ne o, şimdi mi (inanıyorsun)? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun!" ve devamla "Bugün senin bedenini kurtaracağız ki senden sonra gelenlere ibret olasın. Ama insanların çoğu, bizim âyetlerimizden gâfildirler."

Firavunun ölümü konusunda, bu sûrenin ihtiva ettiği hususlar bunlardan ibarettir. Ne burada ne de Kur'ân'ın bir başka yerinde, Kitab-ı Mukaddes tefsircisinin ileri sürdüğü hayali uydurmalar bulunmaz. Kur'ân metni, sadece çok açık bir şekilde, firavunun bedeninin kurtarılacağını haber vermektedir; anlaşılan, temel nokta da budur.

Hz. Peygamber tarafından, Kur'ân insanlığa tebliğ edildiği zaman, modern çağda bazı insanların -haklı ya da haksız olarak- Çıkış olayı ile ilgili sandığı bütün firavunların cesetleri, Luksor'a göre Nil'in öbür yakasında Thebes'teki yeraltı mezarlığında bulunuyordu. Dolayısıyla o devirde, bu olay hakkında hiçbir şey bilinmiyordu; bunlar ancak 19. yüzyılın sonlarında keşfedildi. Kur'ân'ın bildirdiği gibi, Çıkış sırasındaki firavunun cesedi pek âlâ kurtarılmıştır: Bu firavun kim olursa olsun, günümüzde Kahire'deki Mısır müzesinin Kral mumyaları salonunda bulunmakta ve ziyaretçiler tarafından görülebilmektedir. Demek ki gerçek M.P. Couroyer'in hile ile Kur'ân'a bağlamak istediği gülünç efsaneden çok başkadır.

5. Firavun Mineptah'ın Mumyası

Bütün delillerin, Çıkış sırasındaki firavun olduğunu düşündürdüğü II. Ramses'in oğlu Mineptah'ın mumyalanmış

cesedi, Loret tarafından Thebes'de 1898'de Krallar Vâdisinde bulundu. Oradan da Kahire'ye götürüldü. Elliot Smith mumyanın sargılarını 8 Temmuz 1907'de açtı. O, The Royal Mummies (1912) kitabında bu ameliyeyi ve cesedin incelenmesini tutanak halinde verir. Birçok noktada rastlanan bozukluklara rağmen, mumyanın korunma durumu, zamanında memnuniyet verici idi. Bu tarihten beri mumya, Kahire müzesinde baş ve boyun kısmı açık, cesedinin geri kalan kısmı bir bezle örtülü olarak ziyaretçilere teşhir edilmektedir, öyle ki, bu son aylara kadar[134] E. Smith tarafından 1912'de alınan fotoğraflar dışında mumyalanmış cesedin tam boy fotoğrafları müzede bile bulunmuyordu.

1975 Haziran'ında, Mısır yüksek makamları firavunun cesedinin o zamana kadar örtülü olan kısımlarını incelemek ve fotoğraflarını almak imkânını bana tanıdılar. Mumyanın şimdiki durumu, bundan altmış yıl öncesindeki durumu ile karşılaştırılınca, mumyanın bozulduğu ve bazı parçalarının kaybolduğu açıkça görüldü. Mumyalı dokular bazı kısımlarda insan eliyle, bazı kısımlarda ise herhalde zamanın geçmesiyle, büyük ölçüde yıpranmıştı.

Bu tabiî yıpranmanın, mumyanın, Thebes yeraltı mezarlığında üç bin yıldan beri istirahat ettiği mezarda, 19. yüzyılın sonunda bulunmasından bu yana ortaya çıkan, korunma şartlarındaki değişmeden ileri geldiği açıktır. Hariçten sımsıkı tecrid etmeyen ve mikro-organizmalar tarafından bozulmasını engellemeyen bir cam mahfaza içinde, suhunet farklarına maruz ve mevsimlik rutubetin etkisinden korunmayan mumya, her türlü bozulma sebeplerinden mahfuz olarak, kendisini yaklaşık üç bin yıl boyunca koruyan şartlardan yoksun kalmıştı. Mumya, sargılarının koruyuculuğundan ve mezarda kapalı ortamda bulunma avantajından mahrum idi. Oysa bu-

---

134 Bu söz 1976 yılında söyleniyor (Mütercim).

lunduğu mezardaki suhunet daha sabit ve oradaki hava, senenin bazı devrelerinde Kahire'deki havadan daha az nemli idi. Muhakkak ki o, büyük ihtimalle daha önce bizzat yeraltı mezarlığında da bozucu etkilere maruz kalmıştı. Mezar yağmacılarının girişi veya kemirgenler bazı yıpranmalara yol açmıştı, fakat yine de -öyle anlaşılıyor ki- zamanın yıpratmasına karşı oradaki şartlar, bugünkünden daha da elverişli idi.

Mumyanın 1975 Haziran'ındaki incelenmesi boyunca, benim teklifim üzerine birtakım özel araştırmalara girişildi. El Meligy ve Ramsiys adındaki iki doktor tarafından mükemmel bir radyografik etüd gerçekleştirildi. Bir yandan da doktor Mustafa Manialaviy, göğüs cidarı düzeyindeki madde kaybından yararlanmak suretiyle, bir mumyaya uygulanan ilk endoskopiyi gerçekleştirerek göğüs kafesinin ve karnın içini inceliyordu. Böylece cesedin içinin çok önemli bazı kısımlarını görmek ve fotoğraflarını almak mümkün oldu. Mumyalanmış cesetten kendiliğinden düşmüş olan bazı parçaların mikroskobik incelenmesi, Paris'te Prof. Mignot ve doktor Durigon tarafından yapılacaktır. Bu etüd, Prof. Cerccaldi ile gerçekleştirilecek olan genel adlî tıp incelemesiyle tamamlanacaktır. Çok üzülerek söyleyeyim ki, bu eserin yazılması tamamlandığı anda kesin sonuçlar henüz tesbit edilememişti.

Şimdiki durumda bu incelemeden çıkarılabilecek netice: Kısmen ölümcül olabilecek, büyük ölçüdeki madde kaybı ile müteaddit kemik dokusu hasarlarının müşahede edilmesinden ibarettir. Ancak bunların bazılarının, firavunun ölümünden önce mi sonra mı olduğunu söyleyebilmek henüz mümkün değildir. Firavun, en kuvvetli ihtimalle, Kutsal Kitapların anlattığı üzere ya boğulma ile, ya da denizdeki boğulmasından önce çok şiddetli bir travma ile, yahut aynı anda cereyan eden boğulma ve travma ile ölmüştür.

Yukarıda zikrolunan yıpranma sebeplerine, bütün bu doku bozuklukları da eklenirse, -çok yakın bir gelecekte kurtarma ve onarma tedbirleri alınmadığı takdirde- firavunun mumyalanmış cesedinin iyi bir şekilde korunabilmesinin hayli şüpheli olduğu söylenebilir. Bu tedbirler alınmalıdır ki, Çıkış olayındaki firavunun ölümünün ve Allah'ın, onun cesedini korumasının günümüze kadar gelen bu tek maddî delili, kısa veya uzun bir zaman zarfında kaybolmasın.

İnsanın, kendi tarihinin belgelerini koruması, her zaman temenni edilir, fakat burada bundan daha fazla bir şey vardır: Bu belge, Hz. Musa'yı tanıyanın, mumyalanmış bir bedendeki müşahhaslaşmış tanığıdır. Hz. Musa'nın ricalarına karşı diretenin, kaçarken kovalayanın ve bu işte hayatını verenin tanığıdır. Cesedi, Allah'ın iradesiyle yok olmaktan kurtulup, Kur'ân'da da yazıldığı gibi "insanlar için bir ibret"[135] haline dönüşenin tanığıdır.

Çağdaş buluşların katkılarında, Kutsal Kitapların doğruluğunun delillerini araştıranlar için, Kahire'deki Mısır müzesinin Kral Mumyaları Salonu'nda, firavunun cesedi konusundaki Kur'ân âyetlerinin ne de parlak bir ispatı sergileniyor!

---

135 Hz. Musa'nın kıssasının bir başka tanığı olan II. Ramses'in mumyası da, Mineptah'ın mumyasınınki ile mukayese edilebilecek bir incelemeye konu teşkil etmiştir; onun için de aynı koruma tedbirleri tavsiye edilmiştir. Kahire'de 1975 yılında girişilen bu tıbbî incelemelerin sonuçlarını Fransa'daki birçok bilimsel derneğe bildirmiştim. Bu sonuçları görmek, Mısır makamlarını, II. Ramses'in mumyasını Fransa'ya emanet bırakmaya sevketti. Böylece mumya, bakımı yapılmak üzere 26 Eylül 1976 günü Paris'e geldi.

KUR'ÂN, HADÎS
ve
ÇAĞDAŞ BİLİM

Kur'ân, İslâm inanç ve teşriinin tek kaynağını teşkil etmez. Nitekim bizzat Hz. Muhammed'in hayatı boyunca ve O'nun vefatından sonra, Peygamberin işlerinde ve sözlerinde, tamamlayıcı bir hüküm kaynağı aranmıştır.

Bu bilgiler sözlü rivâyet yolu ile geliyordu. Onları metin halinde derlemeye teşebbüs edenler -olayların cereyanından sonra onları yazmak durumunda kalınca- titiz araştırmalara girişmişlerdir. Onların bu bilgileri derleme çetin görevinde, uygulamaları gereken titizlik endişesi meydandadır. Çünkü Hz. Peygamberin hayatının her olayı ve onun her sözü için ciddi hadîs mecmualarında, Hz. Muhammed'in ev halkından ve ashabından, onu nakledene kadar çıkan bir silsile halinde, olayı anlatan râvîlerin isimleri zikredilir.

Böylece Hz. Peygamber'in sözleri ve işleri hakkındaki birçok mecmua "Hadîsler" adı altında meydana gelmiştir. Bu kelime aslında "söz" anlamına gelmekte ise de ıstılahta, "olayların anlatımı" işini de kapsamaktadır.

İlk mecmualar, Hz. Muhammed'in vefatını izleyen ilk birkaç on yılda yayılmaya başladı. Ondan sonraki birinci asırda ortaya çıkan eserler, nakledilen olayların genişliği yönünden, nisbeten sınırlıdırlar. Kendilerini daha çok kabul ettiren mecmuaların ortaya çıkması için, Hz. Peygamber'in vefatından, iki asırdan biraz daha fazla bir zaman geçmesini beklemek gerekmiştir. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in zamanına daha yakın olan eserler, en derli toplu bilgileri nakleden eserler değildirler. En geniş ve en doğru bilgileri veren eserler, Hz. Muhammed'den iki yüz yıldan daha fazla bir zaman sonra hazırlanmış olan el-Buharî ve Müslim'in mecmualarıdır. El-Buharî'nin

mecmuasına, genellikle Kur'ân'dan sonra en sahih eser nazarıyla bakılır. Houdas ve Marçais 1903-1914 yılları arasında, bu eserin Fransızca tercümesini **Les Traditions İslamiques** adıyla yayınlamışlardır. Son yıllarda bu eserin İngilizce tercümesi ile birlikte olarak Arapça neşri, Medine'de İslâm Üniversitesi'nden Dr. Muhammed Muhsin Khan tarafından yapılmıştır. Demek ki Arapça bilmeyenlerin de, hadîsleri mütalâa etmeleri mümkündür. Fakat -Fransızca tercümesi de dâhil- Batılılarca yapılan bazı tercümelerin değeri konusunda son derece ihtiyatlı olmak gerekir. Zira onlarda birtakım yanlışlıklar ve gerçeğe uymayan taraflar bulunmaktadır ki bunlar hakikî bir tercümeden ziyade, yapılan yorumlardan ibaret olmaktadır; hattâ bazen onlar, hadisin gerçek anlamını o derece değiştirirler ki onlara, taşımadıkları mânâları yüklerler.

Hadîs mecmuaları, ortaya çıkışları yönünden, haklı olarak İncillerle mukayese edilebilir. Her iki eser grubu da, naklettikleri olayların, görgü tanığı olmayan yazarlar tarafından kaleme alınmışlardır. Keza her iki eser grubu da, anlattıkları olaylardan, bir süre sonra ortaya çıkmışlardır. İnciller gibi, hadîs mecmualarının tamamı da, sahih olarak kabul edilmemişlerdir. Hadîslerin ancak az bir kısmı, hadîs ilmi uzmanlarınca ittifakla kabul edilmiştir; aynı hadîs mecmuasında sahih hadîslerin yanında, zayıf ve bazen kesin olarak reddedilen hadîslere de rastlamak mümkündür.

Hıristiyanlarca itiraza hedef olmayan kanonik İncillerden farklı olarak, en muteber sayılanları da dâhil, hadîs mecmuaları -hem de İslâm tarihinin başlangıcından beri- İslâm fikir hayatının üstadları tarafından titiz bir eleştiriye konu teşkil etmiştir. İslâm'ın temeli olan Kur'ân metni ise, hiçbir surette tartışılamazdı.

Kendisinden sonraki asırlarda, bilimsel ilerlemenin ışık tuttuğu konular hakkında, Hz. Muhammed'in -yazılı vahiy,

yani Kur'ân dışında- neler söylediğinin sanıldığını, bu hadîs literatürü içinde araştırma düşüncesi ilgimi çekti. Bu araştırmada, genellikle en sahih kabul edilen, el-Buharî'ninki gibi hadîslerle kendi kendimi sınırladım. Fakat sözlü rivâyette yer alan bilgilerin insanlar tarafından yazıya geçirilmiş olması sebebiyle, rivâyeti şahsî olarak nakledenlerin hataları yüzünden, hadîslerin, bazı olayları ancak nisbî bir doğrulukla intikal ettirebileceklerini de her an hatırımda tutuyordum. Bu tür hadîsler birçok kimse tarafından nakledilen ve kesin olarak sahih[136] olan başka hadislerden ayrıdırlar.

Hadîsleri araştırırken müşahede etmiş olduğum hususları, Kur'ân ve çağdaş bilimle ilgili olarak, daha önce anlatılan hususlarla karşılaştırdım. Bu mukayesenin sonucu oldukça anlamlıdır. Gerçekten, çağdaş bilimin verileriyle karşılaştırılan Kur'ân naslarındaki tam tamına doğruluk ile; -bu incelemenin temel konusunu oluşturan- bilimsel alana giren bazı hadîs ifadelerinin, tenkide yol açabilen durumu arasındaki fark çarpıcıdır.

Kur'ân'ın bazı âyetlerini açıklamayı konu edinen hadîsler, bazen günümüzde kabulü pek mümkün olmayan izahlar verirler.

Güneşin "kendisine mahsus belirli bir yere" doğru gittiğinden bahseden ve nasıl anlaşılması gerektiği, ilgili yerde açıklanmış olan bir âyeti *(Yâsin Sûresi, âyet 38)*, bir hadîs şöyle yorumluyor: Batışı esnasında güneş, Allah'ın Arş'ı önünde secdeye varır, dönüşüne yeniden başlamak için izin ister, tekrar secde eder; neticede geldiği yere döner ve tekrar doğudan doğar. Arapça aslî metnin (Yaratılışın başlangıcı, Bed'ul-halk kitabı, 54, bâb 4, no. 421)[137] kapalı bir ifadesi olup tercüme

136 İslâm Hadîs bilginleri birinci türü zannî, ikincileri ise kat'î olarak nitelendirirler.

137 Kitap numarası metinde 54 ise de, doğrusu (59)'dur (Mütercim).

edilmesi oldukça güçtür. Ne olursa olsun, bu pasaj, güneşin dünyaya göre döndüğü anlamına gelen bir teşbihi ihtiva etmektedir; bilim bunun tersini ispatlamıştır. Bu hadîsin sıhhati hayli şüphelidir (zannî).

Yine aynı kitabın bir başka pasajı (Yaratılışın Başlangıcı kitabı, 54, bâb 6, no. 430)[138] embriyonun gelişmesinin ilk safhalarının süreleri hakkında çok tuhaf bir değerlendirme yapar: İnsanı teşkil eden unsurların birleşmesi için kırk günlük bir süre, embriyonun 'alaka (asılıp tutunan bir şey) safhası için yine kırk gün, embriyonun çiğnenmiş et parçası durumundaki safhası için yine kırk günlük bir süre. Sonra bu varlığın kaderinin ne olacağını bildirmek üzere meleklerin gelmesiyle, ona ruh üflenir. Embriyonun gelişme safhalarının bu tasviri, çağdaş bilgilere uygun değildir.

-Hangi türden bir endikasyonu bulunduğunu da bildirmeksizin- balın, şifa unsuru olabileceğine dair bir tek mülâhaza *(Nahl Sûresi, âyet 69)*, bir tarafa bırakılacak olursa, Kur'ân, tedâvî mesleği hakkında, hiçbir pratik tavsiyede bulunmadığı halde, bu tür konulara, hadîsler büyük bir yer verirler. El-Buharî'nin kitabının bir bölümünün tamamı (kitap no.76), tıp konusuna ayrılmıştır. Bu bölüm, Houdas ve Marçais'in tercümesinde, 4. cildin 62-91. sayfaları, Dr. Muhammed Muhsin Khan'ın İngilizce tercümesinin ise 7. cildinin 395-452. sayfaları arasında yer alır. Bu sayfalar hiç şüphe edilmemelidir ki bazı sahih olmayan (zannî) hadîsler ihtiva ederler. Bununla beraber hepsinin de faydası vardır, çünkü çeşitli tıbbî konularda, o devirde hangi anlayışların bulunduğu hakkında kısa bilgi verirler. El-Buharî'nin mecmuasının başka yerlerinde bulunup tıbbî yönü olan bazı hadîsler de, bunlara ilâve edilebilir.

---

138 Kitap numarası metinde 54 ise de doğrusu 59'dur (Mütercim).

Böylece hadîslerde büyü, nazar (göz değmesi) ve şeytanları kovma hakkında birtakım fikirlere rastlanır. Ancak, bu işlerde, Kur'ân'ın ücret karşılığında kullanılması hususunda bazı tahditler konulmuştur. Bir hadîs, bazı hurmalarn, büyünün etkilerine karşı koruyucu rolünü belirtir. Hurma, zehirli hayvanların sokmasına karşı kullanılabilir.

Buna karşılık, tekniğin ve ilaç yapım imkânlarının ilkel olduğu bir dönemde, birtakım basit uygulamalara veya tabiî tedâvi çarelerine başvurmanın tavsiye edilmesine şaşmamak gerekir. Kan alma, hacamat şişeleri, ateşle dağlama, bite karşı tıraş olma, deve sütünden yararlanma; çörek otu tanelerini, Hind costus'u (kustu'l-hindi) gibi bazı bitkileri, (kanı dindirici özelliğinden ötürü) hasır külünü kullanmak gibi çareler, bu tabiî tedâvi araçları arasında yer alıyordu. Kritik durumlarda, sahip olunan ve gerçekten etkili olan her türlü çareye başvurmak gerekiyordu. Fakat ilk nazarda, deve idrarı içmeyi tavsiye etmek, pek de güzel görünmüyor.

Patolojiye dair bazı meseleler hakkında verilen açıklamaları, günümüzde benimsemek çok güçtür. Bunlar arasında şunları sayalım:

- Ateş yükselmesinin sebebi: Dört rivâyet "Ateşin, cehennemin hararetinden ileri geldiğini" bildirir (Tıb kitabı, bâb 28).

- Her hastalığın bir çaresinin bulunması: "Allah hiçbir hastalık vermemiştir ki, onun çaresini de vermesin." (Tıb kitabı, bâb 1). Bu anlayışın tezahürüne, sinek hakkındaki hadîste rastlanır (Tıb kitabı, bâb 58 ve Yaratılışın Başlangıcı kitabı 54, bâb 15 ve 16): "Eğer bir kaba sinek düşerse, sineğin her tarafını ona batırmak gerekir, zira onun bir kanadı zehir, öteki kanadı panzehir ihtiva eder; (sinek) önce zehiri, müteakiben de ilacı getirir."

- Bazı yılanları görmekle çocuk düşürme (Bu yılanlar aynı zamanda körlüğe de yol açarlar): Bundan da Yaratılışın Başlangıcı kitabı, 13 ve 14. bölümlerde bahsedilir.

- Âdet dönemi dışında kan kaybı. Hayz kitabı (kitap no: 6) 21 ve 28. bâblarında, âdet dönemi dışında, kan kaybı konusunda iki hadîs ihtiva eder; bu hadîsler iki kadınla ilgilidir: Bunlardan, semptomlara dair pek ayrıntılı bilgi vermeyen birinde kan kaybının, bir kan damarından ('ırk) geldiği bildirilir; öbür durumda, âdet dışında yedi yıldan beri kan kaybına maruz olan bir kadının durumu söz konusudur: Burada da bunun, yine kan damarları sebebiyle olduğu kabul edilir. Bu bozuklukların neden ileri gelmiş olduğuna dair birçok hipotez ortaya atılabilirse de, o zaman böyle bir teşhisin hangi esasa dayandığı da, pek tasavvur edilemiyor; bununla birlikte bu hadîs, muhtemelen doğrudur.

- Hastalıkların sirayet etmeyişi. El-Buharî'nin hadîs mecmuası cüzzam, veba, kolera, deve uyuzu münasebetiyle veya genel olarak, bundan çeşitli yerlerde bahseder (76. olan Tıb kitabının 19, 25, 30, 31, 53 ve 54. bâblarında).

Fakat bu mülâhazaların yanı sıra, zikrolunan durumlara zıt olan mülâhazalar da bulunur: Nitekim, veba salgını olan yere gitmemek ve cüzzamlılardan da kaçmak tavsiye edilir.

Sonuç olarak, bilimsel yönden kabul edilemeyecek bazı hadîslerin varlığı anlaşılıyorsa da, bunların sahih olduğu şüphelidir. Bu hadîslerden bahsetmemizin tek gayesi, doğru olmayan hiçbir bilgi ihtiva etmeyen Kur'ân'ın bilimsel ifadeleriyle, onlar arasında bir mukayese yapmaktır. Bu tesbit, son derece önemli görünmektedir.

Hatırlamak gerekir ki, Hz. Peygamberin vefatı üzerine, ondan alınan talimatlar şu iki gruba ayrılıyordu:

- Bir yandan mü'minlerden birçoğu, Hz. Peygamber gibi, ezberlemiş oldukları Kur'ân'ı defalarca okumuşlardı; ayrıca Kur'ân'ın, daha peygamberin hayatında ve hatta Hicretten[139] de önce yazılmış nüshaları bulunuyordu.

---

139 Hicret, İ.S. 622 yılında olup, Hz. Muhammed'in vefatından on yıl öncesine rastlar.

- Öte yandan, onun işlerine ve sözlerine tanık olan en yakın çevresinde bulunanlarla diğer mü'minler, görüp işittiklerini hafızalarında saklamış ve gelişen inanç ve hükümleri belirlemek amacıyla, Kur'ân'ın yanı sıra, onlara da istinad etmişlerdi.

Hz. Peygamberin vefatını izleyen ilk yıllarda, onun bıraktığı iki grup tebligatı anlatan metinler hazırlandı. İlk hadîs mecmuaları, Hicretten kırk yıl kadar sonra ortaya çıktı. Fakat bundan önce, Hz. Ebû Bekr'in ve özellikle Hz. Osman'ın halifelikleri zamanında Kur'ân metni bir araya toplanmıştı. Hz. Osman, halifeliği esnasında, yani Hz. Muhammed'in vefatından sonraki 12-24 yılları arasında, nihaî metni çoğalttırıp yaymıştı.

Belirtilmesi gereken en önemli nokta, bu iki grup metnin arasında, -gerek edebî yönden gerek muhteva yönünden görülen benzemezliktir. Gerçekten, Kur'ân üslûbu ile hadîslerin üslûbu arasında bir mukayese yapmak mümkün değildir. Üstelik, -çağdaş bilimin verileri göz önüne alınarak, iki metin karşılaştırılacak olursa, meydana çıkan aykırılıklar karşısında, insan hayrete düşer. Bu zıtlıkları şöylece göstermeyi başardığımı umuyorum:

- Bir yandan çoğu zaman basit gibi görünen Kur'ân'daki bazı ifadeler, bilimin daha sonra ortaya koyacağı tarafları ihtiva etmektedir ki bu, çağdaş bilimsel imkânların ışığında incelenmekle anlaşılmaktadır.

- Öbür yandan bazı hadîsler, söylendiği çağın zihniyetine tamamen uygun olmakla birlikte, bugün bilimsel yönden kabul edilemeyecek ifadeler ihtiva ederler. Bu fikirler, sahihliği ittifakla kabul edilen ve tartışma götürmeyen İslâm'ın talimatlarına ve hükümlerine de girmiştir.

Nihayet şunu da bilmek gerekir ki, bizzat Hz. Muhammed'in Kur'ân ile kendi şahsına ait sözlerine karşı tutumu

hayli farklı olmuştur. O, tebligâtını teşkil eden Kur'ân'ın, ilâhî vahiy olduğunu ilân ediyordu. Hz. Peygamber, -daha önce de görüldüğü üzere- yaklaşık yirmi yıl boyunca, pek büyük bir ihtimamla, Kur'ân'ın sûrelerini ayırmıştı. Kur'ân, onun bizzat hayatında yazıya geçirilmesi ve namazın bir parçasını teşkil etmek üzere, ezberlenmesi gereken bir kitaptı. Esas itibariyle, kendisinin şahsî fikirleriyle fiilleri arasındaki münasebeti sağlayan sözler olarak anlaşılan hadîsler konusunda, davranışlarında onlardan yararlanmaları ve istedikleri tarzda onları yaymaları için göstermeleri gereken dikkati ise, başkalarına bıraktı. O, bu konuda hiçbir direktif vermedi.

Hadîslerin ancak mahdut bir kısmına, Hz. Peygamberin düşüncesini kesinlikle belirtir nazarıyla bakılabileceğinden; bunun dışında kalanlar, -özellikle burada ele alınan bilimsel konularda- kendi zamanında yaşayan insanların inanabilecekleri hususları ifade eder. Bunları Kur'ân metniyle karşılaştırmakla, Kur'ân'ı, sahih olmayan veya şüpheli olan hadîslerden ayıran bütün özellikler ortaya çıkar. Gerektiği gibi yapıldığı farzedilirse bu mukayese, bilimsel yönden yanlış ifadelerle dolu olan o zamana ait yazılı belgelerle, bu neviden olan her türlü hatadan uzak bulunan yazılı vahiy kitabı Kur'ân arasındaki çarpıcı farkı meydana çıkarır.[140]

140 Dinî meseleler hakkındaki hadîslerin doğrulukları, hiçbir surette söz konusu edilemez. Fakat hadîsler, dünyevî meselelerden bahsettiği takdirde, Hz. Peygamber ile öteki insanlar arasında ayrım yapmak gerekmez. Bir hadîs, Peygamber Hz. Muhammed'in şu açıklamasını ifade eder: "Dine dair emirleri size bildirdiğim zaman onlara itaat ediniz, fakat benim şahsî fikrimle herhangi bir şeyi tavsiye edersem, benim de bir insan olduğumu hatırlayın." Es-Serahsî, el-Usul (Asıllar) adlı kitabında, onun bu tutumunu ortaya koyan sözünü şu lafızla nakleder: "Size dininizle ilgili herhangi bir şey söylersem, benim bildirdiğime göre hareket ediniz, fakat dünya hayatına ait işler söz konusu olursa, siz kendi dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz!" (Yazar, bu notu ilk defa, kitabının beşinci basımına koymuştur. Mütercim).

GENEL SONUÇLAR

Bu incelemenin sonunda, bizim Batı dünyasında, kutsal kitaplar konusunda bugün taşıdığımız hâkim düşüncenin, gerçeği yansıtmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Eski Ahit'i, İncilleri ve Kur'ân'ı meydana getiren metinlerin hangi şartlarda, hangi çağlarda ve ne şekilde toplanıp kaydedildiği görülmüş bulunuyor. Üç din kitabının zuhuruna yön veren şartlar, bunlardan her biri için son derece değişik olduğundan, bu durum -gerek metinlerin asıllarına uygunluğu, gerek muhtevalarının bazı tarafları bakımından- oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur.

Eski Ahit, yaklaşık dokuz asır boyunca oluşan edebî eserler toplamından ibarettir. Eski Ahit, son derece uyumsuz bir mozayik teşkil etmekte olup, onu meydana getiren unsurlar, zaman zaman eski parçalara, ilâve edilecek parçaların eklenmesi sebebiyle, yüzyıllar boyunca insanlar tarafından değiştirilmiş durmuştur. Öyle ki, artık bugün, o parçaların nereden geldiğini bilmek, bazen çok zordur.

İnciller'in gayesi, Hz. İsâ'nın sözlerini ve işlerini aktarmakla, onun yeryüzündeki risaletinin tamamlandığı sırada, insanlara bırakmak istediği talimatları, onlara tanıtmak olmuştur. Talihsizlik, İncil yazarlarının, bildirdikleri olayların görgü tanığı olmamalarından ileri gelir. Onlar, Hz. İsâ'nın hayatı hakkında muhtelif Yahudi-Hıristiyan cemaatlerinin, bugün kaybolmuş bulunan -ve sözlü rivâyetle nihâî metinler arasında vasıta rolü oynamış olan- sözlü veya yazılı durumda korunan bilgilerin, o toplulukların sözcüleri tarafından anlatılmalarından başka bir şey değildir.

İşte şimdi, Yahudi-Hıristiyan kutsal kitaplarına bu açıdan bakmak -ve objektif olmak isteniliyorsa- eski tefsir anlayışlarını bir yana bırakmak gerekir.

Kaynakların çokluğu, kaçınılmaz bir sonuç olarak -birçok örnekler verilmiş bulunan- çelişkiler ve zıtlıklar doğurmuştur.

İncil yazarları, Hz. İsâ ile ilgili bazı olayları büyütmek konusunda, Orta Çağ Fransasındaki yiğitlik destanlarını terennüm eden sanatçılar[141] gibi davranmışlardır. Bunun sonucu olarak, olaylar, anlatanlardan her birinin kendisine mahsus durumuna göre şekillenmiş ve anlatılan hâdiselerin doğruluğunun, birçok durumda son derece şüpheli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu şartlarda Yahudi-Hıristiyan kutsal kitaplarının, çağdaş bilgilerle münasebeti olabilen bazı ifadeleri incelenirken, o metinlerin aslına uygunluğunun tartışma götürür durumu, bir problem olarak kendisini hissettirmektedir.

Çelişkiler, yanlışlıklar, çağdaş bilimin sonuçlarıyla olan zıtlıklar... Bütün bunların neden ileri geldiği, bildirilen durumlarla pekiyi anlaşılabilir. Fakat bunların farkına varan Hıristiyanlar büyük bir şaşkınlık geçirirler. Çünkü çağdaş incelemelerden açıkça ortaya çıkan sonuçları, bir savunma coşkunluğu içinde yüzen kurnazca mantık cambazlıkları altında örtbas etmek için, resmî tefsircilerce şimdiye kadar sürdürülen gayret, öylesine derin ve sürekli olmuştur ki!

Matta ve Luka İncillerinde yer alan, birbiriyle çelişen ve bilimsel yönden de kabulü mümkün olmayan Hz. İsâ'nın soy kütükleri dolayısıyla, bu ruh halinin çok manidar örnekleri verilmişti. Öteki üç İncil ile kendisi arasında bulunan ilk önemli farklar sebebiyle Yuhanna İncili dikkati çekmektedir. Bu büyük farkların başında Eucharistie esasının bu İncilde yer almayışı gelir ki bu durum genellikle bilinmez.

---

141 Bir nevi saz şairleri (Mütercim).

Kur'ân vahyinin tarihi, öteki ilk iki vahiy tarihinden, tamamen farklıdır. Vahyedilen Kur'ân parçaları, yaklaşık yirmi yıllık bir zaman içinde sıralanmış, melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e tebliğ edilir edilmez, mü'minler tarafından ezberlenmiş ve aynı zamanda, bizzat Hz. Muhammed'in hayatında yazıya geçirilmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatını izleyen 12-24 yılları arasında halife olan Hz. Osman'ın yönetiminde gerçekleştirilen Kur'ân metninin son mukabelesi, onun parçalarını bizzat ilk vahyolundukları sırada öğrenip, ondan sonra da devamlı olarak okumuş olan ve böylece metni ezberlemiş bulunan şahsiyetlerin kontrolünden geçmiştir. Bilindiği üzere metin, o zamandan beri tam bir titizlikle muhafaza edilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse, Kur'ân metni için aslına uygunluk bakımından hiâir problem yoktur.

Kendisinden önceki iki Vahyin arkasından gelen Kur'ân, sadece, -müteaddit insanlarca kaleme alınmasının alâmeti olarak İncillerde bulunan- olaylar arasındaki çelişkilerden uzak olmakla kalmaz; ayrıca tam bir tarafsızlıkla, onu bilimin ışığında incelemeye girişen kimseye, "çağdaş bilimsel sonuçlarla mükemmel bir uygunluk" şeklinde özetlenebilecek, kendisine has özelliğini de gösterir. Dahası var, kitabımızda ispatladığımız üzere onda, bilimsel türden öyle açıklamalar bulunur ki, Hz. Muhammed'in çağında yaşamış herhangi bir insanın, onun yazarı olabileceğini düşünmek mümkün değildir. Bilimsel sonuçların, şimdiye kadar açıklanmayan bazı âyetleri anlama imkânı vermesi de bunu gösterir.

Tevrat'taki birtakım kıssalarla, aynı olayları konu edinen Kur'ân kıssaları arasında yapılan karşılaştırma, Tevrat'ın bilimsel yönden kabulü mümkün olmayan ifadeleriyle, bilimle

tam bir uygunluk gösteren Kur'ân'ın açıklamaları arasındaki temel farkları ortaya koymuştur. Bu durum, meselâ Yaratılış ve Tufan konularında görülmüştü.

Hz. Musa'nın Mısır'dan Çıkış hikâyesi hakkında, Kur'ân metni, Tevrat'a çok kıymetli bir hususu ilâve ederek, böylece kıssanın tamamı, -Hz. Musa'nın yaşadığı dönemi tarih içine yerleştirmek üzere- çok memnun edici bir şekilde arkeolojik sonuçlarla uyuştuğu halde, öteki konularda Kur'ân ile Tevrat arasında çok önemli farklar kaydedilmiş bulunuyor. Bu tesbit de, Hz. Muhammed'in Kur'ân metnini hazırlamak için Tevrat'ı kopya ettiğini, en küçük bir delile dayanmaksızın ileri sürenlerin iddialarını çürütmektedir.

Nihayet, bir taraftan, hadîs kitaplarında bulunan ve Hz. Muhammed'e nisbet edilen, -fakat çoğu zaman sıhhati şüpheli olmakla birlikte en azından o devrin telâkkilerini yansıtan- hadîs kitaplarında bulunan bilimsel konularla ilgili ifadelerle, öbür taraftan aynı konular hakkında Kur'ân'da bulunan açıklamaların mukayeseli incelenmesi, bu iki grup malzeme arasındaki farkı açıkça göstermekte ve bu da, onların aynı kaynaktan gelmediğini ortaya koymaktadır.

Hz. Muhammed'in yaşadığı çağın bilimsel bakımdan durumu sebebiyle, Kur'ân'da bilimsel yönü olan açıklamaların çoğunun, insan eseri olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bundan ötürü Kur'ân'ı, vahyin ifadesi saymak tamamen yerinde olduğu gibi, bundan fazla olarak, (Kutsal kitaplar arasında) onun tamamen mümtaz bir mevkide bulunduğunu kabul etmek de gerekir; zira Kur'ân metninin, vahyolunduğu tarzda aslına uygun kaldığı muhakkak olduğu gibi, onun, çağımızda incelenen bilimsel açıklamalarının, beşerî izaha meydan okuduğu da ortaya çıkmaktadır.

HADÎSLERLE ALÂKALI ZARURÎ BİR AÇIKLAMA

Yazan

Suat Yıldırım

Muhterem müellif Dr. M. Bucaille'ın, tabiat bilimleriyle ilgili bazı hadîsler hakkındaki mütalâasını teyid etmek maksadiyle, ilk olarak eserinin beşinci basımına dercedip bize de göndermek lütfunda bulunduğu notunda Serahsî'den naklettiği hadîs-i şerifi, Müslim "Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- dünya maişetlerinde kendi içtihadı ile zanna binaen zikrettiklerine değil, din olarak söylediklerine uymanın vücubu bâbı" başlığı altında rivayet eder. Sahîh-i Müslim'de, bu konuda yer alan üç rivayetin mealleri şöyledir (Mealler Muhterem Mehmed Sofuoğlu'nun tercümesinden alınmıştır, 7, 240-242):

Musa İbn Talha, babası Talha'dan Talha şöyle dedi: Resûlullah (s.a.s.) ile beraber hurma ağaçları üzerinde bulunan bir topluluğa uğradım. Rasûlullah: "Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. Yanındakiler: "Hurma ağaçlarını telkih yapıyorlar, erkek hurmanın çiçeğini dişi hurmanın çiçeği içine koyuyorlar ki böylece dişi hurma döllenmiş olsun." dediler. Bunun üzerine Resûlullah: "Bunun (takdirden) herhangi bir şeyi defedeceğini zannetmiyorum." buyurdu. Râvi der ki: Peygamber'in bu sözü o hurma telkihi yapanlara haber verilince, onlar yapmakta oldukları aşılama işini terkettiler. Müteakiben onların işlerini bıraktıkları Resûlullah'a haber verildi. Bunun üzerine Resûlullah: "Eğer bu iş onlara faide veriyor idi ise kendileri bu işlerine devam edip yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zann söylemişimdir. Binaenaleyh zannımdan dolayı beni muâheze etmeyiniz. Fakat ben sizlere Allah'dan gelme bir şey söylediğim zaman onu hemen alıp kabul ediniz. Zira

ben Aziz ve Celil olan Allah üzerine asla zann ile yalan konuşmam." buyurdu.

Râfi' İbn Hadîc (ra) tahdis edip şöyle dedi: Allah'ın Peygamberi (s.a.s.) Medine'ye geldi. Medineliler hurma ağaçlarını erkek hurma çiçekleri ile aşılıyor halde idiler. Onlar "hurmalara telkih ediyorlar" tabirini söylerler. Resûlullah onlara: "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Onlar Biz bunu (eskiden beri) yapar dururuz, dediler. Resûlullah: "Umulur ki sizler bunu yapmasaydınız da yine hayır olur." buyurdu. Bu söz üzerine onlar bu telkih işini yapmayı terk ettiler. Sonunda hurma ağaçları meyvelerini silkip döktüler ve bu yüzden halkın azıkları eksildi. Bu durumu Peygambere zikrettiler. Bunun üzerine Peygamber: "Ben ancak (sizin gibi) bir beşerim. Ben sizlere dininizden herhangi bir şey emrettiğim zaman onu derhal alıp kabul ediniz. Sizlere (teşri' olmak üzere değil de dünya işleri ile ilgili olarak) re'y nevinden herhangi bir şey ile emredersem, şüphe yok ki ben de ancak bir beşerim." buyurdu. Ravi Ammâr oğlu İkrime: "Yahut buna benzer bir söz buyurdu." demiştir.

Aişe (ra) ile Enes (ra)'den: Peygamber (s.a.s.) hurma telkihi yapmakta olan bir topluluğa uğradı da onlara: "Bunu yapmamış olsaydınız elbette salâh olurdu" buyurdu. Neticede o sene, kuruduğunda kapçıkdan ibaret kalıveren âdi hurma hâsıl oldu. Resûlullah onların yanına uğradı ve: "Sizin hurmalarınıza ne oldu?" buyurdu. Hurma sahibleri: "(Yâ Resûlallah!) Sen böyle böyle söylemiştin." dediler. Resûlullah: "Sizler dünya işinizi daha iyi bilirsiniz!" buyurdu.

Nevevî bu hadîslerin şerhinde diyor ki: "Âlimler dediler ki: Peygamber'in "re'yimden" sözü, dünya ve dünya maişetlerine dair olan, teşri' üzerine olmayan işlerde demektir. Amma Peygamber'in şer'î olan görüş ve içtihadına gelince onunla amel etmek vâcib olur. Hurma ağaçlarını erkek çiçek tozları ile aşılamak, bundan önce zikredilen dinî ve şer'î iç-

tihad nevinden değildir. Şu da var ki bu hadîsdeki re'y lafzını, mânâ ile rivayet olmak üzere râvi Ammâr oğlu İkrime getirmiştir. Çünkü hadîsin sonunda İkrime: 'Yahut buna benzer bir söz buyurdu.' demiştir, fakat muhakkak olarak Peygamber'in lafzını haber vermemiştir. Yine âlimler şöyle derler: Bu kavl, bir haber değildir. Ancak bu rivayetlerde beyan ettiği gibi bir zandan ibarettir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in dünyaya ait geçinme işleri hususundaki re'y ve zannı da diğerleri gibi muteberdir. Binâenaleyh bu gibi şeyin vukûu mümteni' olmaz. Ve bunda bir noksanlık da yoktur. Bu sözü söylemesinin sebebi, muhatablarının himmetlerinin âhirete bağlanması ve âhiret işlerini de tanımalarıdır." (Nevevî, Şerhu Sahihi Müslim, 15: 116'dan Mehmed Sofuoğlu, adı geçen eser ve sahifelerdeki tercümesi ile).

Muhterem Ahmed Dâvudoğlu "Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi" adlı eserinin ilgili yerinde (10: 157-160), Nevevî'nin bu kısa şerhini kısmen nakletmekte, maalesef başka bir izah getirmemektedir.

Kâdi İyâd eş-Şifâ'sında (2: 416-419, Dımaşk, M. Emin Karaali ve arkadaşları, 1392 h.) "Hz. Resûlullah'ın dünya işlerine dair halleri" başlığı altında bu hadîsi Râfi', Enes ve İbn Abbâs'dan nakletmeden önce diyor ki: "Hz. Peygamber dünya işleri hakkında herhangi bir şekilde düşündüğü yahut tereddüt veya zan üzere bulunduğu halde, onun aksi zuhur edebilir" (s. 416). Hadîsleri naklettikten sonra da diyor ki: "Bunlar, daha önce belirttiğimiz üzere dünya işleri hususunda kendi re'yi ile ve onlar hakkındaki zannı ile söylemiş oldukları hakkında câridir. Yoksa şer'î hususlarda kendi içtihadı ile söylediklerinde câri değildir."

Kâdi İyâd müteakiben Bedr gazvesi sırasında Hubâb İbn Munzir'in işareti üzerine Hz. Peygamber'in konaklama yeri hususunda fikrini değiştirdiğini naklederek der ki: "İşte bun-

lar ve emsali hâller, itikad edilip başkalarına öğretilmesi gereken din işlerinden değildir. Bunlar daha önce zikri geçen işler (yani aksinin zuhuru mümkün işler) kabilindendir. Zira bütün bunlarda Resûlullah (sav) için bir nakısa veya onun mevkiini düşürecek bir durum yoktur. Bunlar sadece birtakım normal işlerdir ki, o hususlarda tecrübede bulunan ve himmetini sarfeden ve onlarla meşgul olan kimseler bilirler. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ise kalbi Rububiyyet marifeti, şer'î ilimlerle dolu olup aklı, fikri, ümmetinin dinî ve dünyevî faydaları ile meşgul idi."

"Fakat, düşündüğünün ve zannının hilafının zuhur edebileceği bu (dünyevî) işler de, bazı işler için muteber olup, nâdir hallerde söz konusudur. Yoksa bilgisizlik ve beceriksizlik ifade edebilecek derecede çok durumlarda değildir. Nitekim gerek dünya işlerini gerek dünyadaki türlü türlü insanları yönetmek hususunda mûcize sayılabilecek nice işlerini de bu kitabımızda nakletmiş bulunuyoruz."

Şihâbuddin el-Hafâcî'nin (Nesîmu'r-Riyâd, 2: 297, Mısır, 1267 h.) Şifâ'nın bu kısmını şerhederken dediği gibi, "Resûlullah'ın (s.a.s) üstün ve berrak aklı ve kemal derecesindeki sıdkı, insanların dünya işlerini de en iyi bilen biri olmasını gerektirir. Nitekim Allah Tealâ onu, varlığın birçok esrarına muttali kılmıştır. Onun 'Dünyanızın işlerini siz daha iyi bilirsiniz.' buyurması, muhatablarının gönüllerini almak, kendisini temize çıkarmamak ve tevazu makamında bulunmak gibi hikmetlere mebnîdir." "Allah Tealâ, Hz. Peygamber'i (s.a.s) bütün kâinata, en büyük bir emanetle ve onlar arasında hükmetmesi yetkisiyle gönderip, insanları itaat yoluna çağırmasını emrettiğinden Hz. Peygamber'in, dünyevî olsun, dînî olsun, beşeriyetin bütün hâllerini bilmesi gerekir. Zira dinin tamamlanması için bu şarttır; tâ ki işi kemale ersin ve kendisine emrolunanı yerine getirsin. Ona, sadece bilinmemesi herhangi bir zarara yol açmayan birtakım nâdir işler gizli kalabi-

lirdi. İşte bu sırdandır ki Resûlullah (s.a.s.) hem idare, hem kazâ, hem de fetva gibi muhtelif işlerde hüküm verme yetkisini haiz idi."

Usûl kitapları, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söylediklerinin, mahiyyetleri itibariyle aynı durumda olmadıklarını belirterek onları tasnife tâbi tutarlar. Vahy, sarih (zâhir) ve zımnî (bâtın) olmak üzere iki kısımdır. Birincisinde Hz. Peygamber'in hiçbir müdahalesi yoktur, sırf tebliğcidir. Kur'ân-ı Kerim ve bazı kudsî hadîsler böyledir. Zımnî (yahut bâtın) vahyin ise mücmel ve hülasası yine vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı Resûlullah'a (s.a.s.) aittir. Vahye müstenid mücmel hâdiseyi Hz. Peygamber'in açıklaması ve tasvir etmesi de şu ihtimallerden biriyle olabilir: a) Vahye, b) İlhama, c) Kendi firasetine dayanarak bildirir. Kendi içtihadı ile verdiği tafsilat ve tasviratı da ya resûl sıfatıyla bir kudsî kuvvetle beyan eder veyahut beşer olarak örfe, âdete ve muhataplarının umumî fikrî seviyesine göre tasvir eder.

Bundan ötürü hadîslerdeki her tafsilata sırf vahiy nazarıyla bakılamaz. Bir taraftan mahiyeti itibariyle bilgi imkânının aynı olmayışı, diğer taraftan ve bilhassa değişik zamanlardaki umumî seviyelere hitab etme durumu sebebiyle hadîslerde müteşabih ve müşkil kısımlar bulunur. Bu yüzden tasvirdeki müteşabihata ve müşkilâta bazen tefsir, hattâ tabir lâzım gelebilir. Çünkü bazı hakikatler, ancak temsillerle akla yaklaştırılabilir. Bazen maksudu anlatmak, zahirî görünüşleri müraat edip okşamayı gerektirir. Gayeyi anlatmak için bazen de mecazî ifadeye başvurmak gerekir. Aksi halde maksad anlatılamaz, insanlar fitneye düşürülebilir, böylece hidayetten uzaklaşmalarına meydan verilmiş olur. Meselâ Hz. Peygamber, kâinattaki tasarruf ve tedbîrin, Allah Tealâ'nın kudreti ile olduğunu anlatmak isterken ondan, dünyanın döndüğünü

açıkça söylemesini beklemek doğru olmaz. Dünyanın döndüğünü açıkça söyleyerek zahirî görünüş ve idrâkleri hiçe saysaydı asırlar boyunca insanların ekserisinin, tebligatının esası olan hidayetten mahrum kalmasına sebep olurdu. İlâhî irşad ve terbiye usûlü ise bundan münezzehtir. Muhterem müellif bu noktayı düşünemediğinden "batışı sırasında güneşin Allah'ın arşı önünde secdeye varıp, geldiği yere dönmek için izin istemesini." sırf bugünkü astronomi bilgileriyle ölçmekte, risalet, makam ve kelâmının diğer boyutlarını nazara almadığından, "hatalı" bulmaktadır.

Hadîslerle ilgili olarak yazdığı şu birkaç sahife, muhterem müellifin hadîs ilmi sahasındaki bilgisinin hayli sathî olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Keşke bu konuya hiç girmeseydi. Başlıca iki hatası, şu hükümlerindedir: 1- Hz. Peygamber'den sâbit olan çok az hadîs vardır. 2- Hz. Peygamber sadece dinî meseleleri anlatır; dünyevî ve bugünkü mânâda bilimsel konularda, devrinde yaşamış sıradan bir insandan fazla bir şey bilemez.

Birinci hata, müsteşriklerin hadîslerin sıhhati hakkında yazdıklarının tesirinde kalmış olmasından ileri gelmiş olmalıdır. İkinci hataya da, müsteşrik zihniyetinin tenkid metodlarını uygulamak sebep olmuştur. Kaldı ki bazı müslüman müelliflerin ifadeleri de böyle bir telâkkiye yol açmaktadır.

Meselâ Abdulvehhâb Hallâf, *İlmu Usuli'l-Fıkh* adlı eserinin Sünnet bahsinde (8. basım, Kuveyt, 1388/1968, s.43-44) "Ticaret, ziraat, orduyu tanzim, harb idaresi, herhangi bir hastalığa tedavi yolu bildirmek ve emsali dünyevî işlerdeki ihtisas, maharet ve tecrübeye müstenid olarak kendilerinden sadır olan sözler de, dinî sahaya (teşri'e) dâhil değildir; zira bunlar O'nun dünyevî tecrübe ve ihtisasından ve şahsî tak-

dirinden neş'et etmektedir. Bundan ötürü gazvelerinden birinde, orduyu konaklatmak istediği yer hakkında ashabından birisi kendisine: 'Bu, Allah'ın seni vahiyle konaklattığı bir yer midir, yoksa görüşe, harp tecrübesine dayanan bir şey midir?' diye sormuş, O'da: 'Hayır, görüşe ve harp tecrübesine dayanan bir şeydir.' deyince sahabî de: 'Öyleyse burası konaklayacak yer değildir.' diyerek Resûlullah'a (s.a.s.) açıkladığı birtakım askerî sebeplerle, ordunun bir başka yerde karargâh kurmasını teklif etmişti. Resûlullah (s.a.s.) Medinelilerin hurma ağaçlarını aşıladıklarını görerek aşılamamalarına işaret etmiş, onlar da aşılamayı bırakmışlardı. Meyveleri telef olunca "öyleyse aşılayınız, dünyanızın işlerini siz daha iyi bilirsiniz." demişti. Abdulcelil İsâ'nın da "İctihâdu'r-Resûl" adlı eserinde Abdulvehhâb Hallâf'ınkine benzer ifadeler bulunmaktadır (Bu eser "Peygamberimizin İçtihatları" adı ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir: Dr. Hilmi Merttürkmen ve Abdülvehhab Öztürk, Ankara, 1976).

Ancak, bunlara binaen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dünya işlerine dair söylediklerinin hepsini beşer olarak söylemiş olup Allah Tealâ tarafından bunların bildirilmediği tarzında bir inanç doğru değildir. Hz. Peygamber, insanların tecrübe ile öğrenebileceği bir meselede şayet zanna dayanarak bir şey söylemişse onun hilâfı vaki olabilir. Fakat zann ile söylediğine dair karine yoksa, bilgi ve haber veren bir tarzda söylüyorsa, dünyevî ve tecrübî bir mevzu dahi olsa, onun Allah tarafından bildirildiğini kabul etmek gerekir. Onun beşeriyet vasfı, dünyevî malumatının, şahsî tecrübesi veya asrının seviyesi ile sınırlı olduğu, bu sahada Allah Tealâ'nın, Ona hiçbir şey bildirmediği mânâsına gelmez. Nitekim asrının bilgi seviyesini aşan birçok hususu haber vermiştir.

Said Havvâ **"Er-Resûl Sallallâhu aleyhi ve sellem"** adlı eserinde (1, 36 vd., Beyrut, 1389/1969) "Asrımızda ilimlerin onu tasdik etmesine nümuneler" bölümünde bu konuda müteaddit örnekler vermektedir. Onlardan bazılarını aşağıda nakledeceğiz. Görüleceği üzere, örnekleri Dr. M. Bucaille'ın tenkide medar bulduğu hadîslerden vereceğiz.

Hz. Peygamber (s.a.s.) sahih bir hadîste buyurur ki: "Birinizin kabına sinek düştüğünde, onu batırıp sonra çıkarsın. Çünkü sineğin bir tarafında (kanadında) zehir, öbüründe de panzehir vardır." Bu hadîs-i şerif, eskiden bilinmeyen iki meseleyi anlatmaktadır. Birincisi: Sineğin, başlıca mikrop taşıyan bir varlık olmasıdır. İkincisi ise birçoklarınca bilinmeyen şu husustur: Sinek, antimicrobial (mikroplara karşı koyucu) özelliği olan maddeler de taşımaktadır. Dr. İzzüddin Cevvâle'nin bu konuda araştırma yaptığını bildiren Said Havvâ, ondan uzun iktibaslar yapmaktadır. Maalesef Dr. İ. Cevvâle'nin kaynaklarını bildirmediği için, fazla bilgi elde etmek isteyenlerin işini kolaylaştırmamaktadır.

Önce şunları hatırlatmakta fayda vardır:

1- Bazı zararlı hayvanların zehirlerinde fayda ve şifa bulunmaktadır. Meselâ akrebin iğnesinde hem tesirli bir zehir vardır, hem de o zehirden tedavide istifade edilmektedir. Bal arısı faydalı bal verdiği gibi, iğnesinde de tesirli bir zehir vardır.

2- Yılan ve akrep gibi bazı hayvanların zehirlerinden serum yapılıp, bu hayvanlar tarafından sokulan hastalar bu serumlarla tedavi edilmektedirler.

3- Bazı nahoş ve çirkin maddelerden, modern tıb çok faydalı ilaçlar elde etmiştir. Meselâ penisilin küf mantarların-

dan, streptomisin ise kabir toprağındaki mikroorganizmalardan imal edilmektedir.

4- Mikrobiyolojiden öğreniyoruz ki, mikropların çıkardığı toksinler vardır. Bu toksinler herhangi bir canlının bedenine girince vücud, bunlara karşı antitoksinler meydana getirir, böylece o toksinleri ve mikropları imha eder.

Sineğin vücuduna giren şeyler arasında mikroplar da bulunur. Bundan dolayı vücudunda antimikrobiyal cisimler meydana getirir. Bu cisimler sineğin, yiyecek ve içeceklere taşıdığı hastalık yapan mikropları imha etmeye muktedirdirler. Sinek yiyeceğe konup mikrop bulaştırdığında yapacağımız iş, bunları imha ederek antimikrobiyal cisimlerin çıkması için sineği batırmak olacaktır.

Dr. İ. Cevvâle, daha sonra Mahmud Kemal ile M. Abdulmun'im Huseyn adlarında iki Mısırlı doktorun araştırmasını nakletmektedir. Bu iki doktor, 1871'den 1949 yılına kadar, isimlerini verip araştırmalarının sonuçlarını özetledikleri müteaddit İngiliz, Alman, İsviçreli bilgin tarafından, sineğin vücudunun incelenmesi sonucunda, onun karnında hastalık taşıyan mikropları imha edecek güçte enzimler ihtiva eden keseciklerin bulunduğunun, bunların kuluçka devresi kısa olan ateşli hastalıklara yol açan mikropları imha edecek güçte olduklarının anlaşıldığını bildirmektedirler [Said Havva'nın adı geçen kitabı Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Halil Gönenç, Allah Resûlü Hz. Muhammed (s.a.s.), Hilâl yayınları, Ankara, 1979. Bu bölümdeki teknik bilgiler tercümede atlanmış olup, bu durum notta bildirilmiştir: s. 36-44]. İhtisas ehli olmayanların hülâsa olarak anlayacakları şunlardır:

1- Sinek, artıklara, dışkı vs. pis maddelere konup, ayaklarıyla tehlikeli hastalık mikropları taşır.

2- Sinek, yiyeceklere konarak mikroplarla bulaşan ayaklarıyla veya vücudunda yerleşmiş mikropları dışkısıyla çıkarmak suretiyle yiyecekleri kirletir.

3- Yiyecekten uzaklaştırılırsa, mikroplar sineğin konduğu yerde kalırlar. O yiyecek maddesi ile mikroplar yiyen kimsenin vücuduna girer ve elverişli ortamı buldukları takdirde bünyenin hastalanmasına sebep olurlar.

4- Sinek tamamen batırıldığı takdirde bu hareket, onun vücudundaki enzim keseciklerine tazyik sebebi olacak, neticede kesecikler yırtılacak ve mikropları eritip imha eden enzimler çıkacaktır. Böylece sineğin getirdiği hastalık sebebi, batırılması suretiyle izale edilecektir.

Said Havvâ, bu bölümde başka hâdiseleri de örnek vermektedir. Bunlardan biri de şu hadîs-i şeriftir: Fâtıma bint Ebî Hubeyş, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek dedi ki: "İstihâza oluyor, temizlenemiyorum. Bu durumda namazı kılmaya devam edeyim mi?" Buyurdu ki: "Hayır, bu kan, damardan gelen kandır, fakat eskiden hayız müddetin kaç gün oluyor idi ise o kadar gün namazı bırak, sonra gusledip namaz kılmaya başla." Durum şudur: Bilindiği gibi kadınların âdet hali vardır. Kadın yumurtası, erkeğin sperması ile döllenmediği müddetçe, âdet günlerinde rahimden kan gelir. Bu kana hayız kanı denir. Bu kadının kanı dinmediği için, hayız kanının devam ettiğini düşünüyordu. Resûlullah (s.a.s.) böyle olmayıp, kanın damardan geldiğini söyledi. Muasır mütehassıslar da diyorlar ki: Rahimden sadece hayız ve nifas kanı gelir. Bunun dışındaki kanlar, rahimle alâkası olmayan bazı dokularda meydana gelen kanamalara racidir.

Sahîhu Müslim'de rivayet edilen hadîslerden birinin meâli şöyledir: "Her hastalığın tedavisi mümkündür. Hastalığın ilâcı bulununca, Allah'ın izniyle geçer." Tıb bilginleri, daha önce tedavisi mümkün olmayan birçok hastalığın deva-

sını öteden beri bulmuş ve bulmaktadırlar. Bu hadîsteki teşvik ve teminat sayesinde, mutlaka çaresi olduğunu düşünerek ümitle girişilirse çaresi de bulunmaktadır. Said Havvâ ayrıca, köpekten bulaşan hastalıklar, içkinin şifa olmadığı gibi konulardaki hadîsleri ve bu meselelerin bilimsel izahlarını nakletmektedir.

Muhterem müellif Dr. M. Bucaille'ın tenkit ettiği hadîslerden biri de ceninin ana karnında geçirdiği safhalarla ilgili olan hadîstir. Muhterem Doç. Dr. Alparslan Özyazıcı **Hücreden İnsana** adlı kitabının (Yeni Asya Yay. 4. basım, İstanbul, 1979) 33. sahifesinde bu konudaki hadîsi iktibas ederek diyor ki:

"Her birinizin yaratılış mayası ana rahminde nutfe olarak 40 gün derlenip toparlanır. Sonra aynen öyle (40 gün daha) kan pıhtısı (aleka) olur. Sonra yine öyle bir 40 gün daha et parçası (mudga) halinde kalır. Ondan sonra melek gönderilir, ona ruh üfler ve dört kelimeyi yazar: Rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını."

"Buraya kadar anlattığımız ilk kırk gün, hadîste nutfe safhası olarak ifade edilmiştir. Bu zamana kadar ekser organların ilk emareleri belirdiğinden, Peygamberimizin (s.a.s.) buyurduğu derlenip "toparlanır" tabiri gerçekle tam bir uyum arzetmektedir. 40-80. günler arası aleka safhası olacaktır. 80-120. günler de ceninin mudga dönemidir. 120'nci gün, yani ilkahtan sonraki dördüncü ayda, yavruya "melek gönderilecek ve ruh üflenecektir."

Merhum Dr. Mustafa es-Sibâ'î de, İslâm âlimlerinin hadîsler hakkındaki tutumlarını müdafaa ederken onların, hadîs metinlerini tenkid dairesini dar tutup sened tenkidini çok geniş bir sahaya yaydıklarını bildirir. "Bunun sebebi, seneddeki şahsiyetlerin normal insanlar oldukları halde metnin, ilminde, irfanında ve istidadında insan üstü evsafı haiz olan

Zâta mensup bulunmasıdır." (es-Sünne ve Mekânetuha fi't-Teşrî'i'l-İslâmî, 2. basım, Beyrut, 1398/1978, s.277). Es-Sibâ'î diyor ki:

"Bazen Hz. Peygamber'in kelâmının hakikî değil de mecazî mânâsı maksud olabilir. Nitekim aynı durum bazen Kur'ân-ı Kerim için de söz konusudur. Bu durumda insan, ilk nazarda doğru olmadığını tevehhüm eder; halbuki sözden maksad, ilkin akla gelen lügavî hakikatten başka (mecazî) bir mânâ olabilir."

"Yahut bazen daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olan bir durumu haber verebilir. Binaenaleyh tahakkuk edeceği zaman henüz gelmediğinden, inkâra girişmek doğru olmazdı."

"Yahut bazı durumlarda, risalet asrında veya münekkitlerin yaşadığı çağlarda henüz keşfedilmemiş olup daha sonraki bir zamanda tesbit edilecek ilmî hakikatleri de bildirebilir. Meselâ köpeğin yalayıp içindekinden yediği kap hakkındaki hadîs-i şerif gibi. Bu hadîsin doğruluğunu ancak çağdaş bilim ortaya koyabilmiştir. Bu zamana gelinceye kadar âlimlerimiz, hadîsin mânâsını taabbüdî olarak (tam bir teslimiyetle) kabul etmişlerdi. Onlara göre, kendi durumlarında hadîsteki hikmeti anlamak, insan için mümkün değildi. Hâlbuki bazı hadîs araştırıcıları, bu hadîsin sahih olduğunu ulu orta inkâr etmişlerdi."

"Hadîslerin senedlerinden emin olup râvilerinin kezzâb, za'îf veya muttehem olmadıklarını tesbit ettikten sonra âlimlerimiz, mânâ yönünden şüpheli sayılabilecek bir durumla karşılaştıklarında yahut aklın kavramakta tereddüt geçirdiği hallerde, onların imkânsızlığına hükmetmemişlerdir. İşte yukarıdan beri sıraladığımız bütün bu ihtimaller, onların bu tutumlarının doğru olduğunu ortaya koymuştur."

"Müsteşrikler ise Resûlullah'a bu nazarla değil, herhangi bir insan nazarıyla bakar, genel tenkit metodları hakkındaki bilgi ve maharetlerini uygulayarak onun hadîslerini tenkide

tâbi tutarlar. Bunun sebebi, onun vahye dayanarak haber verdiğini, Allah Tealâ'nın ona birtakım gaybî hakikatleri bildirdiğini inkâr etmeleridir (...)."

Tenkidi geniş bir sahaya yaymak, ekseriya malumat yetersizliğinden veya dar anlayıştan yahut diğer hakikatlerden gaflet etmekten ileri gelen şüphe ve tereddüde imkân tanımak, öyle bir kargaşaya yol açardı ki, işin içinden çıkılmaz olur, nerdeyse sahih hadîs kalmazdı. Biri çıkar bir hadîsi reddeder, öbürü şüphe eder, bir başkası kabulde tereddüt ederdi.

Dr. M. Bucaille'ın modern zamanda kabulünü mümkün görmediği hadîslerden biri de 'acve (Medine'deki hurma nevilerinden biri)'nin zehirlenmeye ve sihre karşı faydası olduğunu bildiren bir hadîstir. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmekte olup, Buhârî'deki rivayetin tercümesi şöyledir: "Kim her sabah 'acve hurmasından yedi tane yerse gece oluncaya kadar ona zehir ve sihir zarar vermez." (bazı şârihler 'acvenin normal hurma olduğunu söylerlerse de, ekseriyet Müslim'in rivayetindeki tasrihi de nazar-ı itibara alarak, Medine'deki mahsus hurma olduğunu bildirirler). Merhum Mustafa es-Sibâ'î, adı geçen eserinde bu hadîsi izah için de üç sahifelik kadar bir yer ayırır (s. 282-285). Ezcümle der ki:

Bazı yerlerde yetişen nebatların birtakım özelliklerinin bulunduğu tecrübe ve müşahede ile sabittir. Söz konusu hurmalık, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mübarek elleriyle dikilmişti. Es-Sibâ'î haşiyede 1384 h. yılında hacca gittiğinde Medine-i Münevvere'de ikameti sırasında kendi şahsî tecrübesi ile de bu hurmanın şifa vesilesi olduğunu anladığını bildirir. Şeker hastası olmasına rağmen, tam beş ay müddetle her sabah yedi hurma yediği halde, kan ve idrar tahlilleri neticesinde şeker nisbetinde hiçbir değişiklik tesbit edilmediğini ve kendisinde herhangi bir tesir hissetmediğini anlatır. Sonra hurmanın besin değerinin yüksek olduğunun, bedene canlılık ver-

diğinin, mideyi yumuşattığının ve vücutta teşekkül eden bazı mikropları izale etmekte rol oynadığının çağdaş tıbça da kabul edildiğini bildirir. İç hastalıklarının bir kısmı bağırsak taaffününden ileri gelmektedir. "Bu taaffün mahsulleri kabız dolayısıyla vücuttan çabuk atlmazsa bir nevi zehirlenme yapar. Birçok baş ağrıları bundan ileri gelir. Onun için pekliğe karşı daima mücadele etmelidir." (Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, **Alfabetik Sağlık Kılavuzu**, İstanbul, 1968 s.40). Şu halde hurmanın zehirlenmeye karşı koruyucu rol oynadığı genel anlamda doğrudur, itiraz edilemez. Muhtemelen meselenin bilmediğimiz başka tarafları da vardır. Tıbbın her şeyi bulduğunu, dünyadaki bütün yiyecek, içecek ve nebatların her türlü hasiyetlerini keşfettiğini kim iddia edebilir ki? Es-Sibâ'î hurmanın sihre karşı koruyuculuğu konusunda da "ruhânî tıb" diyebileceğimiz bir yolla izaha başvurmaktadır.

Muhterem müellif Dr. M. Bucaille, bütün gayret ve himmetini, Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından vahyedildiğini ispatlamaya hasrettiğinden hadîslere sathî bir nazarla bakmaktadır. Bunun başlıca iki sebebinden birincisi, hadîslerin Hz. Peygamber'den sübutundaki tereddüdü, diğeri ise Allah Teâlâ'nın O'na, dinî hususlar dışında (meselâ tabiat bilimlerinin sahasına giren konularda) bir şey bildirmediği düşüncesidir. Fakat görüldüğü gibi, bu mevzuda temkinli olmaya zorlayan birçok sebep vardır. Allahu A'lem.

ATIFTA BULUNULAN ÂYETLER İNDEKSİ

KARMA İNDEKS